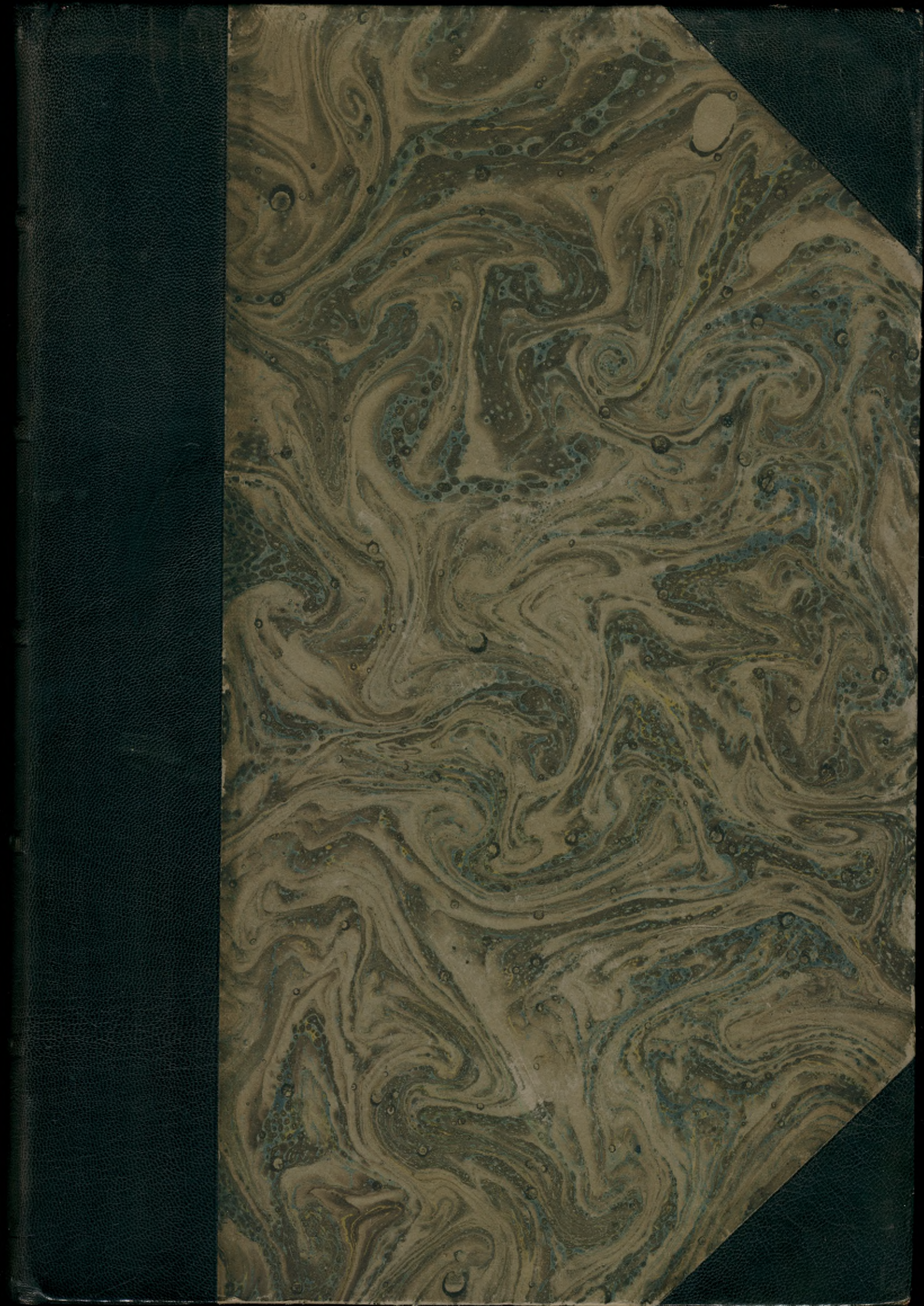

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Allmänna Sektionen

Konst
Allm.

Hemlänas icke

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON

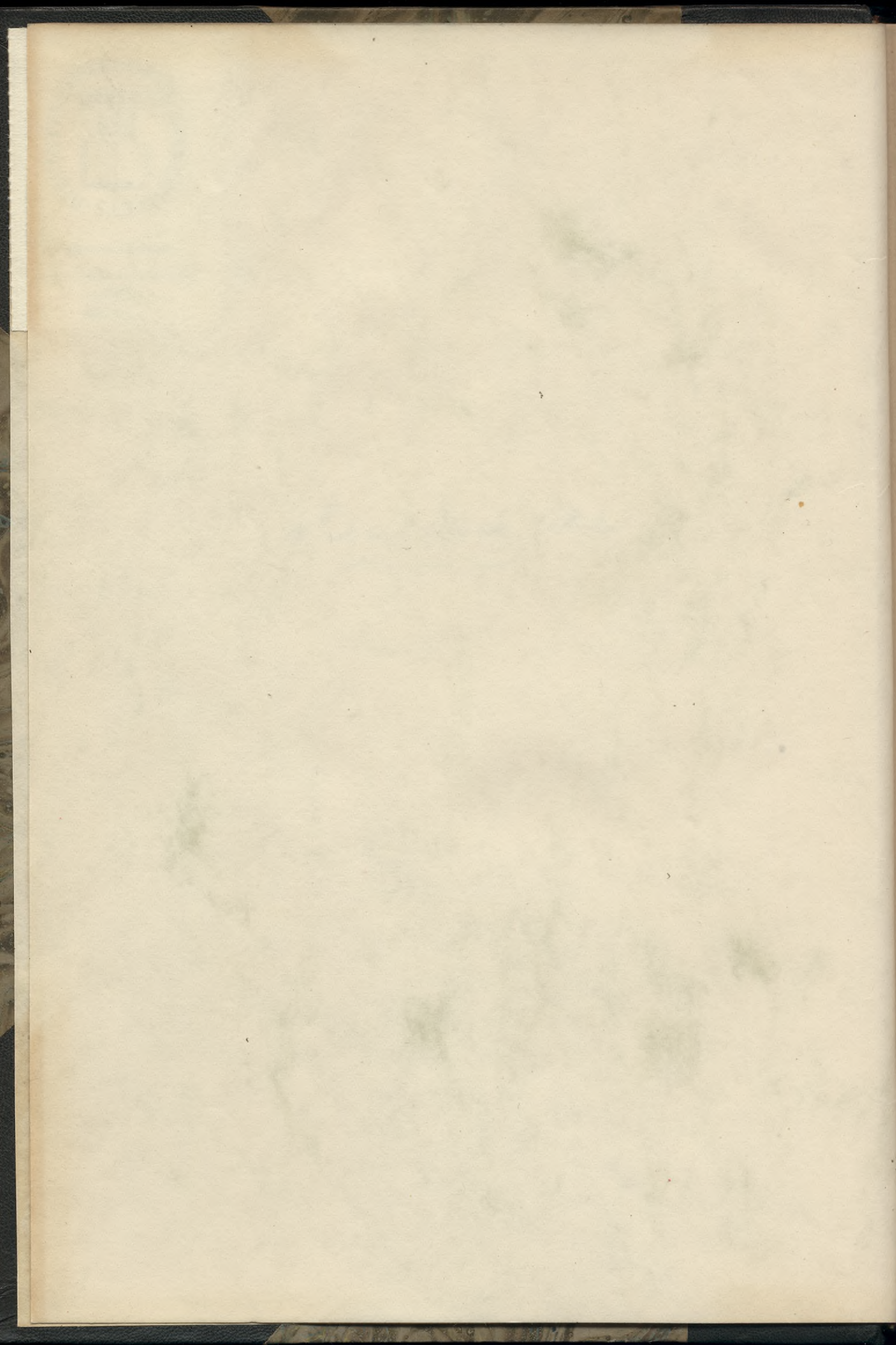
BY CAROLINE L. LORIN

IN TWO VOLUMES

VOLUME I

BOSTON: PUBLISHED BY
LITTLE, BROWN AND COMPANY

1890

KONSTHISTORIA

AV CARL G. LAURIN

JUBILEUMSUPPLAGA

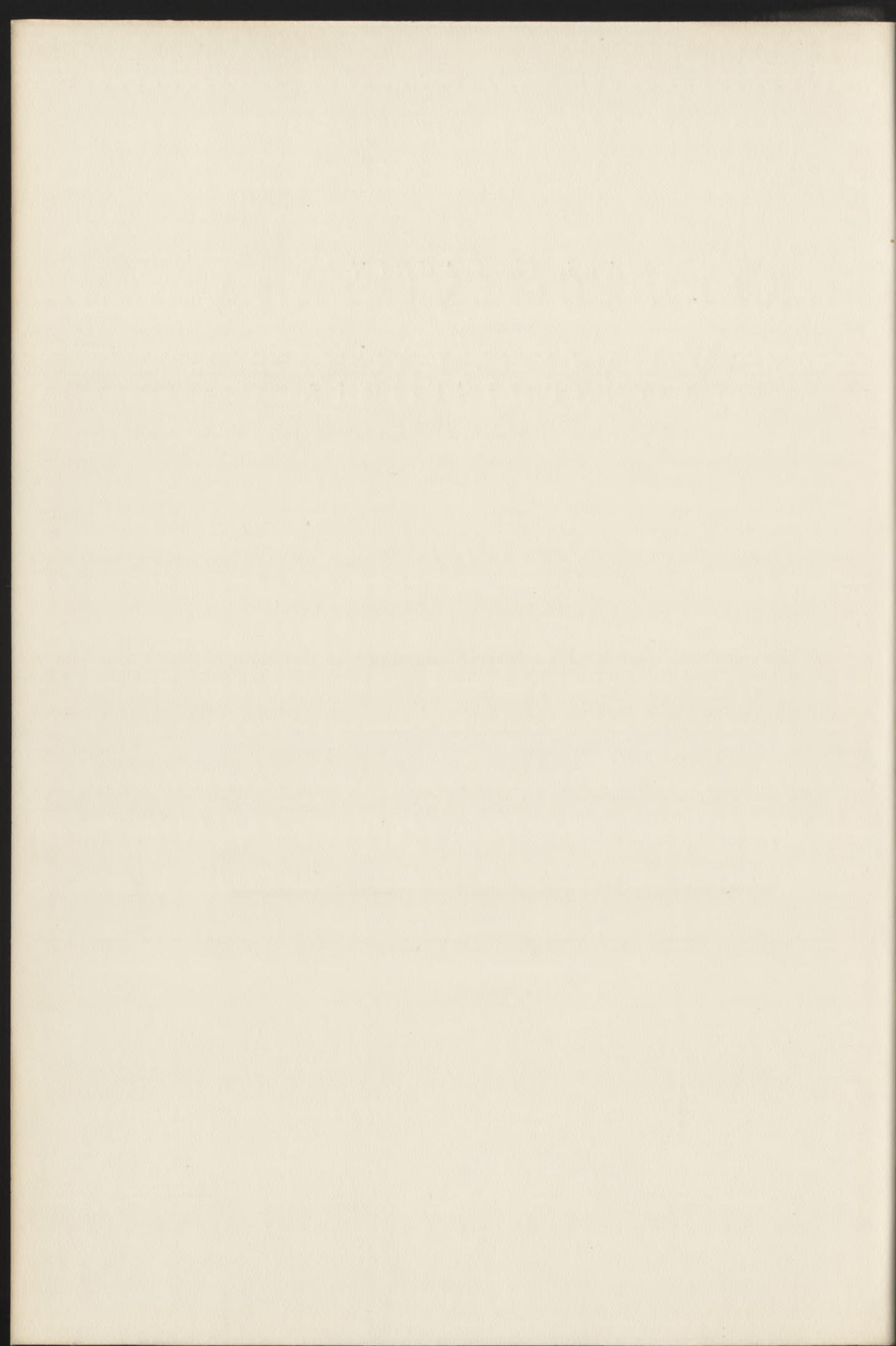
TREDJE DELEN

*Sveriges / Norges / Danmarks
och Finlands konst*

Stockholm / P. A. Norstedt & Söners Förlag

CARL G. LAURIN

KONSTHISTORIA

KONSTHISTORIA

AV CARL G. LAURIN

JUBILEUMSUPPLAGA

TREDJE DELEN

Sveriges, Norges, Danmarks

och Finlands konst

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

STOCKHOLM

*Detta arbete är tryckt å Kungl. Boktryckeriet
P. A. Norstedt & Söner, Stockholm 1929. Planscherna
äro utförda i djuptryck hos Nordisk Rotogravyr,
Stockholm, papperet tillverkat av Gransholms
Aktiebolag, Gemla.*

D

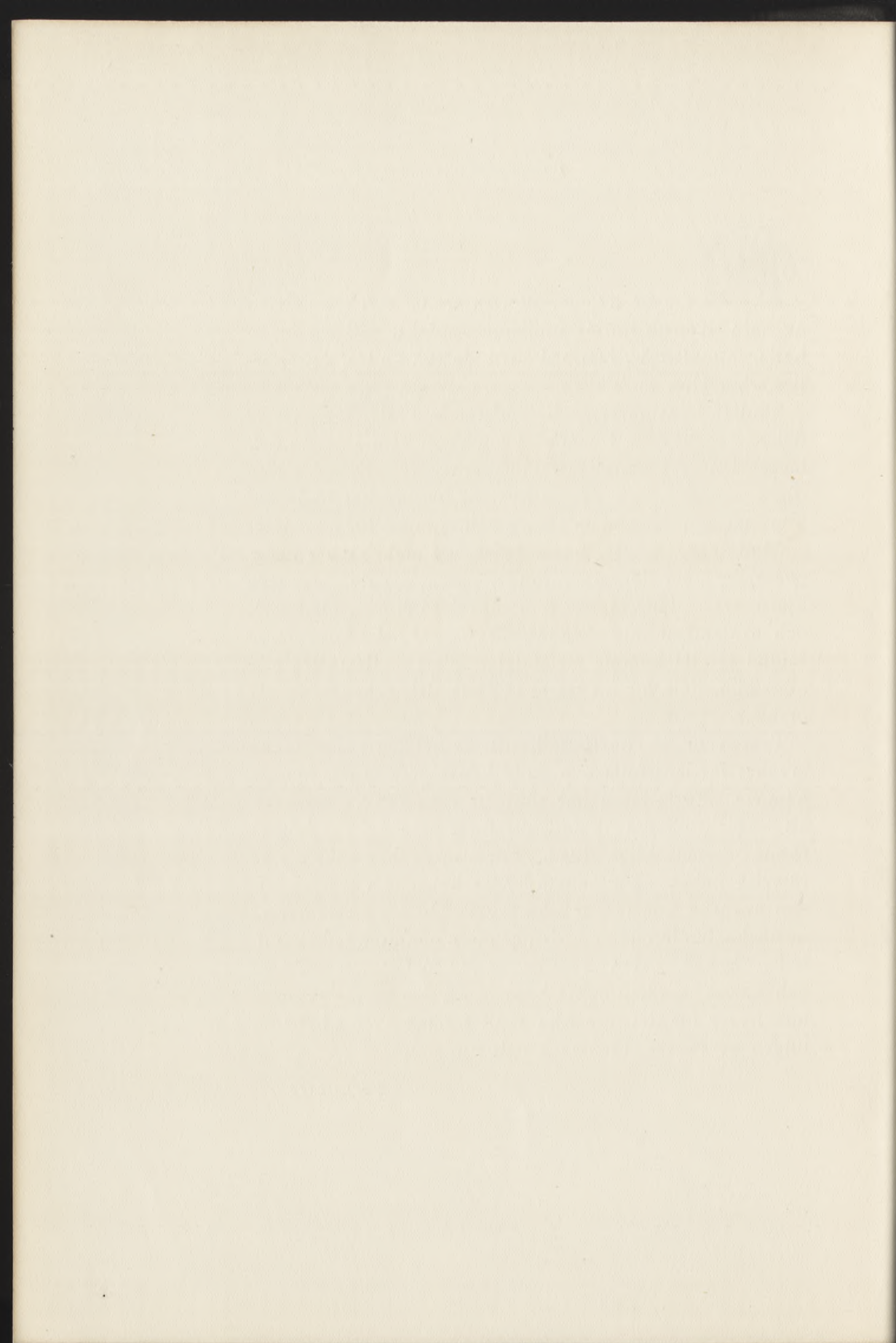
Å JAG NU ger ut den tredje och sista delen av min Konsthistorias jubileumsupplaga, vill jag framhålla, att den är, jämförd med de två andra, opropor-tionerligt stor.

Skulle konstnärer och konstverk i de föregående delarna omnämnts i samma proportion som i denna del, hade den väl lämpligast motsvarats av etthundra lika digra volymer, och det hade varit för mycket både för köparna och eventuella läsare och ej minst för mig själv.

Man säger, att det finnes i Sverige omkring tre tusen personer, som för närvarande, 1929, uppgiva sig vara konstnärer. Hur många som göra det i Norge, Danmark och Finland är mig obekant. Dessa nordiska konstnärer kunna ej alla komma med, dels för att de flesta äro mig obekanta, dels för att de ej få plats, dels också av andra orsaker.

Texten är så kortfattad, att en hel del i min tanke mycket förtjänstfulla och goda konstnärer ej ens kunnat nämnas. Författaren har sökt att vara rättvis, men vet, att subjektiviteten ibland utesluter denna i sin högsta form övermänskliga dygd. Författaren har sökt att se rättvist också på grannländernas konst och tror ej, att den svenska konsten är lika mycket bättre än de övriga nordiska ländernas som den är mera omfattande behandlad i boken. Men Sverige är för författaren närmast och kärast, om han också hoppas, att den varma sympati han hyser för det nordiska skall framgå även i behandlingen av Norge, Danmark och Finland.

Författaren.

III

Sveriges, Norges, Danmarks
och Finlands konst

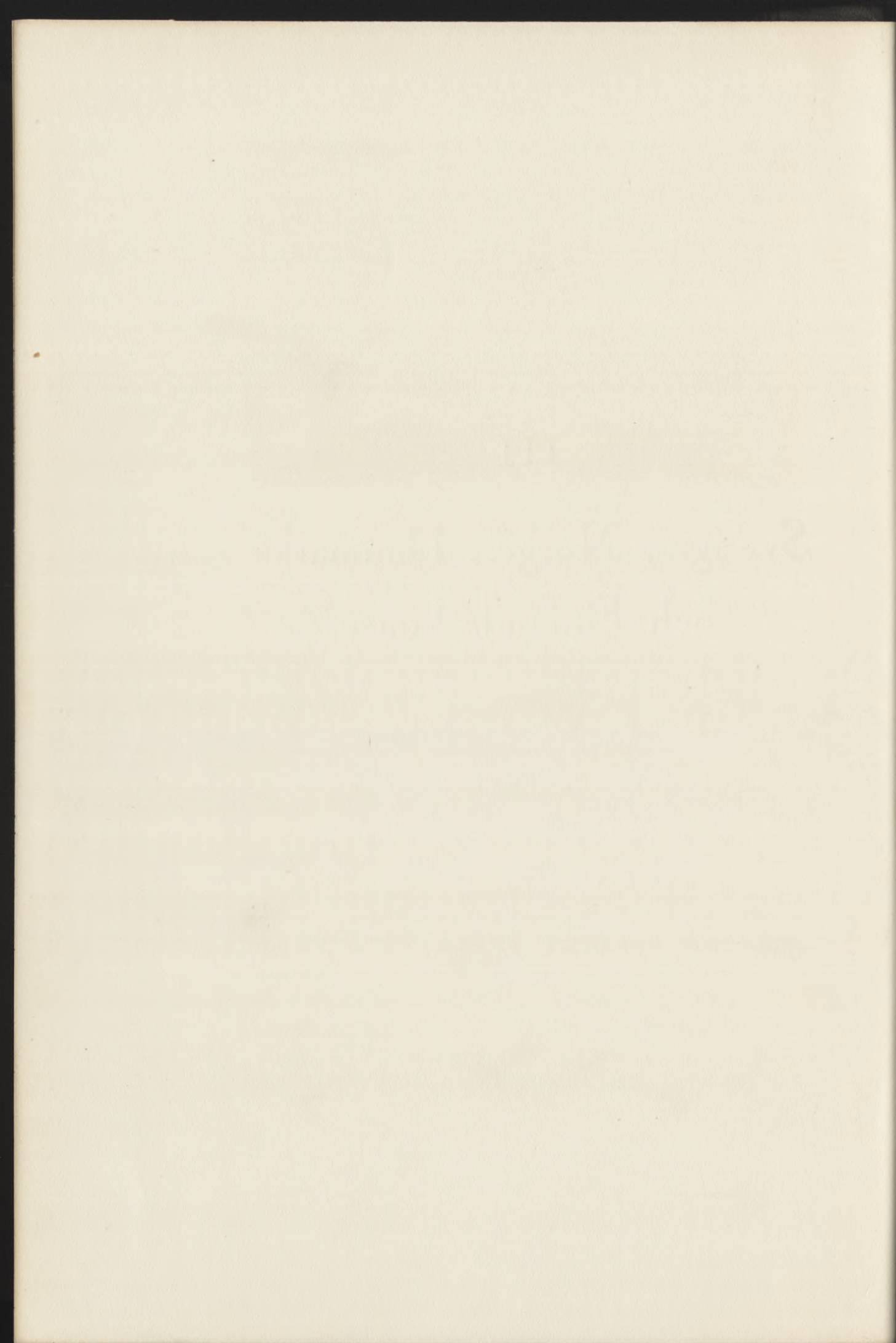

Fig. 1. Järnbeslagen träkista från 1100-talet för bevarande av prästdräkter.

Beslagen framställa, hur eremiten Ilian uppsökes av ett rådjur, som jagas av Karl den store. Kistan användes i Voxtorps kyrka i Småland, nu i Statens historiska museum, Stockholm.

SVERIGE

SVENSKA talrika fornlämningar visa, att Sverige i årtusenden före kristendomens införande ägt en hög bondekultur. Bronsålderns ädelt formade svärd och spänneas och sköldbucklornas vackra spiralornament bära vittne om en utvecklad konstfärdighet, som fanns i vårt land, innan ännu perserna sammandrabbat med grekerna. Långt senare utvecklade, med impulser från den antika kulturen, de germanska folken en slingornamentik, som

1—290500. Laurin, Konsthistoria. III.

sedan spred sig söderut till Italien med longobarderna på 600- och 700-talen e. Kr. samt även norr- och västerut. Från Irland kommo dessa prydnadsformer åter till Skandinavien, där de fingo en rik utveckling. Den kommer till synes i de med ornamentala slingor prydda runstenarna, vilka huvudsakligen finnas i mellersta Sverige och utfördes under 1000- och 1100-talen. Dessa minnesvårdar, resta under en tid, då den romanska stilen behärskade kontinenten, överensstämma i mycket med denna stils ornamentik. Påverkade av karolingiska och romanska former växa de fornnordiska ornamenten i de djärvt fantastiska, storartat väl arbetade portalerna på de av trä byggda norska stavkyrkorna samt i lämningarna efter de svenska. — Egendomligt är, att i vårt fattigaste och torftigaste landskap, bland träskmarker, döende granar och kala fjällvidder i Härjedalen, tillkom den ur vissa synpunkter kanske dyrbaraste konstklenoden. Det är den i snärjvävnad i rött och blått på linnebotten utförda bonaden från Överhogdal, som nu förvaras i Jämtslöjds-museet i Östersund (fig. 2). Denna bonad skildrar enligt museichefen G. J:son Karlin Norrlands kristnande genom Staffan. Professor Andreas Lindblom och fröken Agnes Branting ha däremot tolkat bonadens innehåll så, att den bl. a. skildrar scener ur Völsungasagan med Sigurd, Gunnar och Brynhild. Den är ungefär samtida med den märkliga tapeten eller bonaden från Skog i Hälsingland. Båda äro måhända tillverkade omkring 1200. På den senare (pl. 1) ser man Nordens tre skyddshelgon, egendomligt nog alla tre konungar, nämligen S:t Erik, svensken, S:t Olov, norrmannen, och S:t Knut, dansken. Det är ej otänkbart, att den händiga person, som vävde tapeten, sett det första och för oss käraste helgonet i Uppsala.

Märkliga ur ornament- och bildsynpunkt äro de med figurer i järnplåt konstrikt beslagna träkistorna och trä-

Pl. 1. Detalj av »Skogstapeten», hittad 1912.

Snärjävnaad från omkr. 1200. Enligt doktor Erik Salvén föreställer Skogstapeten lejon och troll, anfallande de kristna, som samlats i en ålderdomlig kyrkbyggnad med stapel. Man ringer till skydd i kyrkklockorna. Tre konungar, av vilka två här återgivas, äro enligt Salvén möjligen heliga tre konungar, men kunna också, anse andra lärde, syfta på Nordens tre skyddshelgon Erik, Olov och Knut. Statens historiska museum, Stockholm.

*Pl. 2. Korstolar från drottning Margaretas tid i Lunds
domkyrka.*

Den översta bilden visar Ester och Ahasverus. På de uppfällda korstolarna synes den skulpterade tvärlån, »miseriçordiå», namnet beroende på att de till hälften stående prästerna kunde mot denna finna något slöd. Omkr. 1400.

Fig. 2. Detalj av »Överhogdalstapeten», hittad 1912.

Svensk snärjävnaad i rött och blått, framställande motsättningen mellan hedniskt och kristet, daterad av doktor G. J:son Karlin till 1000-talets slut, kort efter Härjedalens kristnande, av andra ett drygt sekel senare. Jävnaaden visar häolar och ryllare samt till höger livotträdet, den nordiska mytologiens världsträd Yggdrasil, med helig fågel i toppen. Jämtslöjdmuseet i Östersund.

dörrarna. Dörren till Rogslösa kyrka i Östergötland nära Alvastra visar legenden om S:t Ilian, som avled på 700-talet i S:t-Gilles — Iliansborg — i Languedoc i Frankrike. Eremiten Ilian, berättas det, uppsöktes av ett rådjur, vilket jagades av Karl den store, varefter både rådjuret och den höge jägaren fingo gagn av helgonets förböner. Den här avbildade träkistan (fig. 1) visar samma ämne. Egendomligt är att tänka, att vissa härad i Småland betalade Iliansskatt till denna avlägsna kyrka i Sydfrankrike och många skandinaviska pilgrimer vallfärdade dit.

Liksom forntidens gårdar och tempel voro Sveriges första kyrkor av trä.

På 1100-talet förekomma allt oftare stenkyrkor. Under detta århundrade invigdes domkyrkan i Lund, Nordens äldsta katedral, men den har naturligtvis sedan mångfaldiga gånger ändrats och reparerats och slutligen restaurerats. Anlagd av Knut den helige på 1080-talet, visar den

på mönster från Lombardiet och senare från Rhenprovinsens romanska kyrkor. En grundlig istandsättning utfördes vid 1500-talets början av den westfaliske byggmästaren Adam van Düren. Under 1800-talet blev Lunds domkyrka hårdhänt restaurerad. Koret prydes av gotiska, omkring år 1400 utförda, rikt snidade korstolar (pl. 2). En storartad krypta, invigd 1123, sträcker sig, vilande på kolonner med tärningskapitäl, under kor och tvärskepp. Kyrkans äldsta skulptur är den s. k. Jätten Finn, som omfattar en av kryptans kolonner. Den föreställer Simson (pl. 3). Ett ytterst märkligt konstur uppsattes under 1380-talet och istandsattes 1923 av den danske urmakaren Bertram Larsen och arkitekten Theodor Wählin. Låt vara att Lunds domkyrka skadats svårt genom restaureringen — om också ej *så* genomgående som Uppsala domkyrka —, den gör dock genom kryptan och absiden samt genom bibehållandet av åtskilligt av den inre dekoreringsen ett imponerande intryck, som förhöjes genom Joakim Skovgaards mosaik Kristus i sitt majestät i absidens halvkupol, invigd 1927. Klostret och biskopssätet Dalby lågo sydost om Lund. De blomstrade under 1000-talet. Kyrkan är en av de fornåldrigaste i landet och har märkliga arkitektoniska detaljer. Under 1100-talet tillbyggdes en förhall, som kvarstår; den är täckt med kryssvalv, uppehållna av kolonner, och har med orätt kallats krypta. På 1190-talet blev Gumlösa kyrka i Skåne invigd. Denna kyrka, som ligger omkring 20 km. nordväst om Kristianstad, var täckt med korsvalv och byggd av tegel. Torn och kyrka pryddes av senare tillkomna trappgavlar, naturligt nog ett utmärkande drag för tegelarkitekturen och ofta förekommande på de kyrkor, som uppförts på Skånes böljande sädesfält eller skymta fram mellan Själlands bokskogar.

De små stenkyrkorna i Uppsverige lysa vita i grönskan, avslutade upptill av det svarta tjärade spåntaket och med

Pl. 5. Simson fångslas av Delila.

Bildkolonn, utförd under 1100-talet, i kryptan i Lunds domkyrka.

Pl. 4. Detalj från korsidan av Vårhems klosterkyrka.

1100-talet.

Pl. 5. *Vreta klosterkyrkas inre sett från korsidan.*
Kyrkan invigd 1289. På tvärbjälken ett triumfkrucifix.

Pl. 6. Sankt Maria, domkyrkan i Visby.

Ombyggd under 1200-talet.

»På det all vår tids verk icke mätte utplånas ur minnet, vilja vi till hugkomot för våra efterkommande meddela, att sedan av tyskarnas händer en kyrka blivit byggd, vi på grundläggarnas begäran invigt densamma åt den heliga Gudaföderskan», säger Linköpingsbiskopen om denna kyrka i en 1225 utfärdad skrivelse.

sina tjocka murar minnande om de tider, då ingen bar svärdet förgäves och då varje fredlig landsförsamling kunde befara att härjas av både yttre och inre fiender. Kyrkofriden i detta ords hela mening var behövlig, och vi efterkommande, huru vi än stå till de religiösa frågorna, känna, då vi höra klangen av klockorna som strömmar ut från trästapeln och svingar sig över den vita muren, vilken omger »gudsåkern», att här finnas vördnadsvärda ännu levande minnen. Och själva kyrkomurarna och vad de innesluta av konst, dopfontar, triumfkors och altarskåp, visa fädernas skönhetslängtan och evighetshopp. Man har här i den lilla kyrkan ett synligt och bevarat uttryck för vad som varit generationers högsta andliga värden. Vilken tack är man ej skyldig de män, här i Sverige främst Sigurd Curman och Johnny Roosval, som icke förtröttats i att försvara dessa klenoder mot bildstormare av alla sorter!

Fästningslikt tjocka voro de små lantkyrkornas murar. Någon gång byggdes dessa kyrkor helt runda men oftast med ett rektangulärt enskeppigt långhus. I Uppsverige finnas dylika rundkyrkor i Mälardalen, så Munsö, och även Bromma och Solna kyrkor i Stockholmstrakten äro sådana. Under dessa tider med beständigt krigstillstånd användes kyrkorna stundom som fästningar. Tornet ansågs ej som en nödvändighet. Flera av våra främsta klosterkyrkor och katedraler hade ej torn, men då man mångenstädes i landet, särskilt på Gotland, brukade uppföra fästningstorn — kastaler —, fann man det slutligen praktiskt att sammanbygga dylika torn med kyrkan. Kärnan i Hälsingborg, återstoden av stadens gamla fäste, troligen tillkommet redan på 1100-talet, hör till de få världsliga byggnadsminnena från äldre tider i Sverige.

I Västgötabygden, där kristen svensk kultur först framträdde, visar Varnhems klosterkyrka på ett franskt

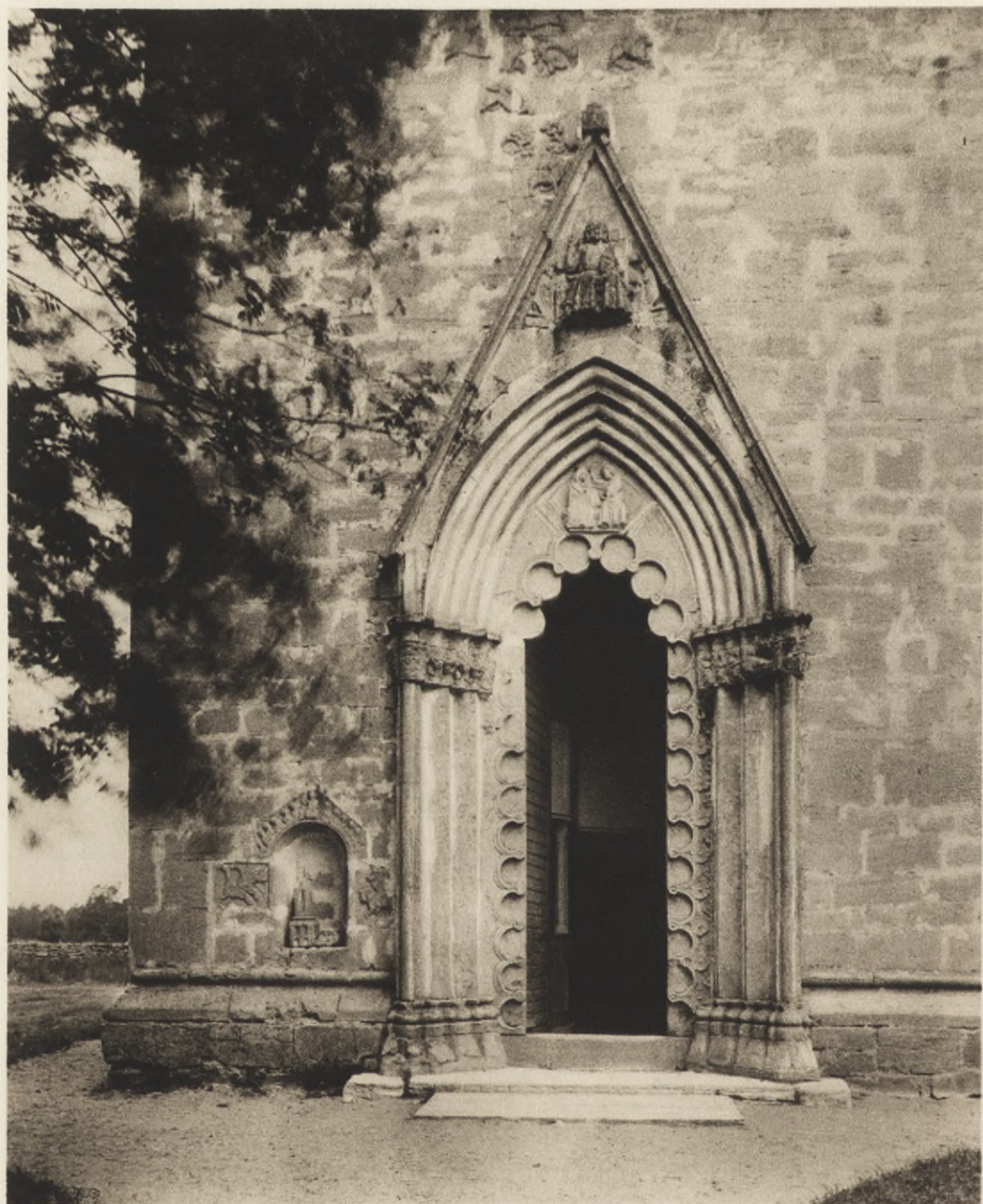
anordnande av kor och kapellkrans (pl. 4). Omkring 1150 anlades klostret i Varnhem — Bernhardshem, som det kallades efter den då ännu levande helige Bernhard av Clairvaux — av munkar tillhörande den franska bernhardinorden eller cisterciensorden, såsom den också hette. På slätten nedanför Billingen lysa den ärevördiga kyrkans vitmenade murar fram genom grönskan. Kyrkan fullbordades först vid mitten av 1200-talet, och det inre talar om den begynnande gotiska stilen. Vreta nunnekloster vid Roxen anlades också av cistercienserna, och den Vreta klosterkyrka, som 1917 iståndsattes, invigdes 1289 av Magnus Ladulås. Den är byggd i övergångsstil mellan romanskt och gotiskt (pl. 5). Skara domkyrka, i gotisk stil, med sitt rakt avslutade kor, har under mångfaldiga ombyggnader blivit mycket förändrad. Skara kyrka har fortfarande triforiegalleri, ett galleri ovanför bågarna till sidoskeppen, där man genom triforier — av *tres*, tre, och *foris*, dörröppning —, ser ned i kyrkan, se del I, fig. 38. Mälarstaden Sigtuna lät under 1100-talet uppföra några kyrkor i romansk stil, men dessa ligga nu tyvärr i ruiner. Anglo-normandisk är S:t Pers ruin i Sigtuna. Kyrkan byggdes omkr. 1075 och är ett uttryck för den tidens engelska inflytande i Sverige. Engelsmannen Sigfrid döpte Olov Skötkonung, våra runstenar tala om resor till England, engelska myntmästare slog mynt i Sigtuna.

Gotland var utan gensägelse den svenska provins, där byggnadskonsten stod högst under medeltiden. Öns livliga handelsförbindelser med Ryssland, England och norra Tyskland, ett förmöget tysk-svenskt borgerskap i Visby och tillgången på sandsten och kalksten möjliggjorde en rikare arkitektur. Glansperioden infaller under 1200- och 1300-talen, och bakom den trotsiga stadsmuren med sina sadel- och jordfasta torn uppväxte mellan borgarhusens trappstegsgavlar mången ståtlig

Pl. 7. Öja kyrka.

Kyrkan, uppförd av sandsten, tillkom under 1200-talet, tornet är från 1300-talet.

*Pl. 8. Gotisk portal på Väle kyrka.
Den ursprungliga kyrkan uppfördes av kalksten under 1100-talet.*

kyrka. Helgeandsordens egendomliga dubbelkyrka härstammar troligen från början av 1200-talet. Denna kyrka visar tidens blandning av romanska och gotiska former. Det är en åttkantig centralanläggning i två våningar, förbundna genom trappor och ett två meter brett hål i övre våningens golv. Sannolikt var den ena avdelningen avsedd för de sjuka och fattiga, den andra för ordens rika gynnare och vänner bland Visbys köpmannaristokrati. Ledsamt nog är Helgeandskyrkan liksom alla Visbykyrkor — utom domkyrkan S:t Maria — en ruin, men ganska väl bibehållen. Domkyrkan S:t Maria byggdes under 1100-talet i romansk stil av de tyska köpmännen och ombyggdes vid slutet av 1200-talet i gotisk stil (pl. 6). Kyrkan, som är försedd med tre torn, är ovanligt pittoresk. Det gotiska koret i S:t Karins ruin tillhör slutet av 1300-talet och tillkom således strax efter stadens brandskattning av Valdemar Atterdag år 1361, då de danska skeppen lastades med många tunnor blanka Visbymynt, präglade med lammet och liljan. De flesta av Gotlands kyrkor tillbyggdes eller ombyggdes under den gotiska perioden. Spetsbågen visar sig ej förrän 1275 i Visby och något senare på landsbygden.

Ute på den gotländska landsbygden äro kyrkorna bättre bibehållna. En av de vackraste är Öja kyrka (pl. 7). Vid början av 1200-talet invigdes Dalhems kyrka, typisk genom sitt torn, vars form återfinnes hos många gotländska lantkyrkor. Tornets nedre del är romansk, den övre delen är tillbyggd med spetsbågiga fönster. Kyrkan är till det inre en hallkyrka, vilande på smärta kolonner med det för norra Europa utmärkande tärningskapitålet. I flera kyrkor täckes långhuset av fyra korsvalv, vilande på *en* mittkolonn, så i Etelhems kyrka. Som prov på de gotländska portalerna med deras gotiska former och med ett dörröverstycke minnande om romansk träornamentik med-

delas Väte kyrkas portal (pl. 8). En märklig verksamhet inom skulpturen förekom på Gotland och det såväl då det gäller trä som sten. Trämadonnan från Viklau på norra Gotland är dock införd från Frankrike. Den prydes med de under 1100-talet moderna flätorna, över vilka den helige Bernhard och annat fromt folk voro mäktiga förgrymmade (pl. 9). Mäktig monumental skönhet hade de stendopfuntar, som vid 1100-talets slut samt under 1200- och 1300-talen utfördes av gotländska bildhuggare. Pl. 10 visar en dylik gotländsk funt, tillkommen under 1200-talets förra hälft och där man på cuppan ser avbildad den för hela kristenheten — ej minst den skandinaviska — upprörande historien om den engelske konungens ogärning, mordet på ärkebiskop Thomas Becket i Canterbury domkyrka 1170.

Gotland hörde till Linköpings stift, och i staden Linköping uppfördes med hjälp av i stenarbete förfarna gotlänningar men huvudsakligen i engelsk stil en av landets ståtligaste domkyrkor. Längre byggde man på Linköpings domkyrka, som säges vara anlagd i början av 1200-talet. Hela 1200-talet, 1300-talets förra hälft — byggandet avbröts av digerdöden — och 1400-talet var kyrkan under byggnad. De avsedda västtornen kommo ej till utförande. Det inre utgöres av ett treskeppigt långhus, bildande en hallkyrka med ett sengotiskt kor och med omgång. Koret anlades vid 1400-talets början av en mästare Gierlac från Köln. Det fullbordades i slutet av samma århundrade genom nyinkallade »kölniska mästern». Den praktfulla södra portalen röjer tydligt ett gotländskt inflytande.

De lämningar av medeltida måleri, som finnas i Norden, ha på senare tider underkastats de noggrannaste undersökningar, i Sverige av konsthistorikerna E. Wrangel, O. Rydbeck, O. Sylwan, C. af Ugglas, A. Lindblom, H. Cornell och S. Wallin. På de tider, då Birger

*Pl. 9. Madonna, skuren i trä, från Viklau kyrka.
Troligen franskt arbete från 1100-talet. Statens historiska museum, Stockholm.*

*Pl. 10. Dopfunt i Lyngsjö kyrka i Skåne.
Reliefen på cuppan föreställer hur Thomas Becket dödas. 1200-talets förra hälft.*

Jarls söner regerade i Sverige, utfördes de märkliga målningarna på det platta trätaket i Dädesjö stenkyrka nära Växjö. Möjligen äro dessa i cirklar inskrivna bilder utförda av svenskar. De vittna om starkt sammanhang med fransk konst. Man ser Maria och Elisabet, målade i ädel dekorativ stil (pl. 12), samt den nordiska Staffanslegenden och Herodes' mord på barnen med krigarna i 1200-talsrustningar. Även i Råda kyrka i sydliga Värmland ser man målningar från 1323, ett par år efter Nyköpings gästabud, influerade från Frankrike och föreställande treenigheten, profeter och apostlar. Dessa äro infattade i rund- och spetsbågar, och ett målat draperi, som skall ersätta de förut i kyrkorna använda väggbonaderna, avslutar nedtill målningen.

På Upplandsslätten reser sig Sveriges största katedral, Uppsala domkyrka, det förnämsta provet på svensk tegelstensgotik. Talrika eldsvådor, restaureringar och slutligen en fullständig ombyggnad 1885—1893 ha betydligt förändrat den gamla kyrkan, men det inre, planen och vissa detaljer äro kvar sedan medeltiden. Under senare hälften av 1200-talet anlades byggnaden, och under hela det följande århundradet skänktes påvlig avlat åt dem, som med gåvor bidrogo till uppförandet eller körde sten till kyrkan. Först tredjedag pingst 1435, då Engelbrekt var rikshövitsman, invigdes domkyrkan — den var ej ens då fullt färdig — av ärkebiskop Olov och biskop Tomas från Strängnäs. Tomas var vår förste skald med uttalad känsla för fosterlandet, han som skrev: »Du ädle svensk, du statt nu fast.» Under dessa upprörda tider har han prisat både den svenska friheten och dess väktare Engelbrekt. Kyrkans plan är nordfransk (fig. 3). Det är en treskeppig basilika, d. v. s. med ett mittskepp, försett med fönster och sålunda högre än sidoskeppen; en rad av kapell löper, som planen visar, omkring hela kyrkan — en för Östersjöområdet typisk anordning. Koret har den för

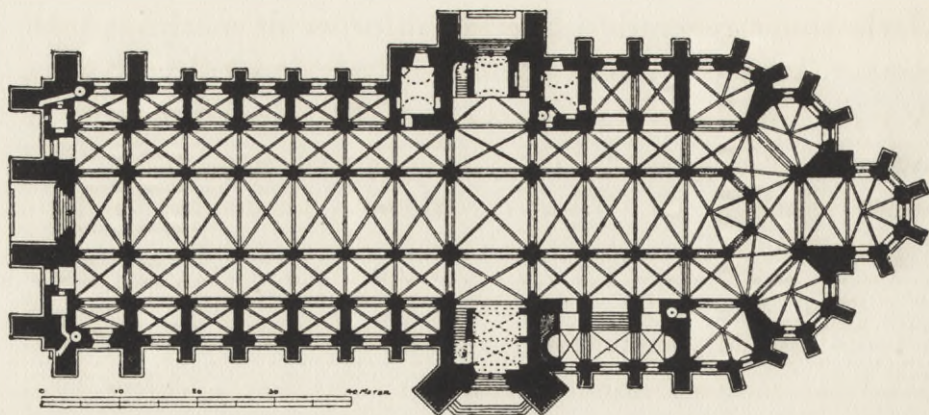

Fig. 3. Plan av Uppsala domkyrka.

Frankrike utmärkande formen med omgång och kapellkrans; av dessa kapell innehåller det mellersta Gustav Vasas i Nederländerna förfärdigade ståtliga sarkofag. Freskomålningarna, som tillkommo på 1830-talet och behandla efter *den* tidens uppfattning historiska tilldragelser i Gustav Vasas liv, äro av Johan Gustaf Sandberg, se sid. 77.

Bland det mer anmärkningsvärda, som finnes kvar från medeltiden, äro de konsoler — fotställningar — till nu förkomna statyer, som smycka pelarna mot koromgången. De skulpturer, som pryda konsolerna, äro troligen utförda av gotländska bildhuggare omkring 1350 och återgiva naivt men med ganska mycken karakteristik medeltida legender och symboler och till och med ett brutalt antisemitiskt skämt. Man ser judar och grisar rulla om varandra med tydlig sympati, ett drag som påminner om de grovheter, som till åhörarnas gamman kryddade medeltidens predikningar. Den franske bildhuggaren Etienne de Bonneuil arbetade med sina gesäller under 1200-talets senaste år på domkyrkan. Det stod om honom i kontraktet, att han skulle vara »maistre de faire leglise de Upsal en Suece». Bakom högaltaret, vid vilket en gång ärkebiskop Jöns Bengtsson

Oxenstierna svor att ej avlägga rustning och svärd för biskopsmössa och kräkla, förrän han drivit Karl Knutsson ur landet, står helge Eriks förgyllda silverskrin — det nuvarande utfört av en dansk guldsmed under Johan III —, innehållande helgonets ben, som den 24 januari 1273 — i almanackan Eric Translatus — hitfördes från Gamla Uppsala. Predikstolen, efter ritning av Nikodemus Tessin d. y. utförd av bildhuggaren Burchardt Precht, uppsattes i början av 1700-talet och är ett praktstycke i den yppigaste barock, passande till den karolinska tidens pompösa och ändlösa predikningar. Precht skulpterade även den storartade altarprydnad i barockstil, som i nära tvåhundra år prytt kyrkan, då den i sammanhang med restaureringen bortskaffades och ersattes med en spritt ny altarprydnad i 1890-talets gotik. Den gamla altarprydnaden är utförd av Precht under stark påverkan av padre Pozzos S:t Ignatius-altare i Gesùkyrkan i Rom och befinner sig nu i Gustav Vasakyrkan i Stockholm. Vad domkyrkans yttre beträffar, har det genomgått stora förändringar. Omkring år 1400 uppfördes i nordtysk stil tvenne väldiga tegelstenstorn med strävpelare. Tornspirorna ha under århundradenas lopp haft en mycket växlande skepnad. Under 1600-talet hade kyrkan spiror i barockstil och takryttare över korsmitten. Eldsvådan 1702 härjade kyrkan våldsamt. Vid den restaurering, som då följde, borttogos strävbågar och takryttare, och arkitekten Hårleman (se sid. 35) uppförde 1747 de tornhättor, som gävo sin karakteristiska prägel åt Linnés och Geijers Uppsala. Den under 1890-talet fullbordade ombyggnaden är ett försök att med borttagande av de under århundradenas lopp tillkomna förändringarna återge kyrkan ett fransk-gotiskt utseende på billigaste och snabbaste vis. De gamla ärevördiga tornhuvorna nedbrötos, de ännu ärevördigare tornfasaderna omkläddes,

d. v. s. de gamla togos bort, och till fialer och vattenkastare användes cement, då man i vår stenrika tid ej »hade råd» att använda huggen sten till rikets första kyrka. Gentemot den spinkiga och billiga cementgotiken verkar den vackra sydportalen, uppförd i början av 1300-talet och bekostad av drotsen Ambjörn Sparre, ovanligt tilltalande genom sina skulpturers skönhet och sitt ädlare material.

Två betydande kyrkor av tegel äro de gamla, flera gånger ombyggda domkyrkorna i Västerås — med sin tornspira av koppar, uppsatt 1695 efter Nikodemus Tessin d. y:s ritningar — och Strängnäs, vilka under 1400-talets senare hälft fingo nya kor. Strängnäs vid början av 1900-talet restaurerade domkyrka, med sitt pittoreska torn i barockstil och med sina röda tegelmurar uppstickande ur grönskan, är säkert ur lägets och även ur andra synpunkter en av Sveriges vackraste domkyrkor. Koret blev färdigt under biskop Kort Rogge, som under 1400-talets sista årtionde styrde Strängnässtiftet.

Märkligast av den senare medeltidens kyrkor är Vadstena klosterkyrka, av kalksten och med koret åt *väster*, uppförd efter den heliga Birgittas anvisningar, såsom Kristus själv föreskrivit och uppenbarat för henne. 1400-talet — kyrkan invigdes 1430 — var kyrkans och klostrets glansperiod. Den tornlösa kyrkans blågrå kalkstensmurar omgävos av den rikaste växtlighet, ty birgittinordens munkar och nunnor voro ivriga trädgårdsodlare och hade sinne för naturens skönhet. Många troende besökte den vackra klosterkyrkan vid Vätterns strand och hugsvalades vid åsynen av jungfru Marie mjölk, en dyrbar relik, som här förvarades. Det inre uppbäres av enkla åttkantiga pelare, och taket består av sirliga strålvalv.

En svensk lantkyrkas konstnärliga utstyrelse var under medeltiden av en dyrbarhet och en kvalitet utan något

Pl. 11. Huvud av en dödd.

*Skulptur i målat trä av Berndt Notke. 1489. Delalj av S:t Göransgruppen i
Storkyrkan, Stockholm.*

Pl. 12. Maria och Elisabet.

Detalj av takmålningarna i Dädesjö kyrka. Slutet av 1200-talet.

Pl. 15. De heliga kvinnorna begråta den döde Frälsaren.

Detalj av altarskåp från Bryssel från 1400-talets slut. Strängnäs domkyrka.

*Pl. 14. Kristushuvudet på krucifixet i Vadstena klosterkyrka.
Skulptur av Johannes Junge. Omkr. 1455.*

som helst motstycke i våra kyrkor under de senaste fyra-hundra åren. Altaret — det heliga bordet — pryddes med de skönaste broderier. Det skulle bära Kristi lekamen och blod i kärl, som man sökte så mycket som möjligt göra värdiga det allra högsta ändamålet. Ingen prakt vare sig förr eller senare går upp mot korkåpornas; dessa kåpor hängdes över de högsta prelatererna, då de vid högtidliga tillfällen stego inför altaret. Sverige äger en ofantlig rikedom av dylika medeltida kyrkodräkter. Den skönaste korkåpan är kanske den i Uppsala domkyrka av karmosinrött siden med broderi i guld och silver, föreställande bl. a. Marias kröning och änglar. Den anses av vissa vara utförd i Frankrike vid 1200-talets mitt under Ludvig den heliges regering, av andra i England, och även har framkommit en teori om att den skall vara utförd i Sverige.

Ofta voro dopfuntarna, som ovan nämndes, verkliga konstverk, där cuppan — dopfuntens skål — var prydd med uthuggna slingor eller reliefer. De heliga kärlden i guld och silver voro också av ädel form och sirade med dyrbara stenar. Bilder av Maria och helgonen, allt skulpterat i trä, anslutande sig till de på kontinenten förekommande konstriktningarna, äro icke sällsynta. Någon gång pryddes altaret också i Sverige under den tidigare medeltiden av en skulpterad trä- eller metallskiva, antemensale (se del I, sid. 126). Denna form av altarprydnad efterträddes under 1300-talet av bakom altaret uppställda skåp med figurer av madonnan och helgonen.

Mot slutet av 1400-talet och början av 1500-talet infördes från Nederländerna ståtligt utförda altarskåp, mysterieskåp, där de förut så stelt uppradade bilderna dramatiskt sammanställdes till situationer ur den heliga historien, ordnade i grupper, som påminde om mysteriespelens scener — därav namnet — samt insatta i nischer. Dessa figurer voro utförda i träskulptur, må-

lades och förgylldes, så att det hela fick en guldsmedesartad karaktär i överensstämmelse med gotikens väsen. Allt detta synes, då skåpet är öppet; då det är stängt stannar blicken vid målningarna på ytterdörrarna.

Från Tyskland infördes även en del ståtliga altarskåp, av vilka det förnämligaste fullbordades år 1468 i Lybeck för Storkyrkan i Stockholm. Det bevaras nu i Statens historiska museum. Ett av de vackraste tyska skåpen är också det vid 1500-talets början utförda, nu i Köpings stadskyrka uppställda, av målningar och skulpturer prydda altarskåpet. Här äro emellertid figurerna liksom på de äldre skåpen placerade en och en, icke sammanställda i grupp. Även enskilda madonnabilder insattes i skåp med målade dörrar, så den ovanligt älskliga madonnan, som förvaras i Sorunda kyrka i Södertörn, där Maria, klädd i guldbrokad och med gyllene krona, omgives av de fyra »huvudjungfruarna», Sankta Barbara, Dorotea, Karin och Margareta, målade på dörrarna. Detta konstverk är utfört i Lybeck under 1480-talet.

Det 1491 enligt ortstraditionen av biskop Kort Rogge till Strängnäs domkyrka skänkta altarskåpet är ett av de skönaste i hela världen. Det skildrar som så många skulpturer och målningar vid 1400-talets slut Kristi lidandes historia. Den på pl. 13 meddelade detaljen avbildar de heliga kvinnorna vid den döde Frälsarens fötter.

Ofta hängde i den s. k. triumfbågen, valvbågen som skiljer koret från långhuset, ett s. k. triumfkrucifix (pl. 5), och det konstnärligt mest fulländade av dylika är en bild av den korsfäste Frälsaren med evangelistsymbolerna i korsets fyra ändar och utförd i målat trä. I sin nästan naturalistiska behandling påminner det om de spanska träskulpturerna från 1600-talet. Det har sedan medeltiden hängt i Vadstena klosterkyrka och

är troligen utfört av lybeckaren Johannes Junge omkring 1435 (pl. 14).

Gustav II Adolf plögade säga, att i Sverige funnos framför andra »Trenne förnemblice Mestarestycken, Riddar S. Jöran i Stockholm, altartaflan uti Linköping (målade omkring 1540 av nederländaren Heemskerck) och Salvator (det ovannämnda krucifixet) i Wadstena».

Den svenska medeltidens yppersta skulpturverk är den förgyllda, delvis målade, väldiga, i trä arbetade bilden S:t Görän och draken, som 1489, bekostad genom nationalinsamling, uppsattes i Stockholms Storkyrka av Sten Sture den äldre till minne av hans seger vid Brunkeberg 1471. Bilden förfärdigades av den lybeckske konstnären Berndt Notke (född omkr. 1440 i Lassahn vid Ratzeburg i Schleswig, död troligtvis 1517). I ungdomlig stridsiver angriper krigarnas skyddspatron draken med sitt svärd, och det gräsliga odjuret, ur vars skinn älghornsartade utväxter framvuxit, vrålar, i dödskampen omfattande med sin ena fot helgonets avbrutna lans. Den knäböjande räddade jungfrun leder tanken på de ädla svenska damer, som, under det att striden rasade på Brunkebergsåsens sluttningar, höjde varma förböner för sina riddares liv och seger. Drakynglet och huvudet av ett lik (pl. 11) äro formade med en realism och en så stor konst, att de föra tanken till Donatello.

Sankt Görans-bilden fick i nära fyrahundra år stå i Storkyrkan, där »den store Jörianen» väckte intresse hos alla kyrkobesökande, ej minst hos till Stockholm resande allmoge. Stockholmare Carl Larsson berättar, vilka starka intryck den fantastiska gruppen gav honom som liten gosse. År 1866 flyttades bilden till Nationalmuseum, där den, uppsatt på en halvmörk, ytterst olämplig plats, stod i skymundan till 1907, då den återbördades till Storkyrkan. År 1912 upprestes i Köpmanbrinken i Stockholm en bronskopia av Sankt Görän. Prinsessan

tillkom 1913. Hela denna grupps uppställning torde vara bland de ur skönhets synpunkt lyckligaste, som något utomhus placerat skulpturverk fått i vårt land.

Storkyrkan i Stockholm, anlagd av Birger Jarl och först kallad »bykyrkan», helgades åt sjöfararnas skyddspatron S:t Nikolaus. Det inre, som är med stor smak och omsorg iståndsatt, hör till de vackraste kyrkointeriörer i vårt land. Utom av den nyssnämnda S:t Göran och draken prydes kyrkan av en storartad altarpupp-sats i silver, elfenben och ebenholts, skänkt vid 1600-talets mitt av riksrådet Adler Salvius och som ersatt det gamla under 1460-talet för kyrkan utförda, nu i Statens historiska museum förvarade altarskåpet. Framför densamma står en sjuarmad medeltida bronsljusstake av väldig storlek. Den är en gåva från 1300-talets mitt av konung Magnus Eriksson. En mängd pompösa förgyllda epitafier från 1600-talet lysa upp de högtidliga röda tegelvalven.

Under 1400-talet blev väggmålning i kyrkorna i vårt land ännu vanligare än under de två föregående århundradena. Från mitten av 1400-talet härstamma valvmålningarna i Ösmo kyrka i Södertörn. Det bäst bevarade exemplet på detta århundrades bildöverfyllda svenska små landskyrkor är den i Härkeberga, en mil nordost om Enköping. I denna uppländska kyrka målade under 1480-talet Albertus Pictor fult och vackert, fromt och groteskt mellan de gotiska valvribborna. Här såg man lyckohjulet, spelande och pipande lekare, dansen kring gyllene kalven med bocksprång och glädje och de små judegossarna, som ropade: »Du skallota» till profeten Elisa och som därför Gud lät björnar sönderslita.

Under Vasakungarna blev kyrkan satt i skuggan av konungamakten. Kyrkans guldskåp och silverkrucifix vandrade till statskassan, kloster indrogos, och kyrkobyggandet — man hade ju övernog av kyrkor — av-

Pl. 15. Huvudfasaden på Vadstena slott.

1563.

Pl. 16. Portal i Kalmar slott.

Utförd av Roland Mockle. Omkr. 1580.

stannade. »Funnos några särskilt sköna flovelshakler», skriver kung Gustav, »kunde fogden taga dem med sig till konungen, dock att där icke gjordes stort rop därav»; dessa ärevördiga mässhakar av sammet blevo sedan omsydda till klänningar åt prinsessorna. — Kung Göstas sparsamma regemente tillät ej konsten att blomstra. Först måste rikets fasta borgar och slott, illa åtgångna under befrielsekriget, sättas i gott stånd, innan man kunde tänka på deras konstnärliga utsmyckning. Stockholms och Kalmar slott reparerades under Gustav Vasas sista regeringsår men bibehöllo, oaktat sin nya inredning, till det yttre sitt trotsiga och medeltida utseende. Arkitekter och konstnärer voro under denna tid mest nederländare och tyskar, och detta var så mycket naturligare, som det svenska borgerskapet både då och långt in på 1600-talet var högst betydligt uppblandat med tyska och flamländsk-holländska element.

År 1537 anlade Gustav Vasa slottet Gripsholm, som utvidgades under 1500-talets sista år av Karl IX (fig. 4). Våldiga tegelmurar omsluta tvenne oregelbundna borggårdar, den mindre begränsad av fyra runda torn med tre à fyra meter tjocka murar, där de djupa fönstersmygarna äro som små rum, varifrån man ser Mälarviken och slottsparken. Det tornrum, där hertig Karl blickade ut över sitt Södermanland, är utan förändringar bibehållet; väggarnas träpanelningar ha renässanskaraktär men äro av enkel form, det vitmenade taket prydes av rankornament, målade av en hantverkare från Strängnäs, och sängen, omfattad av renässanspilastrar, är inbyggd i väggen. Till detta läger kommo nog ofta tunga tankar, då den stränge hertigen grubblade över Sigismund, som var född på Gripsholm, eller erinrade sig, huru hans bröder Erik och Johan med hätska sinnen inspärrat varandra i detta slott. — Drottning Hedvig Eleonora bebodde under sin långa änketid Gripsholm, hon dog 1715. Hon

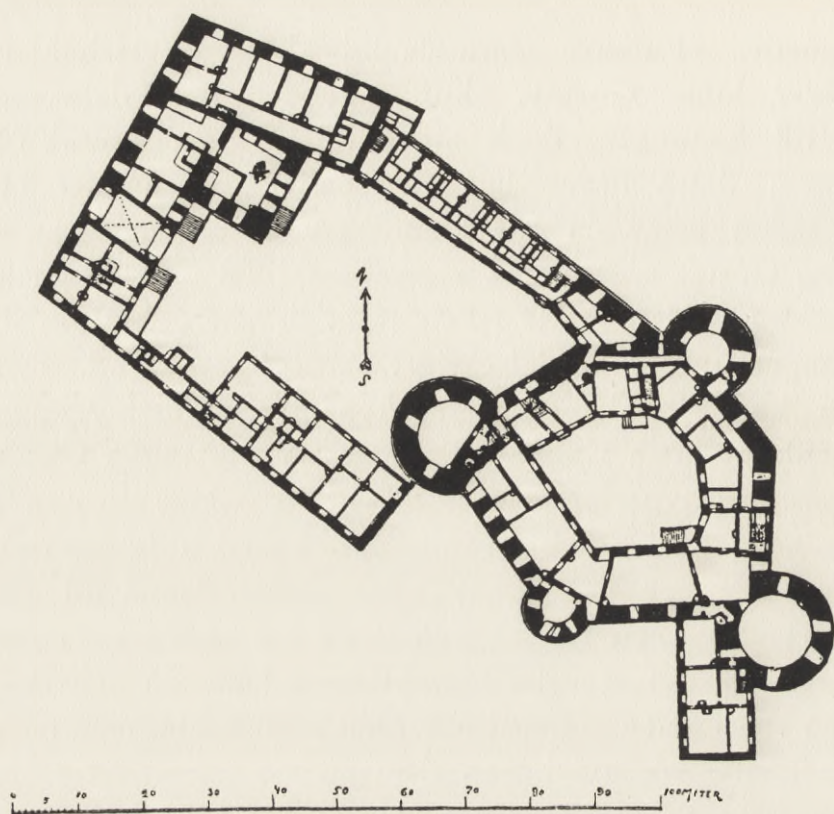

Fig. 4. Plan av Gripsholm.

tillbyggde slottet, men ännu större förändringar genomgick borgen under Gustav III:s regering. Det bastanta kyrktornet inreddes nu till en kokett teater i gustaviansk stil, där hovet och de kungliga själva spelade. Flera rum inreddes på nytt, i de trånga trapporna trippade sidenskor, och hovfröknarnas glada skratt jagade bort slottets alla dystra minnen. Under 1890-talet har man något hänsynslöst restaurerat slottet. Detta framkallade några snillrika och roliga artiklar av Verner von Heidenstam, som ökade den bildade allmänhetens oro för restaureringar, vilken hade väckts av Uppsala domkyrkas ombyggnad några år förut.

Ehuru det 1545 anlagda Vadstena slott i första rummet skulle tjäna som militärisk stödjepunkt vid ett angrepp söderifrån, blev det dock i flera avseenden Sveri-

ges mest betydande renässanspalats. Byggt av gråaktig sten, speglar det sig i vallgravens vatten (pl. 15) och verkar med sina höga, rikt sirade gavlar, tillkomna under 1600-talets första årtionden, och med sina doriska portaler i konstrikt stenhuggeriarbete mest likt de tysk-nederländska fursteboningarna men har med sina enkla ytor en, som vi vilja tro, svensk prägel och torde väl omkr. år 1900 delvis varit förebild för såväl Nordiska museet som Rådhuset i Stockholm.

Ett tredje slott, där Sveriges tidiga renässans, den s. k. Vasastilen, kommer till synes med sin blandning av medeltida borgstil och renässansornament — jämför Frans I:s stil i Frankrike, ty vi voro alltid några årtionden efter Mellaneuropa —, var »Sveriges nyckel», Kalmar slott. I Kalmarborgens praktgemak levde Erik XIV, och här kunde den begåvade fursten kungligt emottaga sina grevar och friherrar. Det påstås, att den konstitnerade konungen egenhändigt bidragit vid utsmyckandet av Kung Eriks gemak, där en panel med korintiska kolonner och en relieffris med jaktbilder i målad stuck samt dörrar, inlagda med olika träslag, bilda en passande ram för den glänsande renässansmonarkens hov. Små arkitekturbilder, bl. a. Vadstena, Örebro, Läckö, Tavastehus, voro inlagda med olikfärgade träsorter. — På Kalmar slott byggde Domenicus Pahr (död 1602), medlem av den från Mecklenburg av Johan III inkallade konstnärsfamiljen Pahr. Domenicus Pahr var först sysselsatt med byggande av det på Öland belägna Borgholms slott, som nu kvarstår som ruin. Han utförde 1581 tillsammans med Roland Mockle (död 1581) den ovanligt smakfulla brunnsöverbyggnaden på Kalmar slotts borggård och Mockle utförde omkring 1580 även den storartade renässansportal, som här avbildas (pl. 16). Genom bröderna Pahr kom renässansen i egentlig mening till vårt land.

Den rika och praktälskande danska adeln byggde i

Skåne, särskilt under 1500-talet och förra hälften av 1600-talet, en mängd ståtliga slott och borgar, av vilka en del ännu äro bevarade: Glimmingehus, söder om Simrishamn, grundlagt 1499, Borgeby nära Lund, det ej långt från Kristianstad liggande Vittskövle, som speglar sina stolta och skrovliga murar i kanalernas vatten, Skarhult nära Eslöv, Torup nära Malmö (1500-talets slut) och Svenstorp vid Lund, det arkitektoniskt ädlaste av dessa slott.

I Svenstorps danska tegelrenässansstil är även Trefaldighetskyrkan i Kristianstad uppförd. Den blev färdig 1628.

Johan III hade en verklig mani för arkitektur. Han lät ytterligare smycka Kalmarslottet och anskaffade borggårdens ovannämnda vackra brunn, där de allvarliga doriska formerna livas av vapensköldar och grinande ansikten, det hela krönt av en delfin. Kung Johan, om vilken Johan Messenius yttrade, att

»Gärna hade'n, som iagh har sport,
Stockholm till Rom och Fenedig giort»,

lät reparera gråbrödernas gamla kyrka, Riddarholmskyrkan i Stockholm, och byggde det nuvarande koret i gotik. Denna kyrka hade vid slutet av 1200-talet anlagts av Magnus Ladulås, som här har sin grav. År 1633 började man uppföra det Gustavianska kapellet på Riddarholmskyrkan, där Gustav II Adolf skulle ligga, och det försågs med senrenässanskartuscher med broskornament och de högstämnda inskrifterna: Han upphöjde svenskarna (fig. 5), Han utvidgade riket, Han dog triumferande m. fl. — Mest intresserade det Johan att utvidga och försköna Stockholms slott, vars borggård genom anläggande av Gröna gången och den nybyggda gårdstrappan med baldakinen fick ett mera »tidsenligt» utseende. Det yttre med det stolta tornet Tre kronor (fig. 8) och sina släta mörkröda murar behöll ännu i hundra år i mycket sitt medeltida utseende men erhöll dock några »välska» gavlar.

Fig. 5. Senrenässanskartusch med broskornament från det vid 1600-talets mitt uppförda Gustavianska gravkoret vid Riddarholmskyrkan.

Inskriften lyder: Svecos exaltavit (Han upphöjde svenskarna).

Slottsbygget leddes av Willem Boy (död i Sverige 1592). Han utförde Gustav Vasas gravmonument (se sid. 11) och troligen träreliefen med konungens stående bild.

I Sveriges karga jordmån växte målarkonsten långsamt, och då vi genom Vasakungarna trädde i direkt förbindelse med kontinenten, var en import av konst och konstnärer det enda sätt, varpå artistisk verksamhet kunde främjas. Så inkom nederländaren Verwilt under Gustav Vasas sista regeringsår och var under Erik XIV:s regering behjälplig vid Kalmarslottets inre utsmyckning; han har även utfört kartonger till de vävda tapeter, som då förfärdigades i Sverige och av vilka tvenne bevaras i Nationalmuseum. De utfördes av den inhemske guldvävaren Nils Eskilsson och ha ämnen ur den mytiska historien, behandlande den ena kung Svenos, den andra Magogs historia, som Sveriges siste katolske ärkebiskop Johannes Magni skildrat. Ärkebiskopen meddelar, att

»357 år efter syndafloden fick Sverige konung, under det att Danmark 660 år senare fick sin konung Dan», varigenom de svenskes preeminens och större anciennitet anses vara klarlagd. Som Johan III:s hovmålare verkade Baptista van Uther (död senast 1597).

Jakobs kyrka i Stockholm, grundlagd under Johan III:s regering, blev först vid mitten av 1600-talet fullt färdig. — Omgiven av grönskande träd mitt ibland stadens hus och med sina vackra smidda järngrindar är — tack vare den pietet, varmed den gamla, konstnärliga inredningen är bibehållen — Tyska kyrkan i Stockholm ovanligt stämningsfull. Kyrkan med sina nätvalvsbildande valvstrålar blev färdig på 1640-talet. Valven äro i sengotisk stil, men altarprydnaden, predikstolen av ebenholts och alabaster samt den prunkande kungliga läktaren med sina glasväggar, uppsatt 1672, äro i likhet med portalen i tysk barockstil. Tyska kyrkan blev 1890 ovanligt lyckligt iståndsatt.

Privathusen i Stockholm hade under 1600-talet kvar medeltidens spetsiga gavlar, såsom kopparsticken i Dahlberghs *Suecia antiqua visa*, men ornamentiken talar om barockens yppiga formsmak med en tillsats av borgerlighet. Ett typiskt prov på ett stockholmskt borgarhus under det trettioåriga krigets dagar är den från Holland härstammande Erik von der Lindes hus, 68 Västerlånggatan, uppfört 1630. Själv blev Linde svensk adelsman, och hans son Lars hade förmånen att få vara Karl X Gustavs dryckesbroder. Husets framsida prydes av en ståtlig portal, där Neptuns och Merkurius' byster antyda, att det genom sjöfart och handel fått sin rikedom. På dörrposterna äro svällande frukter skulpterade — ett uttryck för tidens Rubenska livsglädje och kärlek för det yppiga. Portalen har under 1920-talet fördärvats genom fastskruvade skyltar. Den kan måhända återställas, om huset kommer i pietetsfulla händer. Den åt

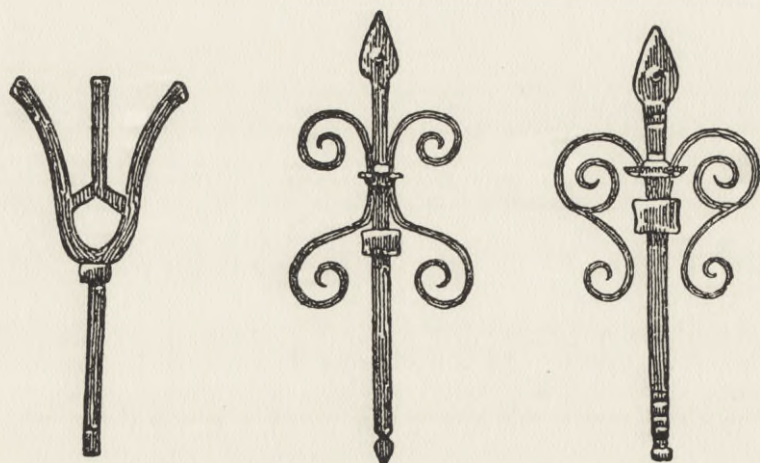

Fig. 6. Ankar Slutar. Dekorativa järntenar.

Kornhamnstorg vettande sidan av byggnaden har trots förändringar ännu kvar ett »burspråk», denna särskilt i Tyskland omtyckta utbyggnad, som på det Lindeska huset uppbäres av komiska havsgudar, återgivna med den nordiska humor, som norr om Alperna så ofta med sin medeltidsprägel bryter igenom de lärda renässansformerna. Att huset på sin tid varit dyrbart, kan man finna av byggherrns yttrande, att »ingen skall få veta, vad mitt hus och min son Lasse kostat mig». Petersenska huset vid Munkbron i Stockholm byggdes omkring år 1650 på en plats, där under början av århundradet historieskrivaren Erik Göransson Tegel, Göran Perssons son, haft sin »kryddgård». Den mot sjön vettande sidan påbyggdes under 1800-talets senare hälft.

Vid mitten av 1600-talet utvecklades Stockholm ganska betydligt och många nya hus uppväxte vid dess gator och gränder. Vita, släta fasader pryddes av dekorativt böjda ankarjärn (fig. 6). Ornamentiken samlades i portalen, där knappar, broskornament, voluter, frukter och statyer yppigt hopkomponerades och där inskrifter — ofta på tyska — på kartuscher (fig. 7) sattes över porten. Amiral Erik Ryning, som förde skeppet med Gustav II

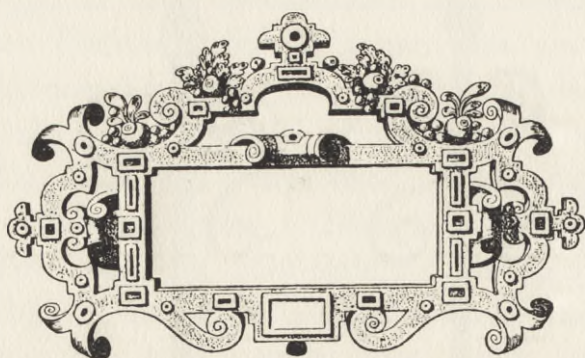

Fig. 7. Kartuscher från 1600-talet.

Adolfs lik till fosterlandet, byggde vid Stora Nygatan i Stockholm ett palats — nu Bergstrahlska huset —, färdigt 1644. Portalen (pl. 17) har den tyska barockens former, kvinnobilderna på densamma, betecknande Tron och Hoppet, äro troligen utförda av holländaren Aris Claeszon.

Då de svenska stormännen, lastade med byte, återvände från den långa tyska fejden, funno de sina torftiga, av trä uppförda hem eller sina klumpiga, till försvar avsedda stenborgar alltför tarvliga och obekväma, och nu började man, livad av utlandets exempel, att anlägga slott och herrgårdar, som bättre motsvarade adelns växande anseende och det fredligare, mera ordnade tillståndet *inom* landet. Axel Oxenstiernas Tidö i Västmanland vid Mälarens strand påbörjades under 1620-talet, men först omkring 1650 var det färdigt. Tidö består av huvudbyggnad och dessutom, liksom de franska stormännens slott, av lägre flyglar, vilka, förbundna med en tredje låg byggnad eller mur, omgiva den stenslagda borggården. Genom en pompös, vapenprydd stenportal i senrenässansens former körde de tunga 1600-tals-karosserna in på gården och stannade vid den stora dubbeltrappan. Slottsrummens väggar voro, som det

hövdes den store rikskansleren, prydda med gobelänger och gyllenläderstapeter och dörrarna — verkliga dyrbarheter — inlagda med olika träsorter och försedda med konstrikt smidda lås. Tidö visade både till det yttre och inre, att en ny tid kommit. I stället för medeltidens oregelbundna borgar, där det yttre blott talade om trotsig försvarskraft, fick man nu slott, där en symmetrisk anläggning och förnäma, väl avvägda proportioner voro avsedda att inge åskådaren underdånig beundran och vördnad.

I Stockholm fanns det år 1647 i sydtysk stil av Hans Jakob Kristler byggda palatset Makalös mellan Kungsträdgården och Strömmen, tillhörigt Ebba Brahes man, Jakob De la Gardie. Med sina branta tak och rika sandstensornament var det stadens finaste privathus. Sedermera använt till arsenal och slutligen till dramatisk teater, nedbrann det år 1825. Högaristokraten och konstfrämjaren Magnus Gabriel De la Gardie, Jakobs son, förskönade slottet. Samme man påbyggde också det gamla pittoreska Läckö på Källandsö i Vänern, vilket han ärvt efter sin fader och vars väldiga område ytterligare ökades genom drottning Kristinas gåvor till gunstlingen. Denna stormansboning från 1600-talet har pietetsfullt iståndsatts vid 1920-talets slut.

Under Kristinas regering vistades holländaren David Beck (född i Delft 1621, död i Haag 1656) några år i Sverige. Han målade drottning Kristinas porträtt och har i den både kraftiga och fina bilden av fältherren Gustaf Horn visat sig väl hava använt studieåren hos van Dyck. — Fransmannen Sébastien Bourdon (född i Montpellier 1616, död i Paris 1671) har i sitt porträtt av Kristina — i enkel svart klänning med vit krage — på ett distingerat sätt skildrat hennes aristokratiska bleka Vasaanlete med de stora gråblå ögonen. Samma förtjänster äger porträttet av Kristinas halvbror, greven

av Vasaborg, Gustav II Adolfs son med Margareta Slots.

Kristinas konstintresse var mycket stort, hennes tavelsamling var betydande, och ett omätligt skönhetskapital fördes ur landet, då hon medtog sina Correggio, Tizian och Veronese, troligen till belåtenhet för ärbara svenskar och svenskor. Samlingen skänktes, då Kristina 1689 dog, till drottningens vän kardinal Decio Azzolini.

Många för våra förhållanden praktfulla slott äro avbildade i den store fältherren och arkitekten Erik Dahlberghs (född 1625 i Stockholm, död där 1703) *Suecia antiqua et hodierna* — Sverige i forna och i våra dagar, dessa senare räknade till 1695. Det är det ståtligaste och dyrbarast utstyrda praktverk, som någonsin utgivits i vårt land. Flera av dessa slott, som där efter Dahlberghs teckningar avbildas i goda kopparstick, återgivande till och med trädgårdarnas konstrikt klippta häckar och regelbundet grupperade rabatter, ha aldrig kommit till utförande. Karl XI:s reduktion tvang mången stolt byggnadsplan att stanna på papperet. *Suecia antiqua* utkom först år 1716, det hade beställts av förmyndarregeringen 1661. Under 1600-talets senare hälft har Erik Dahlbergh gjort den intressanta här meddelade teckningen från borggården på Stockholms gamla slott med dess fritrappor och det gamla ärevördiga tornet Tre kronor (fig. 8).

Ett av de förnämsta slotten och överrikt på byte från trettioåriga krigets dagar var härföraren Karl Gustaf Wrangels Skokloster med sin ståtliga förstuga, uppbyten av kopplade joniska kolonner. Slottet är »enastående tidstypiskt». I den s. k. kungssalen är taket överlastat med målade träskulpturer, som man tycker sig kunna få i huvudet när som helst. I takets mitt ser man Daniel och den babyloniska draken, vilken senare älskvärt nog i sitt gap håller en venetiansk ljuskrona

*Pl. 17. Portal till amiral Erik Rynings hus vid St. Nygatan
i Stockholm.*

*Troligen av Heinrich Blume med kvinnobilderna av Aris Claesson.
Huset färdigt 1644.*

Pl. 18. Kungssalen på Skokloster med den babyloniska draken i taket.

Inredningen från 1600-talet senare hälft.

(pl. 18). Skokloster ligger vid segelleden mellan Sigtuna och Uppsala samt är uppfört av Nikodemus Tessin d. ä. (född i Stralsund 1615, död i Stockholm 1681) och fransmannen Jean de la Vallée samt blev färdigt 1679. Bland den äldre Tessins många och betydande byggnader voro Axel Oxenstiernas palats vid Storkyrkobrinken och den om de romerska palatsen påminnande förutvarade Riksbanken i Stockholm. Till det Karolinska gravkoret uppgjorde Tessin d. ä. de första ritningarna. Några av Riddarholmskyrkans övriga kapell tillkommo omkring 1650.

Mittpartiet av Drottningholms slott (pl. 19) är uppfört, på den konstälskande »riksänkedrottningen» Hedvig Eleonoras önskan, av Tessin d. ä., som även utförde den storslagna trappan i det inre. Precht har skulpterat Hedvig Eleonoras praktfulla sängkammare i förgyllt trä och försett med väggar av en »angenäm blå couleur». I rummet skildrar Ehrenstrahl bl. a. Karl XI:s »höga födelse, högst berömvärda education, dygderika liv och därpå följande kongliga lycksalighet». Hur ofantligt monumentaliteten och värdigheten vuxit sedan Skoklosterinteriörerna, ses av drabantsalen (pl. 20), där svensken Johan Sylvius (död 1695) några år före sin bortgång utförde en praktfull och värdig takdekoration i relief och målning.

År 1680 lät Hedvig Eleonora uppsätta de bronser av Adrian de Vries (född i Haag 1560, död omkr. 1630), som tagits dels i Prag 1648, dels på Frederiksborgs slott 1658. Gracila och eleganta men något maniererade, utgöra dessa bilder en stilfull utsmyckning av parken och terrasserna (se fig. 14). De ha, man kan väl säga genom en nästan mystisk tillfällighet, hamnat i den svenska parken, dessa av nederländaren i Giovanni da Bolognastil utförda skulpturer, som tagits i Böhmen och Danmark. Tessin d. ä. fortsatte byggandet av Borgholms

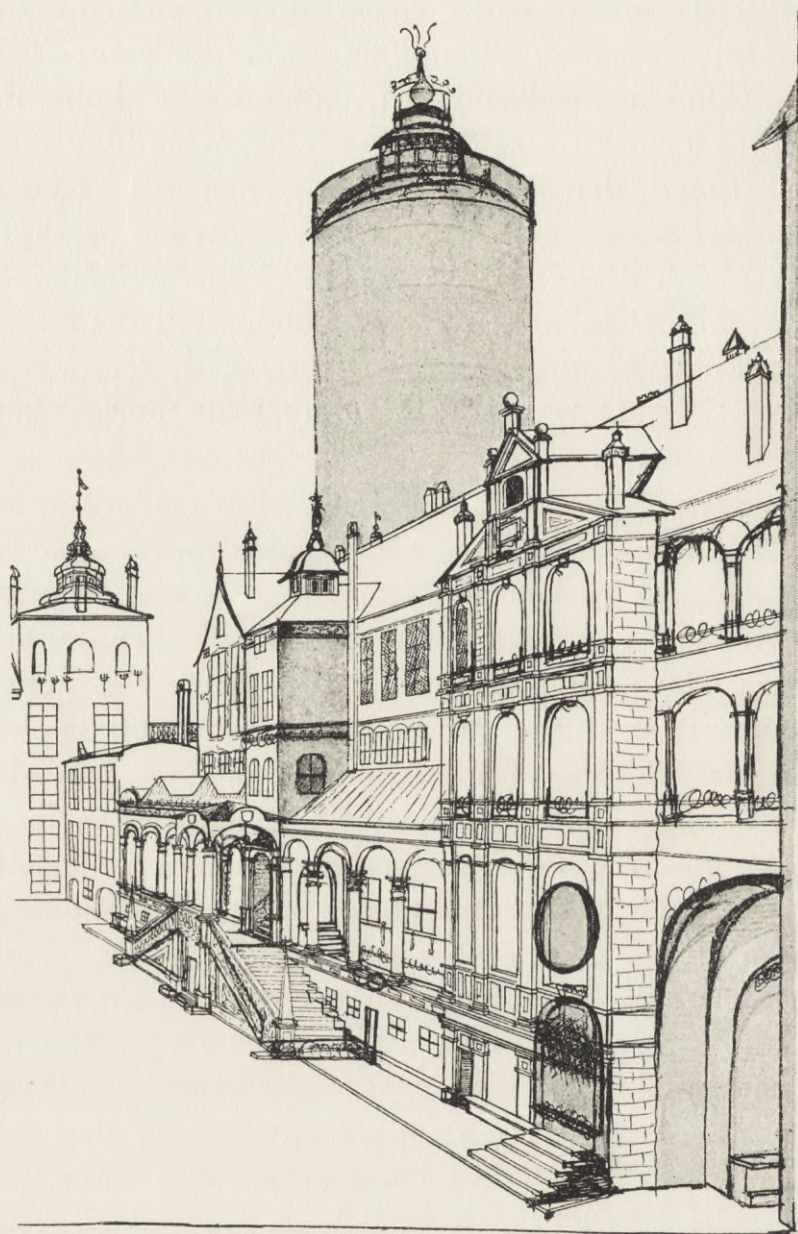

Fig. 8. Borggården på Stockholms gamla slott med trapporna, som ledde upp till Trumpetargången, samt tornet Tre kronor.

Skiss av Erik Dahlbergh. 1600-talets senare hälft.

slott på Öland. Byggnaden, påbörjad 1654, är nu Sveriges vackraste ruin. I Kalmar domkyrka, invigd 1682, gav Tessin d. ä. ett prov på centralkyrka i barockstil,

ehuru den för en sådan byggnad väsentliga kupolen aldrig blev utförd.

Den nitälskande ortodoxa rörelse, som i vårt land utmärker senare hälften av 1600-talet och ej minst Karl XI:s strängt kyrkliga regemente, gav uppslag till talrika kyrkobyggnader. Våra flesta kyrkor fingo då altarprydnader och predikstolar i tidens yppiga och svängda former; år 1671 invigdes Katarina kyrka, och 1658 grundlades Hedvig Eleonora — Östermalms — kyrka i Stockholm. Båda dessa och den på 1670-talet byggda, efter Karl XI:s fromma gemål uppkallade Ulrika Eleonora eller Kungsholmskyrkan äro centralkyrkor i barockstil.

Århundradets skönaste svenska byggnadsverk var Riddarhuset i Stockholm. Under den svenska adelns glansfullaste tid hann det ej komma till användning. Två från Frankrike inflyttade arkitekter, Simon de la Vallée (dödad 1642 av Erik Oxenstierna i ett slagsmål på Stockholms Stortorg) och hans son Jean de la Vallée (född 1620, död i Stockholm 1696), äro upphovsmännen till detta palats, uppfört i en fransk-holländsk barockstil (pl. 21). Det grundlades 1642 efter Simon de la Vallées ritning. Jean — som även byggde riksskattmästaren Gustaf Bondes vackra palats, f.d. Rådhuset —, ändrade dock sedermera denna plan och blev jämte holländaren Joest Vingboons Riddarhusets egentlige skapare. Det blev färdigt 1674. De röda tegelmurarna uppdelas av sandstenspilastrar, vilka enligt de nya barockidéerna gingo genom båda våningarna. Särdeles vackra korintiska kapital uppbära en fris med en omkring byggnaden löpande inskrift med ovanligt ädelt formade bokstäver. Inskriften är »excogiterad» 1661 av Israel Lagerfelt och är svenskt kärnfull i sin latinska lakonism. Det är sannerligen en så betydande insats, som gjorts av svenska ridderskapet och adeln, att den pompösa inskriften på fasaden: »Consilio atque sapientia claris majorum exem-

plis animis et felicibus armis» — Genom rådkloket och vishet, enligt förfädrens exempel, genom mod och lyckliga vapenbragder —, icke innehåller ett ord för mycket. Det stolt svängda koppartaket av Jean de la Vallée krönes av skorstenar, bildade som altaren eller utsändande rök-molnen ur bomber, som vila på troféprydda piedestaler. Taket, uppburet av konsoler och smyckat med dekorativa statyer, avbrytes på var långsida av ett gavelfält. Yppiga, i sten huggna fruktgirlander skilja de två våningarna, och under fönstren samt i de segmentbågiga eller triangulära gavelfälten på fönstrens överkant grina de groteska dekorativa huvud, som barocken norr om Alperna älskade. I Ridarhusets stora samlingsal har Ehrenstrahl 1674, samma år som han själv adlades, utfört en väldig takmålning, föreställande Dygderna samlade till rådslag inför Sveas tron; och än följande, än avlägsnande sig från dessa höga föredömen rådslog den svenska adeln i detta hus om Sveriges öden till den minnesvärda decemberdagen 1865, då Fosterländskheten, Offervilligheten och Kloketen för-mådde den att själv uppoffra sin undantagsställning.

David Klöcker, adlad Ehrenstrahl, föddes 1629 i Hamburg och dog 1698 i Stockholm. Å hans pompösa bilder av det Pfalziska husets konungar, av hans beskyddarinnor, drottning Hedvig Eleonora, samt av den svenska adelns herrar och damer ser man stormaktstidens furstar och väldige, något klumpiga kanske i sina braskande åthävor, ofta mycket ojämna i konstnärligt hänseende, men fyllda av säkerhet och kraft. Det är ett halvt århundrade av svensk storhet Ehrenstrahl målat. Han blev »den svenska målarkonstens fader».

Den unge Klöcker började — och det är nästan symboliskt för hans konst — som kanslist vid underhandlingarna i sammanhang med westfaliska freden. Det finnes ett inre sammanhang mellan de snirklar och slängar, varmed den för sin prydliga handstil kände unge

Pl. 19. Drottningholms slott från sjösidan.

*Slottet byggt av Nikodemus Tessin d. ä. under 1660- och 1670-talen. Avslutnings-
och inredningsarbeten av Nikodemus Tessin d. y.*

*.Pl. 20. Norra Drabantsalen i Drottningholms slott.
Takdekorationerna utförda 1692 av Johan Sylvius.*

tysken försåg de sirliga och svulstiga diplomatiska fraser, och hans eget målarlyne. Han utbildade sig först i Amsterdam, kom så till Sverige 1651 och målade Karl Gustaf Wrangels barn lekande soldater samt året därpå Karl Gustaf Wrangel till häst. Vid 1650-talets slut studerade han i Italien samtidens barockmålare. Från Rom, där han från sin ateljé mellan pome-rans- och citronträd samt statygrupper kunde »ganz Roma übersehen», korresponderar han med Erik Dahlbergh, som han benämner: »Hoch Edeler, gestrenger vest vnd manhafter, In sonders hoch geehrter Herr vnd Padron.» År 1661 kallades han till Sverige och målade sedan i oavbruten följd, ibland slarvigt, ibland duktigt, en otalig mängd porträtt, bland vilka märkas Georg Stiernhielm, 1663, Erik Dahlbergh, 1664, de tre Karlarna: den snillrike, fetlagde Karl X Gustav, hans son den buttre, plikttrogne rikshushållaren Karl XI i romersk fantasidräkt, tyglande grovt byggda springare, i yviga lockar och fladdrande mantlar, och slutligen Karl XII, dock endast som barn. Ehrenstrahls Kronprins Karl (XII) och hans syskon lekande med Göta lejon visar, hur de furstliga barnen tumla allernådigst omkring med det farliga lejonet, som underdånigt glädjer sig åt äran.

Tänker man sig Ehrenstrahls porträtt uppsatta i 1600-talets salar bland väldiga, rikt skulpterade barockskåp med utspringande lister och sittande över de pompösa stenimiterande spisomfattningarna i slottsrummen, så ha dessa bilder, trots en viss tafatthet, dock ett över det rent historiska räckande dekorativt värde. Hans konstnärligt synnerligen svaga kolossala tavlor Korsfästelsen, 1695, och Yttersta domen, 1696, finnas nu i Stockholms Storkyrka, där han själv är begravnen. Med sin på Grips-holm förvarade tavla av Brunnskarlarna i Medevi, 1683, som iskänka vatten åt kurgästerna, har han infört genremåleriet i Sverige och på andra tavlor egendomligt nog även

djurmåleriet, där han i sina visserligen diletantiska men rätt friskt och nästan modernt utförda bilder av skogen och dess fåglar kommer med något nytt och svenskt. På sitt självporträtt (pl. 22) med allegoriska figurer, i Nationalmuseum, har han egenhändigt nedskrivit vad han åsyftar med sin konst, sina porträtt och allegorier: »Anno 1691 ähr detta Schillerie af Kongl. Maj:ts Hoff Intendent David Klöcker Ehrenstrahl förfärdigat, uthi des 62 ålders åhr, hvilken velat föreställa huruledes han af kerleck till måhlarekonsten med sine Inventioner söcker höga Öfverheetens Odödeliga beröm.»

Nikodemus Tessin d. y., son till den förut nämnde Nikodemus Tessin d. ä., föddes i Nyköping 1654 och dog i Stockholm 1728. Det är sinnebildligt för den gunst han hela sitt liv skulle röna av Sveriges kungahus, att han bars till dopet av drottning Maria Eleonora, Gustav II Adolfs änka. Att teckna lärde han av sin fader, men han påstår, att den direkta uppmaningen att slå sig på arkitekturens konst fick han som sjuttonårig av den i Sveriges konsthistoria så ofta och lyckligt ingripande riksänkedrottningen Hedvig Eleonora.

År 1673 anlände den nittonårige ynglingen till Rom och mottogs med stor välvilja av drottning Kristina, genom vilken han fick tillträde till Roms då mest ansedde konstnär, cavaliere Bernini, om vilken Tessin yttrade, att han »med en särdeles åhuga och omvårdnad gaf mig all den upplysning jag kunde åstunda, såväl i valet af de bästa verken som i censurerande af de desseiner, som jag själf till mina studier formerade».

Återkommen till Stockholm, utnämndes Tessin vid sin faders 1681 inträffade död till slottsarkitekt och fortsatte nu arbetena med Drottningholms lustslott och vidsträckt park.

För att göra studier till den ombyggnad av Stockholms gamla ärevördiga slott, som Karl XI planerade, reste

*Pl. 21. Västra gaveln av Riddarhuset i Stockholm, sett från
Riddarholmskanalen.*

Byggnaden uppförd vid 1600-talets mitt.

*Pl. 22. Själporträtt med allegoriska figurer.
Målning av David Klöcker Ehrenstrahl. 1691. Nationalmuseum, Stockholm.*

Tessin år 1687 utrikes, denna gång i sällskap med Burchardt Precht (född i Bremen 1651, död i Stockholm 1738, se sid. 11), en begåvad tysk träskulptör, som bo-satt sig i Sverige.

Särskilt genom de av Nikodemus Tessin d. y. tecknade och av Precht utförda förgyllda, träskulpterade, pompösa s. k. kungsstolarna, vilka år 1684 uppsattes i Storkyrkan, och genom den även av Tessin ritade och av Precht skulpterade predikstol, som av Hedvig Eleonora 1709 — Poltava-året — skänktes till Uppsala domkyrka, fick barockskulpturen, förmedlad av Tessin och Precht, ett starkt inflytande på våra svenska kyrkors utstyrsel.

Då de båda resenärerna vistades i Versailles, lät Ludvig XIV, som Tessin skriver, »mig vederfaras den nåden att alla vattnen i hela Versailles hafva spelat för mig». Och Europas störste konstträdgårdsmästare Le Nôtre (se del II, sid. 117) förde honom »utur den ena lustskogen i den andra, och jag kan aldrig nog samt dess prakt beskrifva». Även de två Versailles-konstnärerna Charles Lebrun och Bérain, den senare Tessins ideal i ornamentiken, väckte hans stora intresse. Säkert har vad han här lärde sig haft den största betydelse både för slottsbyggandet och för de trädgårdar Tessin sedermera fick anlägga i Sverige. I Rom, dit han sedan begav sig, insöp Tessin ännu en gång bland palats och barockkyrkor den storvulnhet, som skulle bli utmärkande för hans förnämsta verk, Stockholms slott, och strax efter återkomsten till hemlandet började han 1688 ritningen till den norra fasaden. Emellertid utförde han, innan han på allvar fick ta itu med slottsbyggandet, åtskilliga byggnader av stor vikt för den svenska arkitekturen. Så det s. k. Gustavianum i Uppsala och slottet Steninge i Uppland. Detta vackra, vid slutet av 1690-talet uppförda slott blev en förebild för många av de svenska herr-

gårdar, som byggdes under 1700-talet. Man har kallat detta slott för »en villa i detta ords noblaste bemärkelse». Det har måttliga dimensioner, men den arkitektoniska genombildningen är fulländad. Sitt eget hus, nuvarande Överståthållarpalatset i Stockholm, utstyrde Tessin med sällsynt skönhet och smak, och de ståtliga salongerna smyckades i Ludvig XIV-stilens på en gång pompösa och eleganta former, ofta hämtade från den nyssnämnde Bérain. Det Tessinska palatset skänktes av konung Gustav III till Stockholms stad att i evärdlig tid vara överståthållarens ämbetsboning. Särskilt intressant är gårdsanläggningen, där bakgrunden utgöres av en loggia i perspektivisk förkortning. Man erinrar sig, då man ser detta, denna fallenhet för teaterns effekter, som utgjorde ett karakteristiskt drag för barocken.

Tessin hade europeiskt rykte, och hans förslag till Louvrens ombyggnad, som förevisades 1705 för Ludvig XIV, väckte beundran i Frankrike. Men man får dock vara glad att det liksom Berninis förslag ej blev antaget utan att Lescots Louvre (se del II, sid. 113) fick stå kvar.

Den gamla konungaborg, där Gustav Vasa och Gustav II Adolf levat, hade under 1600-talet mer och mer förfallit. Det blev, som nämnt, Nikodemus Tessin d. y., som av Karl XI fick i uppdrag att bygga en ny, och norra längan var redan färdig, då en eldsvåda utbröt i maj 1697, samtidigt med att Karl XI stod lik. Tessin uppgjorde då nya ritningar och började omedelbart med uppförandet av det nya slottet, vars väldiga murar begynte höja sig, till dess byggandet måste avstanna, då penningar och folk genom kriget strömmade ur landet och konung Karl ledde Sverige längre och längre mot undergångens brant. Nikodemus Tessin d. y. stod synnerligen väl hos Karl XII och erhöll av honom de ansvarsfullaste värv i riksstyrelsen under den vanskliga tid, då konungen var frånvarande i Turkiet och ständigt

framhöll, hur enkel han än var till sin person, att man icke finge minska på prakt och presenter, trots det att inga pengar funnos i statskassan.

År 1728, samma år som Nikodemus Tessin d. y. dog, återupptogs arbetet och leddes nu av Tessins son, Karl Gustaf, vars insats i Sveriges konstliv skulle bli av stor betydelse. Sedermera förestods arbetet av Karl Hårleman (född i Stockholm 1700, död där 1753), som särskilt var verksam för utsmyckningen. Under hans tid led byggandet av den penningbrist, som uppstod genom det okloka och illa planlagda anfallskriget mot Ryssland 1741. Äntligen 1754 i december kunde Adolf Fredrik och hans snillrika drottning inflytta i det nya slottet, men först 1760 blev den sista flygeln, den nordvästra, färdig. Lejonbacken, så kallad efter de av fransmannen Bernard Fouquet i Stockholm modellerade och gjutna bronslejonerna — det västra uppsattes september 1703, det östra året därpå —, blev fullt ordnad på 1830-talet, och slottet hade då kostat 10,500,000 riksdaler, en oerhörd summa, då man betänker, under vilka hårda tider den anskaffades och det dåvarande penningvärdet (se sid. 73).

Stockholms slott är en av de skönaste byggnader i hela världen. I förnäm, enkel storhet höjer sig slottets »ädla fyrkant» över staden. Den väldiga kvadraten har fyra lägre flyglar. Allvarligast är fasaden åt Norrbro, som är 217 meter lång. Den är delad i tre våningar, av vilka den understa har en mellanvåning över sig. Fönstrens övre del uppbäres, såsom brukligt hos den romerska senrenässansen, av konsoler. En ståtlig dorisk portal stöder genom sina förkroppningar en mindre balkong. Över dörren till denna balkong trona tvenne Ryktets genier, en prydnad som ger liv åt de stränga ytorna. Genom att taket har sin lutning inåt borggården och fasaderna krönas av en balustrad, kommer yttertaket liksom på de italienska förebilderna icke till synes. På

den åt Logården vettande sidan, kanske den ädlaste i sin manliga skönhet, löpa korintiska pilastrar, vilande på en undervåning i rustik, genom de två övre våningarna, ett barockdrag som man igenfinner i de jättehöga halvkolonnerna på den södra fasadens mittparti, bildande liksom en triumfport vid slottets huvudingång (pl. 23). Denna sida är dessutom prydd med reliefer och fyra vackra bronsgrupper föreställande kvinnorov, modellerade av Foucquet. Västra fasaden prydes med väldiga karyatider och medaljer av svenska konungar. — Vid denna sida ligger den yttre borggården med sina två flyglar, den södra, kommandantsflygeln, den norra, högvakten, där Gustav III en augustidag 1772 förmådde officerarna att deltaga i statsvälvningen.

Från västra valvet leder den imposanta huvudtrappan, upplyst av smakfulla bronslyktor, som bäras av frodiga amoriner, vilka uppgivas vara modellerade av fransmannen Jacques-Philippe Bouchardon (född 1711, död i Stockholm 1753) i den tidens franska skulpturmaner med liv och mjukhet. Äkta rokokosmak av finaste sort ligger över Bouchardons allegoriska grupp av den treårige Gustav III, en liten elegant kavaljer, som av Sveriges skyddsängel överlämnas till Vishetens gudinna. Genialitet strålar från Bouchardons posthuma Karl XII:s-byst och storvulenhet och manlighet utmärka hans bröstbild av Fredrik I.

Trapphuset i Kungl. slottet prydes av joniska och korintiska kolonner och pilastrar. De effektfulla genomblickarna, som barocken älskade, saknas ej heller. I taket äro Kronbergs på 1890-talet utförda målningar infällda. Slottets gallerier och salar äro delvis inredda med barockstilens tunga prakt, med takmålningar, figurrika grupper i gips, sittande på taklisterna, och med starka förgyllningar. Andra rum höra med sin ofta mäterligt i omålat trä snidade dekorering, sina snäck-

Pl. 25. Huvudportalen till Stockholms slott och mittpartiet
av södra fasaden.

Slottet byggt av Nikodemus Tessin d. y. Södra fasaden uppförd under 1730- och 1740-talen.

*Pl. 24. Lockvas, s. k. bojan, med fritt modellerade blommor
och blad i färger.*

*Marieberg, Ehrenreichs period 1758—1766. Vasen från omkring 1765, målad av
Mathias Bernstein. Nationalmuseum, Stockholm.*

Pl. 25. Kaffekanna i rokoko.

Utförd i Stockholm 1771 av P. Eneroth, hans mästarstycke. Kannan äges av konstöamlaren och konsthistorikern Doktor Emil Hullmark, Stockholm.

*Pl. 26. Karl Gustaf Armsfeldt.
Målning av David von Krafft. 1719. Drottningholm.*

ornament och gallermonster till rokokon, som dock här i Sverige knappast hann bli bofast, förrän den s. k. gustavianska stilen («Louis seize»), med återuppsykande klassiska motiv, raka ben å stolar och bord, dekorerad i vitt och guld m. m., blev allmänt antagen.

Adrien Masreliez (född i Frankrike 1717, död i Stockholm 1806) slöt 1748 kontrakt med svenska regeringen om att utföra ornamentiken i rummen på Stockholms slott. Denna utfördes av honom till en början i rokokostil av den mest utsökta smak.

Slottet äger en sällsynt vacker samling gobelänger, vilka, infällda i väggarna, med sina diskreta färger, sina mytologiska motiv och galanta ämnen utgjorde den noblaste bakgrund för festerna vid Gustavs hov.

Ett mäktigt intryck av enkel storhet gör borggården med sina rustika portomfattningar i väldiga mått. Slottets södra del upptages av rikssalen och slottskyrkan. Till båda leda vackra trappuppgångar från södra valvet. Slottskyrkan lämpar sig ypperligt till den ståtliga byggnad, där den blivit inrymd. Tunnvalvet är prytt med Taravals målning Änglar lekande med Kristi pinoredskap och tumlande och klättrande som amoriner på och omkring det heliga korset. Predikstolen är pompös, altarprydnaden — en gipsrelief av Larchevêque — föreställer Kristus i örtagården mellan rämnande tempelfasader. — Med herkulisk ansträngning, värdig Karl XII:s Sverige, byggdes detta slott, storvulet som de djärva drömmarna under Sveriges stormaktstid, då det grundlades, fortsatt med den segaste ihärdighet under vår politiska förnedringstid och smyckat med utmärkt konst, då Sverige för första gången började intaga en betydande plats inom Europas vetenskap och kultur.

Nikodemus Tessin d. y. var en mäktig konstnärspersonlighet av europeiska mått, värdig storhetstidens Sverige. Han ville göra Stockholm till en monumental

stad och gjorde planer till omordnandet av Stockholms mittpunkt. Han hade tänkt sig, att runtomkring och ej minst *framför* slottet vackra byggnader i romersk barockstil skulle läggas. Till vänster, då man blickar från norra fasaden, hade Tessin själv uppfört det låga men värdiga och vackra Hovstallet, rivet på 1890-talet. En ny bro skulle gå direkt från slottets mittaxel över Norrström till dåvarande Norrmalmstorg, nu Gustav Adolfs torg, rätt emot en väldig kupoltäckt domkyrka i barockstil. Denna skulle ersätta den »gammalmodiga» Riddarholmskyrkan som gravkyrka för konungarna. Lenart Torstenssons palats, vid 1700-talets slut av Palmstedt infogat i Sofia Albertinas palats, nu utrikesdepartementets lokaler, med den åt Fredsgatan vettande fasaden, som ännu har kvar den Torstenssonska portalen, skulle göras om till ett rätt lågt palats i romersk stil, motsvarat av ett liknande på torgets andra sida, bägge med öppna gårdar. Magnus Gabriel De la Gardies palats Makalös, vars höga vertikala tyska renässansformer stötte Tessin d. y., hade 1691 blivit omändrat till arsenal, men Tessin ville nu bygga om hela palatset i romersk barockstil, för att det som arsenal skulle vara värdigt de troféer, vilka »igenom de sennare Store Swänske Konungars stadigt Tappre och Glorieuse Actioner» hopsamlats och blivit »en för hela verden otrolig myckenhet». I denna byggnad skulle den nedersta våningen utgöras av genombrutna arkader, så att man kunde se ut över Strömmen.

Tessin fick ej glädjen att se sitt storverk — slottet — färdigt, när han dog, men hans liv var fyllt av lysande arkitektoniska och sociala framgångar. Han blev hovintendent, kammarherre, överintendent, hovmarskalk, friherre, greve och riksråd och, vad viktigare var, Sveriges störst anlagda och mäktigaste »skönhetsråd».

Det s. k. Karolinska kapellet vid Riddarholmskyrkan, som blev de pfalziska Karlarnas sista boning, grundlades

efter den äldre Tessins ritningar. Det blev sedan en av frukterna av Nikodemus Tessin d. y:s studier i Italien och Karl Hårleman arbetade särskilt på denna vårt lands märkligaste byggnad i barockstil. Släta sandstenskolonner med doriska kapital omfatta de rundbågiga fönstren, och en attika med runda fönster vilar på en triglyfdelad arkitrav. Kapellet är byggt av sandsten och täckt med en kopparklädd kupol, som krönes av en gyllene krona, uppburen av en ovanligt smakfullt formad piedestal. Vaser och minnestavlor samt reliefer med krigiska emblem finnas i stor rikedom, och på ett moln, framställt i sten, synes en genie hållande en krona.

Kapellet innesluter Karl XII:s sarkofag, där klubban och lejonhuden peka på en herkulisk livsgärning. Denna sarkofag utfördes 1735 i Amsterdam efter Nikodemus Tessin d. y:s ritningar. Man har — groteskt nog — 1916 velat ersätta den med en ny. Byggnaden fulländades 1743 av Karl Hårleman.

En arkitektskola uppväxte, fostrad i de Tessinska uppfattningarna, den inhemska konstslöjden fick av utländska konstnärer handledning, och snart börja, uppmuntrade av hovet, möbelsnickeriet och fajans- samt porslinstillverkningen och annan konstindustri att blomstra. År 1726 anlades Rörstrands fajansfabrik, men tillverkningen blev tillfredsställande först sedan 1758 Mariebergfabriken började konkurrera. Fajansstillverkningen vid Marieberg nedlades 1788. Berömda äro fajanskakelugnarna från Marieberg och Rörstrand från 1700-talets senare hälft, ofta i blått och vitt. Praktstycket bland dessa är den Rörstrandskakelugn, daterad d. 1 augusti 1788, som källarmästaren Gunnar Nylund på Gyllene Freden skänkt till Nationalmuseum. Både Mariebergs- och Rörstrandsfajansen beundras mycket i vår tid av de konstintresserade. Ej bara den dekorativa formen utan själva ytans, jämfört med annat rokokoporslin, något grövre och manligare

karaktär tilltalar (pl. 24). — Guldsmedskonsten stod mycket högt i Sverige under 1700-talet, ej bara i Stockholm utan även i många av de minsta småstäderna. Inflytandet kom då från Frankrike. För de nya dryckerna te och kaffe gjordes i rokokostil silverkannor (pl. 25) och sockerskrin, någon gång framställdes även stora soppskålar, som utfördes i samma dyrbara metall och svällde stolta och yppiga som de samtida fajanssoppskålarna. Dessa olika föremål liksom också silverljusstakarna fingo under 1780-talet de mera raka och sobra former, som utmärkte den gustavianska stilen.

Fransmannen Guillaume-Thomas-Raphael Taraval d. ä. (född i Paris 1701, död i Stockholm 1750), som inkallats för att dekorera slottet med takmålningar — hans målning i slottskapellet är redan nämnd — och dörröverstycken, gav genom sin teckningsundervisning för unga svenska konstnärselever uppslaget till Konstakademien genom bildande av Ritarakademien år 1735. Hela 1700-talet igenom var slottet medelpunkten för svenskt konstliv, en yrkesskola i största stil för det svenska konsthantverket.

Under de sorgliga krigsåren i början av 1700-talet låg den svenska odlingen och främst konsten i lägervall, och länge dröjde det, innan landet repade sig. Den karolinska tiden nöjde sig med grova och ofta hantverksmässigt utförda bilder. David von Krafft (född i Hamburg 1655, död i Stockholm 1724), inkallad till Sverige av sin morbror Ehrenstrahl, blev den som i sina kärva, mörka porträtt fäste på duken bilden av den hårde krigarkonungen, både som ung tafatt slagskämpe och som äldre med kal hjässa och grånad av motgångarna. Det finnes väl knappast något bättre karolinporträtt än Kraffts bild av Karl Gustaf Armfeldt (pl. 26). Denne var generaladjutant vid finska armén, och den tappre krigsmannen är mest känd genom det olyckliga återtåget från Norge till Jämtland under vintern 1718—1719.

Pl. 27. Amiraliskan Appelbom.

Målning av Georg Deomarées. 1725. Nationalmuseum, Stockholm.

*Pl. 28. Målaren François Boucher.
Pastell av Gustaf Lundberg. På Salongen 1745. Replik i Nationalmuseum, Stockholm.*

Av helt annan art är Karl Gustaf Klingstedt (född i Riga 1657, död i Paris 1734). Det var med delikata, ibland oanständiga miniatyrer han prydde de vid 1700-talets början så moderna snusdosorna. Han har kallats »tobaksdosornas Rafael».

Bland de i Sverige verkande konstnärerna och konterfejarna, som under 1700-talets förra hälft avmålade den tidens store, märkes Martin Meytens d. ä. (född i Haag 1648, död i Stockholm 1736), som i sitt ståtliga och rättframma porträtt av Atlanticans författare Olof Rudbeck d. y. gett en god svensk stormaktstyp. Sonen Martin van Meytens d. y. (född i Stockholm 1695, död i Wien 1770) vistades mest utomlands. Han målade i Frankrike och Österrike de allra högsta herrskapen. Utom hans eleganta självporträtt i Konstakademien ha vi i Sverige av hans hand den ståtliga grupp bilden av den store stockholmske affärs mannen Grill och dennes familj.

Lärjunge till den äldre Meytens var också Georg Desmarées (född 1697 i Stockholm, död 1775 i München). Bland hans porträtt märkas Nikodemus Tessin d. y. och Arvid Horn i den pompösare arten samt den mera kärva och realistiska bilden av amiralskan Appelbom (1723), i Nationalmuseum (pl. 27). Levertin har framhållit henne som karakteristisk och utmärkt typ för en av de många krigaränkorna. Egendomligt att ett porträtt som detta och det Krafftska av K. G. Armfeldt tillkommit under rokokotiden; de äro karolinska i sin kärvhet.

I England verkade Mikael Dahl (född i Stockholm 1666, död i London 1743). Dahl var Ehrenstrahls lärjunge men fick under sin vistelse i England påverkan av de där befintliga van Dyck-porträtten. En vek elegans kommer till synes i det nästan kvinnliga, ej efter naturen målade porträttet av Karl XII som ung, i Nationalmuseum. Tidtypisk engelsk sensualism vilar över många av Dahls kvinnobilder. Det på Gripsholm för-

varade porträttet av den unga drottning Anna av England, blek med fladdrande mörka lockar och löst sittande urringad sidenklänning, har kanske mera av den sorts charm, som tiden skattade, än personlig karakteristik.

Vid 1700-talets mitt verkade i Sverige den redbare porträttmålaren Olof Arenius (född i Bro socken i Uppland 1701, död i Stockholm 1766), en elev till David Krafft, tillhörande den Karl Gustaf Tessinska kretsen och känd genom ett utmärkt porträtt av Karl Hårleman.

Den sista representanten för det något svulstiga tyskitalienska barockmaneret är Georg Engelhard Schröder (född i Stockholm 1684, död 1750). Som hovkonterfejare har han fäst på duken Fredrik I:s rödlätta, svällande drag. Schröder var också känd för sina något konventionella men dekorativa och vackra kvinnobilder. De fyra elementen, nu i Nationalmuseum, äro just Fredrik I:s och hans likatänkandes element, ej minst Luften. Med sitt fladdrande rostbruna skycke och sitt blå draperi är tavlan av en vacker färgeffekt. Vilken fara föreligger ej, säger Karl Gustaf Tessin, att vi i Sverige taga »kläperi för konst, en Ehrenstrahl för en Rafael, en Schröder för en van Dyck, en Precht för en Michel Ange . . .». Man bör vara tillräckligt storsvensk också nu för att erkänna andrarangsegenskaperna hos vissa svenska konstprodukter, om det också är ännu viktigare att framhålla förstarangsegenskaperna hos andra svenska konstnärliga företeelser, som verkligen äga sådana.

Modemålare under 1740- och 1750-talen var Johan Henrik Scheffel (född i Wismar 1690, död i Västerås 1781). Bland hans många porträtt kunna Linné och skaldinnan Hedvig Charlotta Nordenflycht särskilt framhållas.

Över Nikodemus Tessin d. y. slogs 1728 en av Johan Hedlinger utförd medalj. Hedlinger var född nära Schwyz i Schweiz 1691 och dog där 1771. Denne schweizare inkallades under Karl XII:s sista år av baron Görtz.

Han slog de s. k. Görtzska karolinerna och graverade åtminstone ett av nödmynten, försett med det något vilseledande namnet Hoppet. Bland hans medaljer märkas en över Karl XII:s död samt den särdeles välbehövliga om ock ej så effektiva över »ståndernas endräkt» 1739. Hans konst hade en ovanligt ädel, mot slutet alltmer klassisk hållning. Hedlinger lämnade Sverige 1745.

Karl Fredrik Adelcrantz (född i Stockholm 1716, död där 1796) torde vara den främste arkitekten under 1700-talets senare hälft. De »fosterländska sånggudinnorna», åt vilka Gustav III 1782 invigde sin älsklingskapelse Operan, fingo sin bostad uppförd av Adelcrantz. F. d. Arvfurstens palats ger en bild av hur den gamla Operan såg ut. För alltid borta är den gamla teatersalongen, vars väggar, av Adelcrantz med utomordentlig smak dekorerade i vitt och guld, ha dallrat både för »skottet ur Ankarströms pistol» och för Jenny Linds silvertoner. Tillsammans med sin lärjunge Erik Palmstedt gjorde Adelcrantz upp ritning till Norrbro, till vilken Gustav III, Adelcrantz och handlanden Studén, den senare bärande en murslev på en silverbricka, efter en salut på 128 kanonskott under mängdens »fördubblade fägnerop» lade grundstenen en augustisöndag 1787. Bron blev helt färdig 1806, och dess mäktiga, av granitblock uppförda valv framhäva genom sin massiva skönhet spinkigheten och tarvligheten hos våra moderna järnbroar. Norrbro är den vackraste bron i Skandinavien. — Adolf Fredriks kyrka i Stockholm är byggd efter Adelcrantz' planer som ett likarmat grekiskt kors med kupol, men de små mätten och i synnerhet de i följd därav lågt sittande fönstren förtaga den stämning, besökaren erfar i liknande italienska kyrkor. — I Drottningholmsparkens frodiga grönska lyser ett litet rödmålat lustslott — Kina —, där rokokoformerna äro uppblandade med kinesiska ornament. Vid den tid, då detta lustslott byggdes (1763), fann man

stort behag i det kinesiska (det s. k. ostindiska) porslinet och i allmänhet i Kinas utsökta konstindustri, som i mycket överensstämde med den förfinade, kräsna rokokosmaken. Det koketta lustslottet, en leksak för stora, var även en skapelse av Adelcrantz. Årtalet 1763 är inskuret med runor i en golvbjälke. Slottet har sedan tillbyggt.

År 1768 hade Adelcrantz blivit preses för den av honom ombildade, såsom förut nämndes år 1735 grundade Ritarakademien, vilken 1768 fick en avlönad lärarkår, så att Akademien under sitt hägn hade en avlönad lärarskola. År 1773 fick Akademien sina stadgar stadfästade, och Adelcrantz blev dess energiske, kloke ledare ända till 1795, året före hans död.

Adelcrantz' lärjunge Erik Palmstedt (född i Stockholm 1741, död 1803) har gett Stockholm en av dess behagligaste byggnader, Börshuset vid Stortorget, färdigt 1773. Det är ett uttryck för det finaste man ville i arkitekturen vid 1700-talets mitt. Stora börssalen, där Svenska akademien håller sina högtidssammanträden, är dekorerad i gustaviansk stil i vitt och guld med genomgående kolonner. Palmstedt byggde Arvfurstens palats som en pendang till Adelcrantz' Operahus. Hans lynnesart — en viss manlig kärvhet — kommer fram i Tullpackhuset från 1788 vid Skeppsbron i Stockholm med ståtlig portal och yta i rustik och i den av ädel stränghet präglade fasaden på huset Västerlånggatan 27, »slottskansliet», Palmstedts eget hus. Palmstedt var upphovsmannen till bron över Riddarholmskanalen. Den visade från 1784 till 1867, vilken märklig skönhetseffekt en bro kan skänka. Den på samma ställe uppförda järnbron visar däremot, hur mycket en stadsbild kan skämmas och fördärvas av en riktigt ful järnbro.

År 1743 blev den av Johan Eberhard Carlberg (född i Göteborg 1683, död i Stockholm 1773) ombyggda Storkyrkan (se sid. 16) i Stockholm färdig. Tornet, uppfört

»på den mildrikaste konung Fredriks bud», hör till det smakfullaste och vackraste i den tidens kyrkobyggnad och har liksom genom ett under undgått att på 1880-talet ersättas med ett nygotiskt tegeltorn med zinkplåt.

Johan Eberhards brorson Karl Vilhelm Carlberg föddes i Göteborg 1745 och dog där 1814. Han har utfört den ståtliga och vackra domkyrkan i sin födelsestad och uppförde 1780 Gunnebo, en ovanligt smakfull byggnad av trä med kopplade joniska kolonner på fasaden. Gunnebo, som ligger strax söder om Göteborg, byggdes under 1780-talet åt John Hall d. ä. i engelsk nyklassicism och ägdes sedan av hans omtalade son, den stormrike, 1830 som utfattig i elände avlidne originelle John Hall d. y. Allt i huset, varje detalj å kakelugnarna och väggomfattningarna, utfördes efter de mest minutiösa, ännu bevarade teckningar.

Det är givet, att under Fredrik I:s, Adolf Fredriks och Gustav III:s regeringar konsten skulle få ett franskt drag. Tidslynnets, Lovisa Ulrikas och Gustav III:s utpräglad franska sympatier och även Nikodemus Tessin d. y:s sons, den insiktsfulle mecenaten Karl Gustaf Tessins, inflytande förklara detta, och dock gav slutet av 1700-talet uttryck för många av de mest karakteristiska dragen i det svenska lynnet: levnadsglad feststämning, sinne för ståt och värdigt uppträdande och på botten en vemodsblandad sorglöshet, skönjbar särskilt i Bellmans dikter. — Man vände sig under hela denna tid till Paris för att få begagna sig av de ypperliga franska lärarna och inhämta den fasta teknik, som var ryggraden i den samtida franska konsten.

Den svenske målare, som tidigast blev känd i Paris, var Gustaf Lundberg (född i Stockholm 1695, död där 1786). Hans fader var kunglig köksmästare och medföljde Karl XII i rysk-polska fälttåget. Under 1720- och 1730-talen och även under en god del av 1740-talet vistades

Lundberg i Paris och åtnjöt där mycken vänskap av Boucher, och han gjorde av den eleganta njutningsmänniskan och konstnären ett träffande och synnerligen smakfullt pastellporträtt (pl. 28).

I Paris slog Lundberg igenom redan på 1720-talet och studerade för den berömda venetianska pastellmålaren Rosalba Carriera (född i Venedig 1675, död där 1757), som är förträffligt representerad i Nationalmuseum, främst med pastellporträttet i rokokofärgerna, blått och silver, av den svensk-födde romerske senatoren Nils Bielke. Det var i pastellen — med färgkritor målade tavlor —, denna äkta rokokokonstart, som Lundberg vann sin samtids beundran.

Lundberg blev anlitad vid hovet, där den unge svensken fick inviga den fördrivne Stanislaus Leszczinski, Ludvig XV:s svärfar, i pastellmålningen. Hans rykte befastes, då Karl Gustaf Tessin under åren 1739—1742 bevakade Sveriges intressen vid franska hovet och den svenska konstens intressen hos konstnärerna och konsthandlarna. Tessin fick Lundberg antagen i franska Målarakademien, bl. a. genom att skaffa honom dispens för den luterska religionen. »Le Roy, étant informé du mérite du sieur Lundberg», önskade att han skulle bli akademiledamot, »quoiqu'il soit de la religion prétendue réformée». Tessin beställde av akademimedlemmarna åtskilliga porträtt av sin vackra unga släkting, fröken Charlotta Fredrika Sparre, som då bodde i Paris.

Lundberg gjorde ett lysande pastellporträtt av sin gynnare Karl Gustaf Tessin 1741 (hos friherre Bo Leijonhufvud, Stockholm). Som något äldre har Tessin också avbildats av Lundberg, kanske allra bäst på den här meddelade teckningen (fig. 9). År 1745 skriver Tessin till Lovisa Ulrika: »Jag är en idéernas man, Lundberg talangernas», och tillägger med den lätt hädiska ton tiden älskade och som användes t. o. m. av en så religiös

Fig. 9. Karl Gustaf Tessin.

*Teckning i svart och rött av Gustaf Lundberg. Hos Kammarherre
D. von Schinkel, Tidö slott.*

man som Tessin om den ävenledes allvarligt fromme Lundbergs rokokogracer: Ehrenstrahls bilder skola nu vika, liksom »Gamla testamentets skuggor få lämna plats för Nya testamentets verklighet».

Lundbergs ofta i blå och silvertoner utförda porträtt sakna ej en viss enformighet. Konstnären hade sin ateljé i Staden inom broarna och där höll den förbindlige hovkonterfejaren salong och målade utan att det ringaste störas av det stora sällskapet. Bland hans bästa porträtt äro de ofullbordade bilderna av Juliana Henck, sedermera assessorskan Schröder, och av cancellierådet och myntkännaren C. R. Berch. Damen, känd för sin skönhet och för dess skull »upptagen af Lovisa Ulrika, hvilken gjorde dess education», har det typiska rokokomjuka anletet under schäferhatten, och den lärde Berchs ansikte är av den sympatiska bonvivantstypen. Den aristokratiska skönheten Fredrika Eleonora Horn, dotter till Arvid Horn och gift med en greve Stenbock, är målad i rödbrunt och har konstnärliga kvaliteter, som skilja det från de mera schablonartade bilderna av den produktive pastellmålaren.

Som ett bevis på hur högt Lundberg sattes i Frankrike kan nämnas, att Tessin värderar en Venus med duva av Lundberg till 556 livres och den Rembrandttavla, som föreställer dennes hustru Saskia (del II, pl. 108) och finnes i vårt Nationalmuseum, till 360 livres.

Tessin inköpte under sin Paris-vistelse tavlor av nästan alla framstående samtida franska målare, särskilt av sin favorit Boucher, av Lancret och Chardin. Den svenske aristokraten med sin fäderneärvda smak och sitt intensiva konstintresse lade genom dessa köp av franska och ej minst holländska mästerverk grunden till Nationalmusei samling av tavlor, gravyrer och handteckningar.

Ännu förnämligare än Lundbergs var den ställning Alexander Roslin (född i Malmö 1718, död i Paris 1793) intog i världsstaden. Roslin var lärjunge till G. E. Schröder i Stockholm. Han gjorde sedan resor i Tyskland och Italien, vistades vid Konstakademien i Bayreuth och blev i Florens så uppskattad, att han fick utföra sitt självporträtt för Uffizierna. I Parma, där en av

*Pl. 29. Överintendenten friherre Karl Fredrik Adelcrantz.
Målning av Alexander Roslin. 1754. Konstakademien, Stockholm.*

Pl. 30. La comparaison.

Färggravyr av Janinet efter gouache av Nils Lafrensen d. y. från 1780-talet.

Ludvig XV:s döttrar var hertiginna, fick han genom denna rekommendation till hennes systrar vid hovet i Versailles. Till Paris kom Roslin 1752 och vann nästan genast en sådan ryktbarhet, ej minst genom hög protektion, att han blev den högsta societetens favoritmålare, och så småningom fick han, som andra framstående franska målare, hedersbostad i Louvren. Redan 1754 tillkom det ypperliga porträttet av överintendenten Adelcrantz, i Konstakademien, i uppfattning och färg — rocken är ljusst violett — en äkta rokokobild (pl. 29), och två år senare målade Roslin den förtjusande la baronne Neubourg-Cromière, nyutsprucken och tidstypisk med den svarta halvmasken i ena och solfjädern i andra handen samt omsluten av en skär sidenklänning. Han har på ett utsökt elegant porträtt i Nationalmuseum år 1762 målat utrikesministern César de Choiseul, duc de Praslin, sittande trött och överlägsen vid sitt skrivbord. Mindre lyckas Roslin i sina stora gruppbilder, Ludvig XV besökande Hôtel de Ville eller den De la Rochefoucauldska familjetavlan, kallad *En fader*, som anländer till sitt gods, där han mottages av sina barn, av vilka han är ömt älskad. Titeln låter, som om Greuze hade hittat på den, och Diderot, dennes vän, som under 1760-talet skrev glänsande kritiker över Salongerna, de årliga konstutställningarna i Louvren, kallade, förargad över att icke Greuze fått beställningen, tavlan för »Roslins kägelspel». Helt visst var grupperingen den svaga sidan hos den glänsande porträtt- och stoffmålaren. En otymplig sammanställning finnes också i hans eljest så gedigna gruppbild *Familjen Jennings* (1769), i Nationalmuseum. »Qui a figure de satin doit être peint par Roslin», sade man i Frankrike, och ett dylikt silkeslent ansikte har han målat på självporträttet (1769) med hustrun, en fransk pastellmålarinna. Den vackra Suzanne är sysselsatt att med kritorna fullborda ett por-

trätt. Hennes persikohy avtecknar sig mot klänningens ljusgröna siden, och dragen förfinas av en fläkt av vekt drömmeri. Roslin själv ler med det rokokons stereotypa världsmannaleende, som var så betecknande för hela hans konst. En annan gång har Roslin målat sin hustru ensam — Suzanne Giroust hette hon som flicka — ett förtjusande, elegant och spirituellt porträtt, en äkta parisiska från l'ancien régime med skär klänning och pudrat hår. En ovanlig elegans och något av det på en gång praktfulla och tvungna, som låg i hovväsendet, finnes i den 1771 på Salongen utställda Gustav III och hans bröder. Man beundrade, hette det, »prins Carls lysande (röda) sammetsdräkt, prins Fredrics förträffliga klädbonad, men främst H. K. M:ts guldbrochade kläder». Roslin var dock ej bara stoffmålare. Efter sin makas död reste han till Stockholm 1774 och gjorde där bland annat skissen till det sedan fullbordade, ypperligt karakteriserade helfigursporträttet av konung Gustav i kunglig skrud. Bland de porträtt, som då tillkommo, märkas i främsta rummet Lovisa Ulrikas gamla ättiksura anlete, som hon var, då drottningen i ovänskap med sin son av det övermodiga hovfolket betecknades som »frun bortom staketet», samt Linné, i Vetenskapsakademien. Den vördnadsvärde åldringens drag lysa av välvilja, och hans klara ögon, som fått »koxa in i Guds hemliga råds-kammare», tindra av den ljusa syn på livet, som var en av 1700-talets mest älskvärda sidor. År 1775 kallades Roslin till S:t Petersburg av kejsarinnan Katarina. Han har återgivit henne på ett porträtt, som ansågs vara likt, men som den höga damen själv påstod såg ut som en svensk köksa. Hemresan till Paris skedde över Warschau och Wien, och överallt tävlade man att bli avbildad av den berömde societetsmålaren.

Må vara att Roslin ej hör till de största, han är dock en skildrare av sin tids människor, målade så

Pl. 51. Själeporträtt.

Miniatyr av Per Adolf Hall. Troligen från 1780-talet. Nationalmuseum, Stockholm.

Pl. 52. Byrå.

Utförd av Georg Haupt. Signerad och daterad 1780. Gåva av Ingenjör Krister Littorin till Nationalmuseum, Stockholm.

att ej bara de själva utan också det tidslygne, som eljest förgåtts med dem, småler och lyser från hans dukar. Trots sin långa vistelse i Frankrike kände Roslin sig som svensk och underströk detta genom att signera sina tavlor med orden: »Roslin suédois.»

Med undantag av några få år vistades Nils Lafrensen d. y. (född i Stockholm 1737, död där 1807) under 1760-, 1770- och 1780-talen i Paris, där han var känd under namnet Lavreince. Hans konst var också i sällsynt grad parisisk. Ämneskretsen har han gemensam med Fragonard (se del II, sid. 134), om han också ej på långt när kan mäta sig med honom, då det gäller återgivandet av den erotiska lidelsens stormar, och ej heller i tekniken når upp till denne rokokomästares gnistrande geniala penselföring. Det är i salongsbilderna Lafrensen står högst; han trivs i de vackra Louis-seize-rummen, där fönstren gå ända ned till golvet, så att man skulle se mera av naturen, som Rousseau nyss lärt en att beundra, där de gobelängklädda stolarna och sofforna med ovala ryggstöd och raka ben intogos av grevinnor och friherrinnor med pudrat hår, vilka elegant diskuterade om kemi och fysik, om människans rättigheter och ej minst om kärlekens filosofi. Bland dessa skildringar från salongernas värld, som ofta stuckos i koppar efter Lafrensens målningar, märkas särskilt de som kopparstick mycket kända *L'assemblée au salon*, en bild av det behagliga sällskapsliv, som frodades under *l'ancien régime*, och *Qu'en dit monsieur l'abbé?*, där en galant abbé blir tagen till råds i en smakfråga rörande dräkten. Denna viktiga sak avgöres enligt tidens sed vid den unga damens morgontoalett. — Lafrensen använder helst gouachemålning, en art som skiljer sig från den närbesläktade akvarellen därigenom, att dagrarna i gouachen framställas genom kritaktig färg, under det att i akvarellen de ljusa partierna uppstå genom utsparning av det under-

liggande vita papperet. Gouachemålningar äro utförda på papper, pergament och ibland på siden. En av Lafrensens vackraste gouacher är den i Nationalmuseum, föreställande Tre musicerande damer, som sitta i ett rum i gustaviansk stil, dekorerat med ljusgröna draperier. En kvinnlig gratie ligger utbredd över hans damer, och det oftast lilla formatet ger en prägel av intimitet åt dessa älskvärda salongernas herdinnor, som småskratande berätta varandra sina hemligheter och segervisst tortera sina kavaljerer. Många av Lafrensens gouacher ha som ovan nämndes graverats i koppar av franska kopparstickare och ibland tryckts i färg. Den ryktbaraste och vackraste bland dessa torde vara den av Janinet med utsökt smak i blågråa bleka färger utförda gravyren *La comparaison* (pl. 30), på vilken man ser ett par damer i deras smakfulla 1780-talsdräkter, den ena mera blygsam, den andra mera triumfatorisk och med en majestätisk åtbörd jämförande sina behag med den förstas. Det hela är en situation, så *dix-huitième-siècle* som någon och vilken i Frankrike skulle i likhet med alltför stort intresse för *tarte à la crème* gå under rubriken *péché mignon*. — I Östergötlands museum i Linköping finnas två ypperliga gouacher av Lafrensen, skildringar av fester på Trianon i Versailles, den ena återgivande en kinesisk fest och den andra en illumination. — Först år 1791 återvände Lafrensen till Sverige för att bosätta sig hemma. Han sysselsatte sig då mest med miniatyrmålning. Han är näst den nedannämnde Hall vår förnämste miniatyrist. Bland hans porträtt är gouachen av Gustav III i den »svenska dräkten» i rött och svart mest bekant.

Inom miniatyrmålningen nådde en svensk, Peter Adolf Hall (född i Borås 1739, död i Liège 1793), under 1770- och 1780-talen det största rykte och kallades i Paris, där han var bosatt, »miniatyrens van Dyck».

»Monsieur Hall est trop grand pour un art trop petit,
En raccourci chez lui van Dyck revit.
Brillant, léger, facile et rempli de finesse . . .»

Halls på elfenben målade miniatyrer av samtida vunno på grund av hans säkra och kvicka penselföring allmän anklang. I Nationalmuseum förvaras hans porträtt av Gustav III:s väninna grevinnan d'Egmont, med förfina- de, av sjukdom tärda drag, och den ypperliga bilden av Sergel i den »svenska dräkten».

Hjalmar Wicander skänkte 1928 frikostigt sin om- fattande och utsökta samling miniatyrer till National- museum. Naturligt nog är 1700-talet bäst representerat, ehuru det även från andra perioder finnas utmärkta prov på olika riktningar inom denna konstart. I denna ofant- ligt dyrbara samling utgör Per Adolf Halls självporträtt, där han sitter i skjortärmarna vid sitt arbete, en topp- punkt, då det gäller bredd, konstnärlighet och storhet i denna mikroskopiska konstart (pl. 31). Denna miniatyr betalades med 55,000 kr.

Miniatyrkonsten var under hela 1700-talet mycket omtyckt, den tilltalade tidens smak för det näpna och förekom vid århundradets början mycket på de då så moderna snusdosorna. Under senare hälften av 1700- talet, de ömma kärleks- och vänskapsförsäkringarnas tid, blev det en mani att skaffa sig miniatyrporträtt.

Den som, har man sagt, blev den gustavianska stilens egentlige skapare, var arkitekten Jean Erik Rehn (1717 —1793), vilken efter studier i Frankrike ombildade Lud- vig XVI-stilen för våra förhållanden och utövade en mycket lycklig verksamhet genom sina ritningar för Haupts möbler och Rörstrands porslinspjäser. Hans ut- sökta smak kommer särskilt till synes i det av honom inredda Lovisa Ulrikas bibliotek på Drottningholm, kanske den vackraste rumsbildning i vårt land.

Bland de många utmärkta konsthantverkare, som fun-

nos i Sverige under 1700-talet, intager »Kongl. Hofschattullmakaren» och ebenisten Georg Haupt (1741—1784) främsta platsen. Han föddes och dog i Stockholm men utbildades i Frankrike och England. Byråar, skrivbord och s. k. sekretärer, utförda av Haupt i gustaviansk stil och försedda med inlagda kransar, blommor, musikinstrument eller amoriner, väckte den allra största beundran under hans livstid och äro nu ytterst eftersökta av svenska samlare. Det var en ur allmän europeisk synpunkt mycket hög konstnärlig kvalitet, som utmärkte möblerna, vilka utgingo från den Hauptska verkstaden, Smålandsgatan 40 i Stockholm. En byrå (pl. 32), signerad 1780, inköptes för 23,000 kr. av ingenjör Krister Littorin och skänktes till Nationalmuseum. Haupts praktstykke var det jättestora skåp för mineralier, vilket av Gustav III 1774 skänktes åt prinsen av Condé och nu förvaras på slottet Chantilly. Det kan sättas i fråga, om någon tidsålder kan tävla med 1770- och 1780-talens konsthantverkare, vad smak och teknisk fulländning angår, då det gäller rumsinredningar och möbler. Haupt hade några mycket goda medtävlare på möbelområdet i det dåtida Stockholm, men hans namn har i Sverige nästan blivit symboliskt för en riktigt utsökt gustaviansk möbel.

Karl Gustaf Pilo föddes i Göksäter nära Nyköping 1711, just då det började gå illa för Karl XII, och dog 1793, året efter det då Gustav III blev skjuten. I Nyköpings skola målade han med vattenfärg på karduspapper den nyss fallne kung Karl och sålde målningen för någraskilling. Som gesäll vandrade han omkring i Europa, studerade så vid Konstakademien i Stockholm, kom därefter 1740 till Danmark, där han bodde i 32 år, slutligen som direktör för Målarakademien i Köpenhamn. Kongl. hovmålaren lär ha målat fem dussin porträtt av Gustav III:s svärfar Fredrik V, vilken, det kan ej förnekas och var icke Pilos fel, såg ut som ett övermodigt

Pl. 55. Gustav III:s och Sofia Magdalenas kröning.

Ofullbordad målning av K. G. Pilo. Påbörjad under 1770-talets senare hälft. Högra hälften med Sofia Magdalena sittande på den ena av kungsstolarna. Längst till höger synes konstnären själf bland bondeståndets representanter, tjudande snus åt Elias Marlin.

Nationalmuseum, Stockholm.

Pl. 34. Malle Ramel.

Målning av Karl Gustaf Pilo. Omkr. 1757. Övedskloster.

får, poserande i poetiskt ljusdunkel. Efter Struensees fall och avrättning blev Pilo, som Gustav III säger, »ganska ofryntligt» entledigad och utvisad. Han flyttade till Nyköping och började här skissen till Gustav III:s kröning. Pilo hade ej sett kungens kröning i Storkyrkan men har i denna ofullbordade jättetavla — den är 3 m. hög och 5^{1/2} m. bred — gjort det svenska 1700-talets kanske skönaste konstverk. Kungaparet sitter på sina gyllene tronstolar i Storkyrkan, kungen i glänsande vitt, kronans ädla stenar gnistra. Ärkebiskop Beronius och greve Adam Horn sätta kronan på majestätets huvud. Bakom tronar Sofia Magdalena som en stor blomma (pl. 33). I ljusdunklet i bakgrunden tro vi oss skåda in i ett härligt drömrrike, det är de fyra rikstånden. Längst till höger ser man Pilo, räckande sin snusdosa åt sin vän Elias Martin.

Bland Pilos bästa porträtt märkes det av den gamle originelle skånske jorddrotten Malte Ramel (pl. 34). Den egendomlige baronen, som trots sin stora rikedom levde torftigt och gammaldags bland skånska bönder och latinska auktorer, avböjde hovcharger och är kanske — näst efter på Pilos porträtt — bäst skildrad i den gravskrift Olof von Dalin skrev över honom: »Malte Ramel, herre till Maltesholm, herre över sig själv, herre över lyckan.» Om konstnärens stora koloristiska begåvning vittnar hans sällsynt tjugande porträtt av Sofia Magdalenas docklika gestalt, som framträder i ett smältande ljusdunkel och med något av aristokratisk rashöna i ögonen och i huvudets hållning. Under sista åren av sitt liv var Pilo den svenska Konstakademiens direktör. Det torde vara enastående att samme man varit direktör för två länders konstakademier.

Samma år Pilo dog intygar Lorens Pasch d. y. med Adelcrantz och Sergel på begäran av änkefru Charlotte Pilo, att Pilos kröningstavla var »till arbetssättet utmärkt af en ypperlig fullkomlighet — hvarföre Wi

ock anset och försäkrat att denna Tafla sådan den kommit från Directeuren Pilos mästerliga hand, redan äger sådan förtjänst, att den fullleligen swarar mot den summa, som Directeuren därför uppburit». Den ofullbordade tavlan är också i vår tid ett mästerstycke och ett ofantligt dyrbart sådant.

Den i Arboga födde Per Krafft d. ä. (1724—1793) blev efter studier för Roslin i Paris hovmålare i Warschau. Återkommen 1768 till Sverige, utförde han redbara, ljusa, koloristiskt behagligt stämde porträtt, bland vilka kunna framhållas det av Emanuel Swedenborg, den färgfriska bilden av Bellman med lutan i Grips-holmssamlingen samt porträttet av nationalekonomen Nordencrantz, vilken, såsom Gjørwell 1771 skriver om detta »högtideliga porträtt», »förmåtts till aftagning sitta för vår käcka artist herr Kraffts lyckliga pensel». Sina två barn, Vilhelmina och den sexårige lille Per i stångpiska (Per Krafft d. y.), har Krafft målat på ett ypperligt dubbelporätt 1783.

Strax innan Per Krafft d. ä. återkommit till fosterlandet, hade vid 1760-talets mitt Lorens Pasch d. y. kommit tillbaka till Sverige. Porträttmålaren Lorens Pasch d. y. (1733—1805) var den mest framstående av den kända konstnärssläkten Pasch. Han föddes och dog i Stockholm. Lorens Pasch d. y. studerade i Köpenhamn för Pilo och i Paris för Boucher. En pastell — enastående i hans konst, som eljest omfattar oljemålningar — av Gustav III är nästan kongenial med modellen. Bland oljemålningarna märkas en karaktärsfull bild av den åldrige pastellisten Gustaf Lundberg, i Konstakademien, samt ett gott porträtt av Lovisa Ulrika på Rosersberg. Klar och impulsiv ser hon ut, den intelligent tyskan, där hon sitter översållad med diamanter, en upplysningstidens furstinna, värd att på Drottningholm äga och begagna ett av de vackraste biblioteksrum i världen, det ovan-

Pl. 35. Medaljgravören Gustaf Ljungberger.
Målning av Lorens Pasch d. y. 1770. Konstakademien, Stockholm.

Pl. 56. Beata Charlotta Eckerman, »Madame Ahlgren».
Målning av Adolf Ulrik Wertmüller. 1784. Tidö slott.

nämnda format av J. E. Rehn. Ett mästestycke är Paschs porträtt av medaljgravören Gustaf Ljungberger, 1770, i vilket han med både humor och koloristisk känsla skildrar den »trindlagde», självbelåtne goddagspilten i sin gröna rock med silvertränsar (pl. 35). Dennes morbror, den store medaljkännaren C. R. Berch, yttrade om Ljungberger, att han ej »skulle imaginera sig vara så important, att hela Sverige skulle vara attentift på honom».

Adolf Ulrik Wertmüller (1751—1812) föddes i Stockholm i en ansedd borgerlig släkt. Han studerade vid Konstakademien och begav sig samma år som Gustav III kröntes ut på långresor. Största nyttan hade han av sitt uppehåll i Paris, där han rönte välvilja av sin släkting Roslin och själv fick ett gott anseende som porträttmålare. Det var på Gustav III:s egen begäran som Marie-Antoinette 1784 lät avbilda sig av honom tillsammans med sina barn. Hon var då tjugunio år. År 1786 skänkte hon porträttet åt Gustav III. Tavlan finnes i Nationalmuseum. Den är med nationell självkänsla signerad: »Wertmüller suédois.» År 1784 utfördes i Paris det något jolmiga och feminina porträttet av Gustaf Mauritz Armfelt i skytisk dräkt. Armfelt bad konstnären något moderera nakenheten och anhöll, att Wertmüller som pendang skulle utföra en bild av en stockholmsk dam av halvvärld, »Madame Ahlgren», Beata Charlotta Eckerman (pl. 36). »Hon var ett vackert, artigt och vettigt fruntimmer», skriver en samtida, »hvarför hon ock af flera äfven de högsta herrar, så i Sverige som Utrikes, estimerades och med de ömmaste känslor omfamnades, hvarigenom hon äfven förvärfvade sig sköna nipper, ansenlig garderob, vackra Meubler och någorlunda contanter.» På 1790-talet reste Wertmüller över till norra Amerika, där han fick tillfälle att måla den store Washington. Efter ett besök i hemmet återvände han till Förenta staterna och utställde år 1800 i Philadelphia den i tidens

nyklassiska riktning utförda, ovanligt behagfulla bilden av Danaë med guldregnet. Vid Danaës fötter uppvaktar en liten amorin för att, som det på den tidens fransksvenska språk hette, »favorisera circonstancen». Den store mästaren David lär ha beundrat denna Danaës torso. En amerikansk mecenat har skänkt tavlan till vårt Nationalmuseum.

Den 51-årige Wertmüller gifte sig i Philadelphia med dotterdottern till den i del II, s. 245, nämnde Hesselius, som 1710 emigrerade till Amerika och där blivit kallad »Amerikas förste konstnär av betydelse». Wertmüller innehade sedan i Amerika en egendom — Naaman's Creek, Delaware, U. S. A. — och avled fjärran från både konstnärliga och ekonomiska tvister, levande som en Cincinnatus och delande sitt intresse, efter vad han själv en gång skrev, mellan gödselspridande och tecknande av Hebe, vilken senare torde fått mer och mer klassiska former.

En i huvudsak självlärd konstnär är Per Hörberg (född i Virestads socken, Kronobergs län, 1746, död i Falla, Östergötland, 1816), vilken på 1780-talet studerade något i Konstakademien i Stockholm och utförde tämligen dvalhänt och naivt, med försök till efterbildning av 1600- och 1700-talens akademiska målare, en hel mängd altartavlor, förvarade i våra östgötska och småländska landskyrkor. En förklarlig, om också ibland något sentimental känsla, att hans enkla ursprung och fattigdom skulle hindrat honom att nå mästerskapet, har bidragit till att man glömt bort den häpnadsväckande välvilja, som från akademi, aristokrati och konungahus strömmade konstnären till mötes.

Hörberg gjorde lavyrer av naivt komisk verkan ur Fritjofs saga, som han lärt känna genom den på 1730-talet utkomna, mycket lästa boken Nordiska kämpadater av E. J. Björner. Boken hade tillägnats Fred-

*Pl. 57. En officer kommer på oläglig visit.
Målning av Per Hilleström. Omkr. 1775. Hos Doktor Gustaf Köhler, Malmö.*

*Pl. 58. Skådespelerskan Teresa Vandoni.
Målning av Karl Fredrik von Breda. 1797. Nationalmuseum, Stockholm.*

rik I, vilken, som det hette, »biwistat bardaga eller stridsbuller», och man kom med den något väl hoppfulla förmodan, att konungen »efter gammal kongased» skulle låta någon »hugprydig håfman» läsa upp kämpadaterna för sig. På bilden Fritjof besöker kung Ring och Ingeborg ser man hjälten i riddardräkt träda fram till kung Rings och Ingeborgs sänghimmelprydda dubbelsäng. Gubben Ring ligger i nattmössa, och Ingeborg ser naturligt nog något altererad ut.

Chardins scener från det borgerliga livet motsvaras i Sverige av Per Hilleström d. ä:s (född i Väddö, Roslagen, 1733, död i Stockholm 1816) målningar. Hans konst är av skiftande värde, än torra kostymbilder med utslutande kulturhistoriskt intresse, än åter väl utförda små interiörer ur Stockholms finare borgarhem, »söta mor» undervisande barnen, gummor, som spä i kaffe, tjänstflickor prövande ägg mot ljuset eller väninnor, som giva varandra förtroenden. En fläkt av gammaldags hederlighet, av glädje och hemtrevnad finnes oftast i Hilleströms tavlor. Konstnärens sinne för ett till hans ämnen passande måttligt format är en ytterligare fördel för tavlorna. Hans målning Morgontoaletten från 1770-talet påminner, trots den svenska tonen över borgerligheten, något om Boucher, och hans bilder av »köksaker och ätande varor» föra, liksom de flesta av hans interiörer, tanken på den honom oerhört överlägsne Chardin. En stockholmsk ton vilar över Hilleströms interiörer från hans ståtliga, vackra hem vid Adolf Fredriks torg på Söder i Stockholm. Hans bilder ur hemlivet visa ibland lustiga situationer; en tavla skildrar hur En officer kommer på oläglig visit, avbrytande några unga borgardamer, som syssla med sängkamarstädningens intimiteter (pl. 37), en annan den under 1700-talet både i Frankrike och Sverige ofta avbildade situationen i dessa de oeldade salongernas tider, »Ett fruentimmer

värmer sina ben vid kakelugnen, iemte ett annat». Hilleströms historietavlor från Ingjald Illrådes arvöl till hans skildring av den »i ypperlig måtto hulde och godhjärtade» Adolf Fredrik, som han avbildar på färd till Loka brunn, »upptagande i sin egen vagn en av mattighet vid vägen neddignad sjukling», lära oss, att »höga» ämnen ej äro tillräckliga för en god tavla. Det är dock ej endast ur kulturhistorisk synpunkt och genom vikten av de mångskiftande ämnen han behandlar, som Hilleström gjort en stor insats i vår konsthistoria, ehuru den sidan är den mest betydande. Den svenska genremålningen, kan man väl säga, föddes med honom, tidsdoften och även det svårgripbara, som är det nationella, komma på hans bästa tavlor — låt vara ett fåtal — fram i mycket tilltalande form.

En landskapsmålare, som till Sverige förde den nya engelska naturuppfattningen, var den ovan nämnde Haupts systerson, Elias Martin (född i Stockholm 1739, död där 1818). Augustin Ehrensvärd, Sveaborgs grundläggare, tog Martin med till Finland, där han målade fästningen och gav undervisning åt den unge Karl August Ehrensvärd. Med anslutning till den engelska målarskolan med dess ljuseffekter, koloristiska anläggningar och djupare blick för naturen — han kom till England 1768 efter studier i Paris — målade Martin, som länge vistades i England, flera verkligt poetiska landskap, ofta av förvånande friskhet och med något av Gainsboroughs ljusdunkel. På Martins fantasilandskap ser man in som i ett drömrrike, ett soligt ljusdunkel omsveper det hela och kommer oss att se förlåtande på staffagets — människors och boskaps — bristfälliga teckning. Kanske ej fullt så konstnärliga men av allra största intresse äro de skildringar Martin gjort av det gustavianska Stockholm, av träbron över Norrström, av den pittoreska oredan i hamnen och av gamla Slussen. I Stadshuset sitter hans jättestora Utsikt över Stockholm,

*Fig. 10. »Upsala Domkyrka och vatenfallet.»
Akwarell av Elias Martin. 1784. Nationalmuseum, Stockholm.*

sett från Mosebacke, sådant det såg ut, då Sergel och Pilo där tillsammans glädde sig åt utsikten, ett Stockholm så pittoreskt och så avlägset från vårt, att man knappast kan tänka, att blott ett drygt sekel skiljer dessa stadsbilder åt. Det vore roligt att veta, hur pass intresserad påven Pius VI blev av Elias Martins 1784 målade bild av Uppsala, vars torvtäckta, rödmålade små hus omgävo domkyrkan, som dock då tog sig bättre ut än nuförtiden. En akvarellerad teckning av densamma finnes i Nationalmuseum (fig. 10). Det var den påpasslige museichefen Fredenheim, som skänkte påven bilden av svenska protestantismens högkvarter. Pius och Gustav III hade just 1784 råkat varandra i Rom, och rörd meddelar Frankrikes ambassadör kardinal Bernis, »att de båda cheferna för den katolska och protestantiska religionen ömt omfamnade varandra». Som porträttmålare visar Martin sig mycket till sin fördel i bilden av Bell-

man och ännu mer i det älskliga porträttet av Ulrika Scharp, född Lidman (1784), vilket visar henne läsande Atis och Camilla. Ej utan skäl framhävas i boken följande rader ur det Creutzska poemet:

»Och dygden ville själv Camillas skapnad söka
att mera älskad bli och så sin dyrkan öka.»

Till Bellmans Backi tempel har Martin tecknat vinnerjettarna. Konstnärens vänner gycklade med hans alltför stora intresse för mat och pengar. Då Martin 1807 hade tecknat och graverat en serie blad, illustrationer till Fader vår, med de mest groteska missteckningar, haglade närgånget gyckel från den Sergelska kretsen. Martin har dessutom graverat konstfilosofen och överamiralen Karl August Ehrensvärds (född 1745, död i Örebro 1800) teckningar till den bekanta boken Resa i Italien (tryckt 1786), där Ehrensvärd i korthuggna orakelspråk nedlade sina ensidigt nyklassiska men ofta genialiska åsikter om konst, natur och folk. Både Martin och Ehrensvärd voro umgängesvänner till Sergel, och den senare skattade högt den mångbegåvade grevens speritningar. Sergel säger om Ehrensvärd: »Geniet har han haft och har, så länge han andas.»

Martins broder, kopparstickaren Johan Fredrik Martin (född i Stockholm 1755, död där 1816), är känd för sina Stockholmsutsikter i handakvarellerade stora konturetsningar. De höra till det mest artistiskt tidstypiska och fantasisuggererande i all sin ortsbeskrivande noggrannhet. Man känner sig blicka in i Gustav III:s och Karl Mikaelns stad, då man ser dessa Martins konturetsningar, sedermera kolorerade för hand, med nu bleknade men kanske därför ännu vackrare färger.

Inom porträttmåleriet var vid århundradeskiftet i Sverige Karl Fredrik von Breda (född i Stockholm 1759, död där 1818) den förnämste. Han hade 1787 gjort en

*Pl. 39. Gustav III:s bronsstod på Skeppsbron i Stockholm.
Skulptur av Johan Tobias Sergel. Avläckt den 24 januari 1808. Inskrift: Åt konung Gustav III,
lagstiftare, segervinnare, fredens återställare. Piedestalen tecknad av Desprez.*

Pl. 40. Amor och Psyke.

*Grupp av Johan Tobias Sergel, modellerad i början av 1770-talet, utförd i marmor 1787.
Nationalmuseum, Stockholm.*

studieresa till England. Dessförinnan hade han målat prins Gustav Adolf på sin gunghäst dragen av en page, vilken målning skänktes till Gustav III, då han kom tillbaka från Italien. Den unge Breda visade sig vara en stor begåvning och fick nu i England, liksom så många svenska konstnärer före honom under 1700-talet, intryck av den engelska konsten. Det var den romantisk-pittoreska riktningen, som påverkade honom, hans lärare var Sir Joshua Reynolds, och han målade Sir Joshuas porträtt som receptionsstycke i svenska Konstakademien. Breda är en av vårt lands allra främsta porträttmålare och hade i England tillägnat sig en varm, ytterst verkningsfull färgbehandling. Ett av hans friskaste porträtt är det av botanikern William Withering (Nationalmuseum), sittande med en blomma i handen. Samma år, 1792, tillkom bilden av den nästan asketiske, världsfrånvarande, magre, svartklädde man, som kommit mera buller åstad än någon annan, James Watt, ångmaskinens uppfinnare. Hemkommen 1796, anlidades den unge konstnären av aristokratien, som uppskattade den nobla hållning han gav sina med bred pensel målade porträtt. Från England medförde han utom sin kraftiga, pittoreska teknik även det sinne för naturen, som tillhörde 1700-talets sista år. Det varmt och brett målade porträttet av skådespelerskan Teresa Vandoni (pl. 38) i Bellevue park invid Stockholm (1797) talar genom dräkt och uppfattning om att Gustavs tider voro förbi; nu hängav man sig åt naturdyrkan i parkerna och ägnade vid altaren, resta åt vänskapen, ömma suckar åt måne och stjärnor. Den ljusgula klänningen avtecknar sig mot lövverket, romantik och nyklassicism smälta tillsammans i denna om de samtida stora engelska mästarna starkt minnande bild. Breda har frambragt det gedignaste och värdefullaste inom det svenska måleriet under 1800-talets förra hälft. Hans 1797 målade porträtt av

fadern med spanskt rör och den från de anglosaxiska länderna härstammande höga svarta hatten visar på den inbrytande romantiken och verkar nästan spöklikt med det bleka ansiktet, gestalten insvept i en svart slängkappa och en mörk ovädershimmel till bakgrund. I konstnärligt hänseende är det ett betydande arbete. Under konstnärens senare period fingo hans porträtt ofta en obehaglig rödlätt färgton och ha ibland mest personhistoriskt intresse. Breda målade de fyra ståndens talmän vid valriksdagen i Örebro. Mest tidstypisk är ärkebiskopen Jakob Axel Lindblom med pontifikal värdighet parad med elegans och med nyklassicism i benen, som avteckna sig under den vita dräkten.

Per Krafft d. y., P. Krafft d. ä:s son (född i Stockholm 1777, död där 1863), hörde, som det väl frikostigt hette vid 1800-talets början, till »herrar genier» på Konstakademien. Han bör vid sin död känt rätt bra till Akademien, ty han började där vid sex års ålder januari 1784, och då lärjungarna vid 1860-talets början sågo honom, kunde de säga, att han var mest konstnär på 1700-talet. Det 1796 utförda porträttet av arkitekten Desprez (i Konstakademien) är nog det bästa Krafft gjort. »Jag är uppfödd i Davids skola», sade han om sig själv, om det också var mera av torrheten och hårdheten än av storheten hos den betydande franske målaren och läraren Krafft d. y. kom med i sina ofantligt talrika porträtt. De äro dock dyrbara som personhistoriska dokument, och somliga ha ett verkligt konstnärligt värde, såsom bilden av den unge eleganten Henry Noer och porträttet av systern fru Vilhelmina Noreus (Nationalmuseum), vilken från prudentlig småflicka utvecklats till ung fru med synnerligen ostyriga ögon. Två väldiga historietavlor — Hertig Karl vid Hogland och Karl XIV Johans kröning — höra mera till den politiska historien än till konsthistorien. Krafft övergick till ett

allt hårdare och okonstnärligare målningssätt vid slutet av sin sällsynt långa konstnärsbana.

Svenska bildhuggarkonstens första och största namn är Johan Tobias Sergel (1740—1814). Han föddes i Stockholm av tyska föräldrar — fadern var guldbrodören Kristoffer Sergell från Jena. Fast hans bägge föräldrar voro tyskar, kom han, liksom den konung han tjänade och vilkens båda föräldrar också voro tyskar, att helt känna sig som svensk. Han uppfostrades i Sverige av franska lärare och fick sina djupaste konstintryck i Rom av de gamla grekiska skulpturerna, som under 1700-talets sista årtionden voro föremål för så mycken beundran och ej minst för lärda studier, i synnerhet i Tyskland. Sergels individualitet var dock så stark, att han i sin konst förmådde sammansmälta dessa olika intryck. Han lyckades åt sina verk förläna värme och liv samt inspirerades på ett mera personligt sätt av antiken, än fallet i allmänhet var med de samtida bildhuggarna. Därför bli ock hans figurer ej stela och kalla efterbildningar. Hans manliga figurer ha en spänstighet, hans kvinnliga en mjukhet, som äro bra olika italienaren Canovas glatthet eller Thorvaldsens ståtliga men kalla rekonstruktioner.

Under sina läroår för den i Stockholm bosatte franske skulptören Pierre-Hubert Larchevêque (född i Nîmes 1721, död i Montpellier 1778) var Sergel denne behjälplig med Slottskyrkans stora altarrelief i gips, Kristus i örtagården. Dessutom fick han hjälpa till vid grovarbetet på statyerna över Gustav I — avtäckt 1774 — och Gustav II Adolf — avtäckt 1796 —, båda mindre lyckade. Larchevêque var i dessa statyer påverkad av den samtida franska skulpturen, och erkännas måste, att det var hart när omöjligt att på 1700-talet med dess bristande historiska sinne få en nationell och tidstrogen bild av den »gamle kung Gösta». Larchevêques största berömmelse blir att ha varit Sergels lärare, och Sergel fick 1758,

då endast en 18 års yngling, göra sin lärare sällskap till Paris. Säkerligen fick han här starka intryck från Falconet och Pigalle, de stora franska rokokoskulptörerna, vilkas behag och sensuella elegans måste inverka på den tidigt utvecklade unge svensken. Från det allmännas sida röntes Sergel den största välvilja och förklarades av slottsbyggnadsdeputationen för »alldeles omistlig» redan vid 23 års ålder.

Sergel begav sig till Rom år 1767 och vistades där till 1778. Här gick antikens storhet upp för honom, väl också påverkad av de förut nämnda lärda konstströmningarna.

År 1770 blev den liggande Faunen färdig. Bilden väckte allmänt uppseende för kraftig livslust och energisk karaktär. Han verkar trots det lilla formatet — ej fullt en meter lång — imponerande genom sin livfullhet och sin hedniska, övermodiga glädje över tillvaron. Det är en sällsynt enhetlighet och spänstighet i detta utmärkta konstverk. Marmorn är enligt bruket hos Bernini och de italiensk-franska skulptörerna polerad. Kort därefter modellerade Sergel hjältetypen Diomedes och grep sig sedan an med en grupp Amor och Psyke (pl. 40), ursprungligen beställd av Madame du Barry men inköpt av Gustav III, då Ludvig XV:s död (1774) hindrade henne att köpa bilden. Ämnet är hämtat från den gamla betydelsefulla sagan om Amor, som måste övergiva Psyke, sedan hon sökt nyfiket utforska hans härkomst och namn. Psykes bävan för det oundvikliga och Amors majestätiska avböjande rörelser äro på det mest plastiska sätt sammanställda. Kellgren skrev:

»Psyke...! Se där, ack! — tröstlös — var hon ligger
på knä för kärlekgudens fot
och tillgift av en älskling tigger,
att hon dess råd ej tog emot.»

I Rom modellerades även den storartade gruppen Mars och Venus för att långt senare huggas i marmor. Marmorexemplaret har frikostigt skänkts av grevinnan Elisabeth Wachtmeister till Nationalmuseum. Gruppen framställer, hur skönhetsgudinnan, deltagande i kampen om Troja, avsvimmad nedsjunker i krigsgudens armar. Motsatsen mellan manlig styrka och kvinnlig vekhet, detta av senrenässansen och rokokon så högt älskade motiv, kommer här på ett förträffligt sätt till synes.

Hemresan från Rom tog Sergel över Paris, där han som prov på sin konst modellerade sin Otryades, vilken döende på slagfältet inristar på sin sköld underrättelsen om segern. Denna dramatiska framställning anslog livligt Akademien, där den uppvisades. Närvarande vid detta tillfälle voro bland andra den berömde skulptören Pigalle samt Pajou, Houdon, Chardin och Roslin. — Sergel intogs på grund av denna staty i Akademien.

Sergel återvände till Sverige år 1778. Han besökte på hemvägen London, där han sammanträffade med Reynolds. De klassiska skatter, som av lord Elgin togos från Partenon, utställdes ej förrän 1812. Sergel kunde sålunda ej få se dem. Varken dessa skulpturer eller för övrigt flera av de bästa av 400- och 300-talens grekiska statyer, enligt vår tids mening höjdpunkten av klassisk konst, fick Sergel se. Det var efter den vekare senantiken Sergel och hans samtid sökte bilda sig. Lyckligtvis har hans konst bevarat mycket av de goda franska traditionerna.

Konungen beställde år 1780 den Venus, som bär grevinnan Ulla von Höpkens, född von Fersen, täcka rokokohuvud. Genom denna staty har Sergel förevigat en av Kellgrens »tre gracer». Till Gustav II Adolfs staty modellerade Sergel under 1780-talet gruppen Axel Oxenstierna, som för Historien dikterar hjältens bedrifter, vilken grupp först i våra dagar är uppsatt på sin

bestämda plats å statyns fotställning. Även de dekorativa genier, vilka ovanför Operans ridå uppburo Gustavs namnchiffer, nu flyttade till samma plats i nya Operahuset, tillkommo vid denna tid. I en annan Stockholmsbyggnad, Adolf Fredriks kyrka, utförde Sergel ett monumentalt arbete, nämligen det i bly gjutna minnesmärket över filosofen René Descartes, död i Stockholm 1650. Genien, som lyfter Okunnighetens täckelse från globen, låter Upplysningens fackla flamma över jordkretsen; det var ett ämne, som måste starkt tilltala Sergel, och detta monument strålar också av liv och har en storartad dekorativ karaktär. Sergel utförde även altartavlan till samma kyrka, där Kristi uppståndelse framställes i hög relief i gips (1785). Kristus, en skägglös yngling av grekisk typ, höjer sig med utbredda armar mot himlen, omgiven av änglar. Figurernas formspråk är klassiskt, men så var det ju även fallet i den kristna kyrkans första skulptur. Kristen i vår tids mening är dock ej den ståtliga jättereliefen.

Åren 1783—84 fick Sergel åtfölja Gustav III på hans resa i Italien. I Rom var Sergel kungligt småkråd och yttrade bland annat den varmaste förtjusning över den nyligen funna statyn av den sovande Endymion, som konungen sedan (1785) lät köpa. Den är nu av misstänkt äkthet och mycket överarbetad av de under 1700-talet i detta fall särdeles hänsynslösa romerska konstförsäljarna. Tvenne tavlor i Nationalmusei franska avdelning påminna om Gustavs besök i Rom, den ena av Desprez, föreställande Gustav III bevisar julmässan i Peterskyrkan 1783. Rökelseångor omgiva Berninis bronsbaldakin, då Pius VI höjer det heliga kärlet, där transubstantiationsundret försiggår vid klockornas klang. Den andra tavlan är av Gagneraux. På denna synas konungen och hans omgivning, däribland även Sergel, under påvens ledning bese Vatikanens storartade skulptursamling. —

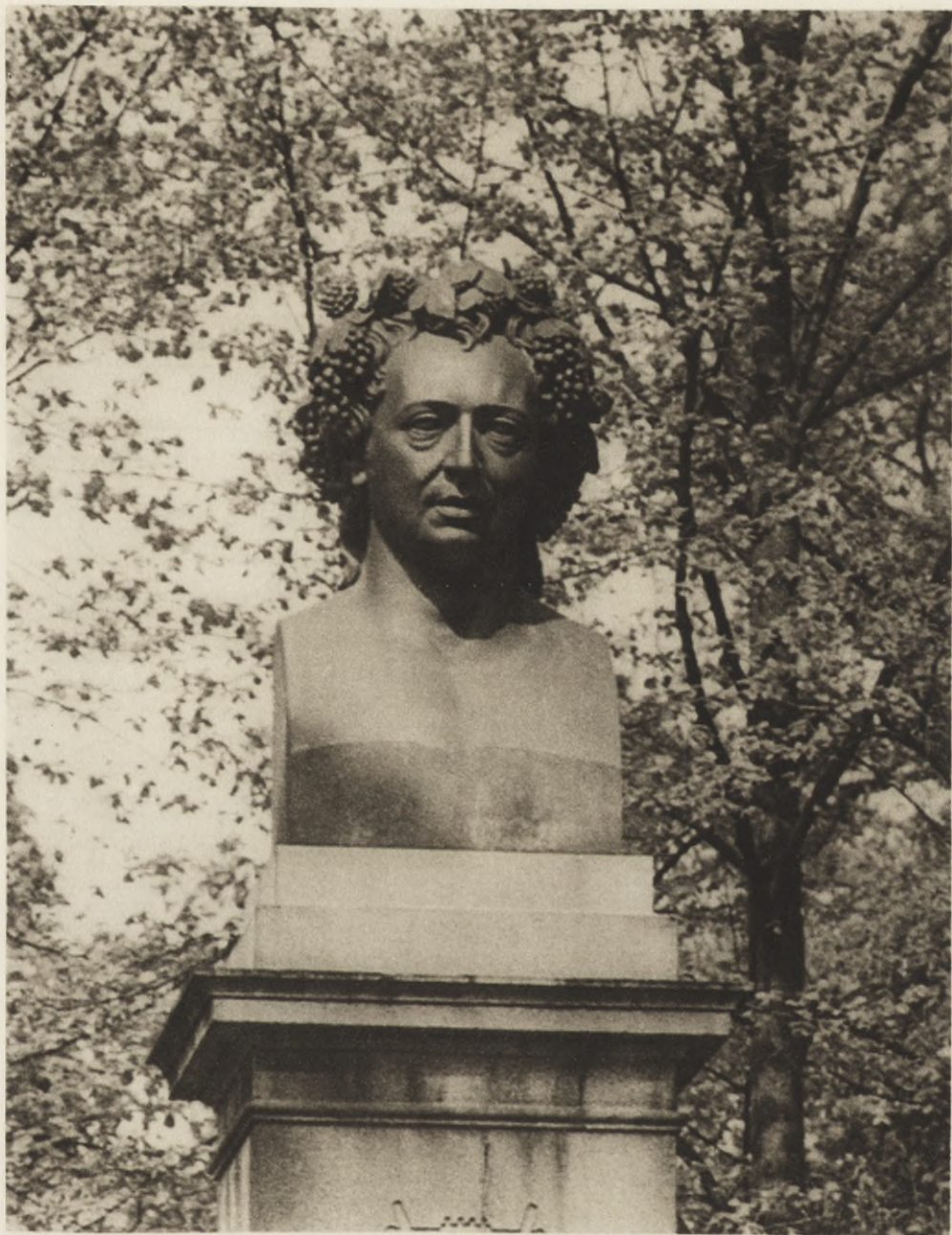

Pl. 41. *Per Tam som Jupiter samt Sergel, avtecknande
detaljer av den sköna »nymfen Maja»,
en bondflicka på Dagsnäs.*

*Teckning av Johan Tobias Sergel, sänd till Tam d. 3 oktober 1805.
Nationalmuseum, Stockholm.*

*Pl. 42. Detalj av Konungens paviljong på Haga.
Uppförd av Olof Tempelman. 1790.*

Pl. 45. Bellmans byst på Djurgården i Stockholm.

Skulptur av Johan Niklas Byström. 1829.

Pl. 44. Fru Cecilia Montgomery-Cederhielm, född Nordensfält.
Målning av Uno Troili. 1861. Segerösjö.

Sergel råkade i Rom den unge Canova och Angelika Kauffmann.

Efter hemkomsten anlidades Sergel huvudsakligen i porträttfacket. Högt skattades hans utmärkta porträttbyster och porträttmedaljonger av landets förnämsta män, och den beundran han genom sin storslagna konst väckte bidrog att höja konstnärernas anseende i landet. Särskilt må framhållas hans realistiska, karaktärsfulla byst av grevinnan Charlotta Fredrika von Fersen, vilken som flicka — fröken Sparre — varit med sin släkting Karl Gustaf Tessin i Paris, där flera franska konstnärer, som ovan nämnts, skildrat hennes pikanta utseende. Nu, 1787, framställdes hon som en gammal fin dam, ännu under det klädsamma änkedoket så behaglig och vacker, att hon till fullo förtjänar att vara mor till de kända unga damer, som tjusade 1780-talets Stockholm, »gracerna» Ulla von Höpken och grevinnan Löwenhielm.

Gustav III har Sergel flera gånger framställt, och han lyckas ej minst genom »den levande gustaviaden i brons» på Stockholms Skeppsbro giva en konstnärlig sammanfattning av den invecklade naturen hos denne konung, som bar »teaterlagrarna i pudrat hår i sällsam blandning med de äkta, sanna» (pl. 39). Det är en försvenskning av Apollo di Belvedere, beställd av Stockholms borgerskap 1790 och uppställd 1808 på det ställe, där konungen som segervinnare vid Svensksund landsteg. Bland porträttmedaljongerna märkas Kellgrens geniala ansikte och bilden av Bellman, Nordens vingud, med vinlöv i håret. I sina pennteckningar har Sergel återgivit skaldens intimare sidor, Bellman i dagen-efter-humöret, och dessutom ofta ritat sig själv och sina framstående vänner, antikbeundraren Karl August Ehrensvärd, danska målarna Abildgaard och Juel, Louis Masreliez, som han särskilt beundrade för hans djupa kunskap i den klassiska konsten, och många andra, som umgingos i konst-

närens gästfria hem. Vid 1800-talets början besöker Sergel ofta på egendomen Dagsnäs vid Skara sin nye och egendomlige vän, efterrudbeckianen, dilettantfornforskaren, Thorilds mecenat Per Tham, som ansåg, att asarna voro från Asa i Småland och att han själv direkt härstammade från dem. Hos »Le Jupiter Dagsnäsiem» (pl. 41), som Sergel med anspelning på den åldrige världens erotiska äventyr skämtsamt kallar Per Tham, överhopades Sergel med vänlighet och omtanke även av husets fru, en dotter till den av Per Krafft d. ä. avporträtterade nationalekonomen Nordencrantz. Sergels ibland groteska, alltid med verkligt förbluffande sinne för det pittoreska utförda pennteckningar och laveringar äro ett mycket värdefullt komplement till hans konstnärskap som skulptör.

År 1794 besökte Sergel Köpenhamn och beundrade den unge 26-årige Thorvaldsens skulpturer, då denne arbetade på dylika i Amalienborgs slott. Förmodligen följde Sergels egen smak med tidens, och han skriver till sin lärjunge Byström i Rom och ber honom hälsa till »herr Canova och Torvallson, som jag högaktar», och säger med den liberalitet, som utmärkte honom, att det är en »sann njutning att en konstnär från Norden tävlar med en italiensk Canova om priset».

Under 1790-talet knöt den några och femtioårige Sergel en förbindelse av innerligare art med m:lle Anna Elisabeth Hellström, av Sergel kallad Anna-Rella. Görwell skriver om henne och Sergel, att Sergel »lever i den slags medelvägen, som kallas mariage de conscience. Han har funnit sin moitié här på ett värdshus, en vacker och artig blondin, som ägde mycken värld.» Förhållandet blev lyckligt men ej långvarigt. Redan 1796 avled Anna-Rella, efterlämnande sonen Gustaf och en dotter. Sergel dog i Stockholm den 26 februari 1814.

Verksam i en tid, då pedantisk antikhärmning började

Fig. 11. Minerva bekransas.

Dekoratív teckning av Louis Maoreliez, utförd såsom målning i utrikesministeriet, f. d. Arvfurstens palats i Stockholm. Detalj i listverket kring en av dörrarna. Nationalmuseum, Stockholm.

anses som högsta konst, lyckades Sergel tack vare att han var född redan 1740 och därför fick med av rokokons värme och även genom sin kraftiga, sunda, sensuella personlighet att undgå det torra och frusna, som utmärker så mycket av konsten vid övergången mellan 1700- och 1800-talen. Hans konst, som värderades så högt av hans landsmän då han levde, har endast vunnit i uppskattning hos svenska konstkännare i våra dagar, men den är fortfarande så gott som okänd av konsthistorikerna utom Norden.

Såväl i byggnadens yttre som i den inre dekorationen började under århundradets sista årtionde under

inflytande av de nyklassiska idéerna antika former bli allenahärskande. På samma gång som materialet blir tarvligare, sjunker uppfinningsförmågan.

Olof Tempelman (född i Källstad, Östergötland, 1745, död i Stockholm 1816) byggde 1790 Kanslihuset, vid Mynttorget i Stockholm, med sin nyktra men dock monumentala och rena doriska tempelfasad. Åt Gustav III, som förut ibland brukat bo i ett litet idylliskt trähus på det vid Brunnsviken belägna Haga och därför fick ett något förhastat beröm för enkelhet och sparsamhet i dåtida pressen, byggde Tempelman den förtjusande s. k. Konungens paviljong, färdig 1790 (pl. 42).

Den franskfödde Jean-Louis Desprez (född i Auxerre, Bourgogne, 1737, död i Stockholm 1804), som i konsthistorisk klassisk stil skulle uppföra Haga jätteslott åt Gustav III, hann ej längre än till grunden, med vilken man började 1786. Under 1780-talets sista år tog man itu med Uppsala Orangeribyggnad efter Desprez' ritning i dorisk stil. Desprez var en av samtidens bästa teaterdekorationsmålare; glänsande och fantasifulla voro dekorationerna till den 1786 uppförda operan *Gustav Vasa*. »Det är bara jag och Desprez, som ha fantasi», brukade Gustav III säga. Desprez gjorde konungens bekantskap på Gustav III:s italienska resa. Gustav III hade skrivit till Armfelt från krigsteatern i Finland om Desprez: »En målare av stor talang är alltid angenäm att ha i högkvarteret», och Desprez' vistelse i Finland fick ett gott konstnärligt resultat, främst Sjöslaget vid Hogland med hurrande matrosar bland de väldiga fladdrande seglen. Tavlan förvaras på Rosersbergs slott.

Louis-Adrien Masreliez (född i Paris 1748, död i Stockholm 1810, son till Adrien Masreliez, se sid. 37), målare, konstteoretiker och dekoratör, har i f. d. Arvfurstens palats (fig. 11) och i Konungens paviljong på Haga dekorerat en del rum med alldeles förträffliga ny-

antika ornamentala friser, påminnande om Pompeji och Rafaels loggior. Av hans hand är även den ytterst smakfulla orneringen i de s. k. Masreliezrummen, Salviigränd 1, inredda på 1790-talet åt Eufrosyne Löf (född 1772, död 1828), hertig Karls älskarinna. Också det Kungl. slottet fick under 1780-talet utsmyckning med utsökt ornamentalkonst av Louis Adrien Masreliez.

Många ondgjorde sig över slottets dyrbarhet och inredning och även i vår tid förargade sig flera åt konungaboningens storhet och prakt. Ingen byggnad i Sverige har emellertid i samma grad som slottet gagnat svenskt konsthantverk. I vilken anda åtminstone K. G. Tessin önskade att denna konungaboning skulle uppföras, förstår man av den store slottsbyggmästarens sons ord till den åttaårige prins Gustav. Karl Gustaf Tessin skriver den 11 juli 1754 i En gammal mans bref till en ung printz: »Efter femtio års ödesmål blifver omsider innevarande år ibland annat märkvärdigt igenom Deras Majestäters inflyttning i det Kongl. nybygda slottet. Deras och Eders Kongl. Höghets dagar vare välsignade, glade och sälla inom dess murar. — — — När Han (prinsen) betrakter rymden och vidden af dess salar öfvertygas Han at de ej äro endast för Honom bygda utan at Dess undersåtar jämväl böra njuta del af dess bekvämlighet och at detta vidlyftiga utrymmet är den ort och det ställe, i hvilket de äga rättighet at hugna sig af Öfverhetens blida omsorg och nådiga åsyn. — — — När Han uträknar de ansenliga omkostnader, hvilka ifrån bygnadens grundläggning intil dess fullbordan utgått, så uppväcker Han till huld tacksamhet och milt välbehag emot dem, som dryga utskyl-der utur ett knapt förråd framräckt.»

Karl Fredrik Sundvall (född i Karlskrona 1754, död i Stockholm 1831) verkade redan under den gustavian-ska tiden. Han var en vän till Wertmüller. Trots sin nyantika läggning hade han en historisk blick för det

gamla och skriver, då man ville riva Visbys kyrkoruiner: »Mätte således ej för vinningslystnad, för små och låga Intressen våra i norden märkvärdigaste kvarlämningar af Forntiden onyttigtvis öfverlemnas åt Förstörelsen.» Bland Sundvalls verk äro Stjärnsunds slott i Närke och Skottorp i Halland. Under svårigheter och motstånd arbetade han på Carolina Rediviva, universitetsbiblioteksbyggnaden i Uppsala (1819—1841). Tack vare sitt läge men också på grund av en viss renhet i formen hör byggnaden trots sin karghet till de mest effektfulla från Karl Johanstiden.

Om också en viss torrhet och kyla utmärka arkitekturen under 1800-talets första årtionden och den särskilt vad materialet angår har en viss torftighet, saknar den i alla fall icke stil, och många av de byggnader, som tillkommo vid 1800-talets början, det må vara i Stockholm eller Berlin, tilltala under 1900-talets förra hälft alldeles särskilt genom en sträng renhet. Fredrik Blom (född i Karlskrona 1781, död i Stockholm 1853) utförde under 1820-talet det vackra gamla Posthuset vid Lilla Nygatan i Stockholm, under samma årtionden Rosendals lustslott på Djurgården, ämnat till »kungl. hovte-paviljong», skriver Egron Lundgren, och den ståtligt lagda Skeppsholmskyrkan, färdig 1842, vars former ha en storvulnhet, som senare svenska 1800-talskyrkor sakna. Akademien för de fria konsterna i Stockholm hade från 1840-talet och 50 år framåt de ädla former Blom gav densamma.

Karl Kristofer Gjörwell (född i Stockholm 1766, död där 1837), son till den bekante författaren, som kallats »de lärda mödors patriark», och morbror till C. J. L. Almquist, utförde 1815 den storvulna aulan i Åbo universitet. Han har i Drottningens paviljong på Haga och i det 1834 fullbordade Garnisonssjukhuset på Kungsholmen, särskilt vad den senare byggnaden beträffar,

fått fram, man skulle nästan vilja säga, militärisk skönhet. Den är imponerande som att se ett väl rättat regemente med stora och friska soldater.

Bland Sergels elever var det ingen, som nådde upp till sin lärare, om också Johan Niklas Byström (född i Filipstad 1783, död i Rom 1848) utfört goda arbeten, och särskilt gruppen Den sovande Juno med Herkulesbarnet vid sitt bröst har fått en fläkt av storhet, som är dubbelt välgörande, då man betänker, hur ofantligt smaken för det banalt sliskiga gripit omkring sig under denna tid. Atterbom hyllar figuren med orden:

»Vällust och milt majestät, oskuld och behärskande allkraft
ge åt var vilande form ställningens högsta behag.»

Mera liv och sinnlighet finnas hos konstnärens Backantinna, om vilken det meddelas, att Sergel på dödsbädden gråtit av glädje över denna Byströms liggande kvinobild. Det kan dock ej förnekas, att den svenska skulpturen under århundradets förra hälft och litet till ofta hade något av stora kritiga karameller, där hos Byström sockret, hos Fogelberg kritan var övervägande.

Byström, som var slösande frikostig mot sina kamrater, utövade en glänsande gästfrihet i sin ståtliga villa på Monte Pincio i Rom. Hans hem, där hans sköna amica, m:lle Bygler, förestod huset, var medelpunkten för skandinaverna. Byström hyllades vid sina Sverigebesök och med särskild värme, när han avtäckte sin Bellmansbyst den 26 juli 1829 (pl. 43). Med vanlig frikostighet efterskänkte han konstnärsarvodet. Han har stödd på Sergels Bellmansmedaljong, givit skalden ett utseende av en olympier under vinlövskransen. Byström har gjort en behagfull liten staty, uppställd i Dramatiska teaterns foajé i Stockholm, sannolikt framställande Emilie Högqvist i Aventurines roll i Polkan. Det var 1845 den förtjusande och avgudade skådespelerskan uppträdde i denna pjäs.

På Djurgården lät Byström 1839—1844 uppföra åt sig en villa med en pretention på utrymme och konstnärlig utstyrelse, som då var en nyhet i vårt rätt torftiga och fattiga land. Han beklagade sig att ej vara rik nog att kunna skänka det lilla slottet till Karl Johan, vilkens apoteos han utförde på en relief i sitt hem. Han beundrade Karl Johan och satte konungens magra örn huvud på en naken Marsfigur, nu i Skokloster. Sin Romvilla sålde han 1828 till konungen av Bayern. Egendomligt med en svensk skulptör, som ordnar sina bostäder efter furstliga krav!

Hos Bengt Erland Fogelberg (född i Göteborg 1786, död i Triest 1854) äro försöken att finna en plastisk form för den nordiska gudavärldens gestalter det mest anmärkningsvärda. Frågan om de fornnordiska ämnenas användbarhet i skulptur var vid århundradets början ivrigt diskuterad. Geijer tror 1817 ej på »den nordiska hjältesagans företräde» framför den grekisk-romerska mytologien men påpekar, att »konstens riktning på det egna och fosterländska» är glädjefull. Han visar sig förvånande framsynt i sitt klander mot tidens onaturliga antikhärming, ej minst inom måleriet, där livselementet färgen åsidosattes och figurerna liknade »bemålade stenbilder». Fogelberg utställde på Götiska förbundets utställning 1818 modeller till statyerna Oden, Tor och Frej, den sista sedermera utbytt mot Balder. Statyerna höggos sedan i marmor och stå nu i Nationalmusei trapphus. En god del av teatralisk pose skämmer intrycket av Balder, och ännu mera gäller detta om Oden. Bäst har Fogelberg lyckats med Tor; det är en nordisk gudatyp, full av samlad kraft och med självmedveten hållning men med något av en bondes godmodighet. Gustav II Adolfs staty i Göteborg och Bremen samt Karl XIV Johan och Birger Jarl i Stockholm, alla tre avtäckta 1854, äro kända verk av Fogelberg. Manlighet och lugn äro förtjänster i hans verk, och det senare är redan det en

god »skulptural» egenskap. Bristande sinnlig värme och ledsam marmorbehandling göra, att en tråkighetens anda lägrar sig över dessa grå marmorgubbar, men de nya uppslag, åt vilka han efter mödosamt arbete lyckades giva form, ha haft sin betydelse för den svenska konsten.

Erik Gustaf Göthe (född i Stockholm 1779, död där 1838) uppnådde ej mycken konstnärlig verkan i sin tama konst. Den tråkiga statyn av Karl XIII i Kungsträdgården i Stockholm, avtäckt 1821, är jämte Riddarholmskyrkans genombrutna tornspira av gjutjärn, vartill ritningen uppgjordes av honom, hans mest kända arbete. Riddarholmskyrkans tornspira uppsattes, sedan den gamla vackra spiran 1835 nedbrunnit.

Man kan i allmänhet säga, att århundradets första årtionden utmärkas av överhandtagande diletterantism och ytterst låga pretentioner på konstverken. Sverige hade efter den gustavianska periodens glans en tid av småborgerlig och självbelåten medelmåttighet inom måleriet. Så mycket kostligare verka därför Konstakademiens svasande lovord, då den i braskande fraser bedömer och berömmar tidens klena konstalster.

Däremot skriver Egron Lundgren. »Det var 1834. Utom överintendenten i sitt tal på Målarakademiens högtidsdag fanns det väl knappt någon, som vågade påstå, att skön konst i vårt land på den tiden var särdeles blomstrande, ehuru det ändå skulle hava varit överdrivet att säga, det allt slags konstverksamhet hade upphört.»

Den högt uppskattade Fredrik Westins (född i Stockholm 1782, död där 1862) ofta träaktiga porträtt, kyliga, tama allegorier och kolorerade och sötaktiga nakna figurer, bestrukna med »professor Westins människofärg», väckte tidens förtjusning.

Den gamle hederlige Johan Gustaf Sandberg (född i Stockholm 1782, död där 1854) har målat våra stora skalder, en Atterbom, en Geijer, en Tegnér. Med rörande

blygsamhet yttrade han sig om de fresker — de första sedan medeltiden — varmed han prydde Gustav Vasas kapell i Uppsala domkyrka: »När jag betänker eftervärldens stränga dom över ett dylikt opus, så är det förmätet av mig att ha vågat företaga detsamma.»

Karl Johan Fahlcrantz (född i Stora Tuna i Dalarna 1774, död i Stockholm 1861) var påverkad av Ruisdaels melankoli och Claude Lorrains aftonsolljus och blev det romantiska landskapets skildrare. Varmbruna och violetta toner och en allmänt musikalisk stämning finnas hos den av sin samtid så beundrade konstnären. I anledning av Fahlcrantz' tavlor skrev Geijer följande djupa ord: »Målarkonsten är konsten att utveckla det inre ljuset eller att stjäla blicken av alla saker, ej blott den yttre utan den ur det inre framstrålande blicken. All god målning är själsmålning.»

Förre hälften av 1800-talet var en »menlös» tid för konsten i vårt land. Bland de få arkitekterna av någon betydelse var Axel Nyström d. ä. (född i Stockholm 1793, död där 1868). Han omarbetade och utförde Tessins förslag till Lejonbacken — så kallas norra uppfartsvägen till Stockholms slott efter de två bronslejonerna (se sid. 35) — och nådde stor verkan genom det ädla materialet, släthuggen granit, och de rena, imponerande formerna. Det var också Nyström, som i Kungl. slottet utförde balsalen, det s. k. vita havet (1845). Den vid Riksdagshusbygget rivna Basaren på Norrbro var av Axel Nyström. Nyström var med och ordnade den på initiativ av konstfrämjaren Axel Gabriel Bielke 1832 bildade Sveriges Allmänna Konstförening, som först hade sina sammankomster i Arvfurstens palats och som, mest häcklad, någon gång tackad, gjort de svenska konstnärerna och det svenska konstintresset ofantligt stora tjänster under det sekel som den verkat.

Köplusten och konstintresset hos allmänheten voro

vid denna tid obetydliga, och de konstnärer, som funnos, levde i Rom som akademistipendiater ett liv för sig själva eller huvudsakligen med skandinaver, resonerande på Café Greco. De penslade ihärdigt på tavlor, som föreställde italienska tiggare och rövare, romantiska operafigurer placerade i bländande röd aftonbelysning. Tavlorna utmärkas i allmänhet av en blandning av torrhet, petighet och bjärthet med ringa individualisering. Givetvis funnos bland hela skaran, som livnärde sig med målning, några mer begåvade, som kände sig tryckta av den småstadsaktiga stillheten i de romerska konstförhållandena, där egentligen blott skulpturen frodades och Thorvaldsen och Byström voro gästfria värdar för de unga skandinaviska målarna. Här lever under 1820-talet den spirituella diletanten, ryttmästaren och greven Hjalmar Mörner (född i Stockholm 1794, död i Paris 1837), vilkens Stockholmsteckningar från 1830-talet visserligen ej kunna mäta sig med Daumiers och Gavarnis litografier i konstnärlighet men äro fulla av tidstypiska och roliga drag. De skildra herrar, som i tjocka överrockar förtära sina varma toddar i 1830-talets enkla Stockholmskällare, eller lugna tecirklar med musikalisk underhållning samt livliga roddarmadammer med starka armar och hetsigt temperament. Hans målningar — bl. a. frisen Asarnas intåg, i Rosendals slott — hade mindre konstnärligt intresse men voro i hög grad betecknande för tidens idériktning.

Betydligt mera framstående som konstnär var Mörners trogne vän och kamrat Olof Johan Södermark (född i Landskrona 1790, död i Stockholm 1848). Södermark var i Sverige 1830- och 1840-talens bäste porträttmålare. Då han av Byström inbjöds till Rom, hade han redan utmärkt sig som militär i kriget mot Norge 1814 — flera av den tidens målare voro militärer. Götiske förbundsbrodern Sigurdr hyllades av sina bröder för det tapper-

hetsprov han visat. Södermark väckte nu allmän uppmärksamhet för sina omsorgsfullt målade, fint karakteristiska porträtt. I Rom målade han den Italiahänförde Nicander 1827 och här utförde han också 1835 porträttet av Byströms vackra älskarinna Karolina Bygler i ljusgredelin sidenklänning med puffärmar, avtecknande sig mot soffans gula siden. Nyklassisk formrenhet förmåler sig med romantisk känslsamhet i detta porträtt. Södermark var kanske mest framstående i sina mansporträtt. Sveriges stora män och kvinnor läto avbilda sig av honom. Bland dessa bilder kunna särskilt framhållas porträtten av Berzelius, den konservative politikern von Hartmansdorff, Jenny Lind som Norma och slutligen Fredrika Bremer, ett av de sista porträtt Södermark målade. Då Södermark 1847 återvände till Stockholm, anordnades en fest för honom i Byströms villa på Djurgården, och här hylades han med tal och verser av August von Hartmansdorff och Bernhard von Beskow. Den goda Fredrika Bremer skickade lingonsylt till honom.

Paris stod under 1800-talets första hälft ej så högt i rop hos konstnärerna som förr. En svensk målare, Per Gabriel Wickenberg (född i Malmö 1812, död i Pau i Frankrike 1846), vann dock här en stor framgång. Han dog ung men lyckades genom studiet av naturen och av de gamla holländska landskapen utbilda sig till en målare, som inom sin art stod högt, om han också ej i originalitet kunde tävla med de vid denna tid ringaktade franska mästarna Corot m. fl. I sina vinterstycken och i Månskenslandskap (1841) med fartyg, i Nationalmuseum, undviker han det teatraliska drag, som skämmer största delen av hans samtids landskapsmålning, och hans tavlor höra till det gedignaste i naturskildring, som svensk konst dittills frambragt.

Gustaf Vilhelm Palm (född nära Kristianstad 1810, död 1890) var den mest uppskattade landskapsmålaren

Fig. 12. Karl Wahlbom.

Teckning av K. P. Mazer. 1835. Nationalmuseum, Stockholm.

11—290500. Laurin, Konsthistoria. III.

av de i Rom boende svenskarna. Hans italienska utsikter ha — icke på skisserna, som äro ypperliga, men på de färdiga tavlorna — något hårt och bjärt, men även tavlorna livas av hans känsla för pittoresk arkitektur. Minnena från 1840-talets Rom blevo bestämmande för hans långa konstnärsbana. Hans landskap från Mälardalen få ett om Campagnan och Albanosjön påminnande drag. Bäst lyckades han måhända i sin Stockholmsbild Riddarholmskanalen vid århundradets mitt med Palmstedts vackra stenbro över kanalen.

Djurmålaren Karl Wahlbom (född i Kalmar 1810, död i London 1858) gjorde en viktig insats i svensk figurmålning. Av sin vän gymnasten och skalden Ling invigdes Wahlbom i de fornnordiska sagorna och illustrerade med konturteckningar Lings 900 sidor digra dikt Asarne. Han visar i sin omtyckta tavla Slaget vid Lützen (1855) sin stora förmåga att livligt framställa hästarnas olika rörelser. Ingen kunde teckna hästars invecklade ställningar som Wahlbom, men under tider, då det mera hängde på *vad* än *hur* man målade, ansåg man, att hans hästtavlor icke hade nog »höga ämnen». Wahlboms konst betecknade ett framsteg i tekniskt hänseende.

Ett händelserikt liv hade Karl Peter Mazer (född i Stockholm 1807, död i Neapel 1884). Han stred på barrikaderna i Paris under julirevolutionen 1830, han reste långt in i Mandschuriet, och han har gjort både ur konstnärlig och etnografisk synpunkt värdefulla bilder av kineser. Under sin vistelse i Finland målade han den 33-åriga Runebergs porträtt, och den bästa bild vi äga av C. J. L. Almquist är målad av Mazer 1835 (Nordiska museet, Stockholm). Högt skattad är också hans bild av den gamle Per Krafft d. y. (hos doktor Karl Wåhlin, Stockholm). Mazer har gjort en ovanligt livfull teckning av Karl Wahlbom (fig. 12).

Nils Johan Blommér (född i Öveds socken i Skåne

1816, död i Rom 1853) gav form åt den nordiska folkvisans ämnen och skapade i sin romantiska tavla Näcken och Ägirs döttrar (1850), i Nationalmuseum, ett verk med stämning och poesi, som — tilltalande även för oss — i högsta grad anslog den tidens lynne. Hans bekanta Freja drages av kattor (1852), i Nationalmuseum, har vänligast sagt något Rafaeliskt över sig. I Paris målade Blommér de romantiska svenska ämnena om »högfolket», älvorna och näcken, och han uttrycker sin sympati för denna sagovärld genom att rent av stryka under det berättigade i tron på deras verkliga förekomst och säger, att »såväl idéen om dessa varelsers uppkomst i vår tanke som en oskyldig tro på deras varande härleda sig från verklig sann religieuse känsla». Så gör romantiken med sin panteistiska känsla dessa naturväsen, för vilka den samtida katekesen varnade, åter till vänliga makter.

Blommér skrev från Paris 1849 till sin vän Nils Andersson (född i Kättilstads socken, Östergötland, 1817, död i Vaxholm 1865): »Du hade ju målat en liten tavla, en gumma och en ko, efter någon äldre visa. Det var rätt gjort av dig att söka något *svenskt* ämne — — —.» Nils Andersson målade svenskt bondfolk, svenska tallar och svenska oxar. Hans oxar voro minst lika svenska som Blommérs älvor.

Den mest framstående av Södermarks lärjungar var Uno Troili (född i Ransätters socken i Värmland 1815, död i Stockholm 1875), men överdriven misstro till egen förmåga hindrade honom att göra sig fullt gällande. Hans morbror Erik Gustaf Geijer rekommenderade honom till Södermark. Troili studerade i Italien men lärde sig kanske mest i Paris. Hans porträtt ha fasthet och vederhäftighet i teckningen. De bästa ha också en utsökt smak i färgvalet. Mot enfärgad, ofta grå bakgrund avteckna sig myndiga brukspatroner och deras fruar. Under 1850- och 1860-talen var han Sveriges bäste por-

trättnålare. Både det monumentala och det själiska kommer fram under hans pensel. Bland hans arbeten märkas kanslirådet Myhrman, det karaktärsfulla porträttet av fru Anne-Marie Hallström (1866) (prof. I. Hallströms moder) med de violetta mössbanden mot den, som alltid hos Troili, överlägset målade svarta dräkten och slutligen den förtjusande bilden av den 37-åriga fru Montgomery-Cederhielm, född Nordenfelt (1861). Det karaktärsfulla allvarliga ansiktet med de något för stora läpparna, det blonda vågiga håret, kamébroschen, vackert insatt i det svarta sidenet, den gredelinröda nackrosetten, allt avtecknar sig mot den av Troili så högt skattade grå fonden och gör ett både själfullt och elegant intryck (pl. 44). Detta damporätt hör till det förnämligaste som tillkommit i Sverige. Tjugu år tidigare hade svenska representationsreformens upphovsman Louis De Geer blivit förtjust i den unga damen, och hon gav anledning till hans roman Hjertklappningen på Dalvik. »— — hon var», säger De Geer, »Agnes Geijers bästa vän, hennes utseende var i sin helhet täckt och ögonen så förtjusande, att man glömde se på hennes fula mun.»

Den svenska konsten under 1850-talet får sin prägel av de målare, som i Düsseldorf sökte sin utbildning. I denna stilla småstad vid Rhen hade en målarskola bildats, som försökte använda motiv från det samtida livet och, liksom under 1600-talet de holländska genre-målarna, beskriva bondfolkets fester, livet i prästgårdarna, bröllop och begravning, men i dessa försök låg ofta något av iscensättning, av alltför avsiktlig humor, och det konstnärliga fick träda i bakgrunden för saker, som voro anlagda på att genom gottköpseffekter vinna allmänheten. Genom sitt nya ämnesval, sin hänvisning på den omgivande verkligheten fick skolan dock en stor betydelse, och det vore orättvist att glömma den väckelse, allmänhetens konstintresse trots allt fick genom »düsseldorfarna».

Den av norsk fader och svensk moder födde svenske löjtnanten Karl D'Uncker (född i Stockholm 1828, död i Düsseldorf 1866) deltog som 20-årig i danskarnas strid mot tyskarna 1848 och kom sedan till Düsseldorf, där han blev den förste svensken. Med sitt sinne för finare komik men i synnerhet med sitt intresse för det mondäna och demimondäna skiljer han sig från övriga düsseldorfare. Med sitt Pantlånekontor (1859), sin Spelsal i Wiesbaden (1864) och Tredje klassens väntsal (1865) har han i sina karakteristiska typer och personager skildrat 1850- och 1860-talen, låt vara på ett mer kulturhistoriskt än i djupare mening konstnärligt sätt men ofta även ur denna senare synpunkt intresseväckande. Särskilt i den ovannämnda Spelsalen har den unge konstnären återgivit det samtida överklasslivet på en brunnsort på ett så roligt och konstnärligt sätt, att man beklagar att han icke fick tillfälle att måla det svenska eleganta Stockholmslivet under Karl XV:s glada dagar.

Bengt Nordenberg (född i Blekinge 1822, död i Düsseldorf 1902), med sin förträffliga för hela arten betecknande tableau-vivant Tiondemöte i Skåne (1865), kännetecknar skolans bondgenre. Han var en av de första, som begrep skönhetsvärdet i allmogens vävnader. I Düsseldorf blev Nordenberg Tidemands medhjälpare men var norrmannen konstnärligt ofantligt underlägsen.

Först bland gedigna genremålare står den som ung avlidne Lorens August Lindholm (född i Stockholm 1819, död i Rom 1844), som med de holländska småmålarerna, särskilt Metsu, som förebild 1851 målade sin förträffliga tavla En trasslig härva, interiör från ett franskt lanthem, föreställande en moder, som nystar garn och låter en gosse hålla i härvan. Ett »intetsägande» ämne sade nog mången amatör och kanske även museiman på den tiden, då det ännu blott gått upp för ett litet fåtal, att värdet berodde på *hur* tavlan var målad.

Gedigenhet är utmärkande för Lindholm och samma egenskap finnes hos konstnären och människan Ferdinand Fagerlin (född i Stockholm 1825, död i Düsseldorf 1907). Han överträffar de föregående i konstnärlighet i sina ytterst detaljerade skildringar från de holländska fiskarnas hemliv, som han framställer på ett också tekniskt förtjänstfullt sätt. Både Fagerlins fina smak och hans rena karaktär komma fram i hans omdöme om Troili, vilken han råkade i Paris, där de gemensamt studerade hos den ryktbare Couture. Fagerlin skriver om Troili: »En jäkligt fin konstnär, som går utanpå mig minst en hel gång, ehuru väl hans olyckliga lynne, som inbillar honom, att han ingenting kan, hämmar strömmen av hans förmåga.» Fagerlins vackra, gediget utförda Svartsjuka (1868), där en ung holländsk sjöman kurtiserar en älsklig blondin, skulle kanske vunnit på att man sluppit se den andra, sorgsna flickan, som nu enligt vår tids smak ger tavlan något otrevligt anekdotmässigt, men Fagerlins tavlor beteckna i avseende på teknik och färgverkan ett betydande framsteg. Hans konst är dock helt naturligt mera tysk än svensk. Fagerlin hade sin fröjd och även sitt lidande i att under idelig självprovning *arbeta* — på tyskt vis, kan man säga. Det var en ädel typ både utan och innan, det kan man se av hans ypperliga självporträtt.

Mest känslig för färgen och därigenom mera jämbördig med skolans gammalholländska förebilder visar sig August Jernberg (född i Gävle 1826, död i Düsseldorf 1896), verksam under 1860- och 1870-talen. Till Paris reste Jernberg redan 1847 och kom efter sju års Parisstudier till Düsseldorf. Det är ett bevis på hans större intresse för den omgivande verkligheten, att han ej liksom de övriga svenska och norska düsseldorfarna målade bilder från hemlandet och således icke tog sina ämnen från bondstugor i Gästrikland och Dalarne utan från westfaliska bondhem. De både lustiga och pitto-

reska bonddräkterna — kvinnornas med sina små huvor och korta kjolar och männens med sina långa, vita rockar och storbrättade hattar — ha målats av Jernberg med en must och ett liv i de bruna och gröna tonerna, så att dessa Jernbergska tavlor blivit koloristiska dyrbarheter. Det ligger något av den holländska smaken för diskret humor i Jernbergs små tavlor, särskilt Den sönderslagna pipan (1868), där den westfaliske bonden häpen står och betraktar sin tappade vita kritpipa (pl. 45). Tavlan är målad med en sådan bredd och en då ännu i svensk 1800-talskonst så ovanlig brio, att man liksom då det gäller de gamla holländska tavlorna först tänker på det konstnärliga och den man skulle nästan kunna säga välsmakande färgen. Jernbergs gatubilder från Düsseldorf och i synnerhet hans saftiga, ypperligt målade fruktstycken och köksinteriorer ha den must och kraft i färgen, som man eljest ofta saknar hos düsseldorfarna. Det finnes i svensk konst knappast någon, som dukat upp en sådan färgsymfoni för våra ögon, som Jernberg gjort med sin stora stillebensmålning i Göteborgs museum. Hur lyser ej det vita blomkålshuvudet, hur vackert glänsa ej lerkärnen, hur saftiga äro ej de rödglänsande stora körsbären!

En egendomlig, för 1850-talet typisk på en gång yttlig och kraftgenial landskapsmålare, vilken inom målarkonsten hade något av samma lynnesdrag, som inom poesien utmärkte Johan Nybom, var östgöten Marcus Larson (född nära Åtvidaberg 1825, död i London 1864). Till en början sadelmakargesäll, började han efter läroår i Konstakademien samt resor till sjöss och vandringar i Norge att måla tavlor, som starkt påverkats av Düsseldorfkonstnärerna, vilka han studerade. Men kanske ännu mera greps han i Paris av de gamla holländska landskapsmålningar, särskilt Ruisdael, som hansåg på »Luvern», såsom han själv skrev. Larson omsatte sin kärlek till naturens vildhet i tavlor, där man ser vågorna fräsa,

fyrornet blinka och vattenfallet skumma mellan högstammiga furor, under det att brustna skyar jaga över himlavalvet. En tydlig bismak av teater kan ej förnekas. De bästa av hans tavlor vittna dock om en rik begåvning. Något otyglat, oharmoniskt och effektsökande gjorde, att han trots stora ansatser ej lyckades fullt. Larson återvände till Sverige 1857 och mottogs som en triumfator i Stockholm. Han bosatte sig i Flenshult i norra Småland, där han byggde sig en ateljé i en tornliknande trävilla, hade en betjänt, kallad Pepparnisse, och gick själv under namnet »galne hovmålaren» samt oroadde trakten med sin vilda framfart, sprängande hästar och »fyllande bönder med champagne». Att danskarna skulle med en viss skepsis se på hans, vänligast sagt, patetiska konst, är förklarligt. — En februaridag 1859 målade Larson i Lund på tio timmar offentligt under åhörande av kvartettsång en väldig tavla, som han skänkte studentkåren. Den föreställde havet i månsken med fyr och brinnande ångbåt. En komet sitter i ena hörnet. — Själv gjorde han slutligen skeppsbrott såväl i sin konst som i sitt liv och avled utfattig i London.

Som ung har Marcus Larsons porträtt målats av den koloristiskt begåvade skåningen Kilian Zoll (född i Hyllie invid Malmö 1818, död på Stjärnarp i Halland 1860), som utfört några friska, naiva och färgstarka bondlivsskildringar.

Under Karl XV:s tid fanns det ett rätt stort intresse för svensk konst. Konungen, som själv var målare, uppmuntrade och understödde konstnärerna med frikostig hand. I sitt arbete som konstfrämjare hade konungen stor hjälp av sin vän och lärare i målning Johan Kristofer Boklund (född på Kulla Gunnarstorp i Skåne 1817, död i Stockholm 1880). Boklund hade gjort grundliga studier såväl i München som i Paris. Både som lärare och direktör vid Konstakademien, som museichef och kanske

*Pl. 45. Den sönderslagna pipan.
Målning av August Jernberg. 1868. Nationalmuseum, Stockholm.*

*Pl. 46. Molins fontän i Kungsträdgården i Stockholm.
Utförd i gips 1866, uppsatt i brons 1875.*

lika mycket som konstförespråkare hos kronprinsen, sedermera Karl XV, var han outtröttlig i att gagna. Hans goda hjärta och lust att hjälpa förnekade sig aldrig. »Bokis», som han kallades av konungen och vänkretsen, skulle hjälpa Karl XV att bättra på de kungliga tavlor. En gång, berättas det, mötte Boklund på Ulriksdal, då han var ute med sitt staffli, en god vän, som frågade, vad han skulle göra. »Jesses, jag skall ut och måla studier åt min konung», svarade Boklund. Som målare har han uti den historiska genren utfört smärre pittoreska episoder i historisk dräkt, såsom soldatdryckeslag m. m.

Nyströms (se sid. 78) måg och systerson Fredrik Wilhelm Scholander (född i Stockholm 1816, död där 1881) blev snart den bestämmande konstnärspersonligheten inom arkitekturen. Mer och mer hade det historiska sinnet väckts hos Europas folk, romantiken riktade tankarna på medeltiden, och inom byggnadskonsten visade sig i nästan alla Europas länder ett starkt intresse för den gotiska stilen. I Sverige kommo de »historiska stilarna» till användning huvudsakligen genom Scholanders lärjungar. Han utövade såsom lärare vid Konstakademien ett stort inflytande. Alla byggnader, även de monumentala — utom Nationalmuseum —, utfördes vid denna tid i puts med gipsdekorationer på ett sätt, som ville *imitera* sten. En dylik fasad ser död ut vid sidan av en fasad, klädd med naturlig sten, ehuru en väl behandlad putsfasad, som ej låtsas vara annat än vad den är, både har sitt berättigande och sin skönhet. Scholanders Synagogan i Stockholm, färdig 1870, med orientaliska motiv väckte med rätta stort bifall.

Det var först meningen, att Scholander skulle utföra tidens förnämsta svenska monumentalbyggnad, Nationalmuseum, men 1849 antogos ritningar av den tyske arkitekten Friedrich August Stüler (född i Thüringen 1800, elev till Schinkel, död i Berlin 1865), och efter dessa ritningar

uppfördes i renässansstil den med grå och rödaktig kalksten klädda, ståtliga byggnaden. Det inres dekoreringsanordnades av Scholander, och museet invigdes samtidigt med utställningen i Stockholm 1866. — Även som akvarellmålare, musiker, skald och tecknare var Scholander av stor betydelse för svenskt konstliv. Hans beundransvärda sinne för det ornamentala, ett område där hans fantasi är outtömlig, kommer särskilt till sin rätt i hans utmärkta teckningar till den av honom själv författade Fjolners saga (fig. 13), utgiven 1867, och övriga med arkitektoniska och dekorativa motiv försedda sagoteckningar. — Scholander var en av dem, som under 1800-talet väl-taligast och varmest arbetade för en svensk konstodling. Den kortväxte, livlige mannen trivdes utmärkt i Italien och i Paris och var god vän med Charles Garnier, Parisoperans arkitekt. Scholander skilde sig ej så litet från många av sina samtida svenska konstnärskamrater genom sin lidelsefulla arbetslust.

Omkring århundradets mitt representerades svensk skulptur av Qvarnström och Molin. Till den högsta konsten nådde ej de monument och statyer, som ganska ofta sågo dagen under denna konstmagra tid. En viss korrekt tråkighet och en betydande portion pose och schablon äro i allmänhet för dem utmärkande. Karl Gustaf Qvarnströms (född i Stockholm 1810, död där 1867) Tegnér i Lund (1853), Berzelius i Stockholm (1858) och Engelbrekt i Örebro (1865) voro mera uttryck för tidens litterära och historiska intresse än för dess konstnärliga. Utmärkt har dock Qvarnström lyckats i jättebysten av den geniale teologen, matematikern, national-ekonomen och botanikern C. A. Agardh, utförd 1859.

Johan Peter Molin (född i Göteborg 1814, död nära Vaxholm 1873) är skaparen till den kanske något poserande Karl XII i Stockholm, avtäckt 1868. Bronsgruppen Bältespännarna, utställd på Parissalongen 1859, är ge-

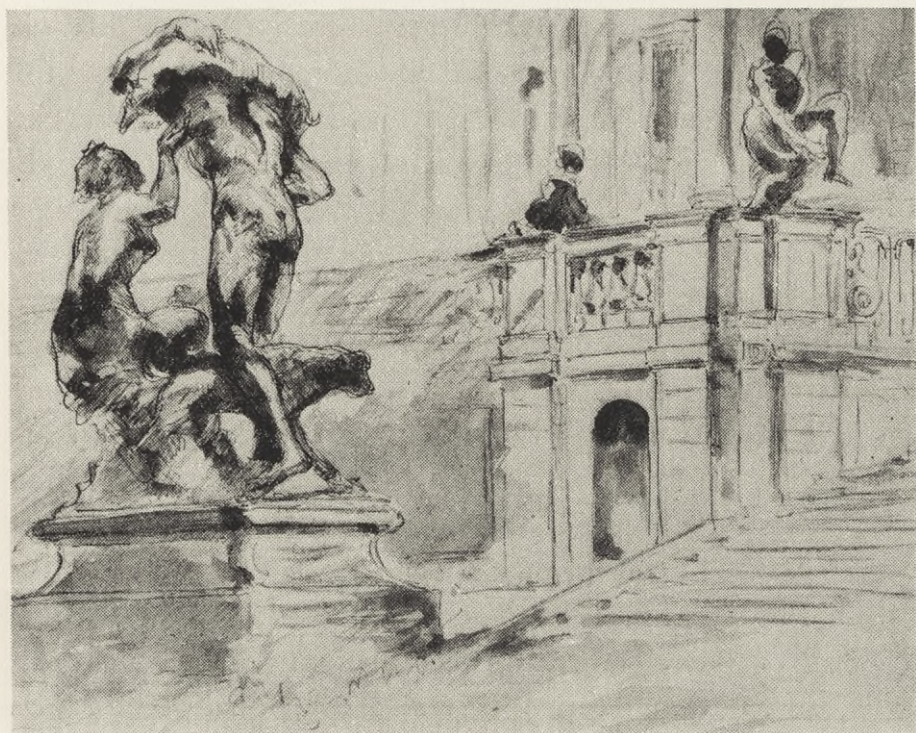
Fig. 15. Sida ur Fjolners saga.

Teckning av E. Scholander. 1867.

nom dramatiskt liv och karakteristik ett skulpturarbete, som utmärkt väl pryder den vackra platsen invid Nationalmuseum i Stockholm. Det är en verkligt originell statygrupp med ej blott nordiskt ämne utan även nordisk uppfattning. Molins fontän, som visades i gips på utställningen i Stockholm 1866 och 1873 uppsattes i Kungsträdgården, är av stor dekorativ skönhet (pl. 46). Om de olika grupperna sjöjungfrur och vattengudar, som beteckna Stockholms läge mellan Mälaren och havet, ej äro vidare skulpturala, så gör dock hela konstverket med sin djärva resning och sina mäktiga svängda former ett ståtligt intryck, helst sett mot en blå sommarhimmel, när vattnet frusar över den snäckformade kanten.

Det är en vacker tanke detta att pryda offentliga platser med en konstnärligt formad fontän, som frikostigt skänker svalka och skönhet åt alla och som mitt i bullret och larmet talar om skönhetens ro och harmoni, själv en skönhetsskatt, som varje medborgare med stolthet kan kalla för sin.

Egron Lundgren (född i Stockholm 1815, död där 1875) vistades mest i Italien, Spanien och England, och han har i en mängd spirituella brev därifrån nedlagt sina konstnärliga intryck på ett verkligt kvickt, utomordentligt välformat och originellt sätt. I London, där han trivdes bättre än i Paris, gjorde hans av engelsk konst påverkade akvareller och hans älskvärda personliga egenskaper honom till favorit inom den högsta societeten och hos drottning Viktoria. Helt naturligt kände Lundgren det trångt och kallt i Sverige, för vars konstnärliga utveckling han dock hyste ett varmt intresse. Med Norden hade Lundgrens eleganta turistkonst ej så mycket att göra. Av något av det finaste vi ha och där utländskt blandar sig med svenskt, Drottningholm, har han dock gjort utsökt stilfulla teckningar (fig. 14). Akvarellen blev den konststart han med största framgång

*Fig. 14. Adrian de Vries' skulpturer på Drottningholms-
terrasserna.*

Teckning av Egron Lundgren. Omkr. 1870. Nationalmuseum, Stockholm.

idkade, och hans artistiska teckningar och akvareller verkade nya och friska i Sverige. Ofta påminner hans konst — både i teckning och målning — om Gavar-nis. Ett visst syskontycke finnes nog hos alla hans koketta spanjorskor, men deras lätta gratie gjorde dem med rätta omtyckta av publik och kritik. Egron Lundgren var en senfödd rokokomålare, d. v. s. utan att han själv visste om det. Färgen lät han komma till sin rätt i sina målningar, och det är en färg, som framtrölat nya sidor i de uttröskade italienska motiven. Under det indiska upproret 1858 medföljde Lundgren engelska armén och målade från Indien både i akvarell och i olja flera av sina bästa saker, såsom oljemålningen Spionen i Nationalmuseum.

Lundgren hade hemlängtan till Södern och skriver 1867 om Stockholmsvinterns ohygglighet: »Jag ämnade

ändå trotsa klimatet, hyrde en ateljé i Molins hus vid Kungsträdgården... Redan vid den första snön föll mitt mod, och sinnet blev så nedslaget och förskräckt, att jag lämnade och övergav alltsammans...» Så direkt till Sevilla, »varest jag liksom vaknade bland oranger på träden, törnrosor på buskarna och ett varmt och leende solsken».

Den förnämste representanten för landskapsmålningen var Edvard Bergh (född i Stockholm 1828, död där 1880). Även han studerade i Düsseldorf men arbetade sig fram till en verkligt svensk uppfattning. Helst skildrar han på stora tavlor det mellansvenska landskapet med leende utsikter, där högväxta björkar spegla sig i insjön eller där boskapen betar i hagen och solljuset silar in genom det ljusgröna lövverket. Lättfattlig och omtyckt var Berghs konst, och dess nationella prägel ger den ökat värde för oss.

Johan Fredrik Höckert (född i Jönköping 1826, död i Göteborg 1866) är en av våra verkliga *målare*. Han kom från en förmögen bildad familj. Som 18-årig yngling träffade han 1844 på en båt på Göta kanal Boklund, blev hans vän och delade med honom ateljé i Brunkebergs hotell — så kallat, ehuru det ej var något hotell —, där utom dessa Troili, Edvard Bergh och en mängd andra konstnärer i det stora huset hade bostad och ateljé.

Höckert studerade både i München och Paris, där han målade den stora, något teatraliska men färgstrålande bilden i Göteborgs museum Drottning Kristina befäller sina drabanter att döda Monaldeschi, hennes överstallmästare, som erkänt sig hava förrått henne. Efter resor i Lappland målade Höckert Gudstjänst i Lövmokks kapell i Lappland. Tavlan förvärvades av franska staten 1855 och hänger nu i Lille. I Paris målade Höckert 1857 den bild, som fått titeln Det inre av en lappkåta, ehuru det föreställer det inre av en stuga. Det var belysningseffekten och färgen, som intresserade ho-

Fig. 15. En dam på gatan.

Teckning av Johan Fredrik Höckert. 1860-talets början.

nom, i allmänhet icke det etnografiska. Lappkvinnan på tavlan har en skön romarinna, den s. k. Luisella, till modell. Mera lapsk är Brudfärden till Hornavan med sin vackra silverton. Högt har han nått i sina kullbilder, så i porträttet av Sässer Kerstin Andersdotter från 1858

(pl. 47) och i Rättvikskullan vid spisen, som kanske för att göra bättre intryck på publiken kallades Om dagen vid mitt arbete (1860). Konstnärens sista arbete, Slottsbranden 1697, är vår första riktigt lyckade historietavla. Höckert sörjde över, att Nationalmuseum på grund av, som Scholander säger, »det högst ofullbordade skick, vari tavlan befann sig», icke ansåg sig kunna inköpa densamma. Den inköptes först 1883. — Överst bland lågorna skymtar Karl XI:s bår; i förgrunden stapplar den vit-håriga »Karlmodern», stödd av sina barnbarn. Det röda dokumentskrinet, som synes över den i svart siden klädda prinsessan Hedvig Sofias elfenbensvita ansikte, intresserade nog konstnären mera än publiken. Det är fart och liv i den spännande handlingen, och tavlan är målad med en ovanlig bravur, men det är dock främst genom sin koloristiska begåvning Höckert har fått sin framskjutna plats i den svenska konstens historia.

Konstnären har också målat några utmärkta porträtt, särskilt det av hans syster Fredrique och av hans vän Märten Wærn. Låt vara att Höckert anses stå högst som kolorist, hans ypperliga teckningar visa vad han förmådde också inom detta område. Den unga, eleganta damen från 1860-talets början är ett gott exempel på detta (fig. 15).

Som människa var Janne Höckert en sällsynt älsk-värd företeelse. Han såg mycket bra ut, var kvick och elegant, litet »Parisersprätt» och damernas gunstling. Det var en fin man både till det inre och det yttre, och han var alltid med, då det gällde att på det rätt filiströsa dåtida Stockholmslivet sätta litet av den guld-ton, som går igenom hans tavlor. Hans förnämsta insats som konstnär var, att han lärde sina samtida i Sverige, att det konstnärliga, själva målandet och färgerna, är det väsentliga också i en historietavla.

Riktningen mot det fornnordiska, som redan fanns inom skulpturen och ytterligare stärktes av de med ny

Pl. 47. Sasser Kerstin Andersdotter.
Målning av Johan Fredrik Höckerl. 1858. Nationalmuseum, Stockholm.

Pl. 48. Älvalek.

Målning av August Malmström. 1866. Nationalmuseum, Stockholm.

Pl. 49. Utsikt över Vaxholm.

Målning av Alfred Wahlberg. 1872. Nationalmuseum, Stockholm.

*Pl. 50. Strandhagen vid Arild.
Målning av Gustaf Rydberg. 1909. Malmö museum.*

iver upptagna arkeologiska studierna, fick nu även målsmän inom måleriet. »Du är min Fritjof, jag är din Björn», skrev Winge till Malmström. — Mårten Eskil Winge föddes i Stockholm 1825 och dog i Enköping 1896. Wings far, rektor i Jakobs skola, var vän till Ling. Om sonen, den lille Mårten, skriver en författare: »Knapast hade gossen upphört att suga näring ur moderbrösten, förrän han kastade sig över Suttungs mjödhorn, vars ymniga flöde iskänktes honom genom Lings 'Asarne' och särskilt genom Wahlboms teckningar.» Loke och Sigyn (1863) och Tors strid med jättarna (1872) verka nu ej så imponerande som deras kolossala format, men äro i alla fall märkliga prov på vad 1860-talet menade med nationell konst, och Wings energi och entusiasm vid utförandet av de nordiska ämnena voro beundransvärda.

Den, som bäst fann den konstnärliga formen för detta fornnordiska intresse, var August Malmström (född i Västra Ny socken, Östergötland, 1829, död i Stockholm 1901). Hans fader var bondsnickare nära Medevi i Östergötland och lät med stor och rörande uppoffring — han sålde sin oxe, husets enda dragare — utbilda sonen till konstnär. Malmström studerade vid Konstakademien i Stockholm, i Düsseldorf och Paris. Det fanns både i hans person och hans konst mycket av vederhäftig och äkta svenskhet. Han var rätte mannen att giva gestalt åt de gamla sagorna. I Paris målade han 1859 den både i karaktär och färg så nordiska tavlan Ingeborg mottager underrättelsen om Hjalmars död, och ungefär samtidigt började Malmström med ett ämne, med vilket han i konstnärlig mening skulle brottas hela sitt liv. Det var Bråvalla slag, som föreligger i två olika tavlor, båda ypperliga, den tidigare mera romantisk (tillhör Stockholms stadshus), den senare (i Nordiska museet), påbörjad 1867, mera realistisk och mera nordisk till sin karaktär. I ännu högre grad än genom sin målning har Malmström

genom sina kärnfulla teckningar till Fritjofs saga och Ragnar Lodbroks saga bidragit att ge vårt folk en ur den tidens synpunkt riktig och fyllig uppfattning av våra förfäder under vikingaåldern. Även episoder ur finska kriget 1808—1809 har han tecknat med kärv men vinnande naturtrohet. De äro utförda för Runebergs Fänrik Ståls sägner. Hans serie oljemålningar, målade grått i grått, till Runebergs Graven i Perrho, vilken av konstnären skänkts till Stockholms Norra realläroverk, står i första ledet av dessa hans krigsskildringar.

Men det finnes också en annan sida hos Malmström, ett vekt, ibland i bästa mening barnsligt drag, och hans Älvalek, utställd 1866, hör till de mest lyckade förkroppsliganden av folkpoesien (pl. 48). Hans frodiga bondbarn — med ansikten som vinteräpplen eller rosenpotatis — äro åter ett uttryck för det humoristiska i hans väsen.

Under 1890-talet har Malmström i en mängd ypperliga akvareller skildrat det svenska landskapets för oss så dyrbara blandning av torftighet och täckhet.

Fontainebleauskolans idéer tillämpades i Sverige av Alfred Wahlberg (född i Stockholm 1834, död i Tranås 1906). Först studerade han i Düsseldorf, och resultatet av dessa studier är bl. a. det ståtligt komponerade Landskap från Kolmården (1866), i Nationalmuseum. Det skulle ej dröja många år, förrän Wahlberg skulle finna denna tavla väl Düsseldorfromantisk och i sin konst söka återge med bredare teknik en friskare syn på landskapet. Denna utveckling förbryllade så hans förra beundrare, att den gamle målaren Palm, häpen över de nya gräsgröna färgerna — vilka ansågos alldeles onaturliga, då man skulle måla gräs — och den från Wahlbergs franska förebilder tagna disigheten, utropade: »Kan ingen säga karlen, att han är galen.» Av de franska målarna i Paris lärde Wahlberg sig att se naturen enklare och djupare, och härigenom kom ett nytt svärdefinierbart element in

i den svenska landskapskonsten — stämningen. Månskensstycken, trädgrupper, utsikter hade man förut målat; nu ville man så att säga måla själen i landskapet och fästa ett flyktigt ögonblick på duken på ett sätt, som hos åskådaren skulle framkalla en koncentrerad känsla av aftonens ro, ovädrets hotande kraft, höstdagens frostiga klarhet eller regnets pinande melankoli. — Ett lätt teatraliskt drag, ett minne från Düsseldorfperioden, ligger ännu kvar i hans stora Månskenslandskap med en å (1870), i Nationalmuseum. Friskare och mera äkta är målningen av det höstliga Vaxholm från 1872 (pl. 49). Wahlbergs säkra, eleganta konst har mycket bidragit att öppna allmänhetens ögon för en intimare och sannare landskapsmålning. Wahlberg levde de sista fyrtio åren av sitt liv i Paris, men tillbragte ofta somrarna i Sverige.

Scholander skriver 1868: »Rydberg klarnar till en strålande landskapsstjärna.» Sin stora framgång fick Rydberg dock ungefär sextio år senare. Lyckligtvis levde han ännu. Gustaf Rydberg (född i Malmö 1835) har med kärlek och smak målat den skånska slätten och den vackra nejden kring Ringsjön, där han ger högsommarluften över vassar och ålhommor. I Strandhagen vid Arild (pl. 50), där man bakom stolparna och näten ser det mörkblåa havet brusa med fräsande vågkammar, har han ur detta enkla motiv i litet format fått fram det stora konstverket.

Wilhelm von Gegerfelt (född i Göteborg 1844, död i Torekov 1920) besökte som Wahlberg både Düsseldorf och Paris. Han var en ojämn konstnär, men hade en hög kvalitet i sina bästa saker, så i den stora tavlan Kritklippor i Normandie i vitt och grönt (1878, Nationalmuseum).

Victor Forssell (född i Sala 1846) har kanske nått högst i sina skildringar från de lapska fjälltrakterna. Med subtil färgkänsla får han fram koloristiska effekter i motsättningen mellan fjällviddernas gråbruna mossor och dvärgbjörkarna, som stå vackert mot den gråa eller blåa himlen.

Olof Arborelius (född i Orsa 1842, död i Stockholm 1915) målade med friskhet, nästan ökad med åren, Dalarne och Bergslagen. Han ger dessa landskaps grönska och rena luft.

Reinhold Norstedt (född i Vingåker 1843, död i Stockholm 1911) har skildrat det sörmländska landskapet, hemtraktens egendomar och slott med parker, alléer och hagar, dessa skogens parker, ibland vid månens sken och allt genomdat av en lätt melankoli. Kvarn vid Spånga (hos författaren), Eriksbergs slott (hos baron C. G. Bonde, Eriksberg), Sörmländskt sommarlandskap (i Dramatiska teatern i Stockholm) höra till denna sida av hans konstnärskap, men han har också målat Stockholm en gång på en tavla i jätteformat, Sommarnatt vid Stockholms ström (tillhör Stockholms stadshus), där man ser slottets mäktiga former i bakgrunden. I målningen Norstedtska tryckeriet en vintereftermiddag (hos fru E. Svedenborg, född Holm, Stockholm) har han givit uttryck åt den subtila skönhet en skymningstimme kan förläna också åt affärshus, järnbröar och spårvagnar. Norstedts konst liknar sin upphovsman. Allt det vilda och lidelsefulla saknas. Han tyckte ej om det icke-färdiga och var lika rädd för det råa som för det sliskiga. Hans tavlor voro små till formatet, konstnärligt och avrundat komponerade, målade med innerlig, manlig känsla, ofta med brio, trots den omsorgsfulla och långsamma utformningen.

Fylligast och djupast har Norstedt under mångårig vistelse i Frankrike tillägnat sig vad Fontainebleauskolan ville och gjort det till svensk egendom. Ej bara synpunkten på naturen utan också den sinnets renhet och den fasa för humbug, strid och larm, som voro så betecknande för Corot, Rousseau och Millet, och ej minst den musikaliska klangbotten och egendomligt nog också den personliga finkänslighet, som fanns hos dessa franska konstnärer, lyste även ur Norstedts liv och verk. Som landskapsetsare är Norstedt en av våra främsta (fig. 16).

Fig. 16. Björkskog i Sörmland.

Etning av Reinhold Norstedt. Omkring 1880.

— Hans maka Anna Munthe-Norstedt (född i Döderhult i Småland 1854) är en mycket god stillebensmålarinna. Hon gläder sig på ett innerligt och ödmjukt sätt åt en narciss eller ett par mörkröda hallon på ett kålblad. Hon har även målat goda interiörer. Hur förtjusande i sin omedvetenhet är ej den lilla flickan, som övar sig på pianot i Hakarps prästgård, full av barnslighet och plikt-

känsla (Göteborgs museum)! Vi ha alltför få svenska skildringar av hemmets ande, bilder av hur tiden stått stilla ett ögonblick av lycka och frid.

Axel Fahlcrantz (född i Stockholm 1851, död där 1925) — brorson till gamle landskapsmålaren — har utfört en mängd landskap, musikaliska, vaga, lyriska.

Det har ovan sagts, att München under 1860- och 1870-talen började taga ledningen inom Tysklands konst. Düsseldorf överflyglades. I München var historiemålaren Piloty under denna tid en omtyckt lärare i den då så populära historiska figurmålningen, vari fransmannen Delaroche (del II, sid. 174) på 1830- och 1840-talen och belgiern Gallait (del II, sid. 259) under 1830-talet vunnit europeisk ryktbarhet. Var Düsseldorfmålningen i mycket lik scener ur komedier, så påminde de nyss uppräknade Münchenkonstnärernas arbeten på 1860- och 1870-talen om väl uppsatta tragedier; något tomt och braskande finnes i denna konst, vilken dock hade sitt berättigande som en opposition till den färglösa konsten vid århundradets början. Det var detta ihåliga sätt vid behandlingen av de historiska ämnena, som gjorde »historisk» målning misstänkt, ty huvudsaken är, hur man uttrycker innehållet, detta må nu vara ett stilleben eller ett fältslag. I alla händelser förstår man alltid *sin* tid bättre än någon annan. Den historiska rekonstruktionen blir *alltid* falsk, och vår tid målar en överrock bättre än en rustning, liksom medeltiden målade en rustning bättre än en toga.

Hos Piloty i München och i synnerhet hos den i Holbeins maner arkaiserande H. Leys i Belgien fick Georg von Rosen (född i Paris 1843 — hans mor var grekinna —, död i Stockholm 1923) sin utbildning, och han nådde snart fram till ett fulländat konstnärskap. Redan som femårig kom han till Sverige, och hans födelsestad Paris skulle egendomligt nog bli det konstcentrum, med vilket han hade minst gemensamt. Man skulle

kunna säga, att Rosen i sin konst just förverkligat det, som Münchenskolan förgäves sökte uttrycka. Redan som tjuguarig utförde han en av sina allra bästa tavlor, Sten Stures intåg i Stockholm efter slaget vid Brunkeberg, signerad 1864 och målad som prisämne i Akademien (Nationalmuseum). I detta konstverk synas starka intryck av Leys. Både i färgverkan och teckning och ej minst i den historiska karakteristiken står denna bild himmelshögt över all föregående nordisk historiemålning. Det historiska och det allmänmänskliga ha hos Rosen sammansmält till en enhet. Velazquez' sunda, aristokratiska konst har inverkat på honom. Rosens produktion har ej varit ymnig, men den är i stället fullödig. Genialiskt är kung Eriks själsångest återgiven i den stora tavlan Erik XIV, Karin Månsdotter och Göran Persson. Kungligt strålar Eriks scharlakansröda dräkt, där han sitter vacklande mellan hat och kärlek. I denna tavla, signerad 1871, förenas monumental hållning med en säkrare koloristisk känsla än på Rosens senare tavlor. Stiliseringen och Göran Perssons starkt framhållna karakteristik stötte samtidigt. Man sade, att tavlan avbildade »ett spinnhushjon, ett dårhushjon och ett korrektionshushjon». Karin ansågs ej tillräckligt vacker, Göran alltför ful. Samma dramatiska spänning som i förutnämnda tavla finnes i Den förlorade sonen (1885), i Nationalmuseum. På planen utanför en medeltida lantgård, med aftonröda skyar i bakgrunden, ligger den trasige, förtvvlade sonen på knä för sin på trappan utträdande moder. År 1881, ett par år före Den förlorade sonen, utställdes Karin Månsdotter hos Erik i fängelset (Köpenhamns museum). Ljuset från fängelsegluggen faller på Karins ansikte. Med tårfyllda ögon ser hon upp till sin dystre make. Färganslaget har något falskt och banalt.

Rosens etsningar och teckningar med ämnen från 1500-talet visa konstnärens ovanliga förmåga att sätta sig in i

flydda tider. Bland dessa märkas kopparätsningen Dopet och den mäterliga glasetsningen Ture Jönsson återvänder från riksmötet i Västerås (1869). Inom porträttet, som så livligt intresserar vår tid med dess utvecklade sinne för det individuella, står kanske konstnären allra främst. Av imponerande verkan och fullt av tilltalande spanskhet är hans självporträtt (1877) i Uffizigalleriet i Florens. Porträttet av fadern (1868), den vänligt och intelligent blickande gamle greven och järnvägsbyggaren i sin dekorativa päls, och bilden av Pontus Wikner, målad 1896, flera år efter Wikners död, med det jagade, oroligt forskande draget över det genom tänkande och själslidande fårade ansiktet, äro båda bland de bästa inom samtidens porträttmålning. Även i sina officiella porträtt visar sig Rosen mycket betydande. Generaldirektör Troilius (1881) med en blandning av pondus och välvilja är ett gott exempel inom denna art. Förträffligt karakteriserade äro även Karl XV:s porträtt (1873) med den uträckta handen och bilden av Oskar II (1875), även koloristiskt av högt värde — i svart och ljusblått (pl. 51). Det sistnämnda porträttet — här återgivet i sin ursprungliga gestalt — har dock tyvärr genom senare påmålningar av konstnären alldeles fördärvats. Överståthållaren frih. af Ugglas' (1889) monumentala bild bör särskilt framhållas, liksom det vederhäftiga, lätt humoristiska huvudet av en Sörmändsk bonde, i Nationalmuseum.

Rosens mest bekanta tavla vid sekelslutet var den 1899 färdiga Drottning Dagnars uppväckande (Frederiksborg, Danmark), där konstnären på beställning från Danmark målat Valdemar Sejrs milda drottning, som dött under dennes frånvaro och genom ett under vaknar till liv ett ögonblick för att taga avsked av sin make. Bilden har ej så litet av tableau vivant.

Under årtionden strävade konstnären att ge en bild av ödets obeveklighet i en allegorisk tavla, kallad Sfinx. I

Pl. 51. Oskar II.

Målning av Georg von Rosen. 1875. Stockholms slott.

Pl. 52. *Magnus Stenbock i Malmö den 27 sept. 1709.*
Målning av Gustaf Cederström. 1892. I landstingsalen i Malmö rådhus.

figuren, ett lejon med kvinnohuvud, har han lyckats få in liksom själva lukten av rovdjuret. Det med kroppen icke riktigt sammanhängande ansiktet med den vackra, hårda munnen, den blod vädrande fina näsan och ögonens vanvettsblick har förtjänster, som den mot fantasimålning rätt motspänstiga samtiden hade svårt att erkänna. Mot det nya i tidsutvecklingen och konsten opponerade alltid von Rosen.

En riddare, en främling i vår tid, en pittore cavalleresco som van Dyck, förande sin pensel som en klinga, kämpande för de höga livsmakterna, sådan var Georg von Rosen som konstnär och människa. Arbetande i höghet och avskildhet, ömmande inom sin konstnärligt damascerade rustning för alla nödlidande och sorgsna, hindrad av det fällda visiret att se omkring sig, begrep han icke, att det finnes många boningar också i konstens himmelrike.

Julius Kronberg (född i Karlskrona 1850, död på Skuggan nära Stockholm 1921) rönste inflytande från München. Genom noggranna studier av de gamla mästarnas teknik vann han säkerhet i uttrycksmedlen och en lysande, saftig färg. Det var med sin Jaktnymf och fauner han slog igenom. Den inköptes 1875 till Nationalmuseum och visar hans konst från dess bästa sida. Här mötte man en oanad djärvhet, en glänsande färg, som man ej sett förut. Nymfen i sin vita skönhet, solstrålarnas lek bland de tropiska bladväxterna och ej minst de förnöjt grinande, levnadslustiga faunerna väckte tanken på 1600-talets färgglada målning. Tavlans ohöjdhet framkallade förargelse hos många, den förträffliga målnings-tekniken förtjusning hos några. »Tack skall herrn ha, så skall man måla», sade Scholander, konstnärens blivande svärfar. »Vilken skam för kvinnosaken», yttrade däremot patetiskt en samtida emancipationsdam. August Strindberg skrev 1878 om nymfen, om den vithylta, avklädda

14—290500. Laurin, Konsthistoria. III.

modellen, att hon var »en ren naturvarelse, som alltid levat bland skogens träd». Nymfen finner det emellertid angenämt att avteckna sig mot gult siden. År 1876 målades Våren, framställande en vacker ung kvinna, som på en stork och omgiven av blomsterströende amoriner susar genom luften. Våren flankerades av Sommaren och Hösten, och de tre mycket stora tavlorna inköptes av den rike göteborgaren James Fredrik Dickson. Det 1883 utförda något kalla och torra praktstycket Kleopatras död förvärvades av konstnärens vän och mecenat, den för konstnärerna så intresserade, älskvärde grandseigneuren greve Fredrik Wachtmeister, vilken som Konstakademiens preses sedermera skulle med klokhet och välvilja sköta den svenska officiella konstens angelägenheter. På tavlan Saul och David, utförd 1885, har konstnären i Sauls kungliga gestalt skapat en av sina bästa figurer, och i konungasalens dekorerings visar han sin utsökta smak och stora lärdom. Kronbergs största arbete är takmålningarna i Stockholms slotts huvudtrappa, 1890—94. Av de tre allegoriska målningarna skildrar den första Svea, omgiven av handelns, åkerbrukets och industriens allegoriska figurer, den andra visar den rosenfingrade Aurora, under det att den tredje föreställer Själens himmelfärd.

År 1900 fullbordade Kronberg dekorerings av kupolen i Adolf Fredriks kyrka i Stockholm, en serie tavlor med ämnen ur den heliga historien. Takmålningen i Dramatiska teaterns salong, föreställande Orfevs och muserna, utmärker sig genom en storslagen komposition, om också denna såväl som åtskilliga andra av Kronbergs målningar lider av en banal sötaktighet i färg som i form. — Hans porträtt av den blinde professor Hamberg och den karaktärsfulla framställningen av konsul Ekmans energiska gubbprofil visa hans mångsidighet. Kronberg är en ypperlig stillebensmålare. Liksom Franz von Lenbach i Tyskland har Julius Kronberg utfört en hel del

beundransvärt målade kopior av venetianska och flamländska målare.

Julius Kronbergs långa eleganta gestalt hade något av latinskt poserande, men också något av latinsk förfining.

Inom det historiska måleriet vann efter grundliga studier i Frankrike Nils Forsberg (född i Riseberga i Skåne 1842) ett betydande bifall. Han hade redan 1877 genom sin målning Akrobaten inför cirkusdirektören (Göteborgs museum) kommit med en särdeles god och genomstuderad tavla. En fattig akrobat i trikå visar upp en son eller elev för en cirkusdirektör. Gossen gör halvnaken konststycken för den likgiltige arbetsköparen. Bilden hade en något hårdhäntare realism än man var van vid på 1870-talet och fick ej komma med på en Salong i Paris på grund av alltför hemskt ämne. Forsbergs jättestora En hjältes död skildrade Notre-Dame använd som sjuksal, ett motiv från fransk-tyska kriget 1870—71, i vilket konstnären själv deltagit som sjukvårdssoldat. Målningen belönades med första klassens medalj på Parissalongen 1888. Hela scenen är som den skall vara, d. v. s. i fransk anda. Det är därför alldeles orätt att *här* tala om »poserande ställningar», men det är just detta samt ett drag av latinsk gestikulation, som störa i Forsbergs andra jättetavla, vilken förekom på världsutställningen i Paris 1900. Den föreställer Gustav II Adolf före slaget vid Lützen och har skänkts till Göteborgs museum.

Också i Gustaf Cederströms (född i Stockholm 1845) konst finnes det liksom i Forsbergs franska akademiska intryck från 1870-talet. Cederström var från början militär och den av de konstnärliga löjtnanterna, som skulle gå längst. Av det martialiska bevarar han ända in i sin ålders sena höst den eleganta, spänstiga hållningen. Som författare har han också något av frilans, som målare har han i ämnen ur militärlivet haft sin käraste motivkrets. Allmänt bekant är den stora duken Karl XII:s

likfärd, målad 1878. Originalen finnes nu i Ryssland, men en replik kom 1884 till Nationalmuseum. I denna populära målning har det intresseväckande motivet behandlats med flykt och storhet. Den karolinska tiden har ofta skildrats av konstnären, och hans kalla färgskala passar här till den vinterstämning, som ligger över dessa stränga och hårda tider, men det fanns också hänförelse under den sträva ytan, och i sin i landsstings-salen i Malmö 1892 uppsatta Magnus Stenbock den 27 september 1709 har han visat sig äga uttryck även för detta (pl. 52). Det är kanske hans bästa historiemålning. På den stora, koloristiskt föga tillfredsställande tavlan från 1905, Narva — i Nationalmuseum —, har konstnären skildrat den första och mest lysande akten av det karolinska dramat. År 1912 målade han i Riddarhuset i Stockholm Karl X Gustav vid Bältövergången. Tavlan skulle vunnit på att ha målats grått i grått, ty konstnären är ingen kolorist. Måhända når Cederström allra högst i sina bilder från det svenska militärlivet vid 1800-talets slut. De äro som han själv fulla av sund, manlig svenskhet.

Carl Gustaf Hellqvist (född i Kungsör 1851, död sinnessjuk i München 1890) är en historiemålare, som i Tyskland, där han mest vistades, vunnit mycket bifall. Han lägger stor vikt vid de arkeologiska detaljerna, är nykter och torr i sin färg men har, då han undviker det teatraliska draget, som förgiftat så mycken historiemålning, målat goda tavlor. Kanske är hans första målning, utförd 1875, allra bäst. Den föreställer Gustav Vasa, som anklagande räcker fram ett av Peder Sunnanväders brev, om vilket det hette, att där var »ganska mycken flärd, spott och lögnaktiga blandningar», som gingo konungen »något för när». Biskopens dolska blick och den uppbragte konungen äro utmärkt karakteriserade och hela interiören tidstrogen på ett sätt, som vid tiden för dess tillkomst måste ha förbluffat personer med

historisk känsla. Visby brandskattning målades 1881, den saknar ej drag av tysk pose. Men utmärkt lyckades han i den 1883 utförda bilden Religionssamtalet mellan Olaus Petri och Peder Galle med den mästerligt givna partiska motsättningen mellan de två.

Sällan har skillnaden mellan två generationer varit så djupgående både då det gäller konst och litteratur som på vår halvö under 1880-talet.

Epigonväsen, urvattnad idealism, konstbyråkratism, brunsåsig Düsseldorfmålning med bruna träd och svarta skuggor å ena sidan, å den andra friskt verklighetssinne, sammanhang med de levande rörelserna i tiden, fransk god och grundlig teknik, luft och sol, gröna träd och blå skuggor, så tedde sig motsatserna för många unga målare såväl i Sverige som i Norge under denna tid.

För de äldre stod saken på följande sätt. Goda traditioner och grundligt ärligt arbete på icke skissartade men genomförda och utarbetade tavlor, sund och varm kärlek till fosterlandet, dess stora minnen och dess goda konst å ena sidan, löslig parisisk slarvmålning med effektsökeri och överdrifter i färg, förkärlek för det fula, sjukliga och råa, sympati för allt upplösande såväl i den statliga som i den estetiska kulturen, okritisk hyllning av alla franska nymodigheter å den andra sidan.

I Paris uppsattes under julen 1884 och på nyåret 1885 en skrivelse angående Konstakademiens reformering. Josephson, Hagborg, Carl Larsson, och Georg Pauli voro de här ledande. Om skrivelsen ej antoges av Akademien, skulle ytterligare en skrivelse — den s. k. revolvern — avlämnas, innehållande att undertecknarna avsåg sig varje förbindelse med Akademien och ej ville mottaga dess stipendier, lärarplatser eller utmärkelser. Opponenternas — så kallade sig Akademiens veder-sakare — skrivelse undertecknades av Parissvenskarna men också av düsseldorfare sådana som Fagerlin. Den

27 mars 1885 inlämnades skrivelsen till Akademien, i april öppnade Parissvenskarna en utställning i Blanchs konstsalong vid Kungsträdgården i Stockholm. Den kallades Från Seinens strand och väckte både förtjusning och förargelse.

Akademien gav ett avböjande svar på skrivelsen och brytningen med opponentererna blev nu definitiv. De missnöjda anordnade hösten 1885 en ny utställning i Blanchs konstsalong. Den kallades Opponenternas utställning. Här fanns först och främst Ernst Josephsons Strömkarlen, som förargade akademikerna på grund av sin realism och opponentererna på grund av sin romantik. Det var det parisiska friluftsmåleriet, som segrade på samma utställning, i vilken Zorn, Carl Larsson och Karl Nordström deltog med sina friska målningar och där många av publiken särskilt ondgjorde sig över växtlighetens ljusgröna färger.

Många av opponentererna slöto sig på ett konstnärsmöte i Göteborg den 16 augusti 1886 tillsammans i Konstnärsförbundet, som upplöstes först den 6 mars 1920 och som ansåg konstens byråkratisering och diletantismen för dess fiender.

Bland opponentererna var Ernst Josephson (1851—1906) kanske den mest oppositionellt anlagda naturen. Våldsamhet och vekhet, något på en gång revolutionärt och romantiskt fanns hos honom, och hans insats i Sveriges konst har varit oskattbar.

Ernst Josephson föddes 16 april 1851 i en fint bildad judisk familj i Stockholm. Han genomgick vid 1870-talets början Konstakademien och reste sedan till Holland, Italien och Frankrike. Först starkt påverkad av den holländska och den venetianska konsten, kom han till Paris och fick där djupa intryck av Courbet och Bastien-Lepage. Då Josephson på Salongen i Paris 1881 utställde sina porträtt, prisades han i Frankrikes främsta konst-

Fig 17. David och Goliat.

Teckning av Ernst Josephson från hans sjukdomsperiod.

tidskrift *Gazette des Beaux-Arts* som en av samtidens största porträttmålare. Svårare blev det att få erkännande i hemlandet.

Josephson var en av initiativtagarna till den ovan omnämnda oppositionen mot Akademien, vars resultat blev Konstnärsförbundet, ur vilket han dock missnöjd nästan genast utgick. Hans skapandes tid blev kort. Redan 1888 angreps han under sina målarstudier i Bretagne av en sinnessjukdom. Under aderton år levde Ernst Josephson sedan som en andlig sjukling men producerade ibland rastlöst både målningar och teckningar (fig. 17), det har uppgivits ett antal av omkring tusen av det senare slaget. De äro patologiska och deformerade dessa bilder, men ha psykiska kvaliteter, som under tider av illusionsleda gjort, att vissa konstnärer och konstkännare i en period, då sjukliga fenomen med särskild sympati upptogos av konstnärerna, ansågo dem till och med överträffa vad den store konstnären gjort i sin hälsas dagar.

Josephson hade lärt mycket av Rembrandt och 1500-talets venetianare. Efter Rembrandts Föreståndare för klädeshandlarskrået utförde han en ypperlig kopia, och hans första målningar bära vittne om påverkan av de gamla mästarna. År 1878 målade han Saul och David, vilken i sin varma, guldglänsande ton och sin mustiga, djupa färg påminner om de venetianska renässansmästarna. Tavlan är av föreningen Nationalmusei vänner skänkt till Nationalmuseum.

Bland de Josephsonska porträtten märkas de två 1880 målade bilderna av hans konstnärskamrater: Allan Österlind i Nationalmuseum och i Göteborgs museum den överdådigt karakteriserade bilden av Carl Skånberg, där den elegante, puckelryggige konstnären avbildats med en gobeläng som bakgrund (pl. 53). I bilden av den svensk-franske journalisten Renholm, målad 1881, avtecknad i sin svarta dräkt mot den gräddgula väggen, har Josephson fått in en storhet och bredd och på samma gång en frisk modernitet, som gör denna bild till en märkessten. Samma egenskaper och kanske ännu mera »målarglädje»

Pl. 55. Carl Skånberg.

Målning av Ernst Josephson. 1880. Göteborgs museum.

Pl. 54. Näckens.

Målning av Ernst Josephson. Paris 1882. Nationalmuseum, Stockholm.

finnas i hans Spanska smeder, som målades i två exemplar 1882 i Sevilla, av vilka ett nu pryder vårt Nationalmuseum och ett Nasjonalgalleriet i Oslo. Bland hans damporätt märkas fru Anna Bagge, född Heyman, från 1880, i svart klänning och med blombukett (Th. Laurins samling, Stockholm), samt det utmärkta, på en gång stilsierade och realistiska porträttet av fru Jeanette Rubenson (1883) med sin lustiga blandning av orientalism och svenskt sommarnöje. Hos direktör Axel Jacobsen i Stockholm finnes det utmärkta porträttet från 1885 av Gustaf af Geijerstams maka fru Nennie af Geijerstam. Med sin aningsfulla blick — hon tänker på sin nedkomst — ser hon in i framtiden. År 1886 målade Josephson den ur kompositionens synpunkt intresseväckande, skissartade men koloristiskt och dramatiskt så mästerliga stora målningen Falskspelaren, hos prins Eugen.

Innan sjukdomen bröt hans krafter, utförde Josephson sin stora, så häftigt omstridda tavla Strömkarlen (1884, i prins Eugens samling). Han målade den i Eggedal några mil norr om Drammen i Norge, där han redan 1872 i sin fantasi såg en blek gosse sitta på en sten i Eggedalsforsen, trevande med sin stråke på strängarna. Tavlan framställer en ung gosse, som mitt i solskenet på en gyllene fiol spelar sin förtvivlan. Med sina blåa och gröna toner, med den ljusa ynglingakroppen, som avtecknar sig mot klippor och skummande fors, uttrycker denna tavla Josephsons egendomliga blandning av romantik och realism. Det är ett ångestrop av otillfredsställd längtan, av förtvivlan över hur föga man förstår ge form åt det, som rör sig i ens själ. Det märkliga konstverket — en gång, 1893, av dess furstlige ägare hembjudet åt Nationalmuseum, vilkens nämnd enhälligt avvisade gåvan — blev också föga uppskattat av Josephsons närmaste opponentkamrater. Det är nu infattat i en vägg i Sveriges kanske vackraste hem, Valdemars-

udde vid Stockholm. Mera harmoniskt har konstnären behandlat samma ämne på tvenne tavlor, kallade Näcken, utförda i Paris 1882, där hågkomster både från Eggedal och Trollhättan sammansmälta. På klippön i fallet sitter i den skumma sommarnatten gossen med sjögräs i håret och spelar sin längtan. Den ena tavlan är skänkt av Nationalmusei vänner till museet (pl. 54), den andra äges av Göteborgs museum. — Ernst Josephson dog i Stockholm 22 november 1906.

Carl Hill (född i Lund 1849, död där sinnessjuk 1911) fick i Frankrike starka intryck av den impressionistiska ljusmålningen och har i sina franska landskap — flodbilder från Seine och Loing — visat, att den svenska konsten genom att han redan 29-årig nedbröts gjort en stor förlust.

August Hagborg (född i Göteborg 1852, död i Paris 1921) och Hugo Salmson, vilka även räknades till opponenterna, tillhöra genom val av ämnen och teknik samt långvarig vistelse i Frankrike så att säga detta lands konst. Hagborg målade med förkärlek den nordfranska kustbefolkningen, den silvergrå luften och de grönblå vågorna. Bland hans tavlor från havsstranden märkes särskilt Väntan (1877), en skånsk fiskarhustru, som med barnet på armen spejar efter maken. Genom tavlan Lågvatten vid La Manche (1879) vann Hagborg livligt bifall. Åttiotalisk i bästa mening är Hagborgs stora målning i silvergrått, grönt, gult och svart, kallad Kyrkogården i Tourville. Det är en av den sympatiska världsmannen August Hagborgs allra bästa målningar. Färgackordet är lika sobert som vackert, och tavlan är äkta alltigenom, även i känslan hos den sörjande kvinnan. Den finnes i Göteborgs museum.

Hugo Salmson (född i Stockholm 1843, död i Lund 1894) har, påverkad av Bastien-Lepage och andra franska bondmålare, hämtat sina motiv från byarna i Picardie. Hans Vitbetsplockare, i Göteborgs museum (målad 1878),

visar denna riktning. Från Skåne har han även tagit motiven till många tavlor, Axplockerskor, väl målade bondstuguinteriörer och Vid grinden i Dalby, köpt av franska staten och troligen en av de på kontinenten mest populära svenska bondelivsskildringarna. Många av de Salmsonska tavlorna verka som man brukar säga konsthandlarkonst, och det gäller i hög grad hans målning från ett rokokohov, Bébés porträtt — Nationalmuseum —, målat brokigt, slickat, okoloristiskt. Hur bra han kunde måla ser man av tavlan En parisiska, ett måleriskt och sensuellt tilltalande konstverk från 1870-talets slut. Den judiske elegante och smidige mannen var lärare åt prins Eugen.

En betydande landskapsmålare är Per Ekström (född på Öland 1844). Längre bosatt i Frankrike, har han rönt intryck från de franska landskapsmålarna, intryck som han dock självständigt omsatt i sin konst. Ekström är en kolorist, vare sig han avbildar sin hemösa magra hedar eller låter en röd aftonsol kasta ett bländande ljus över glittrande vatten och gråvioletta klippor och målar tavlor, som han kallar Soleffekt, Soluppgång, Solnedgång, Soleffekt över vattnet eller Solglitter över havet. Den gamle originelle, humoristiske konstnären har sedan 1860-talet, då han började måla, hört åtskilliga teorier om hur ett landskap bör målas.

Carl Skånberg (född i Norrköping 1850, död i Stockholm 1883) har genom sina ej minst ur färgsynpunkt utsökta tavlor fått in en ny friskhet i den svenska landskapsmålningen omkring 1880. Särskilt hamnbilderna från Holland och Venedig kunna mäta sig med det bästa inom tidens landskapsmålning. Kanske står den pärlgråa mästerliga bilden Santa Maria della Salute i regnväder, som av Ernst Josephson skänktes till Nationalmuseum, allra främst. Hur luftig, påtaglig och kultiverad i sin färg förefaller ej denna tavla, då den

jämföres med G. V. Palms enformigt kolorerade hårda Veneziabilder. Den lille kinkige, ibland kitslige, oftast sarkastiske konstnären tyckte om vackra kläder och god mat. Det delikata ville han också ge i måleriet, och då man ser goda Skånbergsmålningar, undrar man, om ej själva målningskulturen i vårt land stod högst under 1880-talet.

Carl Larsson föddes den 28 maj 1853 i Stockholm i Staden mellan broarna, 78 Prästgatan på nedre botten bakom en 1600-talsportal, som vetter åt Tyska Stallplan, och han dog i Falun den 22 januari 1919. Hans far hade varit kusk och modern tjänstflicka. För henne hyste han alltid den största vördnad och kärlek. Hans gedigna konstnärskap är typiskt för mycket av det bästa hos dem, som på 1880-talet kallades opponenter. Han började såsom illustratör — vi ha haft få goda sådana i Sverige —, och han har i sina illustrationer till Anna Maria Lenngrens dikter och ej minst i sina äkta stockholmska teckningar till Sehlstedts visor utvecklat en blandning av kvickhet och svenskhet, som hittills är ouppnådd.

Det fanns trots all känsla för verkligheten och en för svenskar ovanlig lust att måla av sin omgivning och sin tid ett starkt fantastiskt inslag hos Carl Larsson. Den 24-årige ynglingen sysslade med en tre meter hög tavla, som skulle föreställa De glada syndernas skald, sjungande en sång till den sjunkande solen. Den tavla Larsson ägnade sina sista tankar var Midvinterblot, så fantastisk och så full med mystiska undermeningar i all sin klara teckning och ypperliga komposition.

Larsson reste till Frankrike första gången 1877. Grez är en liten ort på ett par hundra invånare söder om Fontainebleauskogen, ej långt från Barbizon, 60 à 70 km. sydost om Paris. Bakom gatans vita murar ligga små hus med trädgårdar, vettande mot den sakta flytande Loing. Här bodde Karl Nordström och hans blivande

hustru xylografen Tekla Lindeström, Richard Bergh, Nils Kreuger, skulptören Teodor Lundberg, den finske skulptören Ville Vallgren, norrmännen Krohg och Skredsvig och allra viktigast för Larsson, fröken Karin Bergöö, en ung svensk målarinna, med vilken han 1882 förlovade sig och året därpå gifte sig i Adolf Fredriks kyrka i Stockholm.

Larssons konstnärskap slog ut i full blom i akvarellen kallad I köksträdgården. En liten fransk bondflicka står bland röd gladiolus, ljusgula ringblommor och blågröna kálhuvuden och grinar i solen mot åskådaren (1883, i Nationalmuseum). Av sin ettåriga äldsta dotter målade konstnären 1885 den höga och smala oljemålningen Lilla Suzanne, äkta Larssonsk genom bisarrt uppslag och genom sin blandning av japaneseri, modernitet och rokokosmak. Pastellen Ateljéidyll utfördes samma år (pl. 56). Den unga modern har ansiktet i skuggan och har fäst på åskådaren sina stora, mörka »koögon», såsom hennes man sade om sin maka och Homeros om Hera.

I akvarellen har konstnären kanske aldrig nått högre i förfinad färgkänsla och delikat färgpåläggning — touche — än i dessa bilder från Grez. Mästerverket är måhända Grez sur Loing, fru Anna Liljefors vid stranden av Loing (1887, hos fru M. Levisson, Göteborg).

Utmärkande för Larsson är hans rastlösa produktion. Livslust och energi präglade hans verksamhet, och endast då geniet paras med en okuvlig arbetslust, kan det som hos honom nå stora resultat. Som ett dylikt måste hans återupptagande av den monumentala freskomålningen räknas. Genom göteborgaren Pontus Fürstenbergs frikostighet sattes Larsson i stånd att göra sina lärospån i väggmålning i en göteborgsk flickskola (1891), och härigenom fick den svenska konsten ej blott några nya förträffliga målningar att lägga till sin skönhetskatt, utan en viktig början gjordes att återinföra konsten i livet,

att i stället för att magasinera den i ett museum låta den — liksom under renässansen — lysa mitt i det dagliga livet och skänka sin idealitet åt ett ställe där man arbetar.

Pontus Fürstenbergs med framsynt smak bildade galleri i Göteborg, vari mycket av det allra bästa av den livskraftiga svenska konsten vid sekelslutet samlats, är nu skänkt till Göteborgs museum. Här finnas Larssons tre stora dekorativa väggmålningar, skildrande de tre konstepokerna Renässans, Rokoko och Nutida konst. Alla tre äro strålande i färg, och särskilt den sistnämnda har i sin friska, glada färgskala fått ett typiskt åttiotaldrag. Förgrunden upptages av en artist, som i lera modellerar en staty av en kvinna, bakom ser man Larsson själv som friluftsmålare, åskådad av en japan, för att påminna om den nya riktningens beundran för Japans konst. I bakgrunden ser man Paris, staden där man lärde sig den grundligare tekniken och ett nytt, mindre konventionellt sätt att se naturen, Paris, staden med de violetta dagrarna och den kritstoffyllda atmosfären. Det halvfärdiga Eiffeltornet reser sig bakom Seinen, och middagstundens solrök ligger över landskapet. En varmröd kaktusblomma i förgrunden verkar upplivande som en glad trumpetsignal. Under tavlan ligger en i hög relief av Larsson skulpterad naken ung kvinna, som vänder både ryggen och den näpna lustiga ansiktsprofilen mot åskådaren, i hela hennes spänstiga gestalt finner man den glädje och den friskhet, som den nya konsten ville giva. — I detta 1880-talets Paris fanns det gott om svenskar. I Grez skrev Strindberg sina våldsamma berättelser, så fulla av värkänslor, här lärde opponenter hos goda lärare och i eggande, konstintresserad omgivning att måla. Det var andra gången vår målarkonst kom i tacksamhetsskuld till Frankrikes, men 1700-talskonsten tynade, då den omplanterades i det likgiltiga och njugga

fosterlandet, 1880-talets friska konst däremot sköt i hemlandet nya nationella skott, uppmuntrad av svenska konstfrämjare men också länge kraftigt motarbetad på många och inflytelserika håll.

Ett monumentalt storverk ej blott till omfånget har Larsson utfört i sina jättesfresker i Nationalmusei trapphus. Carl Larsson har lärt av Japans och rokokons konst och helt säkert även tagit intryck av Tiepolos dekorativa målningar, men han är svensk till hela sitt lynne, och dessa fresker, bekostade av medel ur fröken Sofia Gieseke och grosshandlaren J. H. Scharps fond, vilka personer härigenom givit prov på ett mecenatskap, som är lika förtjänt av svenska medborgares tacksamhet som att efterföljas, äro ej blott ett uttryck för svensk frikostighet utan svenska i sin anläggning och i sitt utförande, där det storslagna och festliga, som vi av ålder älskat, i så rikt mått är att finna. — De sex freskerna, tre på var vägg, behandla lika många episoder i den svenska konstens historia. Dessa episoder äro alla utom en förlagda till Stockholms slott, under 1600- och 1700-talen en medelpunkt för konstlivet i Sverige. Ehrenstrahl, den svenska målarkonstens fader, för vilken Karl XI, den buttre rikshushållaren, sitter modell, är ämnet för den första. Mittpartiet på samma vägg visar Nikodemus Tessin d. y., Stockholms slotts genialiske arkitekt, som uppdrager åt Hårleman att fortsätta slottsbyggandet. Den åldrige Tessin är framställd med monumental bredd mot en bakgrund av ställningar och murytor. Till höger om denna bild ser man fransmannen Taravals målarskola (pl. 56), där de unga svenska artisterna, som biträdde vid slottets dekorerings, fingo handledning i sin konst. Taravals skola blev, som förut nämnts, uppslaget till Konstakademiens stiftande. Rokokons böljande linjer, lärarens undervisande, vägledande hållning, modellens uppställning, allt är både vackert, träffande och tids-

typiskt återgivet. På väggen mitt emot upptages den vänstra sidan av en bild från Lovisa Ulrikas bibliotek på Drottningholm. Greve Karl Gustaf Tessin, den europeiskt ryktbare grandseigneuren, visar för den konstintresserade drottningen sina från Paris hemförda skatter, gravyrer och teckningar, nu utgörande en dyrbar del av museets samlingar. På mittfresken ses Gustav III på Logården mottaga sina i Italien inköpta antika statyer. Orden »det låg ett skimmer över Gustavs dagar» stå livligt för ens minne, då man ser den högstämdhet, som från murytan strålar åskådaren till mötes. Till höger om denna fresk framställes Sergel arbetande på sin Amor och Psyke. Sergels anlete har något djupsinnigt ruvande; man förstår, att i detta ståtliga huvud föddes de skönhets-syner, som sedan fingo form i marmorn. Originell komposition, manlig och säker teckning och den storslagna helhetsverkan göra dessa sex fresker, fullbordade på hösten 1896, till vårt lands ej blott största utan också hittills bästa monumentala väggmålningar. År 1908 fortsatte Carl Larsson trapphusets dekorerings genom sin på väggen fastsatta jätteoljemålning Gustav Vasa intågar i Stockholm midsommaraftonen 1523. Lyckligt insatt över dörren rider Gustav, en bild av svensk kraft och sundhet, på sin vita, blomprydda häst. Också av vindbryggan och den hyllande massan utanför stadsmuren har konstnären gjort något ovanligt monumentalt verkningsfullt. Den av konstnären själv högt skattade men av en del av hans beundrare ej omtyckta Midvinterblot (1915) skildrar — i motsats till den triumferande Gustav vid midsommar — en konung, som låter offra sig själv på vinterblotet. Framför det silvergråa trätemplet står Torsprästen, och naken, med en rävpäls över ena axeln, synes, dragen på en släde, konungen bärande Carl Larssons drag. Kvinnorna dansa med mästertligt återgiven rörelse i våldsam extas en religiös väva vadmål (pl. 57). Koloristiskt är

Pl. 55. Taravals målarskola.

Karlong lill fresk av Carl Larsson. 1896. Nationalmuseum, Stockholm.

Pl. 56. Ateljéidyll.

Fru Karin Larsson med Suzanne. Pastell av Carl Larsson. 1885. Nationalmuseum, Stockholm.

bilden kanske ej alltigenom lyckad, men den är överfull av sköna och märkliga detaljer och utgör dock slutstenen i den dekorerings, som konstnären tänkt sig och av vilka åtta bilder han fått utföra sju. Hans varmaste hopp var, att denna bild skulle få fullborda hans största monumentala arbete.

I en ljusgård i Norra latinläroverket i Stockholm har Larsson sommaren 1901 målat en fresk, föreställande skolans lärjungar samlade till korum på Ladugårdsgärdet. Detta att skildra sin egen samtid i dess egen dräkt kommer att åt denna tavla skänka ett historiskt värde utom dess stora konstnärliga förtjänster. Ett av de ur dekorativ synpunkt bästa konstverk Carl Larsson utfört är takmålningen i olja i Dramatiska teaterns foajé, infälld (1908) i det vita taket. Dramats födelse kallar han den fantasifyllda takmålningen, där mellan trädkronorna en kvinnogestalt, skaldens tanke, svävar över natthimlen, åtföljd av de mänskliga lidelserna, nakna, underbart väl tecknade mans- och kvinnokroppar. På ena kortsidan ser man skalden, på den andra mottager skådespelaren den förkropppligade tanken för att sedan visa fram den för åskådaren.

Larssons bilder från hans hem i Sundborn i Dalarne, där han visar sig såsom oöverträffad barnframställare, där varje möbel tyckes trivas i en atmosfär av humor och harmoni, ha mest bidragit till att göra honom till en hjärtligt omtyckt målare. I dessa rufsiga småungar, skildrade med kärlekens och konstnärens skarpsynthet och fulla av den ljusaste svenskhet, finnas tindrande glädje och vänlig skålmaktighet, och detta utmärker också Carl Larssons hela konstnärskap. Bland dessa skildringar från hemmet märkes särskilt den i naturlig storlek målade grupp bilden De mina, Carl Larssons hustru och barn på gårdsplanen (Th. Laurins samling, Stockholm). Själv har konstnären på det mest framstående

Fig. 18. Carl Larsson 1891.

Tecknad av honom själv.

sätt återgivit sin person i två självporträtt, det ena i halvfigur — i Thielska galleriet, Stockholm —, det andra visar honom i helfigur omsluten av en gul nattrock och finnes i Göteborgs museum. Ej minst detta senare porträtt är av en imponerande hållning. Carl Larsson har i ovanligt hög grad geniets frodighet. Fresker, oljemålningar, akvareller, teckningar (fig. 18), litografier och etsningar av högt värde ha skapats av denne märklige konstnär, som förlänade allt vad han utfört sin egen personlighets särmärke, om också icke allt är lika lödigt och någon gång en viss kalligrafisk torrhet och sötaktighet kommer fram.

Carl Larssons konst äger i sällsynt mått de stora och dyrbara egenskaperna originalitet och stil.

Hugo Birger föddes i Stockholm 1854 och dog i Hälsingborg 1887. Hans konstnärsbana var kort. Då han kom till Paris 1877, blev han genast riktig parisare. Han var kvinnodyrkare, en elegant herre, lustig och glad. Vackra, välklädda unga damer i trädgårdar har han målat både under parisiskt tätare och spanskt glesare lövverk. I Granada gifte han sig med en svartögd och skön spanjorska. Ibland ha hans bilder en orolighet och hårdhet

Pl. 57. Kvinnornas lempeldans.

Delalj av Midvinterblot. Kartong till fresk av Carl Larsson. 1915. Nationalmuseum, Stockholm.

Pl. 58. Interiör vid elektrisk belysning.

*Fürstenbergs våning vid 1880-talets mitt. Skiss i olja av Hugo Birger. Omkr. 1885.
Göteborgs museum.*

i färg, som verka obehagliga, men ofta, och så i den i grått och grönt stämde bilden av det hus vid Rue Gabrielle i Paris, där först Hagborg och sedan Birger bodde, har han visat den mest utsökta koloristiska smak. Samma sak gäller om hans Interiör vid elektriskt ljus, en bild från det Fürstenbergska hemmet i Göteborg omkring 1885 (pl. 58), där konstnären visar, att den banalaste interiör kan få skönhetsvärde genom penseldragens och färgfläckarnas kraft och must. Det blev denne levnadsglade konstnär förbehållet att, då sjukdomen redan börjat bryta hans krafter, i en stor tavla göra ett monument åt det glada kamratlivet i Paris under opponertiden. Hans 1886 på Parissalongen utställda Frukost i Ledoyens restaurang vid öppnandet av Salongen, i Göteborgs museum, har utom det stora kulturhistoriska värdet mycket av solsken och kamratglädje, av liv och lust och först och viktigast av konst. Bland de skrattande och gestikulerande personer, som deltog i dessa frukostar på den stora glasverandan, märkas — utom ett par kvinnliga modeller — Salmson, Hagborg, Josephson, Pauli, Larsson, Thegerström, Wahlberg, Hasselberg, Edelfelt, Vallgren och Birger själv, som året efter tavlans utställande avled.

En av opponentrörelsens ivrigaste organisatörer var Georg Pauli (född i Jönköping 1855). Av hans 1880-talsproduktion står kanske den koloristiskt känsliga Vid sjukbädden från 1885 främst. Men även hans färglysande, med humoristisk karakteristik målade Romerska ammor (1888, i Göteborgs museum) är ett förträffligt konstverk. Georg Pauli är vid sidan av Carl Larsson den ende, som under förra århundradets senare hälft idkat den svåra och fordrande freskomålningen. Trappan i Göteborgs museum, d. v. s. den byggnad som till och med 1923 inrymde också konstsamlingarna, har Pauli prytt med värdiga, i diskreta färger hållna fresker, i allmänna drag skildrande Göteborgs kulturhistoria. De fullbordades

1896. Sidopartierna voro färdiga redan 1895, varigenom Pauli blir den förste, som på senare tid i vårt land använt freskomålning.

På en av dessa Göteborgsfresker, kallad Handel och sjöfart, ser man en »ostindiefarare», som för kinesiskt porslin till Ostindiska kompaniet, vilket en gång haft sitt varumagasin i detta museihus. Lika betecknande för Pauli är den andra större fresken, Parnassen, där litterära och konstidkande personligheter från 1850-talets Göteborg symbolisera stadens vetenskapliga och artistiska intressen. År 1899 målades den dekorativa tavlan Erotik — hos professor Ragnar Östberg, Stockholm —, som skildrar en »kärleksträdgård» med älskande par under guldregnsbuskarna och med kostymer från de tider, då man svärmade för Jenny Lind eller Emilie Höggqvist, ett ämne lämpat för Paulis distingerade konst. Paulis djupt poetiska och dekorativa Midsommarvaka (hos direktör Erik Frisell, Stockholm) är en sällsynt lyckad framställning av den ljusa, nordiska sommarnattens trolska stämning. Hans år 1900 utförda, 1904 ommålade stora fresk i Stockholms Södra latinläroverk skildrar Majstångens klädsel på en gammal svensk herrgård. Freskerna Malm-brytning och Jordbruk (1906) finnas i Riksbanken i Stockholm. De av tidsdoft fyllda skådespelargrupperna i Kungsträdgården (målade 1908, i Dramatiska teaterns byffé) höra till hans bästa saker. En salong i doktor Paulis hus på Djursholm är prydd med en serie dekorativa fresker, framställande årstiderna och deras nöjen (1908). Under 1910 utförde Pauli sin förtjusande solfyllda målning Maj är välkommen i musiksalen i Östermalms läroverk i Stockholm.

I sina ypperliga illustrationer till Gösta Berlings saga träffar Pauli lynnet i svenskt lantliv under 1800-talets början och har skapat stämningsfulla interiörer och karaktärsfulla typer i det fantasirika mästerverkets egen anda.

Fig. 19. *Människokroppens mekanism.*

Kartong av Georg Pauli till kalkmålning i Tekniska högskolan (hörsalen för mekanik och maskinlära). I flamman 1918.

Pauli, som under sitt outtröttliga sökande efter den murala dekorationens rätta principer prövat en hel del riktningar, målar efter 1915 i anslutning till kubismen (del II, sid. 222). Han har 1913 i Jönköpings Nya elementarläroverks trapphus i kubistisk stil utfört allegorier över uppfostran samt i Stockholms stadshus en dekorativ väggmålning i blekt grått och grönt. — Pauli är en ypperlig konstförfattare, särskilt som stilist. Med galghumoristisk lust att opponera, synbar ej minst i hans tidning *flamman* 1917—1921 — med litet f och en del nyheter av samma mindre värdefulla art men också med mycket

både lustigt och riktigt —, njöt han av allmänhetens förbluffelse (fig. 19).

För sådana, som främst fästa sig vid de rent konstnärliga förtjänsterna, intresserar Paulis konst kanske mest under den tidigaste perioden.

Paulis maka, Hanna Pauli, född Hirsch (född i Stockholm 1864), är en av våra bästa porträttmålare. Det är en manlig klang både i hennes porträtt av den på golvet sittande kraftigt och realistiskt 1887 målade fru Venny Soldan och i den 1896 utförda bilden av Heidenstam som Hans Alienus (pl. 59), som i sin romantiska fantastik så väl träffar originalets både inre och yttre människa. År 1912 tillkom porträttet av professor Adolf Noreen, den klare, kvicke, lärde språkmannen med den, som Klas Fåhræus säger, »innehållsrikt solida skallen». Hanna Paulis blåklädda, ljushåriga lilla folkvisseprinsessa vid Visby stadsmur — Prinsessan (1896), i Nasjinalgalleriet, Oslo — visar ett drag av svenskhet under den arkaiserande formen. Även inom landskapet har denna konstnärinna frambragt saker av värde, så hennes förträffliga Kungälv i aftonbelysning (1897), ett ovanligt ståtligt landskapsmotiv. Högst når hon dock i sina porträtt. I många år var hon sysselsatt med den år 1906 färdiga gruppbilden Vänner, i Nationalmuseum, en av de få svenska interiörbilderna. Ellen Key läser högt i Paulis salong — troligen ur någon snäll anarkists skrifter — för ett sympatiskt auditorium. En annan grupptavla är Hanna Paulis förträffliga målning av Handarbetets Vänners styrelse, färdig 1923. Kvinnlighetens olika förtjänster komma fram i dessa damer, vilka diskutera i sina svarta dräkter mot en gobelängfond och med ett lysande rött tygstycke emellan sig.

En frisk genialitet finnes hos den självhumoristiska och mot sig själv mycket stränga och fordrande konstnärinnan Hanna Pauli och det både i hennes konst och hennes person.

*Pl. 59. Verner von Heidenstam som Hans Alienus.
Målning av Hanna Pauli. 1896. Hos Bokförläggaren Karl Otto Bonnier, Stockholm.*

Pl. 60. Nödskött.

Målning från Skagen av Oscar Björck. 1885. Kunstmuseet, Köpenhamn.

J. A. G. Acke — Johan Axel Gustaf Andersson — (född 1859 i Stockholm, död i Vaxholm 1924) var en originell mångfrestare. Teckningar — särskilt de till Topelius' sagor —, dekorativa skärmar och friser, målningar med stundom något sökta, alltid fantasirika uppslag — I skogstemplett (1901) i Thielska galleriet — omväxla med ibland något formlösa, ibland geniala porträtt. Främst bland dessa är kanske den ypperligt karakteriserade bilden av författaren Tor Hedberg i lysande grön nattrock, i Thielska galleriet, där även den självfulla bilden av konstnärens svärfader Zacharias Topelius förekommer. Bland Ackes många målningar från havet står hans friska målning Östrasalt i Göteborgs museum kanske främst. Strax före sin plötsligt inträffade död — han dog med penseln i hand framför sitt staffli — hade Acke i Stora galleriets fönsternischer i Stockholms stadshus i det för honom synnerligen lämpliga skulpturmaterialet stuck format eleganta långbenta kvinnor.

Oscar Björck (född i Stockholm 1860) hör till våra främsta porträttmålare. Han studerade vid Konstakademien och vistades sedan på Skagen, i Paris, München och Italien. Oscar Björck gifte sig 1885 med professor Boklunds dotter Isaria, så kallad efter hennes moders stad, det av Isar genomflutna München. Av henne har han gjort sina allra bästa porträtt, främst bilden i Nationalmuseum (1885) med fru Isaria i svart klänning, åttiotalisk i bästa mening, ej minst då det gäller den smakfulla behandlingen av silversmyckena mot svart.

Bland Björcks allra första och mest gedigna tavlor märkas Nödskott (1883), en förträffligt målade interiör ur ett sjömanshem från Skagen (Köpenhamns museum, pl. 60), hans Romerska smeder (1887, museet i Washington), där den sotiga smedjan upplyses både av solen och glöden på ässjan, och den kraftigt målade Ladugårdsbilden (1890, Nationalmuseum) med sin ypperliga soleffekt.

År 1895 öppnade Operakällaren i nya Operahuset i Stockholm sin matsal. Björck hade prytt det vackra rummet med målningar av nymfer och satyrer. Den stridbare originelle lektor P. P. Waldenström interpellade i riksdagen, undrande om ej målningarna såsom osedliga borde avlägsnas. Konstakademien tillfrågades, om bilderna kunde räknas som konst, och svarade ja. Frågan om en målning är konstnärlig eller om den är opassande är nästan lika svår att objektivt besvara. Dekorativ och romantisk är den stora bild Björck 1904 utförde av Vadstena slott under röda aftonskyar. Denna målning skänktes av prins Eugen till Norra realläroverket i Stockholm.

Förträffligt lyckas Björck i sina brett målade porträtt av äldre damer, fru Charlotte Clason, och herrar, till exempel det alldeles dråpliga porträttet av fabrikör Åkerlund, där ett fint och måttfullt framhållande av humoristiska smådrag ökar karaktéristiken. Fullt slog han väl igenom som porträttör med den slående karaktéristiska och vackert målade bilden av sin furstlige målarkamrat prins Eugen, 1895. Bland Björcks porträtt märkas dessutom den ståtliga bilden av Verner von Heidenstam (1900, Göteborgs museum), där skalden, lutad mot en vit kolonn, från sin balkong blickar ut över Stora Värtans vatten. Det ger Heidenstams väsen, vettande mot Hellas och mot Sverige. Den bilden har mycket av svensk 1890-talsromantik. Alltigenom friskt och förtjusande är porträttet av fru Olga von Heidenstam (1900, Köpenhamns museum). Den 1905 utförda intagande och nobla bilden av prinsessan Ingeborg hör till hans även koloristiskt — vitt och guld — mest lyckade saker. Björck är ojämn i sina porträtt men når ofta mycket högt både i karaktéristik och färgkänsla. Sällan får man väl se ett ur alla synpunkter mera intagande officiellt porträtt än friherrinnan Anna Trolle, i svart mot rött och guld, där

Pl. 61. Vårddag i Meudon.

Målning av Richard Bergh. 1886. Hos Fru Ingrid Ehrenborg, född Lamm, Stockholm.

Pl. 62: Månskensnätt på Gotland.

Målning av Gottfrid Kallstenius. 1900. Nationalmuseum, Stockholm.

linjer, färger och uttryck smälta ihop i det vackraste helhetsintryck. Bilden av bankdirektör Louis Fraenckel (1914, Handelsbanken i Stockholm) visar den på en gång godmodigt och sarkastiskt blickande penningmannen i ett mottagningsrum med röda mattor och solida polerade mahognyytor. Porträttet är både vackert, lustigt, skickligt och vänligt målat.

Landskapsmålningen blev under 1800-talets två sista decennier idkad av hundratals konstnärer. Bland dessa landskapsmålare må, utom de förutnämnda, ett par goda konstnärer framhållas. Robert Thegerström (född i London 1857, död på Djursholm 1919) är även känd som skicklig porträttmålare, särskilt genom sin Stenhammar vid pianot.

Axel Lindman (född i Gävle 1848) studerade i Paris och Italien, där han målat många ljusa tavlor från Capri. Hans mästerverk är den stora tavlan Stockholms inlopp (1885) med »åttiotialiska» pärltoner. Den tillhör Stockholms stadshus. Lindman hör till de betydande landskapsmålarna.

Anshelm Schultzberg (född i Falun 1862) har skildrat vintern i Dalarne och under 1920-talet också gjort förträffliga snömalningar från Stockholm. Hans bästa tavla är kanske Valborgsmässafton i Bergslagen (1897, i Nationalmuseum). Schultzbergs arbete för att ordna utställningar och göra svensk konst känd i utlandet har varit av betydelse för Sverige.

Vilhelm Behm (född i Ervalla norr om Örebro 1859) målar, med impressionistisk påverkan från Frankrike, svensk natur, på en gång friskt och solitt. Det är en musikalisk klang i de med gröna och grågröna färgfläckar utförda rodnande aftonhimlarna bland glesa trädstammar.

Alfred Bergström (född i Stockholm 1869) har med mycken smak och skicklighet skildrat både vinterluftens kyla och spänstighet och sommarens kvalm. Det

atmosfäriska — temperaturen och luften — kunna få återge som Alfred Bergström.

Efter studier i Stockholm och Frankrike utvecklade sig Gottfrid Kallstenius (född i Västervik 1861) till en stämningmålare av betydelse i sina skärgårdsbilder och i synnerhet i sina tavlor från den storslaget formade småländska kusten, ofta hans hemtrakt Tjust. Tallskogen mot djupblåa sommarhimlar eller med väldiga våta drivor, öar och vatten i månens trollglans, det bästa skapat med konstnärligt allvar och med en lyrisk klang, som ger Kallstenius' konst ett drag av god svenskhet. Fullt av stämning är hans stora landskap *En månskensnatt på Gotland* (pl. 62).

Kallstenius är en högt bildad person och lärd på många områden, särskilt teoretiskt och praktiskt förfaren i målarkonstens teknik. Han var den förste i Sverige, som påvisade de moderna färgernas bristande hållbarhet och faran av att de nu målade tavlorna skulle spricka och bli ruiner.

Djuptänkt och sökande, en konstfilosof nästan lika mycket som målare, var Richard Bergh. Han föddes i Stockholm 1858 och var son till landskapsmålaren Edvard Bergh. Han dog på Storängen invid Stockholm 1919. Richard Bergh är främst porträttmålare, och i den 1882 målade pastellen i blåa toner av den unge skulptören Teodor Lundberg samt i den året därpå utförda bilden av Nils Kreuger (Köpenhamns museum) visar han sig redan vara mästare. Kreuger sitter så trygg och vänlig i sin grågula sammetsdräkt av det tyg, som de parisiska kroppsarbetarna använda. Bergh var i högre grad impressionistpåverkad än någon samtida svensk konstnär, det ser man på hans bild *Vårdag i Meudon* (1886, pl. 61), där den syende unga damen avtecknar sig mot en Sisleyartad bakgrund av nakna trädstammar. Pensel-dragen minna om Manet. Samma år målade Bergh den

Göteborgs museum befintliga bilden av sin första hustru med sin prägel av själslig finhet, koloristiskt utsökt, med blågröna toner och en »ättiotalistiskt» realistiskt återgiven interiör. Dessa bilder höra till det väsentligaste i hans ättiotalsproduktion. Från detta årtionde är även Berghs *Mot aftonen*, tillkommen 1885, en liten linhårig bondflicka, som binder blommor i en ängsbacke. Denna tavla finnes i Göteborgs museum.

En av de få »realistiska» genretavlor, som tillkommo i vårt land under realismens period, är Richard Berghs stora målning *En hypnotisk seans* från 1887. Den liksom porträttet av konstnärinnan och mecenaten Eva Bonnier, målad 1899, finnes i Nationalmuseum. Den senare bilden är målad med lidelsefull styrka och med psykologisk skärpa. Det tidstypiska draget av jäktad intelligens och spejande oro intresserar vid sidan av färgproblemet — klargula toner, som kämpa med svarta och dystra. Porträttet hör till Berghs psykologiskt mest intresseväckande.

I sitt 1898 målade självporträtt, för det florentinska Uffizimuseets världsberömda samling, har konstnärens forskande blick vänt sig mot det egna jaget och på duken återgivit ett ansikte, vari man anar den själsvända, under vilken de riktiga konstverken födas. Bilden av den utmärkta skådespelerskan fru Olga Fähræus, född Björkegren (1899), är kanske det kraftigaste och mest solitt genomförda av hans dampporträtt. — Hans *Nordisk sommarkväll* (1900) visar ett ungt par, som från en veranda betraktar ett landskap med frodig grönska vid Kyrkviken på Lidingön. Bergh sade en gång: »Jag tänkte hela tiden, att jag skall måla så, att man kan se, att humlornas surrande hördes.» Det är ett ögonblick av fullkomlig lycka, av fullkomlig stillhet. De förnämsta verken inom Berghs sista produktion äro *De gamla vid stranden* (Nationalgalleriet i Köpenhamn), den intressanta grupp bilden av Konstnärsförbundets

styrelse (1903), Karl Warburgs (1905) monumentalt och humoristiskt tolkade andliga livfullhet, det underbart individualiserade porträttet av den av motsatser sammansatte August Strindberg (1905) samt Gustaf Fröding (1910), målad sittande i sin sjuksäng ensam som i öknen, med håret tovigt som en eremits och ögonen lysande av de stora hemligheterna. — Bergh var en förträfflig författare i konstfrågor samt färgrik och originell i sin litterära stil. Som överintendent i Nationalmuseum från 1914 till sin död har han gjort den svenska konsten ovärderliga tjänster.

Konstnärsförbundets själ, dess eldsjäl skulle man kunna säga, som med aristokratiskt bottenlöst förakt såg på konstdilettanterna, renande sig själv genom att dagligen taga sig ett nya födelsens bad i urradikalismens salta vågor, var bohuslänningen Karl Nordström (född på ön Tjörn 1855, död i Stockholm 1923). Han har i sin konst ett drag än av manlig melankoli, än av trotsig kraft. Under 1880-talet, då han vistades i Grez, målade Nordström lika delikata och eleganta tavlor i de ljusaste toner som de andra Parissvenskarna. Pastellporträttet *Min hustru* (1885) och den om de Larssonska tidigare akvarellerna minnande oljemålningen *Trädgårdsmotiv* från Grez äro' prov på denna hans första riktning, då han fick intryck av impressionister och japaner. Under en längre vistelse i Varberg vid 1890-talets mitt förändrades hans färgskala. Den blev mera mörk och dystert, och det monumentala och dekorativa underströks i motsats till det framhållande av detaljen och det tillfälliga, som utmärkte 1880-talsriktningen. Till denna Varbergsskola hörde de även en tid i Varberg bosatta kamraterna »Dick» — Richard Berghs kamratnamn — och Nils Kreuger.

Den vita ångbåten (1891), som glider fram i skärgården, avtecknande sig i sommarnattens bleka ljus mot de

Karl Norðström 1888.

Fig. 20. Vårvinter.

Pennteckning av Karl Norðström. 1888. Thorsten Laurins samling, Stockholm.

mörka bergstränderna, väcker en känsla av tillvarons mystik. Konstnären har här redan börjat gå över från det franska friluftsmåleriet till att söka mera monumentalitet. Påskeld (Zorns samling, Mora) är en av de bästa tavlorna från nittiotalets mitt. På bergets topp sträcka sig lågorna mot himlen, som lyser blekröd i den tidiga vårkvällen, medan en frostlik kyla vilar över landskapet. En hem-

lighetsfull, hednisk naturkänsla finnes i denna märkvärdiga tavla och framlyser ofta i Nordströms konst. Hans teckningar ha lika stort konstnärligt värde som målningarna. I början hade han en spröd, om kopparetsning minnande teknik, som gav den subtilaste stämning (fig. 20). Sedan övergick han till ett mera storformat och bredare teckningssätt med kol och fick här fram en på en gång kärv och känslig skönhet hos lapska malmberg och bohuslänska dalar. Han har på dessa teckningar ibland också gett något av fantastisk och välbehövlig skönhet åt det banalaste hyreskasernkomplex.

Det är skönheten i själva jordskorpan, i runda bergsknallar, i plogsargade åkrar, över vilka molnen torna upp sig i hotfulla formationer, som Nordström målar. Ovädersmoln (1893, Nationalmuseum) är typiskt i det avseendet (pl. 63). Man får den starkaste känsla av att naturen lever sitt eget liv, oförstådd av människan, vilkens hjärta klappar av oro.

Karl Nordström var Konstnärsförbundets ordförande, och hans oppositionella ande, som endast kunde trivas i motvind, fann det kvalmigt, ifall det ej stormade, även om mycket av det trots han visade var ett skydd mot hans stora känslighet och skygghet.

Nils Kreuger (född i Kalmar 1858) studerade också i Frankrike. Alla de fina nyanser disigheten kan ge framställer Kreuger i sina tidigare tavlor med en lyrisk realism av den mest konstnärliga verkan. Även Kreuger fann i Varberg omkring 1895 en ny stil. Kreuger älskar de vida horisonterna, vilka nästan alldeles saknas i de mellansvenska landskapen. Han är lika mycket tecknare som kolorist. Det ligger något av enkel storhet över hans kor, vilkas tyngd och klumpighet aldrig skildrats så sant och man kan kanske tillägga så vackert som på Kreugers tavlor. Fåren, som beta på Alvaret — den öländska högplatån —, tränga ihop sig

Fig. 21. Affisch för Stora Bryggeriet i Stockholm.

Utförd av Nils Kreuger. 1895.

i de karakteristiska flockarna, men det är hästarna Kreuger helst målar, än spöklikt avtecknande sig i den ljusa sommarnatten (pl. 64), än i bländande solsken, vid Ölands

långgrunda strand, vadande i det mörkblåa vattnet, eller, som på hans Åkarstation (1899, hos författaren), under en tillfällig rast tuggande sitt hö med filosofisk melankoli.

Kreuger målar ofta små träpannåer men använder också gärna de riktigt stora måtten. Några av de bästa väggtavlor, som finnas i Sverige, stamma från Kreuger. Två Ölandsbilder med kor och hästar, skänkta 1904 av fröken Eva Bonnier, pryda folkskolan vid Valhallavägen i Stockholm, och till f. d. Adolf Fredriks folkskola vid Vanadisvägen har föreningen Konsten i skolan 1905 skänkt en målning kallad Midsommarafton i Stockholm, full av sommarsol och arbetsglädje.

Kreugers historiska baksidor — av kung Göstas väldiga nacke, av Erik, spinkig och ängslig för kometen, av Gustav II Adolf, storvulen, galopperande i barocktakt, av Karl XII, klivande framåt i snömodden i sina enorma storstövlar, eller av Gustav V, sedd genom fönstret på bilens baksida — äro alla ett uttryck för manlig humor och en sällsynt känsla för historisk karaktär.

Under de försök som gjordes 1895 i Stockholm att i färg och form konstnärligt omskapa affischen, var Kreugers blågula och svällande Karl X Gustav det ur karaktärs- och skönhetsynpunkt mest lyckade (fig. 21).

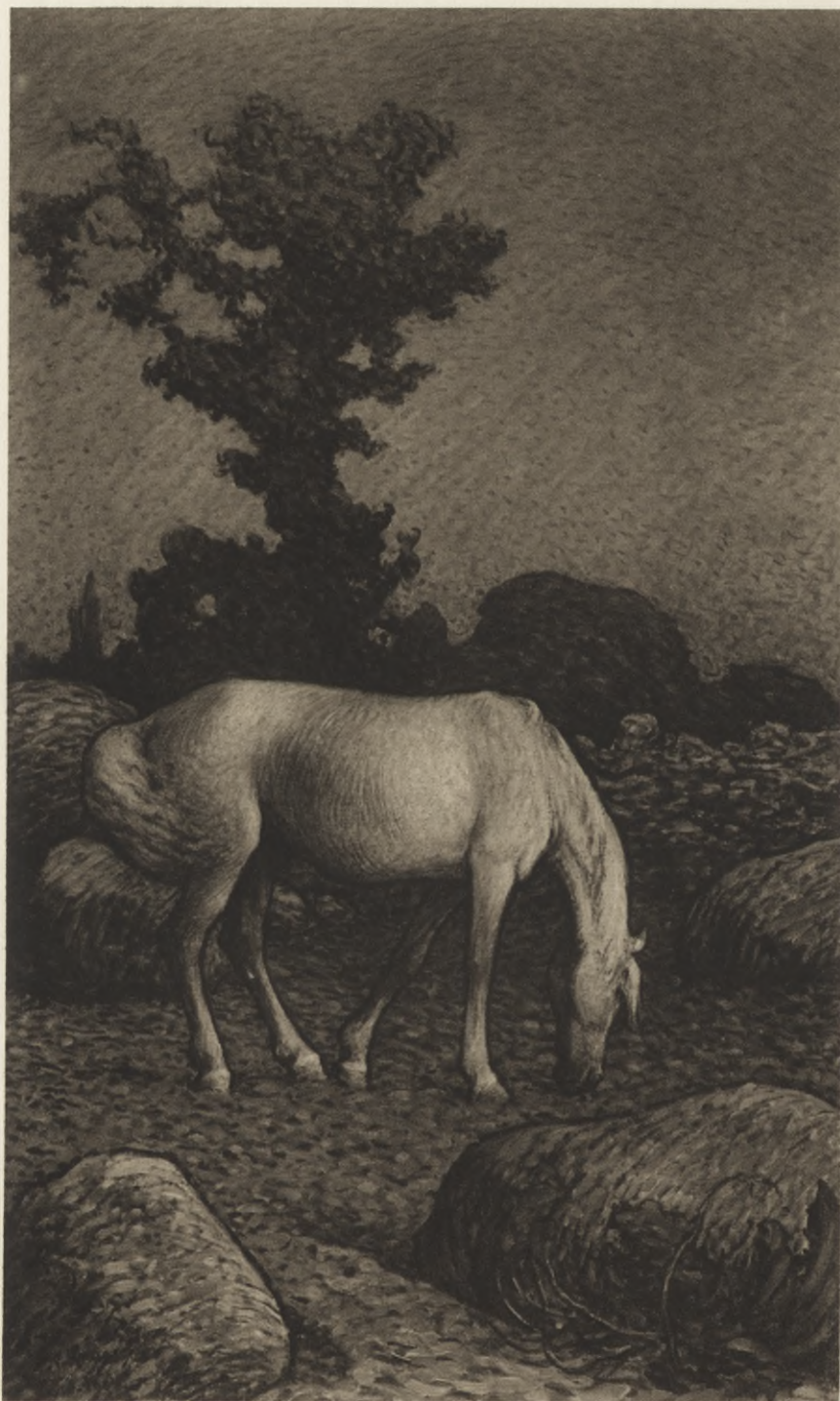
De två egenskaperna redbarhet och fasthet utgöra själva roten av Kreugers väsen och konst. Segt och ihärdigt har Kreuger plöjt och arbetat, skönhetsens solsken strålar över den frodiga, rika skörden.

Prins Eugen föddes på Drottningholm 1865. Det ligger något av parklynne, av harmoniskt förfinat natursinne hos denne på vårt vackraste lustslott födde prins, som sedermera skulle bo i vår vackraste park, »then konungsliga Djurgården». År 1887 reste han till Paris för konststudier. Han började med friluftsmålning liksom opponenterna och tillhörde andligen Konstnärsför-

Pl. 65. Ovädetsmoln.

Målning av Karl Nordström. 1895. Nationalmuseum, Stockholm.

Pl. 64. Vit häst i sommarnatten.
Målning av Nils Kreuger. 1904. Thielska galleriet, Stockholm.

bundet. Under 1890-talet sökte han sig fram till en mera monumental stil och gav uttryck åt ett lidelsefullare innehåll.

Det gamla slottet (1893) har med sina hotfulla moln och varma, lysande färger en passionerad klang, och i sin tavla Sommarnatt (Nationalmuseum) använder han det mellansvenska landskapets oplastiska linjer på ett så stort och monumentalt sätt, att dessa skogshöjder och små öar, insvepta i sommarnattens ljusa skymning, ge åskådaren en känsla av landskapets struktur, av en allmän giltighet utan abstrakt kyla. Det vackra motivet från Tyresö har prins Eugen behandlat på en åtta meter bred väggmålning, som han utfört och skänkt till Norra latinläroverket i Stockholm. På den stora målningen avteckna sig mörka tallkronor mot den spegelblanka sjön, och över landskapet lyser en guldgul aftonhimmel. Väggmålningen är uppsatt i en ljusgård, vars arkitektur påminner om de florentiska gårdarna. Storhet och frid vila över landskapet, och målningen glimmar fram som ett smycke mellan de stränga kolonnerna. I samma skolas högtidssal har prins Eugen dessutom målat ett dekorativt landskap i apsis.

En innerlig, personligt uttryckt naturkänsla visar samme konstnär i de två tavlorna Nattmoln (1901, Thielska galleriet, pl. 66), och Det lugna vattnet (1902, Nationalmuseum).

Prins Eugen har som få uttryckt den äktsvenska lyriska känslan för landskapet. I de stockholmska natt-tavlorna med vita skärgårdsbåtar, vilka i den ljusa sommarnatten avteckna sig mot Södra bergens tallbevuxna, knaggliga bergås, tränger han djupt in i svenska hjärtan. Sverige känner han som en svensk konstnär och prins från Lappland till Skåne.

En tydlig strävan efter det dekorativa synes i prins Eugens senare verk, där han omsmälter mycket av det nyaste, för vilket han alltid hyser det största — om också

välbalanserade — intresse. Solen strålar över staden (1910) kallar han den vackra, sällsynt lyckligt placerade fresken i Östermalms läroverk i Stockholm. I altarbilden — utan figurer — i Kiruna kyrka (1912) har han i nordligaste Sverige bland mörker, snö och kala berg velat skildra en helig lund och ljusets välsignelse, då det lysande och värmande gläder jorden. I Stockholms stadshus har han målat en stiliserad fresk i gröna och gyllene toner föreställande Stockholm som hamnstad. Under sitt senaste skede avbildar han de urgamla kulturbygderna i Västergötland och Östergötland och ger i höjdernas mjuka linjer och slättens fjärrsyner något av den enkla helighet, som bör ligga på botten av all äkta och stor konst. För det arkitektoniska och dekorativa i de italienska stads- och landskapsbilderna har prins Eugen en särskild förkärlek och de förekomma ofta på hans tavlor. — Också som ihärdig och målmedveten arbetare är prins Eugen förebildlig.

Den svåra konsten att vara mecenat på rätta sättet har ingen fyllt eller kunnat fylla som prins Eugen, åtminstone här hemma. Klokhets, kunskaps, kapital samt smak och ej minst takt behövas.

Prins Eugens på en gång känsliga och våldsamma naturuppfattning återfinnes hos Eugène Jansson (född i Stockholm 1862, död i Skuru nära Stockholm 1915). Vid valet av motiv begränsade han sig oftast till Stockholm, och han avvann staden nya skönheter. Mest målade han Stockholm, som det ter sig från »Söders» berg, ibland avbildade han Riddarholmen, speglade sig i fjärden en stilla Midsommarnatt med djupvioletta skuggor. Eller ock målade han en Eftermiddag på vintern, då den nedgående solen kastar ett kopparrött sken på molnmassorna, fönstren i slottet glimma och båtarna kört upp rännor i Riddarfjärdens snötäckta is. Denna tavla finnes i Thielska galleriet, vilket äger

ett stort antal av den store, originelle landskapsmålarens tavlor.

I Eugène Janssons koloristiska konst lever en ande, som tänker och känner med sin samtid. Hans arbetarkaserner, i vilkas fönsterrutor auergasskenet speglar sig, äro återgivna i en belysning och utförda i en teknik, som komma en att ana ett jäsande socialt missnöje, och detta intryck får man omedelbart av målningssättet, ty användandet av staffagefigurer för att leda åskådaren på tråden ligger ej för denna konst, som avskyr allt krusande för publiken. Hos Eugène Jansson finnes mycket av det sökande, som utmärker våra bästa målare. Han slår sig aldrig till ro med vad han kan. Kanske har denne store konstnär — en av samtidens personligaste skildrare av naturens skönhet — nått allra högst i den guldglänsande stora bild av Riddarfjärden, som finnes hos direktör C. R. Lamm, Näsby, och i Tidig vårafton, Riddarfjärden mot staden (1894, pl. 65), i samma samling.

Med beundransvärd energi har Eugène Jansson arbetat inom ett nytt område för sin konst. Han har målat de nakna männen i våra stockholmska kallbadhus, allt i fullt solsken och med starka, blåa skuggor. Men dessa hans senare periods figurtavlor gå knappast upp mot hans underbart personliga och nyskapande landskap.

»Blåmålaren» Eugène Jansson var i hög grad »röd». Demonstrationståget den 1 maj, ringlande sig med röda fanor över Gärdet, har han målat, och på självporträttet Jag ser man honom i blå tröja utan krage hotfullt blickande mot åskådaren, avtecknande sig mot den nattblå Riddarfjärden med lyktornas pärlband kring stränderna.

En målare av ett mycket stort värde för den svenska landskapskonsten är Herman Norrman (född i Säby,

Småland, 1864, död i Tranås 1906). Med ovanlig friskhet och i ljusa, av impressionisterna påverkade toner målade Norrman först landskap och porträtt. Bland de senare märkas fröken Bäckman i svart klänning mot rött, 1887 (Th. Laurins samling, Stockholm). Norrman är i sitt senare maner passionerad och starkt personligt färgad. En rödbrun ton genomgår dessa hans brett, med tjockt pålagd färg målade tavlor. Moln och deras skuggor över skogar och fält intressera honom. Tavlor av hans hand finnas hos prins Eugen och i Thielska galleriet, i Göteborgs museum samt ej minst hos Th. Laurin, Stockholm.

Norrman var egentligen möbelsnickare i Tranås, men detta hindrar ej, att den geniale mannen också var konstnär i *egentlig* mening.

Överallt i Sverige älskar man Bruno Liljefors' (född i Uppsala 1860) tavlor. Få konstnärer ha som han målat sig in i allas hjärtan och varit så svenska i uppfattningen av naturen. Skogen har aldrig haft en större tolkare än Liljefors. Han studerade en tid vid Konstakademien i Stockholm, kom så till Düsseldorf och slutligen till Paris men hör säkert till de konstnärer, som lära sig det mesta själva. I början av sitt konstnärskap påverkades han av japansk lust för detaljen och av fransk impressionism, sedermera sökte han mera monumentaliteten. Den anmärkning, som ibland mött hans konst, är att han alltför zoologiskt ser på djuren, men han är jägare i detta ords högsta mening och samtidigt ej mindre konstnär, och därför få hans målningar, hur riktiga och noggranna de än må vara som djurbeskrivande, i alla fall nästan ständigt den skönhet och den helhetsverkan, som göra dem till konstverk.

Som 23-årig målade Liljefors i Freilassing i Oberbayern — här tyckte han särskilt om sig, för att, som han sade, »naturen var så lika den därhemma» — den här

Pl. 65. Tidig vårafton.

*Riddarfjärden mot staden. Målning av Eugène Jansson. 1894.
Carl Robert Lamms samling, Näsby.*

Pl. 66. Nattmoln.

Från Tyresö. Målning av Prins Eugen. 1901. Thieloka galleriet, Stockholm.

Pl. 67. Rävjägare på pass.

Målning av Bruno Liljefors. 1890. Thorsten Laurins samling, Stockholm.

Pl. 68. Kall på fågeljakt.
Målning av Bruno Liljefors. 1885. Göteborgs museum.

meddelade tavlan Katt på fågeljakt (pl. 68) och den katten blev ett mästerverk och finnes nu i Göteborgs museum. Hur djupt han satt sig in i kattens graciösa vilddjursväsen visa även de här meddelade teckningarna (fig. 22, 23). Bland de tavlor Liljefors först målade och där sinnet för naturutsnittet och detaljen kommer fram märkes hans djurstudie Katt och småfågel (1885, Nationalmuseum). Men den för-

Fig. 22. Katt, lekande med råtta.
Teckning av Bruno Liljefors. 1890-talet.

Fig. 23. Katt, bollande
med råtta.

Teckning av Bruno Liljefors. 1890-talet.

nämsta tavlan från denna tid är Rävfamiljen (1886, Nationalmuseum), som tumlar omkring med sitt byte i gröngräset bland de gula och vita ängsblommorna. En utsökt teckning, som är släkt med nyssnämnda Rävfamilj,

är bilden av den lustigt illistige och elake mickel, som med största lugn tar skatornas ilska, där han står bland gräs och blommor (fig. 24). Den 1885 tillkomna Räv och hundar (Nationalmuseum) har bruna, gråa och svarta toner av den mest utsökta koloristiska delikatess. Liljefors' Rävjagare på pass (pl. 67) ger vintern i skogen. Figuren är samme man som tjäder-

skytten på tavlan hos prins Carl. Det var en torpare, som kallades »Värdshusaren», en fullfjädrad krypskytt, som kände skogens alla hemligheter.

Än målar Liljefors den dystra Vinternatten, ruvande över snötyngda tallar, då vinden suckar i träden, mol-

nen driva söndertrasade över himlen och rävarna tassa längre och längre in i skogen. Än skildrar han Vildgässen, som tungt flaxande sänka sig ned mot insjöstranden i den stilla vårkvällen och hälsas av kamraternas kackel. Detta ämne har han återgivit på en väldig tavla med röd aftonhimmel (1895, Köpenhamns museum), men kanske ännu känsligare på den lilla bilden hos arkitekten Boberg, Vårafton med vildgäss, där två av de stora fåglarna flaxa fram i den spänstiga vårluften mot en pärlfärgad himmel.

I vissa av sina verk strävar han efter monumentalitet, ibland också efter det dramatiska, och bägge dessa egenskaper förenas i den berömda bilden Havsörnar (1897, Nationalmuseum). Samma storhetsverkan har också den väldiga vågen i Bränning (1901, hos prins Eugen). Den största och bästa samlingen av Liljeforstavlor finnes i Thielska galleriet, vilket 1924 inköptes av svenska staten. Detta galleri av modern, huvudsakligen svensk konst vid 1900-talets början hör till de mest betydande samlingar, som någonsin tillkommit i vårt land. I galleriet finnes en mängd av dessa terrängstudier, där Liljefors dröjer vid det, som kallas skyddande likhet, och där han låter små välväxta beckasiner eller spräckliga spovar dölja sig bland gråbruna tuvor och skapar riktiga färgsymfonier i silver- eller guldton av dessa för den oinvigde fula och oansenliga utsnitt ur ängsmossar. I denna samling har man också Liljefors' bästa andtavlor, bilder som någon sagt »se ut att vara målade av en and», där andmamman vacklar fram mellan grästuvorna och moderligt betraktar sina små dunbol-lar, samt den mystiska s. k. Panterfällan (1901), där änderna under sommarnatten vid vasskanten simma i ring på den egendomligt brutna vattenspegeln.

På en klippa i skogen sitter Berguven (1895, Göteborgs museum). Människoskygg och trotsig, trivs han

Fig. 24. Räv och skator.

Teckning av Bruno Liljefors. 1885. Nationalmuseum, Stockholm.

bäst ensam. Fri vill han jaga, furornas sus är den musik han älskar. Den uven har stora likheter med sin målare. Om honom påminnes man också, då man ser Liljefors' Jägare (1894, Nationalmuseum). Här finner

man en nästan Geijersk klang av svenskhet och naturkänsla, här kommer man till roten av Liljefors' konstnärskap, om man förstår det lyssnande till naturens egen röst, som finnes hos skytten, där han står bland tallstammarna med sin bössa.

Liljefors är en av dem, som höra gräset växa och som förstå fåglalåt. Vi ha alla skäl att vara tacksamma mot den, som så för oss kunnat förklara vårt eget.

En mästare i att krama ut det väsentliga, i att på ett nästan övernaturligt sätt trolla ned föremålen på duken med ett liv, så blodfullt och rikt, att verkligheten ser matt ut vid sidan, är Anders Leonard Zorn (född i Mora den 18 februari 1860, död där den 22 augusti 1920). Hans moder var en dalkulla Grudd Anna Andersdotter, hans far en bayersk bryggmästare. Liksom vår förste och störste skulptör Sergel, vilkens båda föräldrar voro tyska, hade Zorn en tysk far, men var på modernet av gammal svensk bondestam. Uppfostrad som vallpojke vid Siljans strand och bärande det mest svenska av alla förnamn, hade han rätt till den hederstitel av svensk han satte högst. Med rörande och svensk hjälpsamhet understödd av sina lärare i Enköpings elementarläroverk, kom han blott femton år gammal till Stockholm för att i Konstakademien utbilda sig först till skulptör, sedan till målare.

Zorn slutade snart vid Konstakademien, med vilken han kommit på kant, och ägnade sig först åt akvarellmålning. Bland hans akvareller från åttiotalet märkas särskilt hans vågskvalpsstudier, som på opponentutställningen 1885 öppnade även äldre personers ögon för den nya konstens teknik. Hans akvarell Vårt dagliga bröd (1886, Nationalmuseum) visar hans gamla mormor vid sin måltid på åkern under skördetiden, och Efter ferian (1887), den sevillanska vårfesten, återger en fet, vitklädd spanjorska, som insomnat på en stol vid sängen. Must

Pl. 69. Margit.

Målning av Anders Zorn. 1891. Hos Direktör Axel Jacobsen, Stockholm.

Pl. 70. Nakel.

Målning av Anders Zorn. 1894. Amerikansk privat ägo.

och friskhet utmärka akvarellen av den unga modern, som leder sin motspänstige gosse i vattnet, *En premiär* (1888, Nationalmuseum). Konstnären har skurit sönder bilden, men bitarna äro lyckligtvis hopsatta.

Omkring år 1888 övergav Zorn nästan alldeles akvarellmålningen, och bland de första proven på hans målning i olja är *Ute* (1888, Göteborgs museum). Här har han på det mest konstnärliga och friska sätt behandlat sitt favoritämne, nakna kvinnokroppar, avtecknande sig i hela sin skönhet och mjukhet mot strandens grå klippknallar. Även vattenytan är målad på ett nästan vällustigt vis. Vad Zorn velat i sin målning och som ej minst kommer fram i denna tavla, är kanske främst att utbilda valörmåleriet, d. v. s. det måleri, som lägger huvudvikten på ljus, halvton och skugga och särskilt sysslar med de olika färgplanens olika ljusstyrka. Under den långa tid Zorn producerat har han frambragt en ärorik följd av mästerverk. Ibland kan han också misslyckas och ger då en sötaktig ytlighet åt sin målning, det må vara i akvarell eller olja, det må avbilda naket eller porträtt. Icke bara Homerus utan också Zorn kan slumra.

Zorn målar ingenting »upptäckt». Han målar sin tid, och han har förstått, att även nu finnes fullt upp med pittoreska motiv överallt, om man bara kan se. Han målar *Brödbakning* (1899) i en bondstuga i Dalarne och kanske mästerverket i Zorns hela produktion, *Margit* (1891, pl. 69), kullarna som flätar in ett rött band i sitt röda hår (i Zorns samlingar, Mora), etikettklistring i ett *Bryggeri* (1890, Th. Laurins samling, Stockholm) eller *Omnibus* (1891, ett exemplar i Th. Laurins samling, Stockholm, och ett i Mrs. John Gardners, Boston) och samma år *Valsen* (hos G. Vanderbilt), där man ser konstnären själv virvla om i en fransk salong. Dessa olika ämnen vittna om att han kunde avvinna snart sagt vad

som helst ett måleriskt intresse. Så småningom samlade han sig dock kring följande ämnesgrupper: folklivsbilder från Dalarne, naket och porträtt med den mest internationella kundkrets. Bland Dalabilderna kunna särskilt framhållas Midsommardans i Mora (1897, Nationalmuseum) och den färgstarka och stämningsfulla vita kyrkinteriören med dalfolk, Julotta (1908, Zorns samlingar, Mora).

Ingen har skildrat kvinnokroppen i svensk konst som Zorn. Av denne konstnär i samtiden enastående förtjänstfulla sätt att måla naket finnes i amerikansk privat ägo kanske det bästa provet i *Naket* (1894), en rödhårig, grovlemmad kvinna, en i New York målad irländsk modell, som torkar sig (pl. 70). Rummet där hon står är fyllt av ett silverljus av den vackraste verkan. Hela tavlan är målad med lidelsefull fart. Något av samma frodighet och must i målningen finnes i *Frileuse* (1894, hos prins Eugen), en blond kärnfrisk kvinna, som vadar ut i vattnet, och i *Improviserat bad* (1905, i Nationalmuseum), två dalkullor i badstun sedda i dubbelbelysning, från fönstret och från brasan. Den ena kullans massiva frånsida blänker av vattnet, den yngre — med starkröda band i det ljusa håret — står oberörd och omedveten, vänd mot åskådaren.

Zorns unga linhåriga bondkvinnor med den ljusa hyn och de lätt utstående kindknotorna kunna ej vara annat än svenska. Bland dessa bondbilder märkas särskilt *Kings-Karin* (1905), en grinande flicka i rött med ostyriga ögon, och den älskliga *Hållams-Kesti* (1906, hos fru Hilda Österlind). Bland karlarna står kanske den sluge, humoristiske bondurmakaren *Djos-Matts* (1905) i första ledet.

Zorns maka, född Lamm, var honom sedan 1885, då hon gifte sig med den 25-åriga dalkarlen, till största nytta genom sin sällsynta intelligens och världskänne-

dom, och det både i Paris och Amerika, och ej minst som värdinna i det gästfria hemmet i Mora.

I hela sitt liv har Zorn målat porträtt, först i akvarell, så i olja. Bland de senare står kanske i alla avseenden främst bilden av den högtbegåvade franske skådespelaren Coquelin cadet (1889, Th. Laurins samling, Stockholm) i de mest utsökta blågröna toner. Samtidigt utställdes det förträffliga porträttet i olja av politikern och konstälskaren Antonin Proust, liksom det förra ett mästerverk i delikata och diskreta färger (hos grosshandlaren E. A. Matton, Gävle), och den spirituella, eleganta akvarellen av dennes älskarinna Rosita Mauri. I olja äro den genialiska bilden av bibliotekarien H. Wieselgren, kallad En skål i Idun (1892), det briljanta självporträttet (1896) med den nakna modellen, den sympatiska framställningen av prins Carl (1898, Livregementet till häst) i blå uniform, där rörelsen är mästerligt återgiven, och de ypperligt karakteriserande porträtten av kung Oskar (1898), det ena i festdräkt med Serafimerorden, det andra, en färgvälklang i brunt och guld, i vardagsdräkt. Det intima ypperliga porträttet av fru Emma Zorn i rött med hunden Mouche (1902) och den virtuosmässiga, eleganta bilden av fru Josef Sachs (1911), i svart glänsande siden och pälsverk och med en grön smaragd på fingret som enda färgfläck, äro kanske särskilt värda omnämnande. Zorn modellerar, skär i trä och etsar med samma skicklighet. Som skulptör av mycket hög rang visar han sig i den 1903 i Mora resta statyn av Gustav Vasa, och kanske ännu mer komma hans skulpturella förtjänster till synes i den lilla starkt sinnliga bronsgruppen Faun och nymf (1896). Bland hans i trä snidade figurer framstå särskilt Mormor, ett livfullt gumhuvud, och den lilla träfiguren Gryvel, en på golvet krypande kulla med bastanta men välbildade former.

I sina summariska etsningar griper han det ögonblick-

liga uttrycket i flykten och tecknar rörelsen med få, men träffande linjer och streck, vilka likt en regnskur träffa kopparplåten. Han njuter av att fästa ögonblicket på denna. Kopparn förlämnar mer än något annat must och värme åt teckningen. Zorn är en av de största etsare, som funnits. Hans teknik är fullkomligt självständig, och många svenska och utländska gravyrkännare och samlare anse honom vara den främste etsaren efter Rembrandt.

Bland etsningarna förtjäna det beundransvärda bladet med Ernest Renans (1892) tänkarhuvud, den amerikanske finansmannen Mr. Marquand (pl. 71) — en typ av gammal konstsamlare, som på ålderns dagar njuter av att i konstverken kunna förena vällustens och besittningsrättens glädjeämnen —, den på en gång lidelsefulla och melankoliska Irländskan samt den yppiga skönheten Maja (1900) särskilt att nämnas. Dessutom märkas porträtten av M:me Simon, senator Mason, självporträtt med hustrun (1890), fru Olga Bratt och M:me Dayot samt de amerikanska Zornsamlarna Mrs. John Gardner och Mr. och Mrs. Atherton Curtis. Även på sina etsningar avbildar han gärna och på det mest överlägsna sätt nakna kvinnor. Här framstå särskilt de med lysande konst utförda En premiär, etsning efter den 1888 utförda akvarellen, Min modell och min båt (1894) med den ståtliga, självsäkra kvinnan som axlar konstnärens ulster, Edö, en naken flicka på ett skär, mera behagfull än Zorn i allmänhet brukar göra sina modeller, Ett dunkelt hörn med två nakna kvinnor, en i sängen uppkrupen Gitarrspelterska och den förtjusande, på skäret sittande flickan med benen i vattnet, som han kallar Vått.

Anders Zorn, som under 1890-talets förra hälft bodde i Paris, bosatte sig 1896 i sin födelseort Mora. Där trivdes Grudd Anders. Han hade full vetskap om eget värde och ägde en kärlek till hembygden, en stolthet

över Sverige, som stod sig i alla väder. Och hur vida han än kom, i Orientens basarer, i Chicagos klubbar, på Paris' boulevarder, i sin fiskarstuga i Gopsmor vid Dalälven, där han arbetade kanske allra ivrigast och som en patriark eller rättare småkonung, omgiven av sina yppiga modeller och tjänsteflickor, med träsked ur träbunkar förtärde sin mat och dryck, eller i Operakällarens matsal vid sin tredubbla s. k. Zornportion kräftor, alltid erfor och uttalade han en trygg belåtenhet över att vara svensk. Han trodde på fostbrödralagets och vänskapens helgd. Frikostig till slöseri men icke lättlurad, ordhållig, styvsint och fallen för stordåd yvdes han något över att hava fyllt världen med sina bragder. Sköna dryckeskärl av guld och silver, konstfulla, färgrika vävnader och ljuslätta, välväxta kvinnor gjorde honom blid. Zorn är lika känd i Nordamerika som i Ungern, han betraktas som en storhet både i England och i Tyskland, men han glömde aldrig att han var svensk, och han har mer än någon annan bidragit att sprida aktning för den svenska konsten i utlandet.

Från verkligheten, där Zorn gladdes åt liv och yppighet, till mystiska världar, fyllda av dröm och oro, drogs Olof Sager-Nelson (född i By, Värmland, 1868, död i Biskra i norra Afrika 1896), som under sitt korta liv hann frambringa konstverk av så fullödlig art, att han skaffat sig en plats i svensk konst. Kanske är en tavla i Göteborgs museum, föreställande en fiolspelare och hans åhörare och kallad Stråkdraget, mest typisk för hans konst. Ett musikaliskt drag ligger alltid i hans målningar, men i denna tavla nästan hör man stråkinstrumentets klangfärg, hör hur en djup och mäktig ton klingar, så att bröstet vill sprängas av längtan och trots. Och detta äkta nittiotalsdrag, mystik och trots i förening, det återger Sager-Nelson i alla sina egendomliga och dock så sköna porträtt med sin gulgröna färgton. Bröstsjuk och

lidande, har han blivit tungsint i sin djupt personliga konst. I Fosterbröderna och i Prinsessan Maleine, den bleka, brådmogna lilla flickan vid dammen, dallrar denna mörka ton, som skänker den unge konstnärens tavlor en så stark tjusning. Som en anarkistisk Jeremias, döljande hakan och munnen med handen, sitter Aguéli på det porträtt, som hans vän Sager-Nelson målade av honom (pl. 72).

Ivan Aguéli (född i Sala 1869, död, överkörd av ett tåg, i Barcelona 1917) hör till de originellaste personerna i svensk konsthistoria. Han häktades i Paris som anarkist, läste hebreiska i Uppsala, arabiska i Kairo och skrev i astrologi och muhammedansk teologi. Men han har också målat. Det mesta utgöres av motiv från Orienten — landskap, byggnader och porträtthuvuden —, skissartat behandlade, ofta mycket känsliga i färg och något minnande om Gauguin.

Axel Sjöberg (född i Stockholm 1866) har givit starkt kända uttryck för naturlivet i Stockholms yttre skärgård, där trutarna vila på det ensliga grundet under stjärnhimlen eller svanorna lyfta från smältande isar och flyga bländvita över det blå havet. Han trivs på sitt manliga vis, då han ser isfyllda sund.

Aron Gerle (född i Ör, Dalsland, 1860) lyckas avvinna de fulaste stadsgator samma mystiska melankoli och skönhet som den, åt vilken Hjalmar Söderberg gett ett uttryck i sina romaner.

Gerda Wallander (född i Stockholm 1860, död där 1926), Alf Wallanders maka, har med framgång genomfört den goda idén att återgiva vår tids Stockholm och gjort pittoreska skildringar från gator och torg, nöjeslokaler och museisalar. Hennes porträtt av författaren Hjalmar Söderberg (Thielska galleriet) ger det litet frusna och tafatta i den store stilistens yttre.

Den kärve men sunde figurmålaren Carl Wilhelmson

(född i Fiskebäckskil 1866, död 1928) återger Västkustens befolkning med gedigen, ärlig konst. Hans folkbilder äro alltigenom äkta, ej minst de som ge oss hemmen, enkla goda hem, såsom Trött, konstnärens gamla mor sittande i en stol (pl. 73). Det sympatiska, förtroendeväckande hos den svenske lantarbetaren har Wilhelmson skildrat i Jordbruksarbetare från Uppland (Thielska galleriet). En dekorativ målning av god verkan är hans Hamnbild (Stockholms posthus), en av de många dyrbara gåvor, som skänkts till staden av fröken Eva Bonnier. Wilhelmson hör till våra allra bästa konstnärer. Hans teckning och karakteriseringskonst äro förträffliga, och detta framgår ej minst av den stämmingsmättade och ändå så genombondaktiga Juniafton (1902) med den fiolspelande bonddrängen. Han har särskilt sinne för starka, klara färger, i solen lysande tegeltak eller röda, brokiga schalar, kornblå klänningar och, sedan han också tagit Spanien med i sin motivkrets, lysande vita husväggar. Hans tavla Kyrkfolk (1909) — bohuslänningar som ro till kyrkan — är bondgrann i detta ords vackraste mening, men färgen lägger han på så sparsamt, att duken på de flesta av hans tavlor framlyser.

Bland Wilhelmsons porträtt märkas det, som återger Christian Erikssons trygga envetenhet, och bilden av den energiladdade, konstälskande, rödblonda svenska typen Hjalmar Lundbohm, chefen för Kirunavaara-Loussavaarabolaget.

Louis Sparre (född nära Milano 1863) var länge bosatt i Finland, där han inom flera konstområden — också arkitektur och konstindustri — haft väckande uppslag. Sparre är en porträttmålare av värde. Barnporträttet av den tjusande och friska Cornelia Kuylenstierna i vitt och grönt och bilden av den lilla oskyldigt skrattande Yvonne Tengbom äro goda svenska barnporträtt. Bland porträtten av fullvuxna märkas bilden av konstnärens

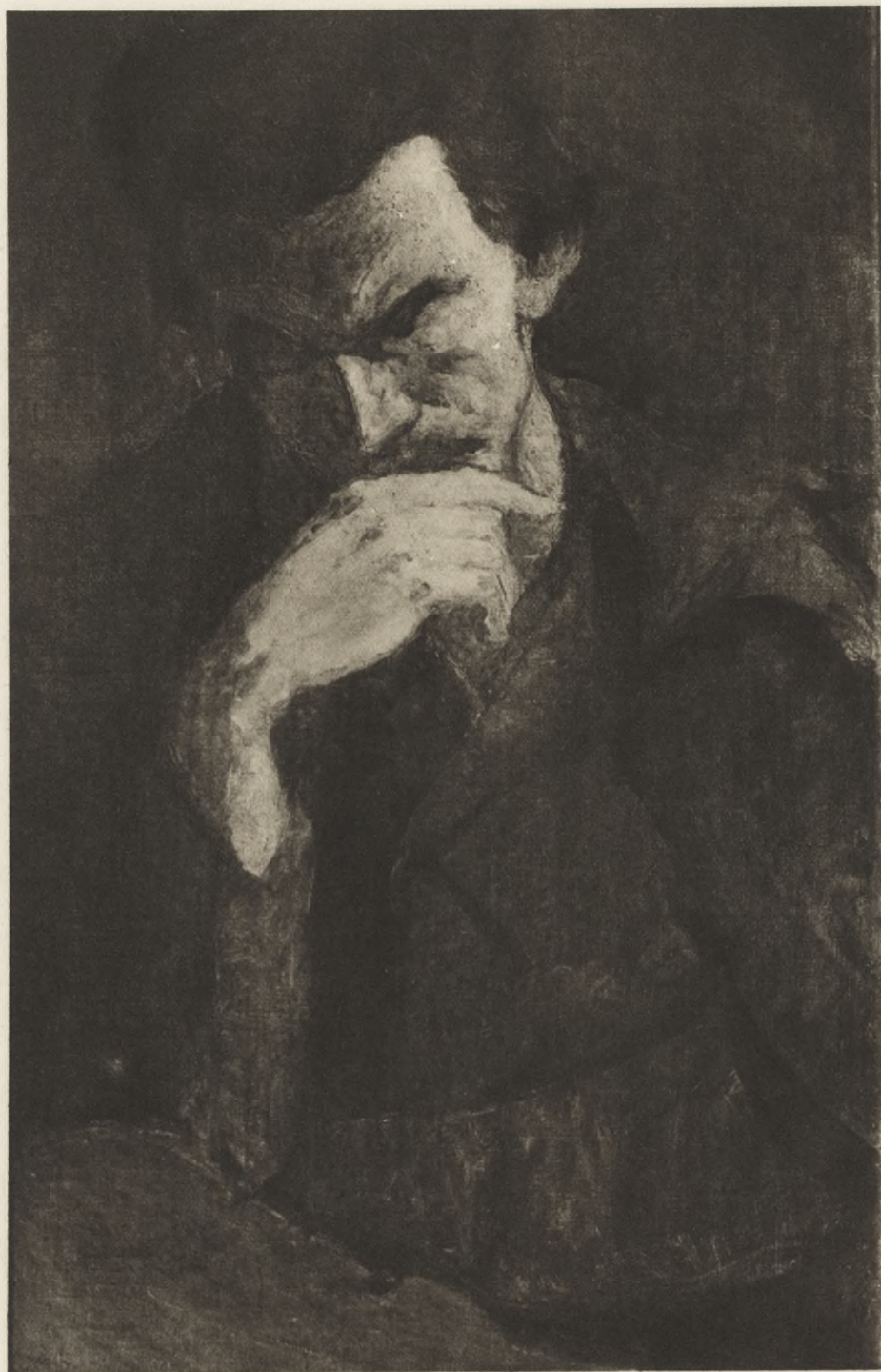
gamle fader uppfinnaren med det nobla ansiktet, Tollie Zellmans okynniga och delikata uppsyn samt det auktoritativa porträttet i mörkblåa toner av vindragarskråets siste ålderman (1922, Stockholms stadshus). Sparre är god etsare och tecknare.

Originell både i sin kolorit och i sitt motivval är Gösta von Hennigs (född i Rogslösa i Östergötland 1866). Det är det pittoreska, lysande och exotiska hos cirkus och varieté, som fångat hans målaröga, och av skarpa belysningseffekter och häftiga rörelser skapar hans färgtörstiga pensel ej sällan förträffliga konstverk, där de rena färgplanen lysa och karakteristiken hos de mera murade än målade dansöserna och clownerna har hela impressionismens friskhet och ögonblicklighet.

Tvillingbröderna Emil och Bernhard Österman äro födda i Vingåker 1870. Emil Österman dog i Stockholm 1927. Att föreviga den form våra kära — och här inräknar man vanligtvis sig själv — äro eller varit iklädda under livstiden, detta är och skall förbliva en av de naturligaste önskningarna. Goda och redbart utförda porträtt få ett varaktigt värde. Emil Östermans porträttkonst spänner över vida områden. Bland de bäst målade av hans porträtt är den ur alla synpunkter vinnande bilden av grevinnan Agnes von Rosen (1916), och sympatiskt om ock på ett alldeles annat sätt är den med monumental humor skildrade sörmlandsprosten Ahlberger (1899). Både som målning och i synnerhet som utmärkt karakteristik är porträttet av häradshövdingen G. B. A. Holm (1906) framstående (pl. 74). Den energiladdade, ljuslätte mannen, en Gustav Vasa-typ i mångt och mycket, ledde länge Aktiebolaget P. A. Norstedt & Söner och förlade år 1900 den Konsthistoria, som är grunden för denna jubileumsupplaga. Professor Carl Curman (1908), myndig, klok och kraftig, är kanske toppunkten i den Emil Östermanska bildserien, men bilden har en

Pl. 71. Bankiren och konstsammlaren Henry Marquand.
Etning av Anders Zorn. 1895.

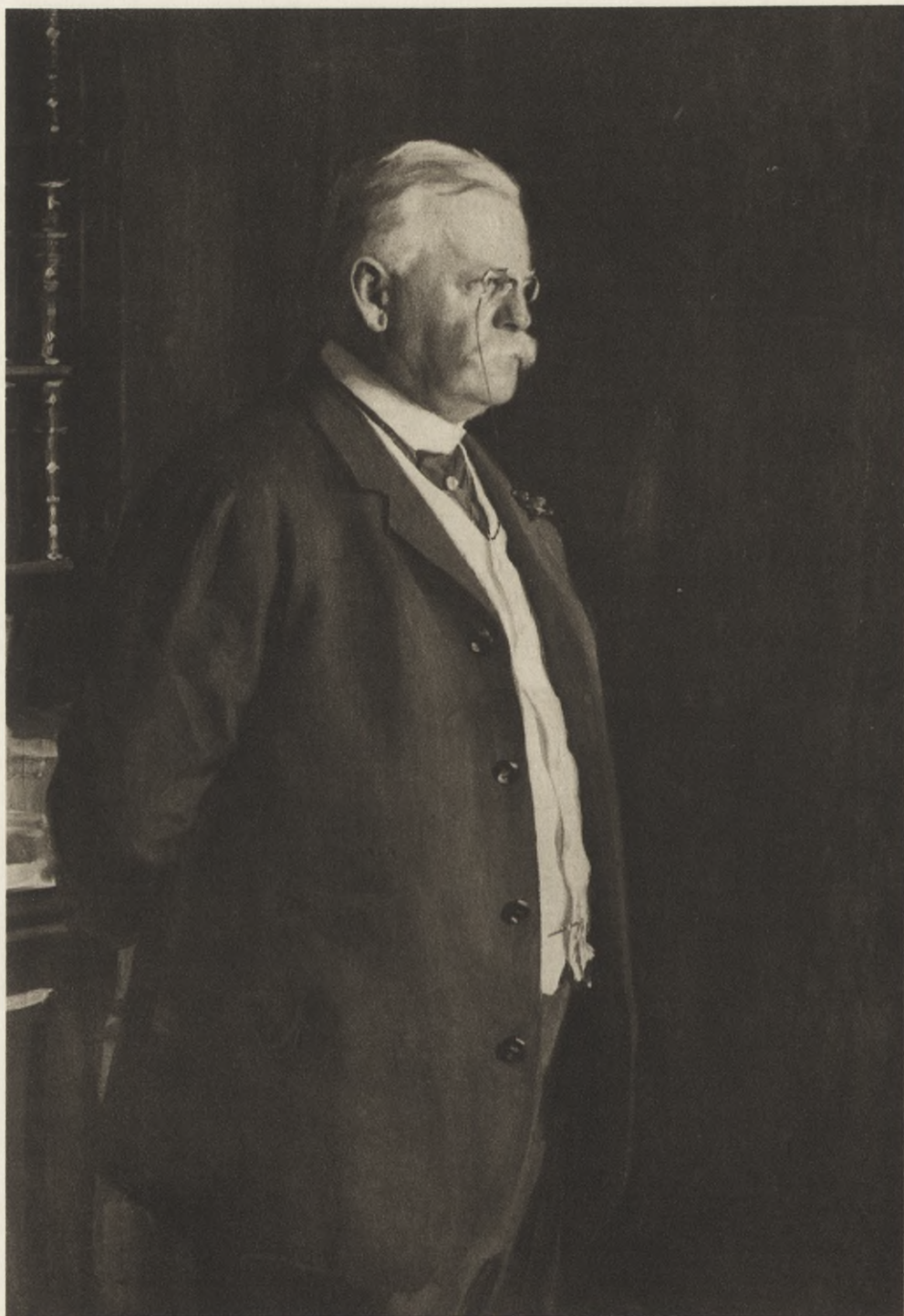
Pl. 72. Ivan Aguéli.

Målning av Olef Sager-Nelson. 1890-talet. Hjalmar Wijks samling, Göteborg.

Pl. 75. Trött.

Målning av Carl Wilhelmson. 1897. Nationalmuseum, Stockholm.

Pl. 74. Häradshövding G. B. A. Holm.

Målning av Emil Österman. 1906. Tillhör Aktieföretaget P. A. Norstedt & Söner, Stockholm

värdig pendang i porträttet från 1926 av hans makas, fru Calla Curmans, ädla, sköna, åldriga ansikte. År 1916 fick konstnären färdig sin stora Ateljébild, en tavla i väldiga mått med stora förtjänster i detaljerna, föreställande konstnären Emerik Stenberg, berättande för ett intresserat auditorium en av sina roliga historier i Emil Östermans ateljé. Ej minst ur kulturhistorisk synpunkt kommer denna tavla att få ett mycket stort intresse. Den är inköpt av Konstakademien. År 1926 målade Emil Österman Sällskapet Iduns nämnd, den främsta gruppbild som då målats i Sverige efter Richard Berghs Konstnärsförbundet.

Bland Bernhard Östermans tavlor märkas några förträffliga porträtt av hans hustru. Särskilt lyckad i både placering och karakteristik är bilden av den norske romanförfattaren Jonas Lie (1901, Göteborgs museum). Biskop Billings magra, intelligent ansikte mot svart och grönt är också ett gott prov på Bernhard Östermans konst. I vilken grad han kan karakterisera förstår man, då man jämför hans bild av den tyske Polizeipresidenten von Stubenrauchs fetlagda figur, med fryntlighet och hårdhet förenade i anletet, med bilden av den lille fransmannen general Weygand, som räddade Polen från ett bolsjevikangrepp 1920. Den senare är otålig, alert, färdig som en foxterrier. Av kronprins Gustav Adolf har konstnären gjort ett civilporträtt, i vilket modellens sympatiska personlighet på det mest definitiva och konstnärligt lyckade sätt framkommer.

Pelle Swedlund (född i Gävle 1865) målade på 1890-talet flera stämningsfulla tavlor med motiv från Brügge och dess kanaler.

Vilhelm Smith (född i Karlshamn 1867) skildrar på färgstarka och gedigna målningar sin födelsestad samt landskap från Italien och Afrika. Som porträttmålare har han särskilt lyckats i den roliga bilden av bad-

huskamreraren Christian Geijer och i den sympatiska, karaktärsfulla skildringen av fru Anna Edelstam.

Gästrikens Erik Hedberg (född i Järbo 1868) visar i sin konst ett starkt sinne för skönhetsvärdena i de torftigaste landskap och i bruna stugor mot i skymningen mörkblåa sluttningar.

Edvard Rosenberg (född i Stockholm 1858) har i sin linjevackra, både som komposition och stämning märkliga målning Marskväll (1901, Nationalmuseum) fått in en nordisk stålklang i färgen. Rosenberg är en musikalisk natur med stark känsla för det svenska.

»Konterfejare» av hög rang var Emerik Stenberg (född i Stockholm 1873, död i Leksand 1927). Hans fader var kammarrättsrevisionskommisarie och har ypperligt skildrats av sonen som människa och ämbetsman (1896). Dalarne, det landskap där de karaktärsfullaste typerna finnas, blev konstnären kärt från 1894, och han bosatte sig några år senare i byn Ullvi i Leksands socken. År 1896 utfördes hans ypperliga Likvaka i Leksand (Göteborgs museum) i svart och gult. Flärdlöshet, godhet och redbarhet finnas i bilden av häradshövdingen i Leksand Hjalmar Claëson, ett porträtt av den allra största materiella och andliga likhet. Om vederhäftig kraft talar den ur karaktarikens synpunkt utmärkta, koloristiskt något torra bilden av kammarrättsrådet Conrad Carleson. Och porträttet av professor Oscar Montelius (1913), en av de ljusa asarna, ger en och en av de fördelaktigare sidorna i det svenska. En mängd kärnfulla Dalatyper har Stenberg återgivit i sin målning, och särskilt hans teckningar av Leksandsallmogen vid århundradeskiftet komma ur alla möjliga synpunkter att få ett bestående värde (fig. 25).

En konstnär, som ej hör till någon av de i Sverige verkande riktningarna utan snarast har ett engelskt tycke, är David Wallin (född i Östra Husby, Östergötland, 1876). Glänsande vita kvinnokroppar med drömmande,

"
Ä'n gäli skuf ä mä, om jän stäv på tökö
vis ä "koxar på'n?"
Hol-Per
Åkerö Leksand 1897

Emerik Stenberg

Fig. 25. Hol-Per i Åkerö, Leksand.

Teckning av Emerik Stenberg. 1897.

ädelt bildade anleten skimra fram i grönskan på Wallins tavlor. Han vill ge sommar, vitt solljus och rikedom men låta den kroppsliga yppigheten höjas av självfullhet. Wallin har gjort utmärkta porträtt, såsom av fru Ragnar Östberg och fru Martin Waldenström.

Gustaf Ankarcronas (född i Huskvarna, Småland, 1869) tavlor, där det svenska draget är starkt understruket och oftast ypperligt träffat, ha motiv från de gammaldags hemtrevliga herrgårdarna, där man blir mottagen med mycken mat och stor hjärtlighet. God hästtecknare, använder Ankarcrona gärna hästen till staffage i sina tavlor. Han har från äkta smålänning övergått till äkta dalmas, och till det yttre en Gustav Vasa i vita vadmalsknäbyxor verkat för bibehållandet av allt gammalt och fornt. Sverige är honom tack skyldigt för den sega kraft, med vilken han verkat, då det gäller att bevara gamla gråa Dalastugor och annat dyrbart och oersättligt.

Jämten Anton Genberg (född i Östersund 1862) hör till dem, som friskast och bäst med konstnärlig vederhäftighet skildrat sin hembygds snöiga fjälldalar men lyckas även undvika banalitet i sina utmärkta teckningar från Rivieran.

Oscar Hullgren (född i Målilla, Småland, 1869) har med ovanlig friskhet skildrat havet och ger vågen den rätta tyngden och makten. Han känner Medelhavet lika bra som Östersjön, målar Palermos soliga hamn med dess jätteångare och röda och mörkblåa färger samt de egenomligt formade båtarna i Tejos utlopp vid Lissabon och det skumblåsta havet omkring Bornholm och Kristiansö. Den friskhet, man så ofta saknar i marinmålningar, finnes i rikt mått hos denne ärlige och utmärkte konstnär.

Gustaf Fjæstad (född i Stockholm 1868) har hittat det dekorativa i lavabevuxna stubbar och stenar samt målat ensligheten under snötyngda granar. Fjæstad, som genom sina möbler och konstvävnader gjort en insats i konstindustrien, är mycket känd och uppskattad i utlandet.

I Tyskland men även i Italien har Otto Hesselbom (född i Ånimskog, Dalsland, 1848, död i Säffle, Värmland, 1913) beundrats för sina allvarliga, dekorativa skildringar av sin hembygds sjöar och skogar. Först sent blev denne solide och blygsamme målare känd i sitt hemland.

Fig. 26. Frälsaren och Petrus.

Teckning av Olle Hjortzberg. 1929. Hos konolnären.

En annan också i Italien och på kontinenten högt uppskattad konstnär är fru Anna Boberg, f. Scholander (född i Stockholm 1864), som i många pittoreskt återgivna motiv från Lofoten skildrar dess storslagna natur.

Olle Hjortzberg (född i Stockholm 1872) understryker särskilt det dekorativa och frossar samtidigt i de starkaste färger i sina skildringar från Orienten och Italien. År 1901 målade han det vackra porträttet av sig själv och sin blonda hustru i Florens. De sitta — den senare i en blå klänning — under ett av citroner dignande träd (Th. Laurins samling, Stockholm). I Palestina fick Hjortzberg impulser för den religiösa, murala målning, som

KARL-ERIK ANDERSSON

Fig. 27. Bonde på Björkö.

Teckning av Gunnar Hallström.

skulle bli hans huvuduppgift (fig. 26) efter hemkomsten 1905. Han har bl. a. målat i Uppenbarelsekyrkan på Saltsjöbaden 1913 och i Engelbrektskyrkan i Stockholm 1914. De heliga kropparna äro kanske väl utmärklade och långdragna. Hjortzberg är sedan 1920 ledare av Konstakademiens dekorativa skola, och ingen kan bättre än han lära de unga, hur den murala konsten bör hänga ihop med byggnaden.

Hjortzberg kan få fram de dekorativa värdena i trycket

på en boksida och har här varit initiativtagare av mycket stor betydelse. Han har gjort några av våra bästa affischer, fasta och klara. Bland hans porträtt är bilden av hans son, den nyblivne studenten Folke (1925), i blå kläder och med konkav mage, kanske bäst. Hjortzberg har också här, trots realismen, fått in monumental stil.

Gunnar Hallström (född i Stockholm 1875) har skildrat den svenskhetens urcell, som heter Björkö, där husen ligga så gammalaktigt trygga och bondtyperna ha något av kärv och god kraft. Om vikingahövdingen, som från Birka for med Frideborgs dotter och gåva till Dorestad i Nederländerna, hade samma typ som den på fig. 27 avbildade svensken, kunde den fromma kvinnan känna sig något lugnare. Hallströms väggmålning Valborgsmässoeld har den rätta blandningen av frost och vår. Den är äkta svensk och var 1929 under arbete för Maria folkskola i Stockholm. Hallström uppehåller sig vid sådana omistliga värden, som vi under närmaste tiden skola förlora.

Ernst Küsel föddes i Nacka 1873. Zorn kallade honom världens bästa bock-, get- och killingsmålare (fig. 28). Hans gäss och höns, men kanske ändå mer hans ankor, ha en delikat skönhet, särskilt de sistnämnda med sina gulvita, fettglänsande fjädrar.

Axel Erdmann (född i Stockholm 1873) har i en serie goda och färgstarka tavlor skildrat sin födelsestad.

Ivar Kamke (född i Stockholm 1882) har med skicklighet och elegans målat folkbilder från Holland, Runö och norra Afrika samt naket, stilleben och porträtt.

Rikard Lindström (född i Stockholm 1882) skildrar Stockholms skärgård och även Lofoten. Bland dekorativa trädgrupper eller ur det mörkblå vattnet uppdyka vita kvinnokroppar. Hans höstskärgårdslandskap i brunt och blått ha i målningssättet en viss behaglig kärvhet. Med särskild förkärlek avbildar han segelfartyg, som spegla sina akterspeglar i olika europeiska hamnars vatten.

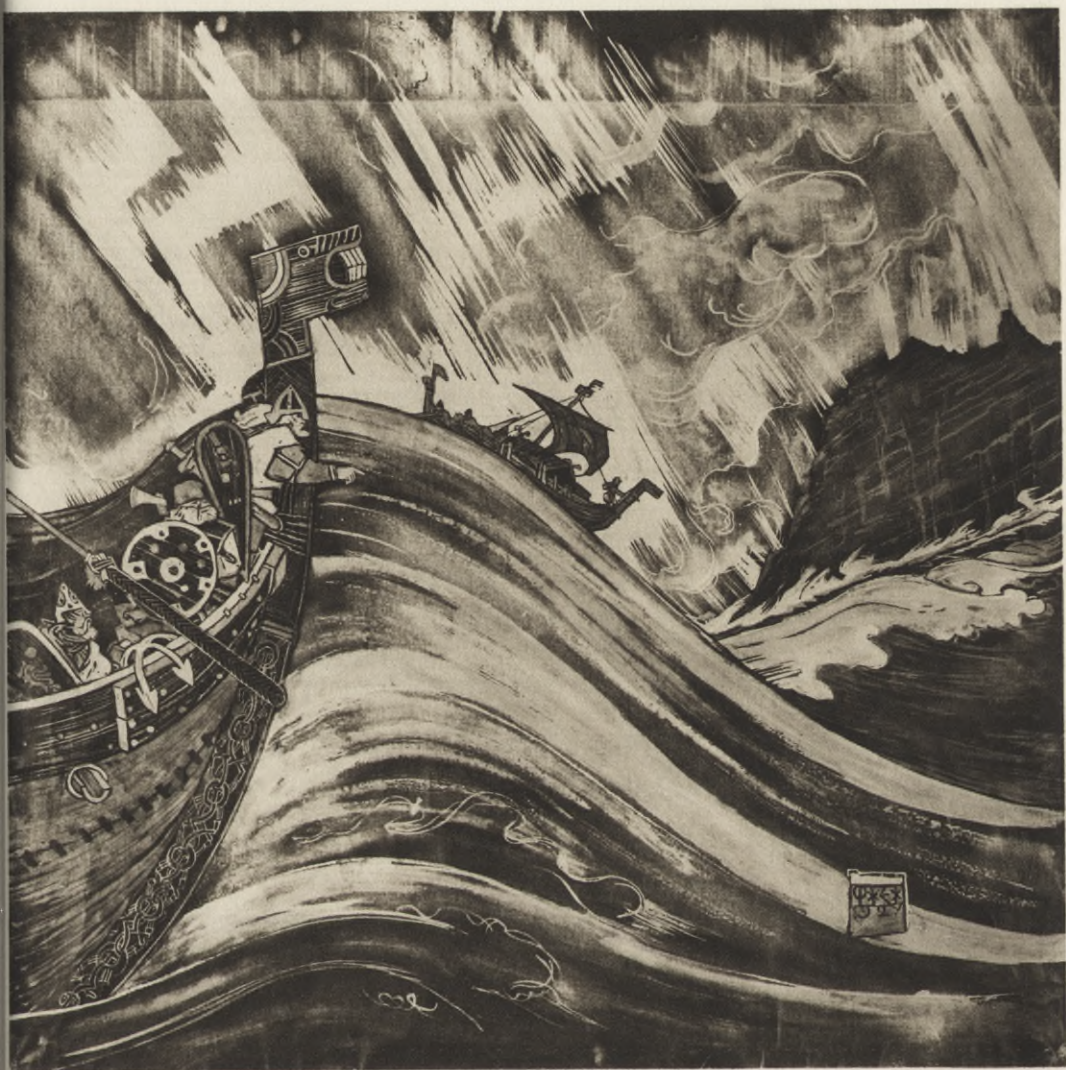
Fig. 28. Flicka med killingar.

Teckning av Ernst Küoel. 1927. Hos konstnären.

Bland Skånemålarna märkes Justus Lundegård. Han föddes i Västra Sallerup, Skåne, 1860 och dog 1924. En dansk hemkänsla har hans bild av en ung flickas rum, *En jungfrubur* (1909), och sommarens hela rikedom, höjd av kulturkänslan från det gamla vita slottet Ousbyholm, lever under de väldiga lövmassorna på trädet i förgrunden.

Anders Trulson föddes på Tosterup, Skåne, 1874 och dog i Cività d'Antino i mellersta Italien 1911. Han har målat landskap och goda porträtt, bland vilka märkas det mustigt utförda självporträttet i Nationalmuseum och den om skånsk bondkultur och vederhäftighet talande bilden av modern i sin schalet.

Målaren och etsaren Ernst Norlind föddes i Vellinge i Skåne 1877. Han målar i en distingerad och personlig färgskala i grått och brunt, där en grupp klargula

Pl. 75. Erik den rödes flotta på insegling till Drangar
på Island.

Akvarell av Ossian Elgström. 1927—28. Hos konstnären.

Pl. 76. Konstnärens hustru.

Målning av Axel Törneman. 1916. Hos Fru Gudrun Törneman, Stockholm.

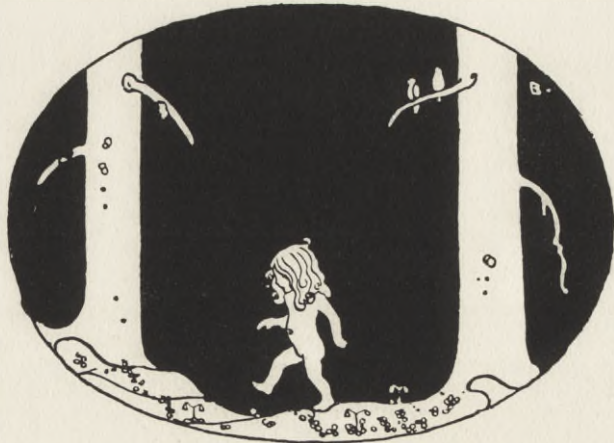

Fig. 29. Oskuldens vandring.

Teckning av John Bauer 1912 i *Bland Tomtar och Troll*.

blommor eller rödnäbbade vita storkar ofta liva upp det blekt tonade landskapet.

Bland de mera modernt lagda Skånemålarna, vilka i allmänhet äro skåniskt välbalanserade, intager Johan Johanson (född i Lund 1879) främsta platsen. Hans landskap och stadsbilder äro mycket lätt modernistiskt färgade, och detta gäller även om det något karikaturla men särdeles karaktärsfulla porträttet av Skånes ypperlige målare i dikt, Anders Österling.

Vikinger, lappar och grönländare ha tecknats av skåningen Ossian Elgström (född i Strövelstorp 1883). Han har skapat en egen stil, full av primitiv kraft. Fantasien flammar vilt, ibland rått, men sällan utan stora estetiska värden både i färg,

komposition och stämning. Elgström har prytt motorfartyget Kungsholm med intarsiainläggningar, skildrande arktiska äventyr. Något japanskt

Fig. 30. Humpe.

Teckning av John Bauer 1912 i *Bland Tomtar och Troll*.

blandar sig oftamed det nordiska hos konstnären, så i bilden av Erik den rödes flotta på in-segling till Drangar på Island (pl. 75). Elgström, som har en sällsynt fantasi-

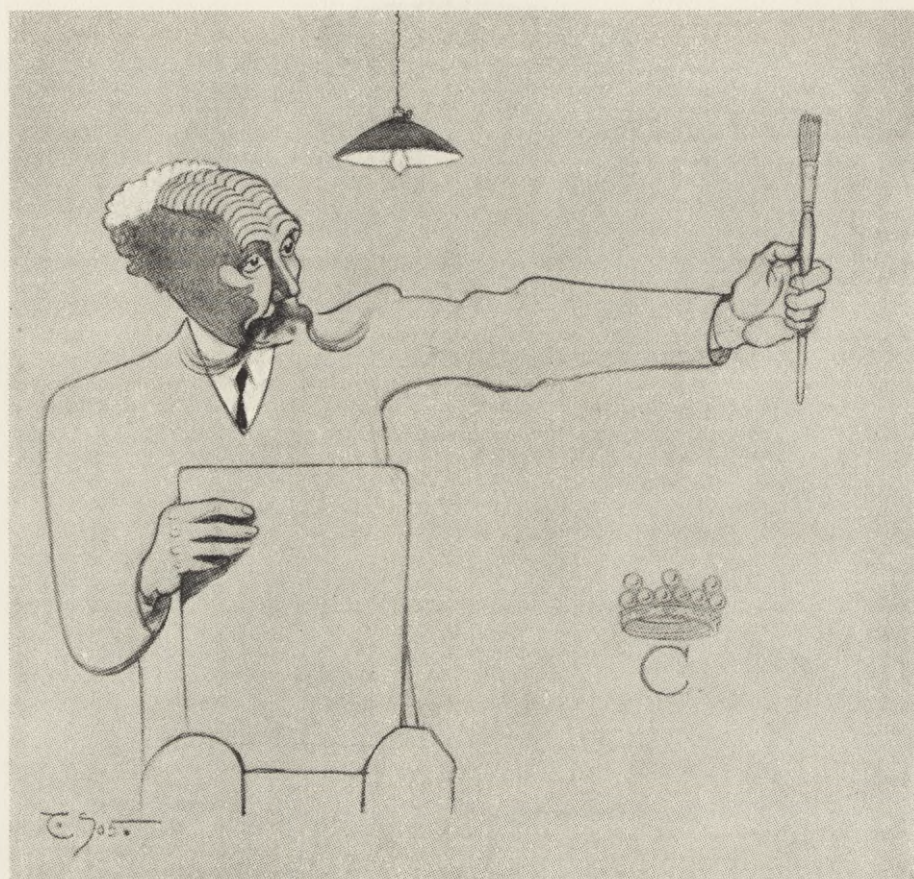

Fig. 31. Gustaf Cederström.

Karikatur av Torsten Schönberg. 1905. Konstakademien, Stockholm.

ens kraft, har skildrat vikingarnas bragder och liv utan något försök till fullkomlig historisk trohet men så i deras anda, som en högt begåvad och med deras vanor och sinnelag hemmastadd person skulle kunna drömma sig deras utseende och vildhet.

Med frodig och germansk fantasi, med drum- och fumlande troll, med ensliga stugor, ur vilka röken stiger rätt upp mot vida, blånande tallskogshorisonter och där ljuslockiga huldror skymta bland träden, har John Bauer (född i Jönköping 1882, död vid Per Brahes förlisning i Vättern utanför Omberg 1918) skapat en älsklig och mystisk sagovärld med barn och troll (fig. 29, 30). En

Fig. 52. Isaac Grünewald.

Teckning av Einar Nerman. 1915. Th. Laurins samling, Stockholm.

vacker bild av nordisk kvinnlighet har Bauer 1917 utfört i väggmålningen Freja i Karlskrona flickskola.

En sympatisk svenskhet, frisk och ungdomlig med fläktar från fjärdar och sommarängar eller med glada flickor på skidor, finnes hos Torsten Schonberg (född i Stockholm 1882). Han är en av våra bästa affischtecknare. Hans karikatyrer över professorerna i Konstakademien (fig. 31) höra till det allra förnämsta i svensk skämtteckning.

Elevens konstnärliga skämt med lärarna uppskattades fördomsfritt och hela serien inköptes av Akademien.

En linjekonstnär är Einar Nerman (född i Norrköping 1888). Han har under många år varit bosatt i England. Nermans karikatyrer (fig. 32), där man ej vet om man mer skall beundra linjens elegans eller karaktär, är det bästa han åstadkommit. Men hans illustrationer till Fredmans epistlar, liksom andade på papperet, ha mera av sötma än av »safternas ljuvliga syra». Elegansen är Nermans Karybdis.

Sigge Bergström (född nära Filipstad 1880) har medverkat vid återuppväckandet av intresset för det verkningfulla konstnärliga träsnittet (fig. 33) och även gjort mycket goda porträtt och landskap i olja. Han har målat sin hembygds gulgröna, mossiga berg och små blåa sjöar. Bergström är en gedigen porträttmålare med manligt kynne och har lyckligt skildrat både i olja och teckning Verner von Heidenstams imponerande diktarfurstegestalt. Bland dampporträtten är det lustigt och vackert komponerade av fru Agnes Wallgren kanske det mest lyckade.

Axel Törneman (född i Persberg i Värmland 1880, död i Stockholm 1925) visar stor dekorativ förmåga och har i sitt Nattkafé i Paris (Thielska galleriet) gjort ett nästan mosaikartat målat praktstycke av verkningfull kolorism. Med storvulna former i en atmosfär av urtidsgryning har han målat Tors strid med jättarna, i Östermalms läroverk i Stockholm, och i tvenne kärva och dekorativa fresker skildrar han i Andra kammarens sal i Riksdagshuset Torgny på tinguet samt Engelbrekt i Arboga och ger i den symboliska fresken Vårdkasen på samma ställe ett konstnärligt och mäktigt genomfört uttryck åt krigshot och trotsig försvarskraft. — Törnemans tavlor ha ofta en originell och ståtlig färgklang, så det käcka porträttet av hans norskfödda hustru (pl. 76). Han har även en takmålning i Tekniska högskolan i Stockholm.

Fig. 55. Göberget.

Träsnitt av Sigge Bergström. 1912.

Högst har han nått i fresken Stockholm som vattenstad i Stockholms stadshus, en sval, storformad, skön målning i blått, grönt och ljusrött, där smärta vattennymfer och spänstiga tritoner glida i vattnet och sjöhästar stegra sig i böljorna kring stadshuset.

David Tägtström (född i Stora Tuna i Dalarne 1894) visar sig i sina målade porträtt och ej minst i sina lätt färglagda teckningar (fig. 34) ha både smak och karaktär. Av hans porträtt är den distingerade, själfulla bilden av fru Astrid Rudebeck särskilt värt att framhållas.

De i del II, sid. 221, omnämnda riktningarna, expressionismen och kubismen, ha haft en del efterföljare i Sverige. Dessa söka i samma väg som deras läromästare i Frankrike såväl genom avsiktliga och ytterligt gående deformationer av verkligheten som genom en ny-konventionell (omkr. 1915) färgskala få fram nya skönhetsvärden. Flera av konstnärerna ha utvecklat sig i välbehörlig gynnsam riktning. Deras formella utsvävningar

modererade sig så, att de flesta omkring 1925 voro synnerligen stadgade, om också särskilt i färg tyvärr i allmänhet saknande den *friskhet* — även de s. k. koloristiska modernisterna —, som låg över friluftsmålarens och impressionisters tavlor.

En självständig företeelse och till skillnad från de flesta andra modernister alldeles frisk i sin färg var den egenomliga enstöringen Karl Isakson (född i Stockholm 1878, död i Köpenhamn 1922). I danska konstnärskretsar — han var bosatt i Köpenhamn — ansågs han vara den mest begåvade svenske konstnären i nyare tider. Huvudsaken för Isakson var färgfläckarnas samklang, och det är naturligt, att stilleben skulle bli hans käraste ämne. Redan 1909 målade han ett utmärkt porträtt av fru Brandstrup (Kunstmuseet, Köpenhamn) i rött, och hans begonior — gula och skära — äro målade med en intensitet, som är den rätta konstens särmärke.

Illusionsleda, d. v. s. ledsnad på och trötthet vid åskådandet av det direkta ostiliserade och odecorativa naturafterbildandet, är till en viss grad nyckelordet för modernismen, och den uppkom vid 1900-talets början. Illusionsledan har emellertid hos mången efterträtts av *modernistleda*.

»Den moderna konsten skall helt naturligt i automobilernas tidevarv skapas i en snabbare takt», yttrade en gång Isaac Grünewald, då någon undrat över den överrika och hetsiga produktionen hos många av modernisterna. En intelligent person och konstnär sade då: »Bör den icke också *betraktas* i en snabbare takt?»

Den brokigaste koloristen bland modernisterna är Isaac Grünewald (född i Stockholm 1889). Redan 1912 väckte han uppseende genom sina skisser till Rådhusets vigselrum. De blevo då ej antagna. Den fantasirike, ytterst produktive konstnären har blivit klarare och lugnare i sin form utan att därför vara mindre färgsprakande, såsom

Fig. 34. Göran.

*Teckning av David Täglström. 1922. Hos Ingenjör
Nils Smith, Stockholm.*

ses av hans ofta alldeles ypperliga skisser till teaterdräkter. Hur bra han kan måla framgår av hans Negerkock (i Nationalmuseum, pl. 77) och av hans akvareller från italienska städer. Önskvärt vore om hans leda för

Fig. 35. Natt.

Teckning av Gösta Sandels. 1915.

människokroppens form gäve ännu något mera med sig, tänker man kanske, när man ser hans stora fresk över Ljuset i Tändsticksbolagets sessionsrum i Stockholm, men färgen — gullig och varm — har där lyckligtvis intet kvar från modernismens kaleidoskopsperiod.

Som ovanligt expressionistisk — också i sitt liv — har Isaac Grünewald varit en genom sin kvickhet roande och pittoresk »fremtoning» i svenskt konstnärsliv under 1920-talet.

Den i Göteborg bosatte, av Edvard Munch påverkade modernisten Gösta Sandels föddes i Göteborg 1887 och dog i Granada i Spanien 1919. Han målade porträtt, badande, skeppsbrutna och andra figurer i landskap och prisades av såväl den svenska som den norska kritiken

Fig. 36. Gammal arabkvinna.

Teckning av Einar Jolin. 1925. Hos konstnären.

för sin uttrycksfullhet — expressionism — i både färg och form. Sandels anses av många nordiska kritiker som den främste bland de svenska modernisterna (fig. 35).

Leander Engström (född i Härjedalen 1886, död i Stockholm 1927) gick samma väg som de flesta modernisterna, först Konstnärsförbundets skola och sedan Matisse. Hans färg har ofta något kallt och kärvt, så i hans bilder från halvöns nordliga delar, där han ibland, som i den stili-

22—290500. Laurin, Konsthistoria. III.

serade skildringen från Lofoten, blir naivistisk. Han vill ta ut landskapets skelett. Stundom kan han emellertid nå en blomlik charm både i färg och form, så i bilden av den sovande nakna flickan (i prins Eugens samling) och i den 1913 målade kvinnokroppen, av vilken man ser ryggen, under det en katt koketterar med sig själv (pl. 78). Det är dock mest det våldsamma och hårda, som utmärker den tidigt avlidne, både i Sverige och utlandet högt skattade konstnären.

Ett mera vekt och kvinnligt temperament har Einar Jolin (född i Stockholm 1890). Hans Stockholmsmotiv med snö, hans skridskobanor ha i all sin naivitet något ljust svenskt. När han lämnar den avsiktliga vanskapheten, kan han ofta, så i teckningarna från Nordafrika, ha både karaktär och behag. Den tunesiske parfymhandlaren, som med feta, mjuka händer brukar behandla sina i små flaskor inneslutna vätskor, står här i orientalisk ro och passivitet utmärkt skildrad av konstnären, och även den gamla arabiska kvinnan har något monumentalt österländskt (fig. 36).

Särskilt som blommålare men även som porträttmålare — i synnerhet då det gäller barn — har Arthur C:son Percy (född på Öland 1886) givit något doftande och älskligt.

Nils von Dardel (född i Bettna, Södermanland, 1888) är elegansens företrädare inom modernismen och har fått något slags andlig licens på sötma. Herrarnas byxor äro så välpressade och damernas små ansikten så sockersöta, att det behövs hela det giftiga diableri, över vilket den mycket begåvade konstnären förfogar, för att göra de ibland något osunt kända tavlorna njutbara. Porträtten av skådespelaren Ivan Hedqvist som konungen i Hamlet och av konstnärens originelle, högtbegåvade svärfader baron Axel Klinckowström höra till hans bästa. Dardel har smak och humor, två sällsynta egen-

Fig. 37. Bronia.

Teckning av Nils von Dardel. 1925. Nationalmuseum, Stockholm.

skaper som komma oss att förlåta mycket, t. o. m. kvalmig och giftig färg. — Dandyns död, med ett kompositionsschema minnande om Kristi gravläggning, är ett makabert, artistiskt skämt. Full av fantasi och lustighet är Dardels Jon Blund i Stadsbibliotekets i Stockholm

barnboksavdelning. Hans teckningar vittna oftast om smak och raffinemang, så den här meddelade bilden av den polsk-judiska modellen Bronia (fig. 37).

Bland naivisterna är Hilding Linnqvist (född i Stockholm 1891) den mest bemärkte. Han började måla och teckna med avsiktlig naivitet och göra barnsliga felteckningar. Hans stora bild av franska landsortsstaden Chinon inköptes för 8,000 kr. av Nationalmuseum. Den modernistiska konsten — också Linnqvists — får ofta något torrt och torftigt, så hans stora målningar i Stadsbiblioteket i Stockholm. Ett av hans porträtt i olja — en flicka i gröna färgtoner — är en pärla i koloristisk porträttkonst men torde knappast kunna räknas vara modernistisk.

Bland göteborgarna intar Birger Simonsson (född i Uddevalla 1883) en framstående plats särskilt genom sina porträtt, bland vilka bilden av fru Gudrun Sörensen förklarar behag i hållningen och allvar i uttrycket. Denna hans skildring av den märklige norske konstnärens maka har skolans förtjänster i högsta grad. Känslighet och äkthet utmärka ofta Birger Simonssons teckningar (fig. 38).

Otte Sköld (född i Wuchang i Kina 1894) utmärkes av kinesisk intensitet, ibland också av en gammal-nederländsk karaktärsfull skärpa, blandad med tafatthet, i sina ofta liksom emaljerade tavlor. Både i porträtt och bilder över Parishusens zinktak liksom i sina färgsobra Stilleben i vitt, brunt och grått har Sköld visat sig vara en målare av betydelse.

Ewald Dahlskog (född i Stockholm 1894) visar sina dekorativa anlag i en takmålning i en trappa i Stockholms stadshus. Eleganta och märkvärdigt nog originella äro hans gondoler (Nationalmuseum). Han återger på ett förbluffande sätt dessa farkosters äggskalslika tunnhet.

Naturen uppfattad som stilleben, tänker man, då man ser målningar av John Sten (född i Njutånger, Hälsing-

Pl. 77. Negerkock.

Målning av Isaac Grünewald. 1925. Nationalmuseum, Stockholm.

Pl. 78. Kvinna med kallt.

Målning av Leander Engström. 1915. Hos Doktor Dahlstedt, Österåsen.

*Fig. 38. Barnhuvud.
Teckning av Birger Simonsson. 1925.*

land, 1879, död på ön Bali nära Java 1922). Man förstår hans dragning till Sundaöarna, då man blickar på hans kartonger av yppiga, nakna kvinnor bland frodigaste växtlighet. Här är kubismens antipod, en sällsynt representant för det svällande och mustiga, men han kallas för kubist.

Albert Engström föddes i Lönneberga, Småland, 1869. Som skämttecknare och författare har han återgivit svensk natur och svenskt folklygne kanske bättre än någon annan. Att han har förkärlek för naturlivet gentemot stadslivet ser man vid jämförelsen mellan fig. 39 och fig. 40, den säkre smålandsbonden tuggande i sin tall-

22†—290500. Laurin, Konsthistoria. III.

*Fig. 39. Småländsk bonde.
Teckning av Albert Engström i Strix 1902.*

backe och den självsäkre histrionen Lundgren vädrande sin punschfläckade frack och sin chapeau-claque nere vid skärgårdsbryggan. Det luktar i Engströms œuvre av brännvin och matsnus men också av tjära, björklöv, skvattram och både skogs- och havsluft. Han kom 1892 till Göteborg, studerade för Carl Larsson, blev konstnärsförbundare, tecknade i Söndags-Nisse och från 1897 i Strix.

Albert Engström är en utpräglad personlighet med kärlek för det karakteristiska, särskilt det karakteristiskt svenska. Han har »skrivit opp», som allmogen ibland säger, tusentals svenskar. Han hör till de fullt originella männen och han kommer att i sekler genom sin geniala

Fig. 40. Operasångaren Lundgren
på sommarnöje.

Teckning av Albert Engström. 1904.

snabbskrift och dess förkortningar i sina teckningar berättar om svensk ilska, svensk kraft och svenskt gott lynne.

Knut Stangenberg (född i Vassunda, Uppland, 1871) har medarbetat i skämttidningarna. Studentikos, men borgerlig, en friluftsmänniska som älskar den svenska skogen lika mycket som hans vän Bruno Liljefors, ströer han omkring sig med oftast mycket träffande, genomlustiga och karakteristiska teckningar. Vardagslivet, som så litet lockat svenska konstnärer i motsats till de danska, har i Stangenberg fått en skildrare, som är laddad

Fig. 41. Zorn hemma hos sig.

Teckning av Knut Stangenberg i Puck 1902. Thorsten Laurins samling, Stockholm.

med originell och svensk humor. Hans här meddelade teckning av Zorns privatliv är upplysande för båda konstnärsvännerna (fig. 41).

Filosofen och diktaren, hantverkaren och konstnären Ole Kruse föddes i Haderslev i Slesvig 1868. Han bosatte sig i Göteborg och samlade sin barnafromhet och kärlek till konst i sin stora dekorativa, 1909 färdiga målning Livets träd (Göteborgs museum).

Kruse var vän till Ivar Arosenius (född i Göteborg 1878, död där nyårsdagen 1909), som i ett slag blev känd och erkänd genom den utställning, vilken anordnats efter hans död. — En saftig, blodfull humor utmärker Arosenius' skämtteckningar och skämtmålningar, vilkas brutalitet dock stöter många. De ha samma orgiastiska drag, som utmärker Bellmans sånger, och i många av Arosenius' tavlor finnes också »vemodsdraget» starkt framträdande. Ibland ger han något av lastens naivitet, och hans små knölar och dumma, vackra flickor glädja sig åt köttets begärelse utan att mena något illa med det. Fantasirikedomen är outtömlig. Drömmen om det materiella kommer fram i bilden av ynglingen med flickan på den lilla, mycket lilla, blomfyllda ön (pl. 79), drömmen om det mystiska hos naturen i barnen, som springa för att se på fullmånen (pl. 80). Arosenius skildrar med intuitiv psykologi barnasjärens begynnande uppvaknande i den förtjusande lilla flickan, som ensam står och tittar på ljuslågan, Flickan och ljuset (Göteborgs museum). Ett originellt behag ha hans bilder av makan och ej minst de många skildringarna av lillan, diande med älsklig glupskhet det vita modersbröstat eller räckande munnen mot vällingskeden (fig. 42). Högt når Arosenius också i sina sago-bilder, framsprungna som de äro ur en ande, vilken bättre än någon här i landet förstått sagans själ i dess mystik, humor och färgrikhet. Färgerna, ofta rött och ultramarin, ge oss en känsla av den dyrbarhet, som gamla miniatyrer äga, då de glänsa på det vita pergamentet. Ofta skapar han en drömmens Orient, där röda huslängor från Vimmerby avbrytas av Bagdads minareter.

Fig. 42. Lillan matas.

*Blyerts och akvarell av Ivar Arosenius. 1908.
Hos Fröken Eva Arosenius.*

Arosenius älskade livet med allt vad detta ord innebär av mystik, av lockande lust. Han ser på det som den älskande ser, med vördnad och dock med längtan efter hänsynslöst tillägnande.

Yngve Berg (född i Stockholm 1887) är i besittning av en ovanlig stilkänsla och har på ett kvickt, personligt och dock stiltroget sätt fyllt den fordrande uppgiften att göra teckningar till Bellmans dikter (1917). Den på fig. 43 ödmjukt hopkrupne skraddaren är den dråpligaste pendang till den självbelätne, struttande fyllbul-ten. Bilden är värdig dikten, det svenska lättsinnets kalender, som slutar med: »och så kom jul», då väl allt reder sig. I återgivande av rörelsen, i penndragets livfullhet har Berg nått långt. En välgörande, hos svenska konstnärer sällsynt sensualism har tillåtit Yngve Berg att med stor framgång fylla den ömtåliga uppgiften att i bild uttrycka den eleganta sinnlighet, som finnes i

N:o 17.

BACCHI CALENDER.

I Januari månad, Gutår!
Så kôpte jag mig en våst drap d'or;
Sen kôpte jag i Stakens grånd
En råck nyss vånd;
Och uti Martii månad, Cousine
Så kôpte jag, oändligt fin,
En Natträck af pårlfårgadt satin.
Slå i mer vin
Hurra! från Mars til Maj, kåra vån,
Så hade jag ingen fyrk mer igen,
Och hvarken Byxor, Råck eller Skor.
Drick, drick, drick, drick min Bror.

*Fig. 45. Sida med en del av dikten Bacchi Calender
ur den av Yngve Berg illustrerade Bellmans-
upplagan, Albert Bonniers förlag. 1917.*

Ovidius' *Ars amatoria*. Ovidius' känslö- och skönhets-
värld liknar mycket 1700-talets, och det lätta, nästan
ystra mytologiska intresset under detta senare sekel har

Fig. 44. *Andlig*, typ ur Boccaccios
Decameron.

Teckning av Bertil Lybeck. 1922.

fått uttryck också i Bergs fresker i Bellmanskällaren i Stockholms stadshus.

Illustrationer i böcker, då det gäller romaner och poesi, voro vanligare i Sverige under 1800-talet än vid 1900-talets början, men några förträffliga illustratörer ha uppstått under 1920-talet, bland dem i första ledet Bertil Lybeck (född i Göteborg 1887). Då det gäller konstnärlig brio men även fin stilkänsla är han svåröverträffad. Hans Boccaccioteckningar (fig. 44) ge dock med sina våldsamma skurar av svarta streck mera av tidig 1800-talsromantik än av 1300-talets Florens, men de äro oförlikneliga i sin must. I illustrationerna till Giftas har tiden omkr. 1880 manats fram som historisk vålnad, ofta med mystisk träffsäkerhet.

Kurt Jungstedt (född i Stockholm 1894) har illustrerat bl. a. Fredrik Cederborghs Uno von Thrazenberg med något av det börjande 1800-talets naivitet, tolkat med 1900-talets naivism. På det mest subtila vis har han inträngt i det tidstypiska i sina illustrationer till

Pl. 79. Lycksalighetens ö.

Temperamålning av Ivar Arosenius. 1906. Hos Fröken Eva Arosenius.

Pl. 80. Månjakten.

Temperamålning av Ivar Arosenius, 1907. Hos Fröken Eva Arosenius.

Pl. 81. Grodan.

Marmorskulptur av Per Hasselberg. 1890. Göteborgs museum.

Zolas *Germinal* (fig. 45). Sin stora talang har han visat i väggmålningar på det svenska transoceanska motorfartyget *Kungsholm*, vars inredning vid 1920-talets slut varit uttryck för svensk dekorativ konstns lyckliga användning.

Arvid Fougstedt föddes i Stockholm 1888. Friskhet och vederhäftighet utmärka Fougstedts interiörer och landskap. I de förra dröjer han gärna vid den naiva charm 1860-talsmöbler kunna skänka ett rum. Hans stilkänsla och karakteriseringsförmåga ha kommit fram i hans ypperliga illustrationer till Strindbergs *Röda rummet*.

Torsten Palm (född i Vaxholm 1885) målar utan någon modernitetsjäktande tillgjordhet små intima landskap, ofta från det under 1920-talet av de unga konstnärerna så uppskattade Pålsundet vid Långholmen med sina silvergråa pilar.

Jurgen Wrangel (född på Häckeberga slott nära Lund 1881) har under långa och grundligt utnyttjade vistelser i Paris mer än nästan alla svenska konstnärer satt sig in i den franska impressionismens teknik. Hans ämnesfär utgöres av landskap från Paristrakten och från Skåne samt motiv från Stockholm. I torrnålsetsningar har han skildrat stämningen i Anders Österlings och Verner von Heidenstams dikter.

Manetbeundrare liksom Wrangel är Akke Kumlien (född i Stockholm 1884). I grågulgröna och svarta toner har han målat artistiskt förfinade stilleben och skärgårdsbilder. Genom sina undersökningar om färgernas hållbarhet och dennas tekniska förutsättningar har Kumlien som lärare vid Konstakademien varit av stor betydelse. Kanske ligger hans största insats dock i den rening han under 1920-talet utförde i svensk konstnärlig typografi, se nedan.

Bland etsarna märkes Gustaf Isander (född i Stockholm 1863, död där 1929). Först efter fyllda 50 år blev

han etsare. Han har i sina med oerhört tålmod utförda torrnålsetsningar, såsom bilderna av Stortorget i Stockholm en vinternatt och samma torg en sommardag samt i andra Stockholmsmotiv, trots det minutiösa utförandet och klarheten låtit oss erfara en egendomlig mystik.

Högt skattad av våra grafikkännare är Emil Johansson-Thor (född i Landskrona 1889). Kanske står han främst som litograf, och hans skildring av vederhäftiga skånska bondgårdar ger en känsla av äkthet både vad beträffar inträngandet i hembygdens landskap och det konstnärliga återgivandet av detsamma. Johansson-Thor är även en god målare.

Gustaf Magnusson (född i Stockholm 1890) är en skicklig torrnålsetsare och har också i målning utfört förträffliga porträtt.

Axel Fridell föddes i Falun 1894. Han är även torrnålsetsare och ansluter sig till modern engelsk etsningskonst. Fasthet och lätthet utmärka hans etsningar från Stockholms vattenområden, och hans porträtt vittna om konstnärlig distingerad elegans.

Fridell och även Harald Sallberg (född i Stockholm 1895) stå högt i anseende hos våra mest kräsna etsningsamlare. Ej minst den senares bilder från Stockholm förena klarhet med konstnärlig charm.

* * *

Inom skulpturen rådde under 1880- och 1890-talen icke samma liv som inom måleriet. Om man undantager monument över stora män — vilka ju i allmänhet ej utföras för att tillgodose ett skönhetsbehov —, beställde varken staten eller enskilda några skulpturföremål, och hela denna konstart fick därför något främmande, något från den övriga utvecklingen lösryckt. Helt annat blev förhållandet vid 1900-talets början, då några stora och

Fig. 45. Arbetarhustrun kommer med sina barn in i arbetsgivarens salong.

Teckning till Zolas Germinal av Kurt Jungstedt. 1927.

många goda skulptörer verkade, under det att måleriet icke erbjöd samma *måleriska* intresse som förut.

De flesta och bästa av de porträttstatyer, som rests här i landet under 1880- och 1890-talen, hava utförts av John Börjeson (född i Tölö socken, Halland, 1835, död vid Storängen nära Stockholm 1910). Då Fogelbergs Gustav Adolfs-staty avtäcktes i Göteborg 1854 beundrades den av en 18-årig yngling, John Börjeson; han beslöt att bli bildhuggare. Ungefär 40 år senare vandrade Carl Milles bokstavligen i de Börjesonska fotspåren i snödrivorna utanför Konstakademien, uppsändande — har han själv sagt — varma böner att kunna bli en lika stor bildhuggare som Börjeson. — Hela den konventionella apparaten med vida slängkappor för att få figuren plastisk skjuter Börjeson å sido och strävar, som den moderna konsten vid 1800-talets slut, efter karaktär. Börjeson blev känd genom den 1874 färdiga skissen till Sten Sture-monumentet på Brunkebergstorg i Stockholm. Den utfördes aldrig. Ett drygt kvartsekel senare — 1902 — blev Milles bekant genom sin skiss till det Sten Sture-monument, som först 1925 restes vid Uppsala. Börjeson blev en realistisk, ibland litet torr konstnär. Hans Holbergsstaty, rest i Bergen 1883, är kanske det bästa han gjort. Man ser den store norsk-danske komediförfattaren, vaken, självsäker och prudentlig, vandrande över gatan. Geijerstatyn i Uppsala tillkom 1888. Med något av protestantisk tvärsäkerhet och idealitet står den kärnsvenske skalden bredbent i sin prosaiska långrock. Den poetiska sidan har Börjeson personifierat i en kvinnotyp, sittande på piedestalen och kallad Geijers tanke. År 1890 restes av adeln på Riddarhusets gård Axel Oxenstierna, en riktig aristokrat i sin hållning. Bilden av Scheele, ett uttryck för inåtvänd, fruktbärande tankeverksamhet, restes på Floras kulle i Stockholm 1892. Högst har konstnären nått i den på Malmö torg resta ryttarstatyn av Karl X

Gustav (1896), som på sin grovlemmade häst sitter så tvärsäker och lugn och blickar över skånska landet som en myndig men folklig husbonde.

Påverkad av fransk men även av naturalistisk italiensk konst var Ingel Fallstedt (född i Stockholm 1848, död i Köpenhamn 1899). Det ligger något tidstypiskt i Fallstedts realistiska bilder av de stora Göteborgsgrosshandlarna och särskilt i det smakfulla 1886 av honom modellerade huvudet av Karl XV:s dotter, den danska kronprinsessan, sedermera drottning Lovisa, i hennes åttiotalshatt med hakband.

Teodor Lundberg föddes i Stockholm 1852 och dog i Rom 1926. Av hans stora produktion märkes hans S:t Göran (1896), en ädelt formad naken yngling med stolt hållning. Den beställdes av hans konstnärskamrat och mångårige vän prins Eugen. I Vågen och stranden (1897, Stockholms slott) har han skapat ett ståtligt konstverk, modernt i känsla och form, där motsättningen mellan det manliga och kvinnliga effektfullt framhålles och där rörelsen ger intryck av liv utan att göra intrång på verkets plastiska hållning. Ett kraftigt och karaktärsfullt arbete av samme konstnär är Olaus Petris luterskt frimodiga gestalt, rest 1898 utanför Stockholms Storkyrka. Bland Lundbergs övriga arbeten förtjäna särskilt att framhållas den ståtliga gruppen Svea med en fallen karolin (1904), det s. k. Poltavamonumentet på Artillerigården i Stockholm, och den intima, ädelt komponerade gruppen Min familj, kallad Sagor (1905), där barnen på ett lika naturligt som plastiskt sätt smyga sig intill den sagoläsande modern, den begåvade författarinnan fru Ellen Lundberg-Nyblom.

Kvinnokroppens mjuka skönhet är huvudämnet för Per Hasselberg. Han föddes i Hasselstad nära Ronneby 1850 och dog i Stockholm 1894. I början var han något bunden av den franska uppfattningen av formen, men snart framträdde hans personlighet tydlig och klar.

Snöklockan (1881) når, trots all sin vårliga fågling, ej upp till den daggfriska gratie och älsklighet, som utmärka Grodan (1890), utförd i marmor för Göteborgs museum (pl. 81). Där, mitt ibland det mest utsökta av den moderna svenska konsten, vilar också hans sista verk, Näckrosen (1893), i sin snövita skönhet. Bland alla färgernas kraftiga och jublande fanfarer dyker Näckrosen upp. Det är en ung kvinna i sömnens och skönhetens förenade majestät, en lovsång till den omedvetna sinnligheten, en sammanfattning av vad Hasselberg ville skänka i sin konst.

Hasselbergs konst visar en lidelsefull kärlek till livet, till den evigt blomstrande ungdomen, och i gruppen Farfadern (1886), uppställd på Humlegårdens gräsmatta i Stockholm, har han monumentalt och lättfattligt sammanställt den gamle och gossen, som fortsätter, där ålderdomen slutat, och som trots död och förgängelse talar om naturens ständiga förnyelse. Hasselberg, som ivrigt deltog i opponentrörelsen, har gjort en livfull, ypperlig bronsbyst, i Nationalmuseum, av sin vän Ernst Josephson (1883). Den är full av övermodig livsglädje av den mest sympatiska sort. En annan av dessa tidigare byster utförde han 1889 av konstnärskamraten prins Eugen. Hasselberg, som hörde till dem, för vilka Pontus Fürstenberg intresserade sig, var en mycket flitig konstnär och höll på, att man med *arbete* kunde nå fulländning. Hans lilla silverstatyett av den småväxte, självsäkre mecenaten Pontus Fürstenberg är lustig i sin goda karakteristik (pl. 82). — Albert Edelfelt har framhållit, att poesien låg på botten av Hasselbergs spekulerande, i oändlighet resonerande och efter 1880-talets läggning starkt materialistiskt filosoferande väsen. Hasselberg var en av opponentrörelsens främste.

Under konstens glansdagar har alltid förbindelsen mellan konst och konstindustri varit stark och fruktbarande. Så var fallet i Grekland, så under renässansen och under

*Pl. 82. Grosshandlaren och konstfrämjaren
Pontus Fürstenberg.*

Försilrad bronsstatyett av Per Hasselberg. 1880-talet. Göteborgs museum.

Pl. 85. Dansa på lå.

Trästatyett av Christian Eriksson. 1905. Hos Bokförläggaren K. O. Bonnier, Stockholm.

1700-talet och så även i Japan. Efter tider av urartning och barbari inom konstindustrien, framkallade genom den missuppfattningen, att maskiner kunna utföra arbeten lika konstnärligt, d. v. s. personligt, som människor, ha nya krafter börjat verka. Ingen maskin i världen kan ersätta en konstnär, ingen vävstol kan väva en gobeläng så som en konstskicklig arbetare, ingen fotografiapparat gör ett lika bra porträtt som en god målare, lika litet som någon speldosa kan ersätta en musiker. Man har nu kommit till den uppfattningen, lika solklar som ofta förbisedd, att det sköna skall förljuva hela livet, att tavlor och statyer ej böra finnas endast i museer utan även i ämbetsverk, i skolor, i gathörn, i kaserner och först och främst i våra hem och att möbler och husgeråd — såväl det enklaste som det dyrbaraste — böra skänka ett skönhetsintryck. Det är duktiga och snillrika konstnärer och konsthantverkare man behöver för att fästa skönhetens adelsmärke på hantverket.

Christian Eriksson föddes 1858 och var son till en möbelsnickare i Taserud nära Arvika. Som ornamentsbildhuggare började det unga konstnärsämnet, och det oupplösliga sammanhanget mellan god konst och gott hantverk, som fanns hos medeltidens och renässansens skulptörer, är också särskilt utmärkande för Christian Eriksson. Han studerade i Tekniska skolan i Stockholm samt i Hamburg och slutligen i Paris, där han fick sin egentliga konstnärliga riktning. Vare sig han behandlar trä eller silver, marmor eller järn, visar han en originell uppfattning och förlämnar sin skulptur en ny anda. Friskhet och humor finnas i alla Erikssons konstverk. Han lägger sin själ i arbetet, och därför äro hans käppkryckor, bågare, bokskåp och lås av samma skönhetsbetydelse som de stora arbetena i marmor. Erikssons bronsvas, kallad Tjusning (1889), hör till hans mest lyckade arbeten inom konsthantverkets område. Den vittnar, liksom hans

stora silverfat *Livet* (1894), om säker teknik och stark naturkänsla. Den väldiga *Linnéreliefen* (1894), där Linné står och betraktar en blomma under ett träd, i vars krona en dryad eller *Flora* skymtar, skänktes av Pontus Fürstenberg till vårt Nationalmuseum. I Erikssons statyett *Dansa på tå* (1903, bokförläggare K. O. Bonnier), skuren i ljus lönn, har konstnären med sällsynt formskönhet lyckats fasthålla en ögonblicklig rörelse (pl. 83). Hans portalöverstycke på Sundsvallsbankens fasad mot Fredsgatan i Stockholm visar en man och en kvinna — den senare med ovanligt vackert huggen kropp och ett huvud fullt av liv och friskhet — symboliserande skogshygget och sjöfarten. År 1905 utställde Eriksson modellerna till fotställningarna för tvenne flaggstänger, som nu äro resta i Saltsjöbaden. Den ena föreställer sommaridrott, den senare och mest lyckade friluftsliv om vintern på kälkar och skridskor. Kanske har Christian Eriksson nått högst i de jättestora reliefer (1908), som smycka fasaden på Dramatiska teatern i Stockholm. De syfta på teaterns uppkomst ur Dionysoskulten och den italienska maskkomedien och äro fyllda med skönhet och sprudlande liv. Erikssons vänskap för den konstintresserade chefen för Luossavaara-Kirunavaara aktiebolag doktor Hjalmar Lundbohm, vilkens karaktärsfulla huvud han huggit i granit, har gett anledning till skulpturer av lappar i trä och brons. *Dygdena* i förgyllt brons i Kiruna kyrka torde väl vara den nordligaste konst i Sverige. De uttrycka fromhet, resignation och förtvivlan. Det mest monumentala Eriksson har gjort är *Bågskytten* (1916), ett Engelsebredsmonument på Kornhamnstorg i Stockholm, där huvudfiguren, full av samlad och orygglig försvarsvilja, spänner sin båge och ger ett uttryck av seghet och kraft, understruken genom den sinnrika kompositionen. Relieferna syfta på den dalske fosterlandsvännens frihetsverk. Tack vare direktör Malte Sommelius är

Hälsingborg, den vackra staden vid Öresund, försett med utmärkt monumental konst, bl. a. Erikssons unga kvinna med hund, kallad Jakt (1920).

Det är tyvärr en vanlig erfarenhet, att stora mäns minnesstoder konstnärligt ingalunda stå på samma höjd som den personlighet de framställa. Banala och karaktärlösa monument resas överallt i Europa. Erikssons Baltzar von Platen däremot, rest i Motala 1922, är som personen full av häftighet och vederhäftighet. Och Karl IX i Karlstad (1926) har den furstlighet och stränghet, som utmärkte denna äkta Gustav Vasaättling. — Seghet och redbarhet i arbetet, men också mycken lätthet och behag i utförandet är utmärkande för Christian Erikssons konst.

Till Konstnärsförbundarna hörde Aron Jerndahl, en bondson från Möklinta i Västmanland och född 1858. Denne bildhuggare har mest tagit sina ämnen från böndernas liv. Så den trötte bondgubben med spaden, som han kallar Det lider mot skymning och som i brons är uppsatt i en park i Köpenhamn.

Carl J. Eldh (född i Film vid Dannemora 1873) hjälpte först till vid restaurerandet av Uppsala domkyrka samt studerade under 1890-talets senare hälft i Paris och utbildade i Frankrike sin ovanliga förmåga att återge det kvinnliga i moderlig ömhet, i det rena och omedvetna, i det lekfulla och sinnliga, det senare kanske allra vackrast i trästatyetten Brita och i Sittande naken flicka, i trä och i brons.

Formrent och uttrycksfullt har han i högreliefen Läsning (1904, skänkt av Föreningen Konsten i skolan till Kungsholms läroverk) visat det samlande och vilande i läsningen i gestalten av en ovanligt karaktärsfull bild av en ung kvinna.

Bland hans statyetter och statyer märkas kamratbilderna Nils Kreuger med sin godmodiga trygghet och Karl Nordström med sitt stridslystna kast på huvudet.

Statyskissen av August Strindberg, en jättestor, trotsande, naken titan, tillkom 1911. Eldhs granitreliëfer av lekande och badande gossar pryda utsidan av Östermalms läroverk i Stockholm. Gruppen Ungdom med den nakna gossen och flickan i brons visar riktningen åt monumentalitet. År 1912 tillkom Eldhs kanske mest lyckade kvinnostaty Ung flicka och då inköpt till Nationalmuseum, som 1928 ersatte gipsen med ett marmor-exemplar (pl. 84).

På ett särdeles lyckligt och originellt sätt har Eldh i Gunnar Wennerberg-monumentet, rest i Minneapolis och i Stockholm (1916), givit en idealbild av 1850-talets student, full av romantik, genialitet och självkänsla. Den vid Djurgårdsbrunnsviken ypperligt placerade statyn är en gåva till Stockholms stad av herr John Josephson. Vid Birgerjarlsgatan i Stockholm uppsattes år 1921, bekostad av Eva Bonniers donation, en av Eldh skulpterad fontän i form av en låg kolonn, vars yta prydes av kvinnor och barn i stark högreliëf. Den var ämnad att begjutas ovanifrån av vatten. Upptill avslutas fontänen av en fågel i brons. Vattenkonsten har skämtsamt kallats »Stenskvättan». De lätt stiliserade figurerna med sina moderna, alltför tjocka handleder och fotleder ha dekorativa värden, där de framskymta mellan växtstänglarna, och det hela förefaller ingalunda förtjänt av den oresonliga antipati, som den vackra fontänen väckt hos lekt och lärd. I Stadshusträdgården i Stockholm uppställdes 1923, skänkta av den frikostige Stockholmsmecenaten John Josephson, tre nakna statyer av August Strindberg, Ernst Josephson och Gustaf Fröding. Helt naturligt väckte denna nakenhet en viss häpnad och oro hos allmänheten, men de antika halvgudarna framställdes gärna nakna för att understryka deras olympiska höghet, och den kristna konsten brukade ofta avbilda personerna i helvete och skärseld utan kläder. Och bägge dessa synpunkter kunna

Pl. 84. Ung flicka.

Skulptur av Carl Eldh. 1912. Marmorexemplaret i Nationalmuseum, Stockholm.

Pl. 85. Biskop Johannes Rudbeckius.

Bronzstaty av Carl Milles. Rest i Västerås 1923.

förenas, när det gäller de tre stora lidande andarna, då vi tänka oss dem fyllda av längtan och trots i en värld, där både kavajer och till och med himmelska sida vita kläder bli snarast opassande. Strindberg är kanske den mest lyckade. Han griper i bröstet med ett självplågande grepp, liksom för att blotta hjärtat. — År 1928 restes i Uppsala Eldhs bild av prins Gustav, den romantiske studenten och fursten. Konstnären har givit både tiden och personen, studenten som komponerade musiken till Herman Säterbergs Sjung om studentens lyckliga dar.

Smälänningen David Edström (född 1873), som vid tjuguetts års ålder återvände från Amerika, där han varit både landstrykare och eldare, utbildade sig i Italien, Frankrike och Tyskland till en ypperlig, om ock ofta fantastisk konstnär. Hur sökta än vissa av hans skulpturer må vara, har han i många av sina porträtthuvuden, ej minst i det av professor Romdahl, nått en intensitet och en skulptural effekt, som kanske bäst kommit fram i bilden av finansmannen och konstfrämjaren Ernest Thiel, med dess uttryck av järnhård viljekraft.

I frodig skaparförmåga, i originella uppslag hör Carl Milles (son till majoren Emil Andersson och född på Örby i Lagga socken nära Uppsala 1875) till de allra främsta bland samtidens bildhuggare. Sin konstnärliga utbildning fick han i Tekniska skolan i Stockholm. På ett stipendium på 200 kronor från Svenska slöjdföreningen reste Milles 1897 till Paris.

I Paris utförde han sitt första mästerverk, den lilla lustiga, med stolt behag sig rörande Dansösen, en statyett från 1900, men det var med den år 1901 utförda, 1902 prisbelönade, under de senare årtiondena mycket omarbetade skissen till det svårplacerade Sten Sture-monumentet han slog igenom. Monumentet uppsattes 1925 på en ofantligt hög fotställning på Kronåsen i en skog vid Uppsala.

Med pittoresk realism och med djupt inträngande i det psykologiska utförde konstnären porträttbysten av Julius Kronberg 1904. Milles' grupper av elefanter, jätteödlor och björnar och många andra egendomligt formade historiska och förhistoriska, naturhistoriska och mytologiska varelser ha en grotesk monumentalitet. Som ett par stora klot har han komponerat björngrupper — placerade 1909 vid Berzelii park i Stockholm, skänkta av Eva Bonnier — bildade såsom Michelangelo ville, d. v. s. så att de »skulle utan att skadas kunna rullas ner för ett berg».

Milles, som arbetar med otrolig lätthet, söker sig ständigt nya vägar. Än bildar han med frodig verklighetskänsla De dansande barnen på kolonnbaserna i Dramatiska teaterns loggia, än med skarp karakteristik den åldrige Franzén på monumentet med den älskliga gruppen Selma och Fanny på fotställningen. Monumentet är rest i Härnösand 1910. En nästan impressionistisk staty av Scheele uppsattes 1912 i Köping, och med sträng stilisering utförde Milles på den bekanta bilden i svart trä i Nationalmuseum Levertins smärtfyllda siaranlete. Bland de många porträttbysterna märkes tidningsmannen Gustaf Stridsbergs i graniten mäterligt utförda grubblarhuvud. En i trä skuren, målad och förgylld jättestor framställning av Gustav Vasa i sin krafts dagar och ersättande den bild i målad gips, som Milles först (1907) gjorde av den gamle kung Gösta, har 1925 uppsatts i Nordiska museets stora hall, bekostad av den mot svensk konst och kultur storartat frikostige hovjägmästaren Helge Ax:son Johnson. Milles använder där en stränghet i formen, som passar till denna sinnebild för statens auktoritet och domsrätt, för honom »som vårt Sverige murat från golv och till tak».

I sina större och mindre reliefer och grupper i sten eller brons av antika Danserskor begagnar han former, vilka nära sluta sig till arkaisk grekisk konst. Till Salt-

*Pl. 86. Europa och tjuren vid havsstranden.
Skiss till mittfigur för fontänen i Halmstad. Grupp i brons av Carl Milles,
utförd 1924. Hos förfallaren.*

Pl. 87. Folke Filbyters ansikte.

*Detalj i gips av Carl Milles' skiss 1924 till mittgrupp för Folkungabrunnen
i Linköping. Rest 1927.*

sjöbadens Uppenbarelsekyrka, invigd maj 1913, som av Milles prytt med ypperliga skulpturer, har han utfört ett par monumentala bronsdörrar, där han, påverkad av den i del I, sid. 91, omnämnda dörren i Hildesheim och den i S. Zeno i Verona (del I, sid. 99), med arkaiserande naivitet skildrar synden och nåden, allt med underbar fantasi, ofta med stor skönhet.

På Enskilda bankens i Stockholm fasad har Milles i fyra grupper i en starkt stiliserad realism framställt Handels utvecklingsskeden från byteshandel till världshandel. Bland hans småskulpturer märkas kanske främst hans 1915 utförda marmorklocka med Dygnets stunder i form av fyra något greciserande, i ansiktstypen och hårbehandlingen om det grekiska 500-talet före Kristus minnande, med underbar konst utförda nakna unga kvinnor (hos direktör Carl Ramström, Stockholm).

Vid Västeråsdomkyrkans tegelmur restes 1923 den svenske kulturfrämjaren från 1600-talet biskop Johannes Rudbeckius' staty (pl. 85). Milles' Industrimonument, en jättestor bronsskål, bekostad av bokbinderimästaren J. A. W. Lindmanson, uppsattes 1926 framför Tekniska högskolan i Stockholm. Naturkrafterna symboliseras genom relieferna på bronsskålen, amasoner och hundar. Samma år restes i Strömparterren i Stockholm av Svenska akademien Milles' Solsångaren som Tegnérmonument, en naken, hjälmprydd yngling med arkaiserande anletsdrag. En fontän med Europa och tjuren som mittfigur pryder torget i Halmstad sedan 1926. Tjurens rygglinje påminner om Mithraofferreliefer; där vrider tjuren sig i smärta, här kråmar han sig vällustigt och räcker förälskat ut tungan. Denna bildar med Europas hand och fladdrande draperi en verkningsfull linje (pl. 86). Folkungabrunnen i Linköping (1927) har ett ofantligt långt brunnskar med reliefer ur Folkungarnas historia. Mittpartiet utgöres av ättens mytiske upphov Folke Filbyter (pl.

87), som irrar omkring halvt sinnesrubbad på en usel, dekorativt formad hästkrake. En brunn av egenartad skönhet! Med den tävlar i originalitet Poseidonbrunnen i Göteborg, där brunnskaret på det lustigaste vis är prytt med fiskar och tritoner i hög relief.

Man kan hos Milles tala om en sprudlande, nästan vulkanisk arbetslust, och ingen svensk bildhuggare har tillnärmelsevis fått så många och så stora uppgifter. Hans konstnärshem på Herserud på Lidingön, där figurer i brons och sten samt kolonner hopkomponerats med terrasserna och deras växtlighet och spegla sig i dammen, utgör ett skönhetskapital för Sverige.

Elegans och smak äro utmärkande för Otto Strandman (född i Göteborg 1871). Hans småfigurer i brons, ädla metaller eller trä, ibland hopkomponerade med konstindustriella föremål, bläckhorn m. m., äro formade med ett utsökt behag. Strandmans lilla statyettgrupp Dansen (1909) med tre frodiga, ystra, nakna kvinnor, som dansa, har något backiskt övermodigt av allra bästa verkan. I hans stora Diana avteckna sig gudinnans stolta former och hållning mot hinden med de spensliga men viga benen, roligt hopsamlade på en liten yta.

Gottfrid Larsson (född i Narveryd, Östergötland, 1875) har i sin Arbetare, rest 1917 i Vasaparken i Stockholm, lyckats ovanligt väl i sitt försök att införa kroppsarbetaren i skulpturkonsten. Han har även gjort utmärkta dekorativa kvinnobilder i brons och trä men nått kanske allra längst i den på en gång auktoritativa och känsliga marmorbysten av modern. Larsson har utfört den vackra fontänen i Linköping, prydd av en plastiskt hopkrupen kvinnofigur.

Olof Ahlberg (född i Häggenås, Jämtland, 1876) har i röd granit gjort karaktärsfulla porträtthuvuden och i Alf Wallanders gravvård vid Solna i svart granit format en sörjande gestalt, ovanligt lyckligt hopkomponerad

med sockeln. I bysten i röd granit av konstfrämjaren bankdirektören C. Lignell i Östersund visar han sig vara betydande som karaktärsfull porträttist. Utomordentligt själfulla äro marmorhuvudena av hans syster och hans maka.

Carl Fagerberg (född på Dalarö 1878) är en av våra bästa djurskulptörer. Hans Lokatt i mörk granit skänktes 1919 av Konsten i skolan till Johannes folkskola i Stockholm.

Erik Rafael-Rådberg (född i Kristinehamn 1881) har utfört energiskt skulpterade och väl karakteriserade porträtthuvuden i brons, marmor och granit av bildhuggaren Gustaf Sandberg, fru Elizabeth Laurin och lilla Gunilla Clason (Nationalmuseum). Mindre lyckad är hans Jenny Lind-staty på Djurgården i Stockholm, men Frödingshermen i granit tronar som en allvarlig Pan i den heliga lunden. I stenhuvudena av kritikerna August Brunius och d:r Gregor Paulsson har han utmärkt återgivit deras domarallvar.

En brorson till August Strindberg är Tore Strindberg (född i Stockholm 1882). Han har ett intressant förslag till monument över sin store frände, en kvinna hållande en mask för ansiktet, och han har lyckats med Järntorgsbrunnen i Göteborg med kvinnor, symboliserande de olika världsdelarna. Kanske har han nått längst i skulptural förfining i den lilla bronsstatyetten Krokus (1920) i Stadshusträdgården i Stockholm, uppsatt till minne av konstvännen Axel Liljas arbete och intresse för Stockholms prydnade med konstverk.

Skåne har bidragit i skulpturen under 1920-talet främst genom Anders Jönsson och Ivar Johnsson. Anders Jönsson (född på Näsbyholm 1883) slog igenom med en yppig kvinnlig marmortorso och en förtjusande barnbrunn (1913), tre barn i ring, uppsatt i Malmö. Av hans två utmärkta marmorhuvuden — Sten Selander och Mrs.

Nancy Henry, bägge förfinade typer —, är det senare märkt av lidandets höghet. En frisk barnslig sinnlighet finns i Jönssons staty från 1926 av den lilla nakna flickan i sitt oskyldiga triumferande, och verklig storhet ligger över hans från Sinai nedstigande Moses.

Både i en mängd keramiska små dryckesfontäner i Tekniska högskolan samt i dekorativa figurer på gjutjärnsurnor har Ivar Johnsson (född på Vittskövle 1885) visat sig som den av våra yngre bildhuggare, som särskilt utmärkes av smak och stilkänsla. Hans granitfontän Sjöjungfru och delfin (pl. 88), uppsatt 1921 på Tekniska högskolans gård i Stockholm, har den okonstlade naiviteten, som endast de utmärkta konstnärerna kunna skänka stenen. Och hans 1923 i Hälsingborg resta David, i brons, knäböjande och hållande ena foten på Goliats huvud, minner i sin karaktärsfulla magerhet om ungrenässansen. Med en kommunal förargelse, ja, med ett raseri, som påminner om renässansens släktfejder, mottogs den vackra gåvan. Den skänktes av änkan efter direktör Sommelius, på sin tid stadsfullmäktiges ordförande i staden. Samma år (1923) utförde Johnsson den något om det slutande 1500-talets manieristers gracila former minnande gruppen Afrodite böjer sig över den döende Adonis.

Carl Friesendahl (född i Ådals-Liden, Ångermanland, 1887) har utom porträtt av sin landsman Pelle Molin gjort karaktärsfulla kvinnohuvuden med något kärv och skrovlig yta men med mycket av själisk skönhet.

Gösta Almgren (född i Söderala, Hälsingland, 1888) är en utmärkt porträttskulptör, och bland hans porträtthuvuden märkes särskilt det uppgymnastiserade ansiktet av vår store klassiske skådespelare Nils Personne, vilkens mimiska intensitet lyser från det blanka metallhuvudet.

En konstnär, som utan att arkaisera lyckas ge sina barnhuvuden ett samlat uttryck av andlig energi, är Nils Möllerberg (född på Tomarp i Skåne 1892). Redan

1912 modellerade han bysten av en köpenhamnsk gatpojke, vilkens kranium hade en lika ovanlig som tilltalande form. Möllerberg är en av de förnämligaste svenska skulptörer av barnhuvuden, och hans Agneta Wettergren (1926) visar en nästan förbluffande livskraft i det energiska barnanletet.

Nils Sjögren (född i Stockholm 1895) studerade hos Bourdelle. I innerlighet sluter sig Sjögrens religiösa konst till den medeltida. Allvar och skönhet stråla från det vackra änglahuvudet, som förekom på ett förslag till gravmonument åt löjtnant Johan Ankarcrona, vilken offrat sitt liv för att rädda en kamrat. Bland porträtten märkes huvudet av den begåvade skalden Erik Blomberg med sin långa hals. Den dekorativa Gustav Vasabrunnen i Kalmar med bilder ur Gustav Vasas krönika som reliefer på brunnskaret och en mittkolonn, krönt med en grupp av en yngre man, som besegrat en äldre och större, är Sjögrens förnämsta arbete.

En plats för sig intager Axel Pettersson i Döderhult (född i Döderhults socken, Småland, 1868, död i Oskarshamn 1925), en skämtbildssnidade i trä av hög konstnärlig rang.

Gerhard Henning (född i Stockholm 1880) har med raffinerad konst och med sammansmältning av modernitet, rokoko och kineseri skapat delikata småskulpturer återgivna av Den kongelige Porcelainsfabrik i Köpenhamn. I den i Nationalmuseum förvarade bronsgruppen Faun och nymf visar han en spänstig erotisk energi. Henning är också en distingerad och sensuell etsare.

Inom medaljgravyren, som genom Roty och Chaplain fick en ny guldålder i Frankrike, har Adolf Lindberg (född i Stockholm 1839, död där 1916) gjort en mycket viktig insats. Hans medaljer och porträttmedaljonger visa både linjeskönhet och karakteristik i förening. De voro dubbelt behövliga i en tid, då gulnade fotografier, medelmåttiga träsnitt eller suddiga autotypier

ansågos tillräckligt goda för att bevara även betydande mäns anletsdrag åt eftervärlden. Lindbergs humorfyllda, vitala person var ett centrum för vännerna. Bland hans ypperliga plaketter märkas de av G. B. A. Holm (1905) och Ludvig Looström (1908).

I samma konstart fortsätter sonen Erik Lindberg (född i Stockholm 1873). Han är Konstakademiens sekreterare. I smak och elegans, ej minst då det gäller hans medaljers och plakatters frånsida, står Erik Lindberg i jämnhöjd med de goda franska medaljkonstnärerna. Nobelmedaljen och plaketten med det ädelt formade huvudet av Oscar Montelius äro bland hans främsta verk.

Adolf Lindbergs elev Svante Nilsson (född i Stockholm 1869) levde flera decennier i Paris, där han skaffat sig en äkta fransk yrkesskicklighet. Hans medalj av Ragnar Östberg återger mästertligt den store stads-
husarkitektens finskurna och manliga drag. Svante Nilsson är också en utomordentligt skicklig kaméskärare.

Även fränsett Milles och hans något överskuggande storhet uppvisar tiden omkring 1925 en alldeles ovanligt stor mängd lödiga konstnärer inom skulpturen. Man kan endast önska, att dessa många goda konstnärer finge användning på många och stora uppgifter.

* * *

I sammanhang med konstindustrimuseernas uppkomst i Europas huvudstäder och då man vid jämförelse fann, hur konsthantverket, när det gällde material, formgivning och ornamentik, gått tillbaka och delvis på grund av fabriksväsendet alldeles gått under, började man målmedvetet arbeta på förbättrandet av det husgeråd och de prydnadsförmål, som missprydde hemmen.

Artur Hazelius' fruktbringande tanke att skapa ett nordiskt museum, där den nordiska tillämpade konsten skulle leva och spridas över landet, så att det gamla

folkkonsthantverket kunde återupptagas, ej minst på det textila området, fick en kraftig hjälp i den 1874 bildade föreningen Handarbetets Vänner. Härigenom väcktes uppmärksamheten på hela den rika skatt, som fanns hos bönderna av vävnader, täcken, väggbonader och »agedynor», dekorativa i allra högsta grad med starka, hållbara färger och dessutom utgörande ett skönhetskapital av mycket högt värde. De gamla teknikerna studerades och bevarades, och man sökte vidmakthålla traditionen genom att uppmuntra de åldriga väverskorna, som ännu funnos kvar ute i bygderna. Den sidan av Nordiska museets och Handarbetets Vänner verksamhet, som bestod i upplivandet av de gamla goda traditionerna, har i mycket övertagits av Föreningen för svensk hemslöjd, vilken 1899 bildades av Lilli Zickerman (född i Skövde 1858), som med energi, entusiasm och stora kunskaper arbetat i det ovannämnda riksviktiga syftet, och arkitekt Anders Lundberg (född i Trollhättan 1879), främst möbelarkitekt, har i samma anda och med stor framgång fortsatt verksamheten för den svenska hemslöjden.

År 1904 grundade Agnes Branting (född i Nysund, Värmland, 1862) Licism för textila kyrkliga konstverk. Agnes Brantings långvariga, på god smak och mycket grundliga kunskaper fotade arbete i svenskt konsthantverk — först under decennier i det ännu energiskt verkande Handarbetets Vänner — hör till det mest betydelsefulla.

Alldeles för sig själv arbetar Ingeborg Wettergren (född i Arboga 1878) på sina måttfullt stora, i alla avseenden dyrbara bonader. Man förvånas åt att silke- och guldtrådar kunna, låt vara behandlade av hennes mästarehand, framkalla så stora skönhetsvärden, ja, även religiösa sådana.

Svenska slöjdföreningen, grundad 1845, omstöptes 1915

och fick en kraftig uppryckning efter den tiden. Det var Erik Wettergrens (född i Arboga 1883) gärning. Sinne för kvalitet utmärker denne kritiker och museiman. Denna kulturpersonlighet har haft ett stort inflytande på det svenska konsthantverket under 1920-talet.

Gregor Paulsson (född i Hälsingborg 1889), framstående konstteoretiker och särskilt kännare av Skånes dekorativa konst under 1600-talet, övertog vid 1920-talets mitt ledningen av Svenska slöjdföreningen. Han har verkat för nyttokonst, lyckligast då han ej bryter med traditionen och ej inom konsthantverket eller arkitekturen gynnar den uniformerande maskinella riktningen, den s. k. funktionalismen, vilken redan vid 1920-talets mitt åstadkommit så mycken förödelse både i Frankrike, Tyskland och Holland.

Arkitekten Elis Benckert (född i Stockholm 1881, död 1913) har med ovanlig formkänsla och sällsynt smak utarbetat möbelformer. Tyvärr bröts hans löftesrika bana alltför tidigt, men vad han utfört har varit av stor betydelse för svenskt konsthantverk.

Av möbler, som tillkommo vid århundradets början, ha många sådana av arkitekterna Carl Westman och Ragnar Östberg stått sig bra, men Carl Malmsten (född i Stockholm 1888) är den, som bäst har lyckats finna den form, i vilken tradition och nya uppslag smält samman, och man är särskilt tacksam, att han haft sinne för den viktiga funktion som traditionen har, ej minst då det gäller möbler (pl. 89). Malmsten står i allra främsta ledet bland europeiska och amerikanska möbelkonstnärer under 1920-talet och har i sina med ljusare träslag inlagda bord och skåp nått skönhetseffekter, som man har anledning tro skola bliva varaktiga såväl ur teknikens som ur skönhetens synpunkt.

Porslinsfabriken Rörstrands fabrikation låg i konstnärligt avseende nere under nästan hela 1800-talet men

Pl. 88. Sjöjungfru med delfin.

Granitskulptur av Ivar Johnson. 1921. Tekniska högskolans gård, Stockholm.

*Pl. 89. Skåp i björk i två färger med intarsia av
buxbom och jakaranda.*

Ritad av Carl Malmsten, tillverkat av T. Berglund. 1925.

gjorde vid århundradeskiftet och de följande decennierna en betydande insats.

Alf Wallander (född i Stockholm 1862, död där 1914) var en god målare och blev i Paris uppmärksammad särskilt som pastellist. Arbetsglädjen strålade från den vänsälle, livsduglige, arbetsamme mannen. Tyngdpunkten av hans gärning låg inom konstindustrien. Han gjorde kartonger till vävda tapeter och kuddar — guldfasaner i grönska — samt dukar med dekorativa kråkor. År 1896 blev Wallander som medarbetare knuten till Rörstrand. Genom sin frodiga formgivning och stora uppslagsrikedom, ibland ej utan väl starkt inflytande från den danska underglasymålningsskeramiken, blev han en medhjälpare vid förnyelsearbetet.

Med utsökt smak och fint sinne för det dekorativa har Edward Hald (se sid. 202) gjort serviser på Rörstrand, vilken fabrik av ekonomiska skäl 1926 flyttades från Stockholm till Göteborg.

Gustavsbergs porslinsfabrik på Värmdön nära Stockholm grundlades 1827. Under mer än ett halvt sekel har den ägts och letts av medlemmar av familjen Odelberg, som här ha skapat en mönsteranläggning i alla avseenden. Omkring 1890 utvecklades porslinsfabriken ytterligare och har under de senaste årtiondena gått mycket framåt.

Gunnar Wennerberg, son till skalden Gunnar Wennerberg, föddes i Stockholm 1863 och dog i Paris 1914. Han var vid 1900-talets början konstnärlig ledare vid Gustavsberg och utförde i blått, vitt och grönt i sgraffitto en hel del vaser.

Från 1917 har Wilhelm Kåge (född i Stockholm 1889) varit den artistiske ledaren för Gustavsberg. Den servis Kåge utförde som bröllopgåva från hovstaten till kronprinsparet 1925 var värdig såväl dem, som fingo den, som konstnären och den fabrik, där den utfördes.

I några av sina tennglaserade fajansskålar har Kåge både i ornamentik och form något av stor keramisk stil.

Bland övriga svenska keramiker är Patrik Nordström (född i Höganäs 1870) den förnämste då det gäller stengodset, dessa små alldeles enkla och dock ytterst förfinade glaserade krukor, vilka, som Erik Wettergren träffande säger, »äro tunga som malm och lena som ett barns axel».

Som konsthantverkare också på det keramiska området var den sympatiska Henrik Krogh (född i Göteborg 1886, död i Stockholm 1927) av betydelse.

Då Sveriges konstglas på Parisutställningen 1925 uppmärksammades alldeles särskilt, var det främst Orrefors, det 1898 i mellersta Smålands tallskogar anlagda glasbruket, det gällde, vilket under 1910-talet började med en konstnärlig produktion av högsta kvalitet. Det var konstnärerna Simon Gate (född i Södra Fågelås, Västergötland, 1887) och Edward Hald (född i Stockholm 1883), som skapade glasens former och ornament. De graverade glasen i »modern 1500-talsstil» med ornamenten ofta bestående av smärta, något manieristiskt utförda kvinnokroppar eller av stjärnor och till och med av raketens eleganta bågar förena något sobert elegant med en känsla av rikedom. Det glas, som Orrefors överlämnade till kommissarien för Konstindustriavdelningen på Göteborgsutställningen 1923 Erik Wettergren, utfördes av Edward Hald och är det konstnärligt mest lyckade (pl. 90).

Både silvret och det enklare tennet ha fått ädlare former. Sidney Gibson (se sid. 214), Jacob Ängman (född i Brunflo, Jämtland, 1876) samt Erik Fleming (född i Stockholm 1894) ha gjort utmärkta ting i silver.

Vad tennets användning beträffar stå de tennsaker Nils Fougstedt (född i Stockholm 1881) utfört på en hög konstnärlig nivå, ej minst då det gäller den gracila

skönheten hos de smala tennramar för speglar, som han prytt med dekorativa magra kvinnofigurer.

Bland dem, som äro skickligast i att behandla tennet, vilket har en sådan blomstringsperiod under 1920-talet, är Estrid Erikson (född i Öregrund 1894) i firman Svenskt tenn.

Peter Andersson i Myra, Värmland, född 1861 i Gunnarskog i samma landskap, är en konstnär i smidesjärn. Hans smidesjärnport till Carl Milles' hem på Lidingön, utförd 1920, är ett mästerverk.

Svensk bokkonst påverkades under 1890-talet av engelsk. Förmedlaren var Waldemar Zachrisson (född i Kungsbacka 1861, död i Göteborg 1924). Han arbetade under decennier på svenska boktryckets höjande.

Hugo Lagerström (född i Stockholm 1873) har haft stort inflytande för rensande av svensk typografi. Boktryckandet har ansetts som en konst, boktryckarna kallade sig ursprungligen konstförvanter. I Bröderna Lagerströms tryckeri är proportionen mellan tryckyta och marginaler, de olika stilsorternas renhet, textsidornas harmoniska avvägning genom radlängd och dylikt det väsentligaste.

Akke Kumlien (se sid. 181) har på P. A. Norstedt & Söners tryckeri utövat det bästa inflytande på stilsorter och satsens proportioner, med ett ord, han utgår från de rent typografiska förutsättningarna. Vidsynt har han upptagit uppslag från de tre stora bok- och kulturländerna Tyskland, Frankrike och England både i typografi och i bokbinderi. Boktryckarkonsten är starkt traditionsbunden, stora pretentioner på stilsort och tryck äro tecken på kulturhälsa, omogna nyheter på förfall.

På bokbinderiets område har Gustaf Hedberg (född i Höja, Skåne, 1859, död i Stockholm 1920) i Paris vid 1880-talets början lärt sig av fransk bokbinderikonst.

Hans arbeten höra till det ädlaste i svensk bokbinderikonst från 1890-talet, och han var föregångsmannen för det goda bokbinderihantverk, som sedan utvecklats.

Hedbergslärjungen Viktor Åström (född i Nyköping 1872) har sedan 1900 för P. A. Norstedt & Söners räkning inom detta område utövat ett synnerligen förtjänstfullt och smakrensende arbete.

* * *

I regeln voro såväl privata som offentliga byggnader under 1860- och 1870-talen ganska oansenliga i konstnärligt hänseende, och det tarvliga materialet medförde ofta en slarvig genombildning av detaljerna. Det mest anmärkningsvärda var ombyggnandet eller det s. k. restaurerandet av våra gamla kyrkor. Man gick oftast ut från den synpunkten, att sedan man fastställt tiden för kyrkans tillkomst, skulle allt, som senare tillkommit, borttagas, varefter kyrkan på möjligast *billiga* sätt försågs med torn och ornament i den ursprungliga stilen, så som man antog att den skulle ha sett ut, om man byggt den färdig med ens. Dessa ofta med de grundligaste kunskaper företagna restaureringar ha haft den följden, att kyrkan mist sitt historiska intresse och det ärevördiga personliga drag den förr hade, och allt detta i den historiska stilens namn. Det var efter granskning av den på 1880- och 1890-talen restaurerade Uppsala domkyrka, som en engelsk arkitektauktoritet yttrade i en facktidskrift: »Jag inser nu, att något värre än en eldsvåda kan övergå en byggnad.»

Med nit och stor företagsamhet men med föga lycka har Helgo Zettervall (född i Lidköping 1831, död i Stockholm 1907) ägnat sig åt restaureringsarbetet. På Uppsala domkyrka borttogos de Hårlemanska huvarna och även det medeltida tornmurverket nedbröts ända till marken. En billig cementornamentik påklustrades det hela. Uppsala

gamla domkyrka fanns icke mer, den hade förstörts mellan 1885 och 1893. Den energiske arkitekten fick nu av vederbörande tillstånd att övergå till Skara domkyrka, som helt och hållet ersattes med en ny. Man får ej glömma, att Zettervall arbetade i sin tids anda, och hans nit och arbetsamhet kräva respekt, även om man måste beklaga vad som förstördes. Av Zettervall är i Stockholm Norra latinläroverkets ståtliga byggnad uppförd (1880), i florentinsk renässansstil.

Ernst Jacobsson (född i Stockholm 1839, död där 1905) byggde 1876 i Stockholm Skandinaviska kreditaktiebolagets åt Storkyrkobrinken vettande praktfulla renässansfasad. Till denna användes konstgjord sten och halvkolonner av porfyr.

Under 1880-talet blev det vanligt att låta murytorna vara orappade och visa tegellivet samt inskränka putsen till fönsteromfattningarna eller ock bilda dessa senare av huggen sten. Så är fallet med Universitetshuset i Uppsala, byggt 1887 av Herman Holmgren (född i Östad, Västergötland, 1842, död i Stockholm 1914). Trapphuset är, tack vare de betydliga måtten och det ädla materialet, av imponerande verkan.

Både inom privatarkitekturen och vad offentliga byggnader beträffar har under 1880- och 1890-talen samt början av 1900-talet den livligaste verksamhet varit rådande i Sverige och ej minst i den starkt växande huvudstaden. En mängd skolor, banker och kaserner ha uppförts, bland vilka senare särskilt märkes kasernen för f. d. Livgardet till häst vid Sturevägen invid Stockholm av Erik Josephson (född i Stockholm 1864). Han har också i fransk barock byggt det ståtliga bankpalatset för Skandinaviska kreditaktiebolaget (1916), ett hus som bildar fond på det tyvärr genom gamla Operans rivning arkitektoniskt skadade Gustav Adolfs torg. Det inre är av en sträng, storartad effekt med sina väldiga doriska

kolonner, som upptaga mittpartiet i bakgrunden. Materialets och formens skönhet framhållas här utan hänsyn till kostnaderna med dyrbar enkelhet.

Carl Möller (född i Malmö 1857) verkade under två decennier, 1904—1924, som överintendent och chef för byggnadsstyrelsen och gagnade ej minst huvudstadens estetiska intressen. Hans arkitektverksamhet inföll under hans ungdom, och han har byggt i Stockholm Johannes kyrka (1890), Johannes folkskola (1890) och det förträffligt genomförda Arbetareinstitutet (1893).

Från omkring 1880 har byggnadsverksamheten i Stockholm vuxit på ett sätt, som saknar motstycke under föregående tider. Hyreskaserner i massa ha kommit till vid våra gator. Fasaderna »pryddes» av hantverksmässigt gjorda, urartade senrenässansornament, ofta i cement, som efter ett eller ett par år utfaller salt, vilket med stora, vita fläckar vanställer väggarna, särskilt då dessa visa tegellivet. Oftast skötes arkitekterna hänsynslöst åt sidan av byggmästarna. Fort och billigt blev lösen, och i de flesta fall byggdes, utan att man ens kom på den tanken att tillfråga en konstnärligt bildad arkitekt. Utan ringaste pietet raserades gamla vackra hus, snörräta gator skulle vinkelrätt skära varandra, och tråkighet bredde sig över våra förr så trevna småstäder, ofta avskurna från den sjö, vid vilken de lågo, av järnvägslinjen, som drogs efter stranden. Ledsamma blevo även de genom restaurering fördärvade landskyrkorna samt de enformiga nya kvarteren i Stockholm.

Men samtidigt uppväxte också en generation arkitekter, som med grundliga tekniska studier förenade ett levande intresse för att låta skönheten återkomma till sin rätt och dessutom strävade att återinföra naturlig sten och äkta material. Arkitekternas anseende har under de sista årtiondena betydligt stigit. Man börjar förstå, att en konstnärligt bildad fackman bör om någonsin

anlitas, då det gäller byggnader, som skola för sekler pryda eller misspryda en stad.

Stockholm har haft den olyckan, att Riksdagshuset, landets representantförsamlings hus, blivit mot snart sagt alla arkitekters och andra konstbildades önskan förlagt så, att det dels skymmer, dels förtar verkan av slottet. Detta har från början gjort mången misstrogen mot Riksdagshuset, vartill ritningarna utförts av Aron Johansson (född i Ryssby, Småland, 1860). Grunden till Riksdagshuset lades 1897 och det användes första gången av riksdagen 1905. Uppfört i en rätt banal renässansstil, är det sammanbyggt med det mera sobert utformade Riksbankshuset. De triumfbågsartade anordningar, som förena de två husen, ha prakt och hållning. — Ett ståtligt läge, behärskande Stockholms inlopp, har man gett Aron Johanssons smakfullt och ovanligt monumentalt genomförda Danviks hem. Bland det trösterika i den nutida utvecklingen, och det behövs verkligen något sådant, är enskildas och det allmännas ansvarskänsla för sjuka, fattiga och gamla. Den humaniteten ha vi ej råd att vara av med. Men om någonsin behövas här det antiofficiella, det varma, personliga, hjärtliga och hemtrevliga. Det finnes här i Sverige många som tänka: Jag skulle hellre vilja bo i ett danskt, holländskt eller tyskt hem för behövande än i ett svenskt fattigslott.

Gustav III:s Operahus har 1898 ersatts av en byggnad efter ritning av Axel Anderberg (född i Kristianstad 1860). Murytorna äro i puts men med fönsteromfattningar och pilastrar av sten. Den stil, som använts, är barock av delvis — och särskilt då det gäller sidopartierna — mycket god verkan. Det inre har en ovanligt vacker och ståtlig vestibul, men salongen och foajén skadas av en prålände förgyllning och en mycket konventionell dekorerings. Foajén livas dock av Carl Larssons

friska målningar i lunetterna och i taket. Den kungliga foajén prydes av goda dekorativa konstverk av prins Eugen och Georg Pauli.

Anderberg har i Riksmuseets ståtliga byggnad, invigd 1916, och i kringliggande, Vetenskapsakademien tillhöriga anstalter och hus i Frescati vid Stockholm skapat en ovanligt värdig och lyckad komplex av tegelbyggnader.

Dramatiska teaterns dyrbara, överdekorerade men med mycken god konst prydda och av dålig konst och ornamentik missprydda marmorbyggnad är ett verk av Fredrik Lilljekvist (född i Stockholm 1863). Byggnaden invigdes 1908.

Nordiska museet, vid entrén till Djurgården i Stockholm, »detta jättebarn av *en* mans — Hazelius' — energi», fick 1907 sin byggnad färdig. Allt är här av ädlaste material från grunden och till taket. Med sina om Vasatiden påminnande gavlar, sin solida svenska karaktär, sin hall med dess väldiga mått, är denna byggnad en prydnad för staden och en heder för Norden. Isac Gustaf Clason (född på Rottneby, Dalarne, 1856), efter vilkens ritningar Nordiska museet blivit byggt, har även gjort en mycket betydande insats i privatarkitekturen. Det väldiga Bünsowska huset vid Strandvägen (1888), utfört efter motiv från Frans I:s stil, är väl det första förhyrda våningar avsedda hus i Stockholm, där material — tegel och kalksten — och former äro av ädelt slag. I det Adelswärdska huset, Drottninggatan 2 — färdigt 1889 —, har Clason med anslutning till former hämtade från 1600-talets svenska privatarkitektur skapat ett av våra mest distingerade och solida privathus. Hallwylska palatset vid Hamngatan i Stockholm, vilket blev färdigt 1897, har intet svenskt. Det är ett spanskt palats med sandstensfasad på hög granitfot, uppfört åt en schweizisk greve, som tillika med sin förkonsthantverk livligt intresserade och frikostiga maka skaffat sig en dyrbar

Pl. 90. Bägare av glas.

*Komponerad av Edward Hald. 1924. Hedersgåva till Kommissarien för Konstindustri-
avdelningen på Göteborgsutställningen 1925 Erik Wettergren, Stockholm.*

*Pl. 91. Adelnäs vid Ålvåberg.
Uppfört av I. G. Clason. 1921.*

samling gammalt silver och porslin samt en del goda holländska målningar från 1600-talet, vilket allt, palats och samlingar, med storartad givmildhet överlämnats åt det allmänna.

Även ute i landet finner man förnämliga byggnader, som haft Clason till upphovsman. Ett imponerande intryck av samhällets värdighet och styrka har Clason gett de mäktiga formerna av det i tegel uppförda Rådhuset i Norrköping (1910). Barockslottet Kronovall i Skåne, Haneberg, tillhörigt släkten Cervin och beläget i Södermanland öster om Hjälmarén, samt i Östergötland huvudbyggnaden i baroniet Adelswärd, slottet Adelsnäs (1921), äro hans förnämsta verk. Det väldiga vita slottet Adelsnäs (pl. 91) reser sig med sina höga, svarta skiffertak, omgivet av en park av furstliga dimensioner. Själva byggnaden visar arkitektens intresse att låta de svenska formerna komma till heders, det förenar skönhetssynpunkterna med den mest praktiska inredning. Adelsnäs är det förnämsta stormanshem, som under de sista hundra åren tillkommit på halvön.

År 1914 blev Centralbanken vid Gustav Adolfs torg i Stockholm färdig. Ritad av Clason i fransk barock, blev den stilbestämmande för torgets nordsida. Clasons byggnad för Timmermansorden (1923), vars monumentala hus effektivt avslutar Tegnérsgatan i Stockholm åt öster, har skänkt stil och hållning åt hela denna stadsdel.

Clason har med fog på en medalj kallats: »Byggningsman, säningsman.» Med seg energi och med en ovanlig förening av kärlek till och vördnad för skönheten i alla dess former och en kärv aktning för ämbetsmannasynpunkter och all tradition gick han till verket för den svenska gips- och putsarkitekturens sanering och genomförandet av en större uppskattning av materialets fordringar, för riktigare skala, för större sammanhang mel-

lan fasaden och byggnadens ändamål och inre delar. Han ville understryka ändamålsenlighetens samhörighet med skönheten och samtidigt hålla på den svenska traditionen.

Det Davidsonska huset vid Gustav Adolfs torg i Stockholm med sin sandstensfasad har uppförts (1886) av Gustaf Lindgren (född i Stockholm 1863).

Både som lärare och utmärkt arkitekt har Erik Lallerstedt, född 1864 i Skå på Svartsjölandet, utövat ett betydande inflytande. Sedan den gamla av Fredrik Blom utförda byggnaden för Konstakademien vid Röda Bodarna nedrivits (se sid. 74), uppförde Lallerstedt det 1896 fullbordade hus, som nu bebos av Akademien för de fria konsterna. Han använde sig här av renässansens former. Under 1900-talets första decennier har Lallerstedt varit en av dem, som velat skänka sina byggnader en modern och kraftig formgivning, och häri har han ibland lyckats, bäst i sitt egentliga storverk, det väldiga byggnadskomplexet av tegelhus, täckta med tegel och prydda med skulpturer i granit, som inrymmer Tekniska högskolans lokaler vid Valhallavägen i Stockholm, huvudbyggnaden invigd 1918. Det är en storartad gårdsarkitektur Lallerstedt här skapat med trappor och terrasser och pittoreska utblickar över väldiga byggnadslängor. Den inre portalens överdel är prydd av turkosblått glaserat tegel, ritat av Milles och bildande en låg relief, symboliskt framställande de fyra elementen, med vilka ingenjörerna skola handskas. Livförsäkringsaktiebolaget Thules fasad vid Kungsträdgårdsgatan i Stockholm och det vackra gårdspartiet tillkommo 1918 och höra till Lallerstedts bästa skapelser. Som arkitekt av stationshusen vid Bergslagsbanan och som professor vid Tekniska högskolan har Lallerstedt gjort en synnerligen viktig insats.

Flera stora affärslokaler ha under 1890-talet uppstått

i Stockholm. Ernst Stenhammar (född i Stockholm 1859, död där 1927) har byggt Centralpalatset, uppfört 1895—1899 av gul Orsa-sandsten kring en stomme av järn. Dess »moderna» ornamentik var helt naturligt mera modern 1899 än tre decennier senare. Samme konstnär har uppfört Hôtel Royal i Stockholm, vars vinterträdgårdsartade gård i monumentalitet och pittoreska motiv minner om venetianska former och torde vara ur skönhets-synpunkt en av världens präktigaste lokaler i denna väg.

En god insats i privatarkitekturen har gjorts av Ludvig Peterson (född i Frinnaryd, Småland, 1853). Särskilt åt det av olidfärgat tegel 1889 i Stockholm uppförda Höganäsmagasinet har han givit ett intryck av massiv kraft och därvid sinnrikt låtit själva materialet annonsera för de varor, som säljas i huset. Ludvig Peterson har också ritat det 1898 färdiga Konstnärshuset i Stockholm.

Ferdinand Boberg föddes i Falun 1860, studerade vid Konstakademien och torde vara en av våra mest beresta arkitekter. Liksom Clason rönste han särskilt starkt inflytande från Spanien.

År 1892 slog han igenom med sin utmärkta byggnad åt Stockholms elektricitetsverk vid Regeringsgatan. Särskilt beundrar man den kraftigt formade portalen, originellt sirad med glödlampor och hoprullade trådar, skulpterade som ornament. Under 1890-talet utförde Boberg många nyttobyggnader runt om i landet, posthus, gasverk, brandstationer m. m., givande åt ytan och formen något av det massiva, som utmärkte den av honom under en resa i U. S. A. beundrade amerikanske arkitekten Richardsons (del II, s. 244) byggnader, vilka i sin tur voro påverkade av fransk romansk stil.

Vid början av vårt århundrade, 1903, tillkom Rosenbad i Stockholm, till det yttre erinrande om renässanspalatset Monterey i Salamanca (del II, pl. 71). Rosen-

bads loggias kapitälorndament (pl. 92) höra till det allra mest självständiga och lyckade Boberg utformat som dekorativ konstnär. Mest Bobergskt är kanske Posthuset i Stockholm i röd sandsten med bulliga former och en synnerligen personlig, om än något sötaktig ornamentik.

Som utställningsarkitekt hör Boberg till de främsta i Europa. Hans fantasi och stora kunskaper komma här till sin rätt. Kanske har han mest lysande visat detta i de vita byggnaderna, som förekommo på Konstindustriutställningen i Stockholm 1909, men också i många andra utställningsbyggnader både inom och utom landet, i Stockholm 1897, Sveriges paviljong i Paris 1900 och i flera lyckade byggnader på den storartade Baltiska utställningen i Malmö 1914. Särskilt det inre av Uppenbarelsekyrkan vid Saltsjöbaden och vissa delar i det genom takanordningarna något förstörda Nordiska kompaniets stora affärshus i Stockholm, båda byggnaderna tillkomna 1913, visa stora förtjänster. Posthuset i Malmö, med sina två låga sidtorn vida synligt över Sundet, hör till det mest lyckade av Bobergs verk. Byggnaden är uppförd 1906 i mörkrött tegel med effektfullt anbragt förgyllning på de kupoler, som avsluta tornen.

På Djurgården har Boberg byggt Valdemarsudde åt prins Eugen (1904), det Thielska galleriet i en stil med assyriska intryck (1905) samt Oakhill åt prins Wilhelm (1911). Den sistnämnda byggnaden är minst lyckad. Oakhill verkar i sina former lika osvenskt som sitt namn.

Med den järnenergi och den arbetsflit, som utmärka Ferdinand Boberg, har han under en följd av år genomfört en serie teckningar, stora och mindre, av gamla svenska byggnader. Han har genomrest landet och ritat av kyrkor och slott, torpstugor och kvarnar, smedjor och skjul, ett arbete för vilket framtidens Sverige blir tacksamt.

Genom sitt storverk Stockholms stadshus har Ragnar Östberg (född i Stockholm 1866) blivit den svenske

arkitekt, vilken ej endast i Sverige utan i hela det arkitekturintresserade Europa och Amerika för bra många kommit att framstå som samtidens allra främste.

Östberg arbetade under 1890-talets förra hälft på I. G. Clasons ritkontor och gjorde, sedan han av Konstakademien erhållit stipendium, till stor del på velociped under slutet av samma årtionde en treårig studiefärd i Tyskland, Frankrike, Italien, Grekland, England och Spanien. Några år förut hade han gjort en kortare resa i Förenta staterna.

Stadshuset invigdes midsommaraftonen 1923. Den stockholmska arkitekturkännaren Ragnar Josephson säger, att den andliga grund, på vilken denna byggnad är rest, är 1890-talets romantik, känslan för »det avlägsna i tid och rum». Orient och gammal svensk historia vävdades samman och det var symboliskt, att Verner von Heidenstam fick på invigningsfesten mana till svenskhet.

Under de tolv år, då Stadshuset byggdes, ändrades mycket av den ursprungliga planen, den tillämnade granitbeklädningen ersattes med tegel och den granithuv, som skulle avsluta tornet, ändrades till en kopparklädd lanternin, krönt liksom fordom tornet på det gamla slotet med de tre kronorna.

»Mälardrott», det var arkitektens pseudonym vid tävlingen, bad Mälardrottningen stiga ned till sin sjö, mot vilken hon förut vände ryggen, och från den väldiga Borgargården — *nästan* lika stor som hela Stortorget — skådar man genom loggian över Mälaren och dess båtar (pl. 93).

Stadshuset är ämnat till fest och arbete. Det mindre, tegeltäckta enklare huset åt väster är avsett för kontor och arbetslokaler. Den större koppartäckta, huvudsakligen för fest avsedda byggnaden innehåller tre stora salar. Den ena är Rådssalen i husets östliga del, här rådpläga och besluta stadsfullmäktige. Går man upp

för den nedersta trappan i stora tornet, kommer man till De hundrares valv, ett väldigt, oerhört högt, fyrkantigt rum, kanske det skönaste i hela byggnaden. Genom Stora galleriet, avdelat av svarta, mattslipade kolonner, mellan vilka man ser prins Eugens ypperliga, dekorativa fresk Stockholms stränder, där vid vattnet solförgyllda hus skönjas mellan stiliserade trädgrenar, kommer man till några mindre rum. Från ett av dessa är huvudingången till Gyllene salen. Galleriet är möblerat med fin smak av den både som skulptör och konsthantverkare skattade Sidney Gibson (född på Jonsered vid Göteborg 1877). Fönsternischerna prydas av Ackes stuckreliefer av unga kvinnor. Vår tids stil och nyklassisk smälta i galleriet tillsammans på lyckligaste vis.

Gyllene salen är Nordens förnämligaste för fest avsedda rum (pl. 94). Den vid byggnadstillfället rådande höga svenska valutan möjliggjorde att täcka de enorma väggytorna med i Tyskland utförda mosaiker på guldgrund, minnande om både Venedig och väringarnas Miklagård. Ena kortväggen upptager mosaiken av Mälardrottningen hyllas från östan och västan. Som en gudabild, med stora vidöppna ögon och med stadshuset i sitt sköte, sitter, bysantinskt starkt stiliserad, Mälardrottningen i sin höghet så, som kanske en från österväg återvändande väring skulle tänkt sig en stadsgudomlighet. Helheten är glänsande, gedigen och dyrbar. Einar Forseth (född i Linköping 1892), elev av Gunnar Hallström, har med en exotisk, ofta orientalisk färgkänsla gjort teckningarna till de av Berlinfirman Puhl & Wagener utomordentligt skickligt utförda mosaikerna. Ehuru av olika värde, vittna de flesta om en levande dekorativ fantasi. Mosaiken har en underbar förmåga att förenande stilisera. Det förefaller alldeles naturligt att se Ansgarius döpande ej långt från Elsa Brändström, som bispringer fångar i Ryssland. De höra väl tillsammans, ehuru det förra sked-

*Fig. 46. Takmålning i blått, »Kvarteret Diana»,
i Stadshusets loggia.*

Utförd av Axel Wallert. 1925.

de på 800-talet, det senare mer än ettusen år efteråt. Från altanen utanför Gyllene salen skådar man över och ned i den väldiga ljusgård för fest, som kallas Blå hallen, ehuru de av uthuggningar i teglet prydda väggarna äro röda.

I en tid, misstänksam mot prakt och offentlig skönhet som vår, har en del »ond ymmel och grunk», som det hette under 1500-talet, hörts om Stadshusets utsmyckning. Oron för det allmännas utgifter för »lyxen» är i detta fall obefogad. Knut Wallenberg, Louis Frænckel och andra

enskilda män ha sammanlagt offrat tre millioner kronor för att ge ett skönt och värdigt inre åt Stadshuset. Josef Sachs har bekostat hela Gyllene salens utsmyckning med mosaiker.

Ragnar Östbergs mäktiga konstnärsvilja vilar över hela Stadshuset från grunden, över tegelytorna, krönta med de gyllene statyerna, över det ärggröna koppartaket, till vilket tusentals stockholmare, höga som låga, bidragit med var sin plåt, ända upp till klockorna i tornet. De klinga över den vackraste av alla huvudstäder och tränga ända ned till Stadshuskällaren. Här lever Bellmans anda, han som innerligast hyllat staden. Hans sånger skildras i fresk av Yngve Berg. Med sinnrika, humoristiskt sneda träinläggningar, utförda av Melchior Wernstedt (född i Strängnäs 1886), minnande om det sätt, varpå Fredman ibland såg på arkitekturen, prydes smakfullt samma källarrum.

Går man från Borgargården genom loggian till Stadshusträdgården, ser man i loggians tak i blått mot takets gråa träfärg sig avtecknande mytologiska figurer, syftande på kvartersnamnen i Gamla staden (fig. 46). Bilderna ha till upphovsman den genom sin stora yrkesskicklighet och smak kände konstnären Axel Wallert (född vid Västerås Kvarn i Västmanland 1890). Wallert är en synnerligen god tecknare och ofta mycket förtjänstfull porträttmålare, särskilt i mindre format.

På en av loggians granitkolonner har Christian Eriksson avbildat Carl Larsson i målarrock, blickande ut över sin kära födelsestad.

Stadshusbygget, dess inredning och prydnad äro imponerande uttryck av svensk offervilja för det allmänna under 1900-talets början (fig. 71).

Ragnar Östberg ivrar för att Stockholm skall få behålla *allt* sitt vatten, så att staden, vilken redan genom landets höjning av $\frac{1}{3}$ m. på århundradet får vattenytan

Pl. 92. Kapitäl med fiskar.

Efter teckning av Ferdinand Boberg utfört 1903 på loggian å Rosenbad i Stockholm.

Pl. 95. Loggia i Stockholms stadshus mellan Borgargården och Stadshusträdgården.

Byggnaden uppförd av Ragnar Östberg, färdig 1923.

Pl. 94. Gyllene salen i Stockholms stadshus.

Byggnaden uppförd av Ragnar Östberg, färdig 1923. Väggarnas mosaiker efter teckningar av Einar Forseth.

förminskad, ej genom ytterligare utfyllningar blir torr-
lagd. Kan han utföra något mot det energiska arbetet
för Stockholms förfulande i detta avseende och ej minst
verka för brofrågornas lyckligaste lösning, har han skänkt
sin fädernestad något *ännu* dyrbarare än Stadshuset. Rag-
nar Östberg verkar för att frilägga Norrbro, denna stads-
bildens grundlinje, genom att sänka området framför
Riksdagshuset och därmed skapa en nationalplats i Stock-
holms hjärtpunkt.

Utom Stadshuset, detta Östbergs egentliga storverk,
har han i tegel och med verkningsfull monumentalitet, i
ren enkelhet, uppfört Östermalms läroverk i Stockholm
(1910), Odd-Fellowordens hus i Nyköping (1913) samt
Patent- och Registreringsverkets hus med en ståtlig portal
vid Valhallavägen i Stockholm (1921).

I trä har Östberg utfört konstnärinnan och konstfräm-
jerskan Eva Bonniers ypperligt lagda stuga på Dalarö
samt i tegel doktor Albert Paulis ståtliga hem på Djurs-
holm. Bland Östbergs mest lyckade privata byggnader
är bokförläggaren K. O. Bonniers pittoreskt samman-
byggda två hus i gul puts vid Manilla på Djurgården.
Denna härligt belägna bostad prydes bland annat av
porträtt, framställande förlagets förnämligaste författare
och utförda av våra bästa målare. På Djurgården lig-
ger vid Bellmansro det av silvergrått träspån klädda
hus med tak av rött tegel, som Ragnar Östberg 1905
uppförde på eller rättare sammankomponerade med
bergsknallen. Det skymtar fram mellan de väldiga
Djurgårdsekar, som givit stället dess namn. På Ekarne
förvaras direktör Thorsten Laurins betydande samling
av huvudsakligen nordisk konst och litteratur. Denna
samling är på ett ovanligt lyckligt sätt inordnad i hel-
heten utan att någon utställnings- eller museikaraktär
stör hemtrevnaden. Den tegelbyggnad Östberg 1913
fick göra åt bankiren Philip Geber vid Djurgårdsbrunns-

viken i den s. k. Diplomatstaden torde vara ett av de moderna svenska hem, där smak och komfort på det dyrbaraste men också verkningsfullaste sätt förenats. Vackert insatt i landskapet och med enkla, ädla former är Östbergs åt bankdirektör Jonas Kjellberg uppförda ståtliga hus på Älrviks udde på Lidingön.

Jämnårig med Ragnar Östberg är dennes vän Carl Westman (född i Uppsala 1866). Det var en stor fördel, att Westman, den i sin formgivning allvarsammare och kärvare av de två, fick göra Rådhuset, ett uttryck för lagens stränghet och kraft, under det att Östberg med sitt festligare formsinne fick utföra Stadshusets byggnad, där Stockholms stad skulle ha den angenäma plikten att utöva värdskap. Bland Westmans bästa tidigare byggnader är Läkarsällskapets hus vid Klara kyrkogård i Stockholm. Detta hus, som uppfördes 1906, vittnar både utan och innan om Westmans smak och stilkänsla, också då det gäller konsthantverket — Westman är en av våra bästa möbelarkitekter. År 1913 invigdes det på en hög plåtå på Lidingön vid segelleden liggande Högberga, ett tegelhus med högt sluttande tak. Byggnaden är enkel och dyrbar, avsedd till hem för konstförfattaren Klas Fåhræus, vilkens kunnigt och kräset valda samlingar av nordisk och fransk modern målning, men särskilt av kinesisk konst, den skulle innehålla.

Det nya Rådhuset byggdes 1909—1915. Byggnaden minner om Vasaslottens släta och stolta murar. Enhetlig och sträng, med sitt stora fyrkantiga torn med kopparhuv, är huvudfasaden i vitslammat tegel. Huvudportalen är dekorerad med kärnfulla expressiva granit-skulpturer av de sju dödssynderna, utförda av skulptören Gustaf Sandberg (född i Gränna 1876). Med portalen är ett ovanför densamma sittande fönster hopkomponerat. Detta fönster prydes av reliefen av en

domare och fyra anklagade, två skyldiga och två oskyldiga, och överst sitter S:t Erik med svärd och riksäpple, allt format av Christian Eriksson. Då man genom den öppnade porten ser in i den ståtligt välvda förstugan (pl. 95), har man till höger en väldig åttkantig granitpelare i ett block, kallad Valans pelare, där i naiva reliefer äro återgivna de goda och de onda väsendena samt jordens och himlens uppkomst, människornas skapelse, det första dråpet i världen, Tors strid med jättarna och de tre brunnarna vid världsträdets rötter. Relieferna äro utförda av Aron Sandberg (född i Gränna 1873), broder till Gustaf Sandberg. Han har även utfört de synnerligen originella och karaktärsfulla fyra avvisarna i huvudtrappan, bland vilka särskilt det lyckligt gifta grisparet ur alla synpunkter är beröm värt. Magistratens sessionssal är byggnadens ståtligaste rum. I väggpanelen äro de från gamla magistratssalen överflyttade Sewenbomska Stockholmsvyerna infällda och utökade med en ny, målad av Pelle Swedlund och visande gamla Rådhuset. Vigselrummet, som gav anledning till en uppmärksammas konstdiskussion 1912, då Isaac Grünewald gjort expressionistiska skisser till detsamma, vilka ej blevo antagna, är prytt med dekorativa målningar av Filip Månsson (född i Sventorp, Västergötland, 1864). De framställa ett ornamentalt stiliserat landskap, en sagans lund med blommor, träd och djur, allt i lyckad anslutning till äldre svensk dekorationsmålning, sådan den utfördes under 1500-talets förra hälft på Gripsholm och andra ställen. Hela denna byggnad är präglad av den manlighet och kraft, som utmärka Carl Westman, vilken här i sin konst vill förhärliga det lagbundnas stränga skönhet.

Det av Carl Westman utförda Röhsska konstslöjdmuseet i Göteborg är en tegelbyggnad med kärva och skrovliga murar, lika förnäma som de vackra utställ-

ningssalarna, alla med den verkningsfulla, dyrbara enkelhet i utsmyckningen, som passar ett museum. Få musei-byggnader ha så många förtjänster som den Röhsska.

Lars Israel Wahlman (född i Hedemora 1870) har utom genom några ståtliga lantslott — Hjularöd nära Lund i medeltida fransk borgstil och Tjolöholm i Halland i engelsk stil — gjort sig ett namn genom den sällsynt lyckliga lösning han genomfört av kyrkobyggnadsproblemet i vår tid. Wahlman är en romantiker. Livligt intresserad för blommor, har han av rosenstänglars och rosenträds böjningar — som han själv säger — fått impulser till Engelbrektskyrkans arkadformer. Ovanligt pittoreskt placerad, blickar Engelbrektskyrkan (1914) ut över norra Stockholm. Sakna de mot kyrkan ledande trapporna och terrasserna de stora måtten, så har dock både det yttre men särskilt det inre såväl rikedom som religiös stämning. De mäktiga, rena valven och den konstnärliga utsmyckningen — något bysantiniserade väggmålningar av Olle Hjortzberg — göra denna Stockholmskyrka till en av vårt lands mest lyckade kyrkliga nybyggnader.

Med anslutning till Visby stadsmur har arkitekten Torben Grut (född å Gammalstorp, Västergötland, 1871) uppfört Sveriges storartade idrottsbyggnad Stadion, där vårt land 1912 vid Olympiska spelen vann sina segrar. Grut har i dessa på en gång sköna och stränga tegelmurar skapat en ypperlig svensk ram åt leken med allvar på botten. Han har fått världsrykte genom sina tennispaviljonger. I Svenska legationens hus i Helsingfors har Grut tagit Tessins konungaslott till utgångspunkt. Huset är fullt värdigt Sverige, dess ädla fasad vid hamnen, trappor, gallerier och salonger äro storsvenska.

Carl Bergsten (född i Norrköping 1879), representant för moderna strävanden i arkitekturen, har byggt Liljevalchs som utställningslokal högt skattade konsthall på

Djurgården i Stockholm. Bergstens Svenska paviljong på Parisutställningen 1925 överglänste genom sin ädla enkelhet och skönhet de övriga byggnaderna på den jättestora konstindustriutställningen, som blev en storartad seger för svensk konstslöjd.

Inom kyrkobyggandet märkes också Sigfrid Ericson (född i Göteborg 1879) genom sin storartat belägna, nästan fästningsartat utformade Masthuggskyrka — en andans borg —, synlig långt ifrån havet, då man närmar sig Göteborg.

Tillsammans med Arvid Bjerke (född i Göteborg 1880) har Ericson gjort det mesta av Göteborgsutställningens 1923 pittoreska och av både in- och utländska fackmän mycket prisade arkitektur. I sammanhang med Göteborgsutställningen invigdes ett nytt konstmuseum vid Götaplatsen i Göteborg; det öppnades som museum den 14 mars 1925. Byggnaden är uppförd av arkitekterna Bjerke och Ericson och har kanske en något kärv nyklassicitet till det yttre och svårtillgänglighet genom alltför många och höga trappor såväl utanför som i det inre. Fasaden delas av sju likformiga öppningar, de s. k. »gäspningarna». Skulpturhallen har emellertid en monumental skönhet, och med utmärkt smak är museets förträffliga innehåll uppställt och anordnat.

Ivar Tengbom är född i Vireda, Småland, 1878. Sedan han studerat vid Konstakademien och i Paris, öppnade han arkitektkontor i Stockholm, väckte uppmärksamhet för sitt Rådhus i Borås 1909 och slog fullständigt igenom hos både fackmän och arkitekturintresserade genom sin 1915 färdiga byggnad för Enskilda Banken i Stockholm. Samma år hade han genom sin gedigna och smakfulla stormansbyggnad i Diplomatstaden norr om Djurgårdsbrunnsviken åt justitierådet Trygger i tegel utfört ett av de solidaste och vackraste stockholmska »egnahemmen». Samma förtjänster finnas i den 1916 vid Karlavägen i

Stockholm uppförda Philipssonska villan med sin kolonnprydda putsfasad av sydländsk verkan.

Tengboms Högalidskyrka i Stockholm vid Riddarfjärden — invigd den 10 juni 1923 — ger genom sina höga torn, egendomligt nog här placerade på var sin sida om koret, något pittoreskt åt Söders silhuett. Det yttre minner om Mariakyrkan i Visby, ehuru Högalidskyrkan ej som den gotländska är vitmenad utan visar tegellivet. Utanpå förenas gotiska former med renässansornament. Man har kommit långt ifrån de »stilenlighetens faror», vilka Gustaf Upmark d. ä. på 1890-talet med så mycket fog påpekade.

Själva kyrkorummet är oöverträffat i fråga om helgd och stämning, då det gäller vårt land och, kan man säga, då fråga är om det protestantiska kyrkorummet över huvud taget (pl. 96). Erik Jerken (född i Stockholm 1898) har utfört altarskåpets något ryskpåverkade bilder. Gunnar Torhamn (född i Kungshamn, Blekinge, 1894) är upphovsmannen till det väldiga träkrucifix, där han, som han själv en gång sagt, sökt ingjuta en gotisk anda i en form, som bygger på klassisk grundval. Torhamn har, påverkad av 1400-talets italienska väggmålningskonst, särskilt Masaccio, på det sinnrikaste och konstnärligaste sätt löst uppgiften att dekorera det trånga men höga dopkapellet i Högalidskyrkan med bysantinskt stiliserade, av strängt religiöst allvar präglade väggmålningar.

Stockholms Enskilda Banks nyssnämnda byggnad har sin fasad vettande åt Kungsträdgården. Den nedre delen är klädd med svart granit, mittpartiet, som omgiver portalen, är prytt med reliefer i samma stenart, utförda av Carl Milles. Varje figurpar står på ett kopplat halvkolonnpar. Lyckligare har ej här i landet under senare tider skulptur förenats med arkitektur. Lagom karikerade för att vara tillräckligt uttrycksfulla och deko-

rativa avbildas i stenen fyra par gubbar som sinnebilder för handelns och penningeväsendets utveckling. Tengbom har i denna bankbyggnad och i det med denna på andra sidan om gatan sammankomponerade huset, byggt i samma stil om också enklare, använt en nyan tik av monumental och dock modern verkan. Allt är också i det inre behandlat med den största omsorg och med en smak, som sträcker sig till de minsta detaljer.

Det Konserthus med kolonnprydd fasad, som Tengbom 1926 utförde vid Hötorget i Stockholm, är en hyllning åt den konst, som väller fram ur vårt djupaste inre, åt »tonernas vågor, himmelska lågor». Två musiksal, en större, som en antik tempelgård med takets väggfästen borttrollade men tyvärr avslutad genom en sönderdelad fondvägg, vilken ger ett osäkerhetsintryck, och en mindre sal för kammarmusik äro sinnrikt lagda på samma plan. Stenmosaik i förstugans golv, dekorativa målningar i taket och på väggarna av Grünewald i lilla salen samt skulpturer av Milles pryda denna kulturanstalt.

Handelshögskolan i romerska enkla och värdiga former, tillkommen tack vare Knut Wallenbergs givmildhet till det allmänna, är belägen vid Sveavägen i Stockholm och invigdes 1926. Det är också ett av Tengboms verk. — Det skönaste — man skulle kunna tillägga behagfullaste — affärshus, som hittills uppförts i Sverige, är Tändsticksbolagets byggnad vid Västra Trädgårdsgatan i Stockholm, färdigt 1928. Skulle man kunna anmärka på sessionssalens böjda planform, så äro i stället fasaden och särskilt gården mönster av ädel förfining. Den senare vinner dessutom av att prydas av springbrunn och andra skulpturer av Carl Milles.

Den av de arkitekter, som omkring 1925 var tongivande, är Gunnar E. Asplund (född i Stockholm 1885). Han har blivit kallad en romantisk klassicist, och han

älskar både fantasiinslaget och de omkring 1925 så moderna nyklassiska formerna; nu, 1929, älskar han de allra modernaste formerna. Asplund har tillsammans med Sigurd Lewerentz (född i Sandö 1885) planerat Skogskyrkogården vid Enskede söder om Stockholm (färdig 1920). Asplunds Stadsbibliotek vid Sveavägen i Stockholm, ett av de många uttrycken för Knut Wallenbergs frikostighet mot huvudstaden, blev färdigt 1928. Den stora ofullbordade cylindern, som ej har någon avslutning upptill, verkar liksom huset för övrigt främmande i stadssilhuetten. Den innehåller den stora läsesalen, ehuru bokhyllorna upptaga blott en ringa del av väggens yta. Det yttre omgives av en basarbyggnad av mycket störande verkan.

Bland de många goda arkitekter, som nu arbeta, är Cyrillus Johansson (född i Gävle 1884) en av de allra främsta. Mest känd är han för sitt lagerhus för Vin- och Spritcentralen vid Norrtull i Stockholm. Med sitt höga tak över mörkröda tegelmurar upptager det ett helt kvarter, och det åsyftar och har också »skulptural kubverkan», man kan tillägga, av lycklig art.

Affärsarkitekt med utmärkta uppslag är Sven Wallander (född i Stockholm 1890). Han är son till Alf och Gerda Wallander. Det är Sven Wallanders goda idé att på Kungsgatan i Stockholm skaffa en arkitektonisk höjdbetoning genom tvenne skyskrapor, flankerande det stora och vackra brovalvet. Bägge tornen göra sig utmärkt gott i stadsbilden. Det är Wallander, som uppfört det norra, 1923. År 1925 blev det södra färdigt, uppfört av Ivar Callmander (född i Göteborg 1880). I jämförelse med de amerikanska äro de stockholmska skyskraporna dvärgar, Woolworth Building i New York är 228,6 m. hög med 55 våningar, de stockholmska tornbyggnadernas höjd är 60 m. med respektive 16 och 17 våningar.

*Pl. 95. Völvd gång i Stockholms rådhus.
Byggnaden uppförd av Carl Westman. 1915.*

Pl. 96. Det inre av Högaliðskyrkan i Stockholm.

Uppförd av Ivar Tengbom. 1925.

Genom att höga hus oförmedlat fingo skjuta upp alltför stora för stadens invånarantal och bryta helhetsintrycket, genom att ingen hänsyn togs till staden som en vuxen organism med sina rötter i det förflutna och därigenom att de ekonomiska intressena fingo göra sig för breda fördärvades mången treven svensk mindre stad.

Erik Hahr är född i Dingtuna, Västmanland, 1869 och har sedan 1909 varit stadsarkitekt i Västerås. Den gamla kulturstaden vid Mälaren har haft stor båtnad av hans verksamhet. I Västerås ha också Asefabrikens byggnader, utförda efter ritningar av arkitekten Hahr, givit ett icke oväsentligt skönhetsvärde åt denna stad.

Förstadssamhällena omkring Stockholm, som delvis varit avskräckande fula i sitt bebyggande, ha mer och mer vunnit i skönhet. Äppelviken, Smedslätten och Ålsten ha fått den mest idealiska utformning. De äro belägna strax väster om Stockholm vid Mälarens norra strand. Byggnaderna där ligga ej huller om buller. De ha oftast ordnats efter gator och syfta till svensk småstadstyp sådan den borde vara med rika blomstermassor i trädgården på husens inre sida.

Folke Zettervall (född i Lund 1862) har gjort en viktig och lycklig insats i järnvägsstationsbyggandet.

För de svenska småhemmens praktiska och konstnärliga utformning har arkitekten John Åkerlund (född i Borås 1884) varit av den största och lyckligaste betydelse.

På några ställen i Europa har man under de senaste decennierna förstätt, att stil och ett mera omfattande skönhetsinflytande i våra samhällen endast genom en god arkitektur kunna arbeta sig fram.

Ingenstädes har man, då det gäller hemmet, det egna huset, såväl det inre som det yttre, arbetat så lyckligt och framgångsrikt som i England. Vad stadsarkitektur och monumentala byggnader åter angår, har sträng stil

kanske mest storslaget kommit till sin rätt i de tyska städernas nya byggnader vid 1900-talets början. Men även Danmark har haft att glädja sig åt en mycket sund arkitekturutveckling, där pieteten och det måttfulla, kort sagt god smak, fått göra sig mera gällande än på de flesta andra ställen. Det kan ej heller nekas, att den svenska byggnadskonsten i sinne för gott material, i stora grepp, i en hel del geniala nyskapande, men vid de inhemska traditionerna anknytande konstnärer haft och har en glansperiod. Den hör nu till de främsta i världen, och man kan blott hoppas, att vi skola skydda det relativt lilla, men därför för oss så mycket dyrbarare gamla, som vi ha kvar, och att, på samma gång hänsyn tages till det praktiska och ekonomiska, den för allas vårt andliga välbefinnande nödvändiga skönhetsynpunkten måtte ytterligare få stödas och främjas av energiska byggnadskonstnärer. Så skola vi kanske få en modern svensk stil med allt vad detta innebär av nationell hälsa och kulturstadga.

Den svenska arkitekturen har, förefaller det, omkring 1925 haft en tid av stadga och storhet. Tidslynnets rörlighet och oro fordra tyvärr nyheter i en takt, som omöjliggör organiskt växande. En flack internationalism, en standardisering, en nivellering på lägre plan ha legat i luften. Intrycken från Nordamerika med dess storartade tekniska och ekonomiska utveckling ha framkallat skyskrapeönskningar. Att skyskrapan kan ha skönhetsvärden erkännes av många europeiska arkitekter, och att den kan ge amerikansk karaktär åt både New York och Chicago är en nationell fördel för Amerika. I de flesta städer av någon egenart och stil sönderbryter skyskrapan emellertid proportionerna och enheten.

Fransk-schweizaren Le Corbusier (se del II, s. 224) och åtskilliga tyska modernistiska arkitekter ha beslutit sig för att bygga »vanliga hus åt vanliga människor».

Huset skall fylla sin »funktion» — därav funktionalismen som namn på den nya stilen — liksom en maskin fyller sin uppgift, och en ny skönhet — den funktionella — skall då komma fram. Stilen verkar kubistisk, torr och enformig samt har redan (1929) lyckats banalisera och denationalisera stadsbilden flerstädes i Europa, ej minst i Holland.

Arkitekten blir genom funktionalismen satt ur funktion, han ersättes helt och hållet av ingenjören och blir obehövlig. Naturligtvis kan och bör den ingenjör, som har sinne för skönhetsvärden, i automobilers och andra maskiners grundform och linjer arbeta fram en maskinell estetik. Men en skönhetsuppfattning med traditionella värden, som ej uteslutande håller sig till det maskinella, behövs nog, då det gäller att bygga hus för människor, det tycks en mångtusenårig arkitektonisk erfarenhet ha visat. Byggnaden skall avspegla också något andligt hos den gud eller de människor, som där ha sin boning.

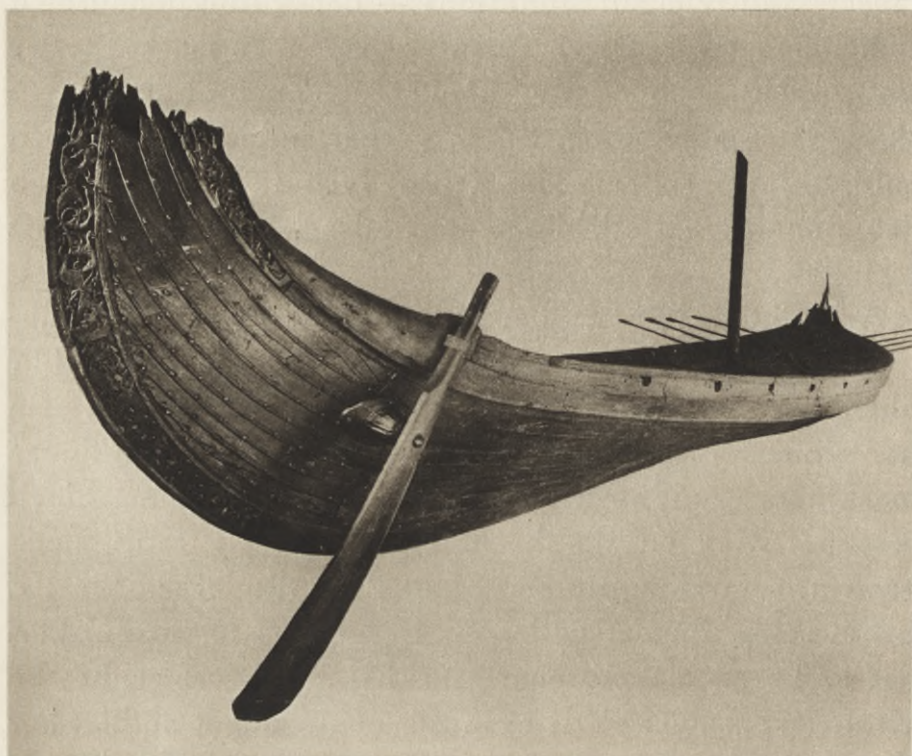

Fig. 47. Osebergskeppets bakstam med styråran på styrbordssidan.

Kunglig praktslup från 800-talet. Oslo.

NORGE

I NORGE fanns under vikingatiden, då Nordens inbyggare i följd av gemensamt språk och gemensamma krigståg oftast kände sig såsom utgörande *ett* folk, en hög konstnärlig kultur, vars rika slingornamentik påverkades av den samtida karolingiska konsten i Tyskland och Frankrike och av anglosaxiska och irländska ornament samt utmärktes av starkt stiliserade djurhuvuden.

*Pl. 97. Drakhuvudprydda stolpar, funna i Osebergsskeppet
och använda i samband med de även där
hittade fordonen.*

Universitetets Oldsagsamling, Oslo.

*Pl. 98. Detalj från portal till Urnes' stavkyrka i Sogn.
Kyrkan — Norges äldsta stavkyrka — uppförd omkr. 1100.*

Pl. 99. Dörr av furu från Vallhofsstað på Island
omkr. 1250.

I övre cirkeln: Didrik av Bern, d. v. s. Teoderik, frälsar ett lejon från en drake och får sedan
lejonet till följeslagare. I nedre cirkeln fyra vingade drakar, bitande sig i sljärten.
Nationalmuseum, Köpenhamn.

*Pl. 100. Långhuset i Trondhjems domkyrka.
Från 1200-talet. Efter fotografien lagen 1914.*

I augusti 1903 hittades på gården Oseberg i Jarlsbergs och Larviks fylke nära staden Tönsberg på västra sidan av Oslofjorden ett i blåleran nedgrävt skepp, något över 21 m. långt och 5 m. brett. Detta med sällsynt praktfulla träsniderier dekorerade väldiga fartyg framdrevs med 15 par åror och var troligen avsett till kungliga lustfärder (fig. 47). Över skeppet var byggd en gravkammare, som visserligen tämligen kort efter gravsättningen blivit plundrad, men som dock visade sig innehålla bland mycket annat flera praktslädar och en fyrhjulig vagn, möjligen avsedd för någon kulthandling (pl. 97).

Skäl tala för att denna ur kulturhistorisk och konstnärlig synpunkt så märkliga grav är uppkastad över drottning Åsa, invid vilkens kvarlevor en troligen vid begravningen åt henne offrad uppvaktande kvinna hittats. Drottning Åsa var svärdotter till Olov Trätälja och farmor till Harald Hårfager.

Vad den norska arkitekturen beträffar, finnas av byggnadsverk, som äro av betydelse för icke norrmän, från den romanska tiden de egendomliga stavkyrkorna av trä, från gotiken Trondhjems nu starkt restaurerade domkyrka. Av ojämförligt största intresse äro stavkyrkorna, så kallade, emedan de byggts av runt eller kluvet virke, s. k. stavar, d. v. s. lodräta stockar eller plankor, som nedstuckits i fotträ eller syllar för att träet ej skulle ruttna nedtill.

Även mitt på ljusa dagen bland ängens gula »bullenblomster» gör en dylik kyrka med sitt svartnade virke, med sina många tak och utsprång, sina drakhuvuden och sina fiskfjällliknande takspån ett fantastiskt intryck. En svalgång med bröstvärn och på detta ett kolonnett-galleri med rundbågar löper runt kyrkan. Vad det inre beträffar, är det så gott som alldeles mörkt, men i koret, ibland som i de romanska kyrkorna avslutat med en absid, lyste ljusen för prästerna, så att man, då man

vant sig vid halvdagern, kunde se träkolonnerna och ända upp i taket med dess stöd och takstolar. En liten förstugukvist förbindes ofta med portalen, som ibland omgives av den rikaste slingornamentik i den yngre järnålderns eller ännu senare i romansk stil.

Norge har haft omkring 900 stavkyrkor. Några äro lyckligtvis bevarade, i Telemarken Hitterdal, åtskilliga i Valdres och Gudbrandsdalen samt Urnes i Sogn, den senare också särskilt viktig i ornamentalt hänseende (pl. 98). Utmärkt väl bibehållen är Borgunds stavkyrka i Sogn, 20 km. från Sognefjordens innersta vik. Den härstammar troligen från 1100-talet, i likhet med de flesta bevarade stavkyrkor. Helt säkert ha dessa kyrkor rönt starka intryck av de hedniska inhemska trätemplen. De vittna om en hög kultur och täta förbindelser med den anglosaxiska världen.

Island, upptäckt vid mitten av 800-talet, bebyggdes huvudsakligen av högättade norrmän men även av andra skandinaver. Ön hade en befolkning, har man sagt, som härstammade från hela Nordens bondearistokrati. Invånarantalet var omkring 100,000. Under 1200- och 1300-talen hade Island sin litterära storhetstid. På den ödsliga, trädlösa ön — större än hela Götaland — berättade och diktade man med stor konst om händelser och bragder på ön, om Nials och hans söners död, och skildrade även i sagorna vad som tilldragit sig i Skandinavien och annorstädes, och man skrev om Didrik av Berns bragder och Nibelungarnas bedrifter.

Den här avbildade kyrkdörren från Valthjofsstad (pl. 99) visar den symboliska bilden, hur Didrik av Bern — så kallades östgotakonungen Teoderik, som dog 526 — angriper en drake för att frälsa ett lejon. Med utomordentlig skönhet fyller bilden dekorativt cirkeln i övre dörrhalvan.

Från England har Trondhjems domkyrka fått grundplan,

formgivning och ornamentik, och det är troligt, att engelska hantverkare arbetat på domen. På den plats, där domkyrkan nu står, byggdes av Olav Kyrre i slutet av 1000-talet en romansk kyrka, där Helge Olavs ben förvarades. Olav hade 1030 fallit vid Stiklastad ej långt norr om Trondhjem. Under 1100-talet, då Nidaros-Trondhjem blev ärkebiskopssäte, byggde ärkebiskop Eystein ett romanskt tvärskepp på Nidarosdomen. Eystein levde några år i landsflykt i Canterbury i England, där engelske konungen Henrik II Plantagenet 1170 låtit i själva kyrkan döda ärkebiskop Thomas Becket, ett mord som väckte uppståndelse och förfäran i både Sverige och Norge. Canterburydomen ombyggdes just vid den tiden i gotisk stil och här uppfördes ett gotiskt kapell som begravningsplats för Becket och kallades Becket's Crown. Då Eystein återvänt till Nidaros, lät han uppföra de nya delarna av kyrkan i gotisk stil, och det åttkantiga tornet — Oktogonen — är, påpekar Dietrichson, utfört efter förebild av Becket's Crown. Under 1200-talet byggdes långhuset treskeppigt. Det romanska tvärskeppet ombyggdes i gotisk stil, och ett gotiskt torn uppfördes över korsmitten. Hela domkyrkan, som invigdes vid 1300-talets början, var byggd i tidig engelsk gotik med täljsten och marmor som material. Den är Nordens mest imponerande kyrka (pl. 100).

Trondhjemsdomen har under det sista halvseklet varit under ombyggnad, och denna leddes länge av arkitekten Eilert Kristian Christie (född i Bergen 1832, död i Trondhjem 1906). Mellan åren 1909 och 1925 stod för arbetet professor Olav Nordhagen (född i Oslo 1883, död 1925). Försök ha gjorts att hindra Nordhagens planer. Med betydande energi har författaren Macody Lund sökt göra gällande, att Trondhjems domkyrkas proportioner ursprungligen varit bestämda av ett geometriskt system och att det som nu skall tillbyggas borde upp-

föras efter detta. Dessa mystiskt matematiska funderingar ha slagit an på många men ha hos andra, såsom hos den framstående vetenskapsmannen Hans Dedekam, mött starkt motstånd, som han framställt i sin bok *Gotik og geometriske systemer*.

Norges makt sträckte sig vida under 1100- och 1200-talen, och i Kirkwall på Orkneyöarna — på fornnorska Kirkjuvåg — anlades under 1100-talets förra hälft av norrmännen S:t Magnus' väldiga katedral.

Att Norge har en rätt betydande medeltida målningkonst, starkt påverkad från England, framgår av riksantikvarien Harry Fetts undersökningar. Han framhåller, att det fanns flera märkliga inhemska norska målarskolor och konstnärer, och att en av de viktigaste bland dessa senare, den s. k. Hitterdalsmesteren, under 1200-talets förra hälft, då Håkon Håkonsson stred om makten med Skule Jarl, målat på ett antemensale — prydnad på altarets framsida — en tronande Kristus, som till hälften står kvar i de bysantinska formerna och har en majestätisk storhet, som väl kan mäta sig med mycket av den tidens europeiska konst.

Både på Island och i Norge blomstrade ännu under 1600- och 1700-talen den gamla träsnidarkonsten och husgeråden fingo både ädel form och vacker ornamentik. Det fanns i Norge en bondkultur utan motstycke. Norges mest betydande 1600- och 1700-talskonstnär var Magnus Eliesen Berg (född 1666, död i Köpenhamn 1739). Han var bondson, fick hjälp av danske ståthållaren i Norge, studerade så i utlandet och var egentligen elfenbenssnidare. Det är egendomligt att se en norsk bonde som Magnus Berg i det nästan vällustiga materialet elfenben återge barockens mytologiska figurer och yppiga former.

Harry Fetts och Carl W. Schnitlers forskning har visat, att den borgerliga kulturen i Norge under 1600- och 1700-talen, särskilt vad heminredningen beträffar,

Pl. 101. Stalheim.

Målning av J. C. Clausen Dahl. 1842. Nasjonalgalleriet, Oslo.

Pl. 102. De ensomme Gamte.

Målning av Adolf Tidemand. 1849. Nasjonalgalleriet, Oslo.

stod på ett högre plan än man förut visste. Den under 1700-talet i Europa så omhuldade keramiken idkades i Norge vid Herrebøe fajansfabrik nära Fredrikshald. Det var egentligen blott under 1760-talet, som de nu så oerhört dyrbara blåvita Herrebøefajanserna utfördes.

Den ståtligaste profana träbyggnad, man kan väl säga i hela världen utom Japan, är den av den rika fru Schöller 1776 i Trondhjem uppförda Stiftsgården, nu bostad för Norges konung, när han vistas däruppe.

»Kongeboligen» i Oslo uppfördes av Hans Ditlev Frans Linstow (född i Hørsholm på Själland 1787, död 1851). Genom penningknapphet och ej minst genom ovilja mot unionskonungen krympte den ursprungliga planen ihop till den något kärvt nyklassiska, storartat väl placerade byggnad, som nu är bostad för den norska kungafamiljen. Detta slott blev färdigt 1848. Äran av den monumentalata gatan Karl Johan kan även Linstow tillskriva sig.

Den ståtligaste profana byggnad i hela Norge, Nordens ädlast formade högskolebyggnad, är det under 1841—1852 i en av preussaren Schinkel starkt påverkad nyklassisk stil byggda Universitetet i Oslo. Dess arkitekt var Christian Heinrich Grosch (född i Köpenhamn 1801, död i Oslo 1865). Grosch omfattade sedan romantikens idéer. I röd tegelsten i romansk stil utförde han omkr. 1840 Slakterbodene och Brandvaktbygningen mot Karl Johan.

Johan Henrik Nebelong (född i Köpenhamn 1817, död där 1871) flyttade 1840 till Norge och utförde det lilla vita »nipsslottet» Oscarshal 1847—1852. Byggt som en engelsk medeltidsborg, reser sig miniatyrslottet på Bygdö vid Oslo. En engelsk romantik, påverkad av Walter Scott, talar från dessa murar liksom från det samtida Kastellet på Kastellholmen i Stockholm. Tidemand och Gude prydde Oscarshal med folklivsbilder och landskap.

Den förste store norske konstnären var landskapsmålaren J. C. Clausen Dahl.

Johan Christian Clausen Dahl föddes 1788 i Bergen och dog i Dresden 1857. Barn av fattiga föräldrar, blev han först sent målare. Dahl utbildade sig i Köpenhamn, men levde nästan hela sitt liv i Tyskland, där han fick rykte som landskapsmålningens förnyare och blev särskilt vän med den store landskapsmålaren Caspar David Friedrich, vilken hade, såsom Dahl säger, under den rent realistiska framställningen förmågan att ge »det mere skjulte Naturliv». Det hade också Dahl själv. År 1817 gjorde Dahl en resa från Köpenhamn till Skåne, där han besåg de samtida målningarna av Karl von Breda och Westin, men fann landskapsmålaren Fahlcrantz' arbeten redan då väl mörka. Genom studier av gamla holländska målare såsom Ruisdael fick han de vägvisare till romantik och natur han bäst behövde. Mer och mer förstod och återgav han verklighetens skönhet. Mästerligt har han skildrat månskenet vid Sundet eller Elbe, helst målade han dock Västnorge och högfjället. Hans tavlor, såsom Stedje i Sogn (1836) eller Haugsfossen (1838), äro landskap som vittna om realism och om en förmåga att frigöra sig från det konventionella, som eljest fanns i så mycken romantisk landskapsmålning. Romantik, men av den friskaste sorten, finnes i en av hans bästa tavlor, Björken i storm (1849), där livets strid på ett både poetiskt och symboliskt sätt uttryckes. Han har i detta förträffligt, man kan nästan säga dramatiskt, målade träd velat teckna, hur hårt men också hur glatt livet kan förefalla för ett litet nordiskt folk, även då födan är knapp, platsen farlig och ovädret bistert, såsom för den ljusa björken i skrevan vid bråddjupet. Dahls Stalheim, målad 1842, visar hur regnbågen välver över Jordalssnutens väldiga kägla (pl. 101). Förgrunden med en mängd detaljer och plan har kommit Jens Thiis att om denna tavla använda det hyllande ordet »kinesisk».

Det moderna norska landskapsmåleriet börjar sålunda,

liksom världens äldsta landskapsmålningar i Kina, med att söka det namnlösa heliga, som susar i träden, som brusar i vattenfallet och som skymtar mellan molnen på höjderna, och sedan uttrycka detta med den fastaste och mest konstnärliga teknik.

I Dahls anda fortsatte Thomas Fearnley (född i Fredrikshald 1802, död i München 1842). Den mest gripande av hans målningar är Labrofossen vid Kongsberg (1837).

Den bondfödde Peder Paulsen Balke (född på Helgön i Mjösen 1804, död i Oslo 1887) har stora likheter i det romantiska målnings sättet med Marcus Larson, då han skildrar den yttersta Norden, månen genom brustna skyar strålände över Nordkap eller havet i storm vid Vardehus fästning. Det finnes i Balkes bästa tavlor, såsom Den gamle Bro med dess motsättning mellan brons livsfarliga, graciösa lätthet och de väldiga fjällen, något östasiatiskt.

Vid mitten av århundradet var Düsseldorfskolans målnings sätt i Norge liksom hos oss det mest uppskattade, och Adolf Tidemand (född i Mandal 1814, död i Oslo 1876) vann allmänt intresse för sina skildringar ur bondelivet. Under en resa i Norge sommaren 1843 fann Tidemand sin rätta ämneskrets i det norska bondelivet och mötte under färden Hans Gude, som skulle bli hans vän för livet. På denna resa upptäckte han också »Rögstuen», d. v. s. insåg vilket härligt nordiskt belysningsmotiv, som låg i en stuginteriör med ljus ifrån taket. Det fanns både äkta och mindre äkta söndagsstämning i vad Tidemand gjort. De ensomme Gamle (1849), där gubben läser bibeln för gumman, har den rätta helgden (pl. 102). Något panoptikonartad förefaller kanske Haugianerna från 1852, en hyllning till de stilla och gudfruktiga. Belysningen kommer ovanifrån genom öppningen i taket. Dramatisk i bästa mening är Fanatikerna (1856), en väckelsescen från en stuga i Nordnorge (Nationalmu-

seum, Stockholm). Både den mest auktoritativa kritiken och den stora publiken ansågo, att Tidemand på utställningen i Stockholm 1866 var den störste nordiske målaren.

Tidemands vän Hans Gude (född i Oslo 1825, död i Berlin 1907) intog inom landskapet samma framskjutna plats som Tidemand i bondelivsskildringen. Tillsammans med Tidemand målade Gude år 1848 Brudefærden i Hardanger, vilken genom sin nationella ton, sitt idealiserade bondeliv och sin naturskildring, mera norsk än man förut var van vid, blev karakteristisk för tidens litterära och konstnärliga riktning. Gude, som var medelpunkten för skandinaverna i sitt hem i Düsseldorf med dess vackra värdinna — fru Betzy Gude, född Anker —, målade i Tyskland de norska motiven, mest hyllad kanske för sina bilder från norska havskusten med solglittret över vågorna och väldiga fjäll i bakgrunden. Det var något välbalanserat, ibland något tamt, i Gudes tavlor. Senare delen av sitt liv levde han i Karlsruhe och i Berlin. Hans elever vördade hans fina, musikaliska personlighet.

År 1827 föddes i Skien, året innan Ibsen såg dagens ljus i samma stad, August Cappelen, död vid 25 års ålder 1852 i Düsseldorf. En dyster storhet vilar över hans bilder av utdöende skog, smärtan över förgängelsen, över att allt skall vissna och allt skall ruttna, får ett harmoniskt och mäktigt uttryck i hans tavlor.

* * *

Norges två bästa bildhuggare vid 1800-talets mitt voro Julius Middelthun och Brynjulf Bergslien. Julius Middelthun (född i Kongsberg 1820, död i Oslo 1886) var lärjunge till Molin och vän med skalden Welhaven, av vilken han 1860 utförde ett av de bästa skulpturporträtt i Norden, där det »aandfulle» hos den på en gång lyriske och kritiske norrmannen kommer till sin rätt.

Brynjulf Bergslien (född i Voss 1830, död i Oslo 1898) utförde 1875 sitt förnämsta arbete, Karl Johans ryttarstaty, rest framför slottet i Oslo, ej bara en av de bättre, utan också en av de bäst placerade av Nordens ryttarstatyer. Bilden äger mycket av den ridderlighet, som gjorde Karl Johan omtyckt i Sverige och Norge, och överträffar vida Fogelbergs prosaiska Karl Johan-staty i Stockholm.

Stefan Sinding (född i Trondhjem 1846, död i Paris 1922) tillhör den konstnärligt högt begåvade slakten Sinding. År 1883 utförde han den imponerande realistiska gruppen Barbarkvinna bär sin döde son ur striden. Av stor linjeskönhet är hans kanske mest harmoniska arbete Fången moder ger sitt barn di (1887), där modern med händerna bakbundna med en älsklig åtbörd böjer sig mot den lille, som fattar bröstet. — Sinding bosatte sig vid 1880-talets mitt i Köpenhamn och blev dansk medborgare. Hans grupp To Mennesker (1891), en man och en kvinna, som omfamna och kyssa varandra, lider kanske av en viss torrhet och kantighet, men har dock skulpturala förtjänster.

I Gustav Vigeland (född i Mandal 1869) har Norge en av samtidens märkligaste bildhuggare.

Han studerade i Köpenhamn för den yngre Bissen och begav sig sedan på många och långa resor. Han tyckes ha fått sina starkaste intryck från Rodin och har liksom den store franske mästaren velat och kunnat skildra rörelsen, gåendet och virvlandet och även lidelsen. I sina magra figurer minner Vigeland om Donatello.

Mannen och kvinnan förenade, än främmande för varandra, än älskande och än hatfulla, var huvudtemat, och de magra bronskropparna, där man såg lerbehandlingen i avgjutningarna, hade intet av den klassiska harmonien eller renässansens fyllighet och ännu mindre av rokokons glatthet eller av nyklassicismens kyla. De voro blott

bostäder, ibland skröpliga, adlade av lidandets storhet hos de själar, som, fyllda av trots, oro och längtan, i dem hade sin boning. — De famntag, genom vilka man och kvinna söka att komma ifrån sin ensamhetskänsla, ibland lystna, ibland krampaktiga, har Vigeland skildrat med en konst, som ej sällan avslöjar själva urgrunden hos människan. De osaligas förtvivalade ringdans kring satan har han framställt på bronsreliefen Helvetet (1897).

Vigelands monument av den store, som blott tjugusju-årig 1829 avlidne norske matematikern Nils Henrik Abel visar denne representant för den allra mest abstrakta vetenskapen naken, susande genom rymden (pl. 103). Han blickar stolt framåt, stående på ett par tjänande andar. Denna märkliga grupp uppsattes 1908 i Oslo. Bland konstnärens många monument märkas Wergelandsmonumentet i Kristiansand och det, som återger Wergelands syster kvinnosakskvinnan och författarinnan Camilla Colletts magra idealistiska gestalt. På denna i slottsparken i Oslo resta staty framställes hon frysande inför allt kallt i världen. Hon sveper om sig schalen och vandrar fram, grubblande på vad hon skall kunna göra för att värma och styrka sina medmänniskor.

Om djup psykologi vittna också konstnärens brons- och marmorhuvuden. Porträttbysterna av Oskar II, av Garborg, av Jonas Lie, av Hamsun, men främst av alla den av hans broder målaren Emanuel Vigeland, höra i likhet med den sällsynt känsliga och på ett monumentalt sätt utformade Moder och barn till den verkligt stora konsten.

Efter många års förarbeten utställde Vigeland 1906 modellen till en jättefontän, som skulle kosta 350,000 kronor. Fontänen skulle ligga mellan Stortingshuset och Nasjonalteatern i Oslo. En väldig skål skulle uppbäras av sex jättar i brons, brunnskaret prydas av sextio bronsreliefer, det hela skulle omgivas av tjugu stiliserade

Fig. 48. Fritz Thaulow som friluftsmålare vintertid.

Teckning av Christian Krohg. Omkr. 1890.

trädgrupper av brons, i vilka människor — ibland framställda flygande — äro fastsatta. Detta är en ohygglig tanke ur skulpturell synpunkt.

Efter några decenniers ivrigt arbete växte planen. Monumentet skulle nu ligga vid Majorstuen i Oslos utkant. I flera terrasser, på ett område 60 m. brett och 275 m. långt, skulle bronsbilderna och de nya granitgrupperna uppställas. Den övre terrassen med en obelisk i mitten skulle prydas av trettiosex granitgrupper. Det skulle bli en Via triumphalis, som icke ledde någonstades, där endast terrasseringsområdet skulle kosta 2,700,000

norska kronor. Man har anledning att tro, att den geniale konstnären förlyft sig på denna i formlöshet och omåttlighet utmynnande anhopning av delvis osmakliga, delvis underbart sköna och karaktärsfulla skulpturer (pl. 104).

Robert Vilhelm Rasmussen (född i Skien 1879) har varit domkyrkobildhuggare i Trondhjem och där gjort högt skattade ting i historisk stil. Vilken monumentalitet han kan nå i sina porträtt ser man dels av det ypperliga huvudet av den norske arkitekten Magnus Poulsson, dels av den jättemedaljong han gjort av en av Nordens mest betydande mecenater, den norske bryggaren och konstfrämjaren Christian Langaards energiska anlete.

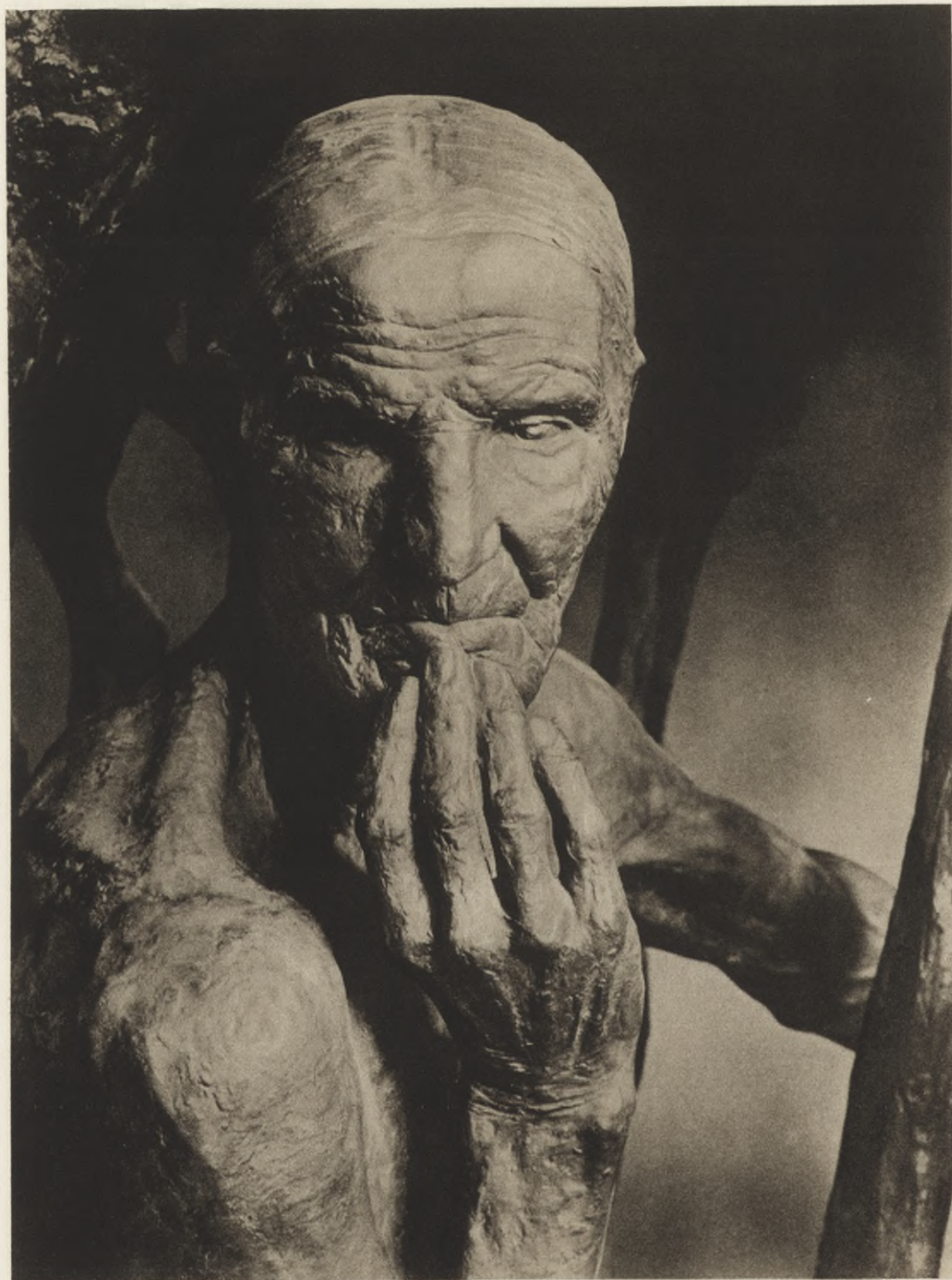
* * *

»Jeg tror at Naturalismen ligger os norske i Blodet», säger Eilif Peterssen, och man har en känsla av att norskt väsen, det våldsamma och friska, med hela tjueningen av det geniala och ursprungliga, särskilt kommer fram hos åttiotalets stora norska målare, ej minst hos Werenskiöld och Christian Krohg.

Fritz Thaulow (född i Oslo 1847, död i Volendam i Holland 1906) är friluftsmålare, och hans vän Krohg har tecknat honom, när han står och målar i snön (fig. 48). Han fick i sina snölandskap fram solskenet över drivorna på ett sätt, som ingen före honom. Till en början var det de gråa bergsknallarna med trästugor från Kragerö han målade men under 1890-talet huvudsakligen det rinnande vattnet i bäckar och floder, norska älvar såväl som vattenringarna i Seine och Adige. I Paris hade han en ställning som den omtyckte, högt betalade målaren på modet. Hans jättegestalt betraktades med intresse och vördnad. Hans konst var smakfull, någon gång ytlig. I sina bästa saker, ej minst i de mera skissartade, så Boulevardbilden från 1897 (pl. 105), visar sig Thaulow vara en av de bästa målare i Norden.

*Pl. 105. Skiss i brons av Abelmonumentet.
Skulptur av Gustav Vigeland. Avtäcktl 1908 i Oslo.*

*Pl. 104. Huvud av äldre kvinna.
Delalj från Gustav Vigeland's fontän. 1903.*

På gränsen mellan landskapsmålarna och figurmålarna står Eilif Peterssen, född i Oslo 1852, död i Lysaker vid Oslo 1928. Han studerade först i München och utförde 23-årig 1875 historiemålningen Kristian II underskriver dödsdomen över Torben Oxe, som anklagats för att ha försökt våldtaga och, då detta misslyckades, även förgifta den kungliga älskarinnan Dyveke. Konstnären vände sig sedan helt och hållet från denna sorts målning. Hur tidsbestämt än Peterssens porträtt från 1878 må vara av den blonda skönheten med de vackra händerna, fröken Andrea Gram, sedermera gift med den kände doktor Emil Kleen i Stockholm (pl. 106) är det ett mästerverk, som står sig genom tiderna. Lika framstående är bilden av målarinnan Harriet Backer från samma år. Peterssen har målat stora historietavlor, till och med altartavlor, så Herdarnas tillbedjan (1881), men har nått längst i porträtten. Hans bild av Arne Garborg från 1894 visar den 43-årige författaren, som nyss skrivit *Trætte Mænd* och snart skulle skriva *I Helheim*. Flera av Peterssens tavlor skildra den ljumma, ljusa sommarnatten, vars mystiska, musikaliska tjusning han starkast framställt på sin tavla *Nocturne* (1887, i vårt Nationalmuseum), målad i grönblå ton, med nymånens skära speglade i sjön och den nakna, vita, rödhåriga kvinnan, halvt drömlig, halvt verklig. Eilif Peterssen var en högt bildad, klok och ansedd konstnär och människa.

I München var Eilif Peterssen tillsammans med Heyerdahl. Hans Heyerdahl var född i Dalarne 1857 av norska föräldrar och dog 1913. De båda konstnärerna voro vänner och förenades av det gemensamma intresset för gammal konst. De porträtt ungdomarna 1877 gjorde av varandras lurviga konstnärshuvuden voro mästerverk av målarkunskap och smakfull penselföring. Bland Heyerdahls porträtt märkes bilden av Gustaf Cederströms maka, friherrinnan Amy Cederström med sin bleka hy

och de mystiskt blickande ögonen, allt inramat i den stora åttiotalshatten med sina hakband. Målningen *Brevet* framställer en kvinna i s. k. källarbelysning med något gripande ödesdigert över sig, läsande ett brev (pl. 107). Här har konstnären målat en genre av rätta sorten. Mycket få naketmålningar i hans samtid gå upp mot Heyerdahls cigarrettrökande nakna flicka *Svart-Anne*. Han är en ojämn konstnär, men ofta en kolorist av *mycket* hög rang.

Christian Krohg föddes i Oslo 1852 och dog där 1925. Redan som 25-årig utförde han 1877 porträttet av den då nygifta kammerherrinde Lucy Egeberg. År 1880 tillkom mästerverket *Syk pike*, den vitklädda, dödsdömda unga flickan i en sjukstol. Somrarna 1882 och 1883 besökte Krohg Skagen och målade där folklivsskildringar av högsta konstnärliga kvalitet, så den stora bilden av *Tine Gaihede*, som somnat vid sin sons vaggga. Märklig är också bilden av lille *Sophus Gaihedes* bleka sovande ansikte i den stora träsängen (pl. 108). *Gossen* nästan försvinner i det väldiga byltet av tvivelaktigt rena sängkläder. Av detta och av en grönmålad nött stol har Krohg gjort något så storartat i målning, att man står både hänförd och förbluffad. År 1884 utkom *Strindbergs Giftas* och åtalades. Krohg har gjort ett porträtt av författaren i gallans gula, gröna och svarta färger. Hans *Jægers* roman *Fra Kristianiabohêmen* utkom 1885 och åtalades för osedlighet. Krohg försvarade *Jæger* och författade 1886 romanen *Albertine*, skriven med sällsynt friskhet och utan den *Jægerska* kvalmigheten. *Albertine* är en sömmerska, som förföres av en »politifuldmægtig» och blir prostituerad. År 1887 utställde Krohg en jättestor tavla, skildrande *Albertine* i polisläkarens väntrum. Det är en av de bäst målade tavlor i 1880-talets europeiska konst. *Svart-Anne* (pl. 109) hör till *Albertinekretsen*. *Anne* ser ut att vara en flicka av för sig själv och andra

ödesdiger art. De mörka ögonen glimma farligt, munnen har en ovanligt rå form, men det ligger något rörande ödesbetonat över den unga, av ett blått trikåliv omslutna gestalten.

Knappast någon konstnär har haft en så omfattande motivkrets som Krohg: simpla slynor, älskliga småflickor, lyssnande i sina järnsängar till Asbjörnsens sagor, sjöbussar i gula, oljiga sydvästar, förförelsescener i norska salonger, familjeinteriorer, där den nyfödde badas, och godtemplarprocessioner. Krohg arbetade med okuvlig energi, målade någon gång mycket svaga saker. Han är dock mästaren i naturalistisk konst ej bara i Norden utan i det Europa, där han är okänd.

Christian Krohg har kallat sig själv »en religiös naturalist», d. v. s. en som »trodde» på naturalismens evangelium, såväl i litteratur som i konst. Han skriver och målar med samma kärlek till den omgivande och synbara verkligheten. Han går med friskt mod naturen in på livet både med sin penna och sin pensel. Han är en målare, för vilken färgen och hantverket, kort sagt själva målandet, var det *väsentliga*, ehuru han hade mycket att predika och skriva om ämnet. Han var en norsk Courbet och *målare* i detta ords egentliga mening, och det är den breda, saftfulla penselföringen, det konstnärliga allvaret i hans flesta saker, som gjort, att många av Krohgs målningar fått en ovanligt stark livskraft, ibland kanske trots de ämnen han så mycket önskade bringa eller »måla» under debatt. Som 1880-talets målare är han i hela Norden den, som bäst givit oss vad perioden önskade få sagt, och han har i sin över ett halvt sekel räckande konst gjort en mycket stor konstnärlig insats i nordisk konst. Hans betydelse för Norges konst har av en norrman liknats vid den Björnstjerne Björnson haft för den norska litteraturen och den som Johan Sverdrup hade för norsk politik.

Christian Skredsvig var bondson, föddes i Modum 1854 och dog i Sigdal 1924. Han fick sin utbildning i Paris. Med en oefterhärmlig blandning av naivitet och genialitet, av humor och förtvivlan talar han i personlig stackatostil om nordiskt konstnärsliv på 1880-talet i sin bok *Dage og Nætter* bland Kunstnere. Kanske är han främst som författare, men han har dock gjort målningar och teckningar, som ge det norska med särskild styrka. Skredsvigs Midsommarafton från Fleskumsjön vid Oslo, på vilken man tycker sig höra dragharmonikans toner ljuda över det blanka, stilla vattnet, liksom hans bild av diktaren Vinjes födelsegård Pladsen i Telemarken visa, hur det unga Norge såg sitt land på 1880-talet. Sedermera fick Skredsvig allegoriska funderingar, ofta icke så äkta i det måleriska uttrycket som de voro kända. Hans stora tavla, kallad *Människornas son* (1891), ger dock ett intryck av äkthet åt det vanskliga ämnet: en norsk lekmanpredikant av Kristustyp, som hyllas med att man utsätter blomkrukor och utbreder bondvävnader för hans fot.

Det är påfallande, vilken mängd goda färgmästare med stark och djup kolorism Norges målarkonst äger. Detta färgsinne, som förut fanns i bondkonsten, har, fördjupat och förfinat, kommit fram hos en mängd äldre och yngre kolorister.

Kitty Kielland (född i Stavanger 1843, död i Oslo 1914) målade sin hembygd Jæderens — söder om Stavanger — melankoliska trakt, beskriven av hennes bror i en av dennes novelletter, kallad *Torvmyr*, och av Arne Garborg. Hennes målning av dessa svarta träskmarker med vattenpussar, som blänka silvergrått under den mulna himlen, har drag av manlighet. Kitty Kielland var en karsk kvinnoosakskvinna i liv och konst.

Harriet Backer (född i Holmestrand vid Oslofjorden 1845) kom från ett ovanligt musikaliskt och bildat hem

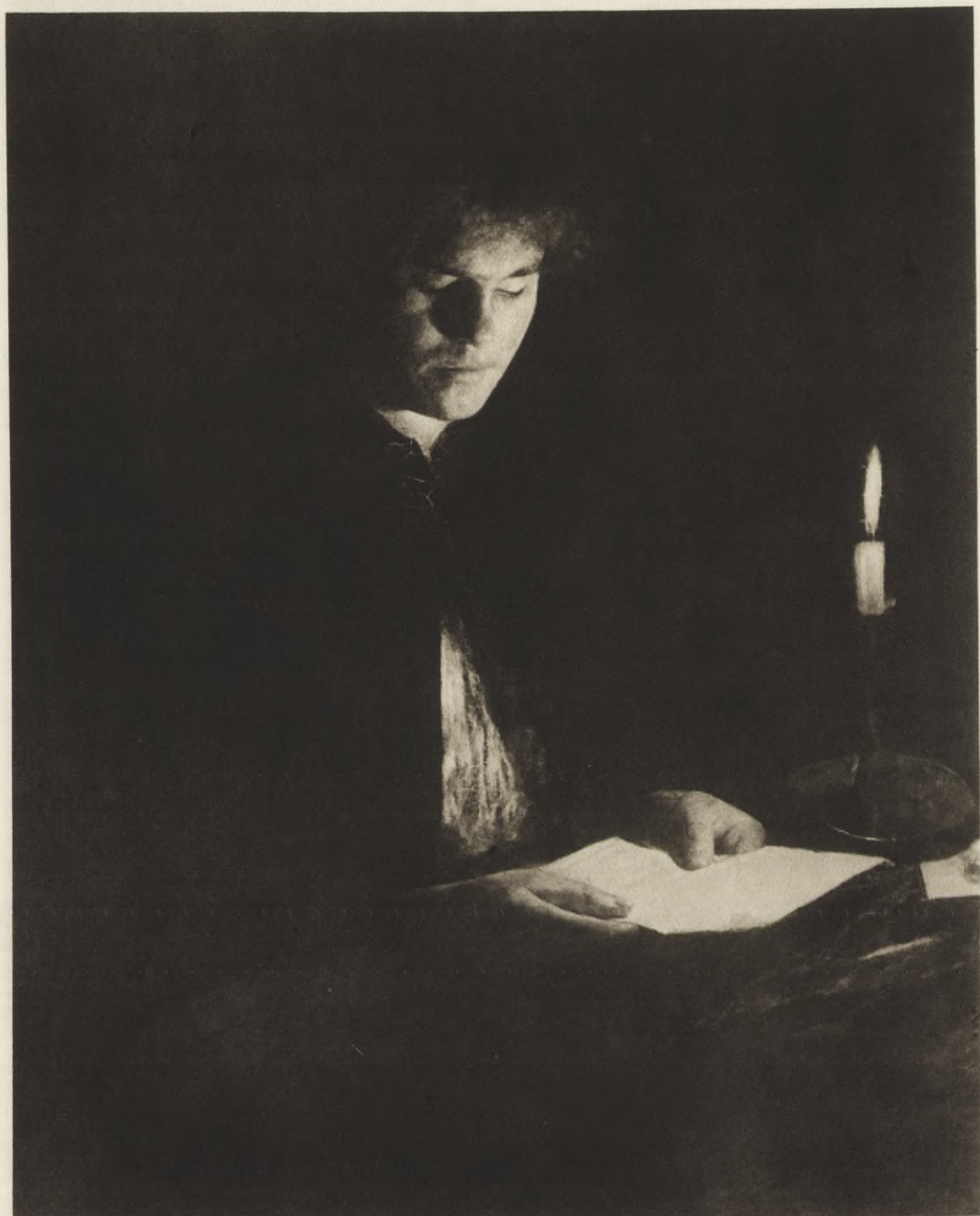

Pl. 105. Boulevard de la Madeleine.
Målning d. 3 april 1897 av Fritz Thaulow. Nasjonalgalleriet, Oslo.

Pl. 106. Fröken Andrea Gram.

Målning av Eilif Peterssen. 1878. Nasjonalgalleriet, Oslo.

Pl. 107. Brevet.

Målning av Hans Heyerdahl. Museet i Kristiansand.

Pl 108. Sovande gosse.

Målning av Christian Krohg. Skagen 1882. Nasjonalgalleriet, Oslo.

Fig. 49. *Helige Olav far till gästning i Gudbrandsdalen.*

Träsnitt av Gerhard Munthe. 1896—1900.

och fick i Frankrike under 1880-talets förra del sina egentliga konstnärliga intryck. Något musikaliskt och koloristiskt finns det i alla hennes tavlor. Hon är en av hela Nordens förnämsta realistiska konstnärer, och hennes människoskildring står i karakteristik lika högt som färgkänslan i hennes stilleben. Högst har hon kanske nått i sina interiörer, måhända främst i sina kyrkointeriörer. År 1883 tillkom en av Harriet Backers vackraste hemskildringar. Hon kallar den *Blaat interieur* (pl. 110). En dam i blått — målarinnan Asta Nørregaard — sitter i ett blått rum. Solen faller in och en fikus står i fönstret. Det är ett rum i Paris ett ögonblick från 1880-talet. — Bland alla de skomakarverkstäder, som under »skomakarrealismens» tid tillkommo i nordisk konst, är Harriet Backers målning *Byskomakare* med sina fina röda och blåa toner den mest artistiska. Denna pärla av hennes dyrbara konst finnes i vårt Nationalmuseum, dit den skänkts av Thorsten Laurin. I sin höga ålder är Harriet Backer lika frisk, lika okonventionell, som när hon började.

30*—290500. Laurin, *Konsthistoria*. III.

Både i sitt diskreta verklighetsmåleri — Bondträdgården (1889) med den vita hästen mot det grå huset — och i sina kartonger till vävnader med starka bondfärger är Gerhard Munthe (född i Elverum vid Glommen 1849, död i Lysaker nära Oslo 1929) en betydande färgkonstnär. Munthe är en av Norges förnämsta landskapsmålare, ej minst i sina vårbilder från Östlandet. Han älskade våren och vårkänslorna — de späda, löftesrika, nyutspruckna under 1880-talet — och det gick bra tillsammans med den litterära pessimismen. Munthe var å ena sidan naturalist och hade å andra sidan en stark riktning åt det dekorativa och fantasi-fulla.

Kanske har intet av de moderna uppslagen till förnyandet av konsten att väva tapeter haft den framgång som Munthes. Det är en sundhet och en glans över de ofta ettriga röda och gröna bondfärgerna, och det finnes i hans vävnader den äkta sagofantasi, som mystiskt väl-ler fram i dessa konstverk, där trollen myllra och tassa, där hemskhet och lystnad, vinterns hårdhet och mörker och sommarnattens skymning med doft från hövolmar och ängsblommor framställas med säkerhet och outtöm-lik fantasi också i det ornamentala.

Fantasieggande i allra högsta grad äro Munthes sago-bilder, så skildringen av de tre isbjörnarna, som lystna tassa fram mot de uppskrämda prinsessorna, eller av de nakna kvinnorna med skatfjädrar, som sträcka sig efter syndens frukter, eller Mörkrädd, där de små flickorna i sina nattlinnen fulla av fasa titta ut i natten. Kamin-luckan lyser som ett ansikte med röd mun, en dekorativ rad av rum-tum-fumlande klumpiga väsen med ben både upptill och nedtill begränsar bilden. Munthes teckningar till Snorre skola bevara sitt värde genom seklerna. De ha något av urtidens kärvhet, ursprunglighet och barna-friskhet över sig, och vi förstå den tiden bättre, då vi

Fig. 50. Bekännelsen.
Teckning av Erik Werenskiöld. 1884.

se de små och dock så stort tänkta, naiva, i träsnittsstil tecknade bilderna, den gapande vargen eller allra främst Helige Olav, som i stjärnenatten far på gästning i Gudbrandsdalen, där man riktigt känner vinterkylan och farten i den fast komponerade teckningen (fig. 49). Både innehåll och form höra hos Munthe samman med det innersta i norskheten.

Fig. 51. Johannes reskamraten.

Teckning av Erik Werenskiöld. 1880-talet. Nasjonalgalleriet, Oslo.

En annan, som trängt till botten av det norska lynnet, är Erik Werenskiöld (född i Kongsvinger 1855). Tidemand rådde Werenskiöld att bli konstnär. Då han studerade i München, fick han 1879 se utställningen av franska moderna tavlor och blev då övertygad friluftsmålare samt reste till Paris. Under 1880-talet blev Werenskiöld, som tänker, skriver och talar lika auktoritativt, en ledande person i norskt konstliv. Det atmosfäriska har aldrig före Werenskiöld — åtminstone i nordisk

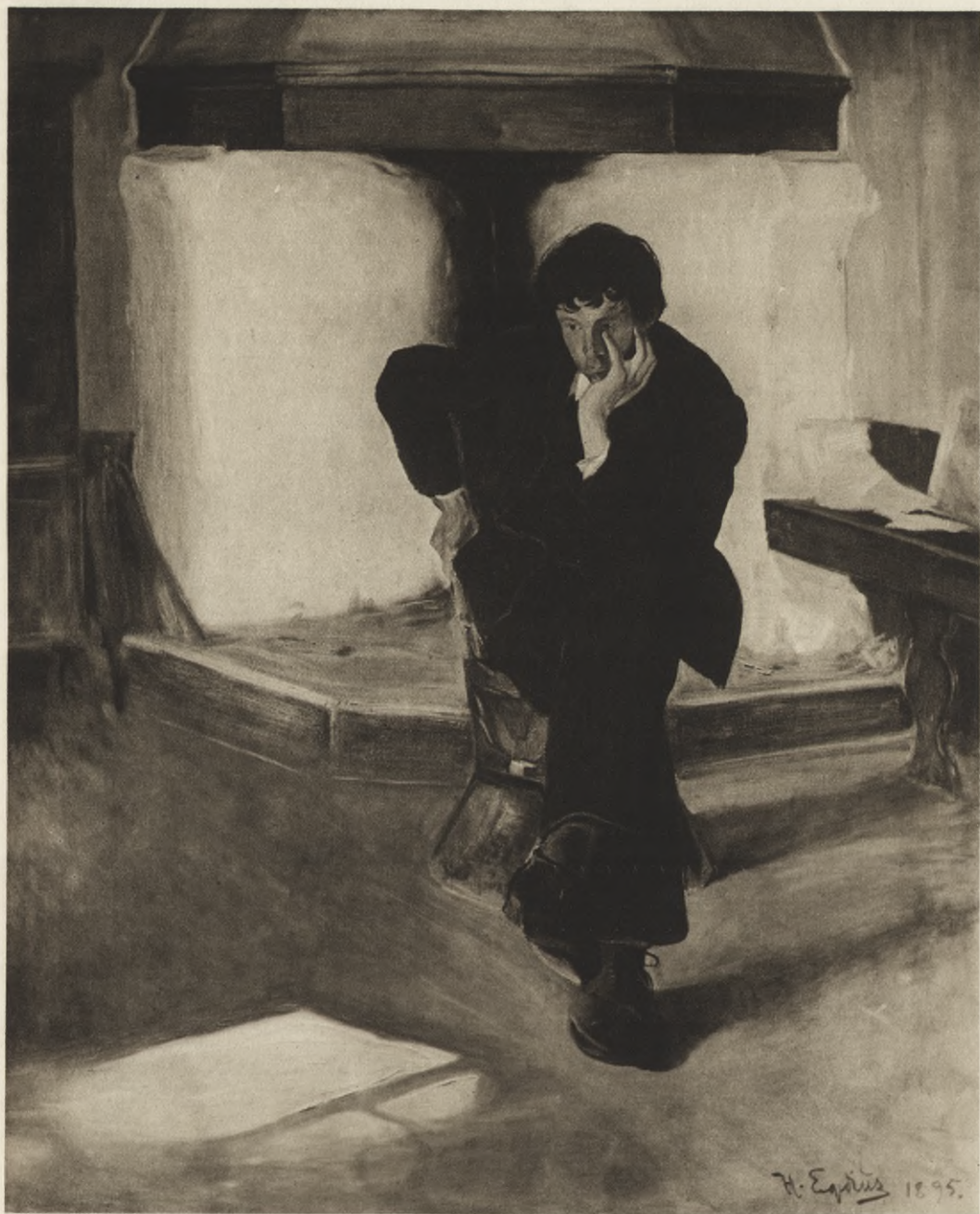
Pl. 109. Svart-Anne.

Målning av Christian Krohg. Omkr. 1885. Nasjonalgalleriet, Oslo.

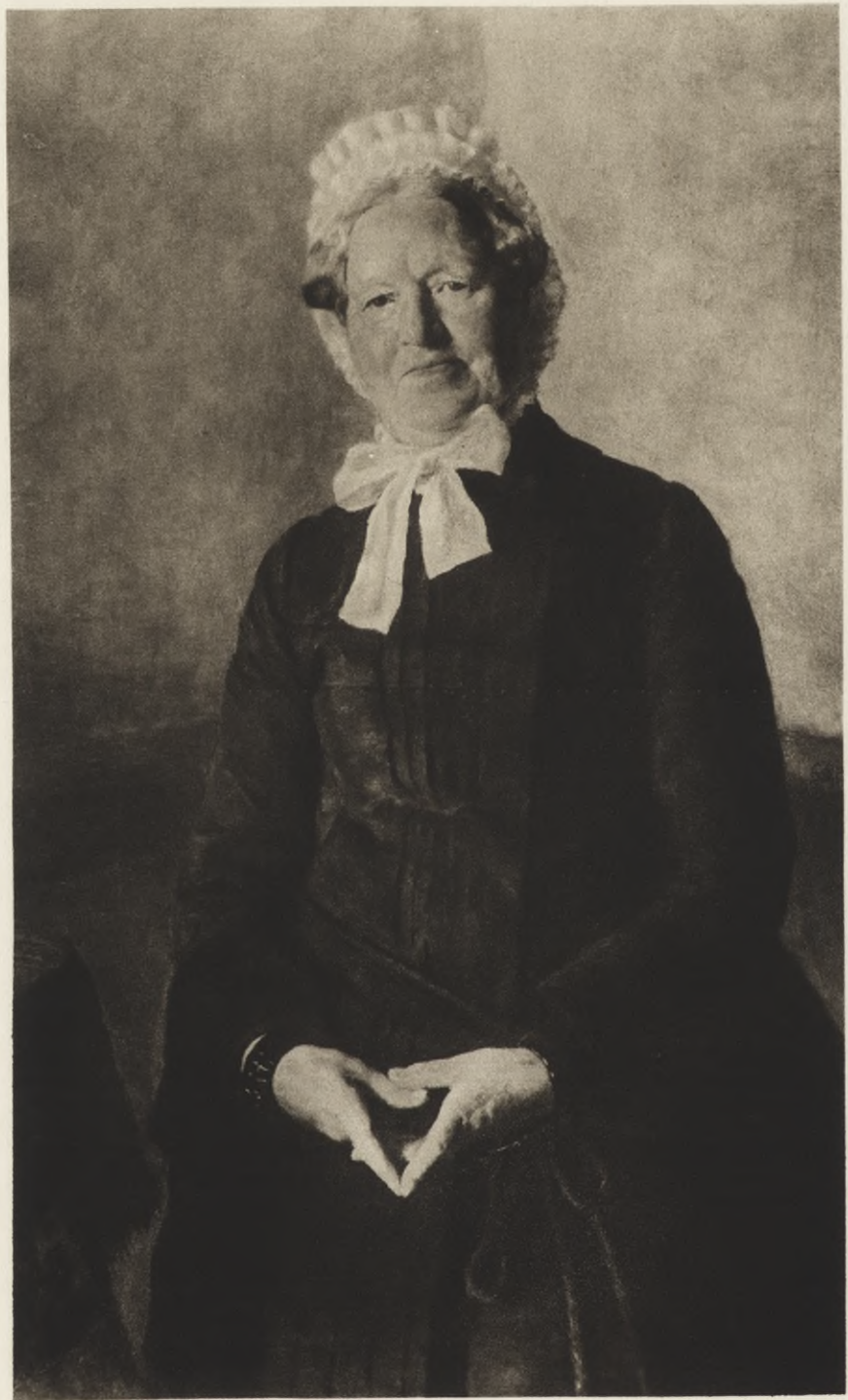
Pl. 110. Blaåt interieur.

Målning av Harriet Backer. Paris 1883. Hov Fru konsul Bjelke, Oslo.

Pl. 111. Drømmeren.

Målning av Halfdan Egedius. 1895. Nasjonalgalleriet, Oslo.

*Pl. 112. Björnstjerne Björnsons moder.
Målning av Erik Werenskiöld. 1888. Hos Direktör Einar Björnson.*

konst — fått den tolkning han gav. Luftens värme och fuktighetsgrad, vindstyrkan, den friska lukten skogen och marken ha efter regn, dylika företeelsers intryck på kroppen känner man, då man ser de Werenskioldska målningarna. Werenskiolds Bondebegravelse från 1885 är en genombrottstavla, hyllad av de unga, av de äldre betraktad som hädisk. Högsommarlandskapet i solskenet, bondtyperna, svettiga efter gravgrävandet, allvaret men friheten från varje känslsamhet, allt ger denna bild den äkthet i känslan, som man under 1880-talet sökte nå både i litteratur och konst.

Högst står Werenskiold som porträttmålare. I den imponerande raden av människoframställningar, med vilken konstnären kommit, intar porträttet av Björnstjerne Björnsons åldriga moder en av de främsta platserna (pl. 112). Det tillkom 1888. Myndig står hon i sin vita mössa, det rödlätta ansiktet avtecknar sig mot den blåa klänningen. Hennes store son har Werenskiold flera gånger skildrat, dels som världspedagog med papperskniv i handen, dels har han målat »den norske Løve» på Aulestads veranda som småkonung eller kanske rättare storkonung. Emancipationsdamens tvärsäkerhet ger konstnären i bilden av Kitty Kielland, sittande i profil, musikerns nervösa känslighet i porträttet av Grieg. Ibsenbilden från 1895 framställer »doktor» kärv, med skarpa stickande ögon, med något av gammal säker rödfnasslig styrman, tyckande alldeles för sig själv, hårdhänt och genial. Bland Werenskiolds människoskildringar märkes också den självmedvetne och maskuline Ragnar Östbergs indianröda och örnaktiga anlete, som avtecknar sig mot den blåa dräkten (1927).

Något av den Werenskioldska egenarten har måhända gått förlorad genom den påverkan konstnären under detta århundrade fått från Cézanne och den modernistiska riktningen, ehuru också under denna tid ej bara teck-

Fig. 52. *De underjordiske.*

Teckning av Theodor Kittelsen 1887 i *Trolldokab.*

»Bande og skjælde nyttede ikke; bedst var det at skyde over hovederne deres. Da kom der fart i dem; da hujed og skreg de og trilled ud gennem huller og sprækker som smaa graa nøster.»

ningar och etsningar utan också utmärkta målningar skapats av honom.

Redan 1876 började Werenskiold teckna till Asbjörnsens och Moes Norske Folkeeventyr. De utgöra, dessa teckningar, ett av de allra dyrbaraste dokumenten över nordiskt väsen. Bönder och präster, kungar, grisar, björnar, prinsessor och ej minst troll har han avbildat i dessa teckningar såsom norska bönder i en avlägsen bygd tänkte sig alla dessa företeelser på 1880-talet. Gossen, som aktningfullt anhåller om att få visa den sista hedersbevisningen mot den döde självspillingen, står i sin allvar samma mänsklighet tafatt men vördnadsbjudande mot den lagiska, av samhällelig auktoritet fyllde prästens hårdhet (fig. 51). Även hans teckningar ur det borgerliga livet stå på höjden av vad som framkommit inom denna konststart (fig. 50). Den saft och den kraft, som fun-

*Fig. 53. På väg till trollslottet.
Teckning av Theodor Kittelsen 1887 i Troløskab.*

nos i den Werenskioldska teckningskonsten, kommo — ej minst vad kraften angår — till pass i de teckningar till Snorres Kungasagor, som han tillsammans med sina konstnärsvänner Egedius och Munthe utförde. Den kärva skönhet, som låg över våra styvnackade förfäders liv, har hittills icke tecknats bättre. Werenskiold har skådat djupare in i nordiskt väsen än kanske någon annan konstnär kunnat göra det.

En realist och friluftsmålare av finaste sorten är Krohgs lärjunge Halfdan Ström (född i Oslo 1863). Han väckte 1888 förargelse och förtjusning genom sin målning Arbejdersamfundets knejpe i Torvgaten, Kristiania. Det demokratiska ämnet var behandlat aristokratiskt i färg. Ström har gjort utmärkta porträtt. Ovanligt sjäfullt är det av hans svåger Emil Hannover som ung.

Anders Castus Svarstad föddes i Ringerike 1869. Hans skarpt skurna, originella ansikte modellerades på 1890-talet av Milles. Svarstad målar helst stadsbilder i gult,

grönt, rött och svart och det både italienska och norska. Det pittoreska i en italiensk trappgata med tvättkläder, målat tusentals gånger av olika konstnärer, har ingen gett så majestätisk skönhet som Svarstad i sin Trappgata från Neapel. År 1901 målade han den sympatiska bilden av sin hustru Sigrid Undset, avtecknande sig mot en stad, som utbreder sig nedanför och i bakgrunden.

Knappast tjugutvå år gammal avled Halfdan Egedius (född i Drammen 1877, död i Oslo 1899). Han var aderton år då han 1895 målade sin tavla Drömmeren (pl. 111), där man ser hans kamrat, konstnären Stadskleiv, som sitter — såsom Egedius själv skriver — »i en eldröd Kubbestol mod en skinnende hvid Peis i min egen Stue og stirrer ned i en Solflekk, som spiller for ham paa Gulvet». Det finns intet *så* norskt i färg och karaktär som denna målning, där konstnären placerat den avbildade i en ställning, kraftgenial och självmedveten som höves en norsk målaryngling. Den fulltoniga Sommar-nattsbilden med ryttaren, som från sin häst plockar körsbär, har den nordiska sommarnattens mystiska tjuuning och stillhet liksom hans bilder av dansande Telemarksflickor ha något av nordisk hednisk yra. Bland hans ovan nämnda Snorreteckningar märkes särskilt bilden av de seidmän — manliga häxor —, vilka oskadliggjordes genom Olav Tryggvasons förtänksamhet. De bundos under ebbitid vid stenar och dränktes sedan långsamt av floden.

Theodor Kittelsen föddes i Kragerö 1857 och dog i Oslo 1914. Han var en realistisk målare av värde, men det är som den fantasirikaste skildraren av allt mystiskt, underjordiskt och trolskt, som Kittelsen är stor. Både texten och bilderna till hans bok Troldskab intaga en rangplats inom detta ämne, där man får se trollpackor och nissar (fig. 52) och allt trolltyg, som finns i sjöar och floder, som brygger i kärr och träsk och rullar

*Fig. 54. Den mægtige fru Paddé,
basardame av guds naade.*

Teckning av Olaf Gulbransson. 1916.

sten efter kristet folk. Hur fullvuxna vi än må vara, de av oss, som äro nog lyckliga att ha kvar något av barnasinnets och av den nordiska urgrunden på bottnen av sin varelse, tycka sig ha i drömmens belysning sett den gamla trollkärningen Guri Suppetryne traskande i väg med sina trollgubbar till Guldslottet (fig. 53), där man drack öl ur guldhorn och stora ämbar och nisarna slogos och drogo fingerkrok. — Kittelsen är en nordisk dyrgrip.

Skämttecknaren Olaf Gulbransson föddes i Oslo 1873. Han hör till de förnämsta europeiska skämttecknarna och har tecknat mest i *Simplicissimus* i München. Han har bättre än någon träffat de norska småstadstypernas pösande viktighet (fig. 54) och inskränkthet, vari de påminna om svenska och danska sociala motsvarigheter men

Henrik Ibsen.

Fig. 55. Henrik Ibsen.

Teckning av Olaf Gulbransson. 1905.

dock äro nationellt betonade på det kostligaste vis. Dessutom kan ingen i hela Norden som Gulbransson — och utan banalitet — teckna fint folk. Stor konst och det djupaste inträngande i det svårdefinierbara, som heter

Fig. 56. Jens Thiis.
Litografi av Edvard Munch. 1913.

humor och individualitet (fig. 55), utmärka denne store konstnär.

En av samtidens märkligaste målare är Edvard Munch. Han föddes i Hedemarken 1863 i en högt bildad norsk familj, men kom tidigt till Oslo. Påverkad av Krohg och Heyerdahl, var han först realist, ehuru stämningssinnehållet redan tidigt blev för honom det väsentliga.

Såväl genom känslans intensitet som genom tekniskt mästernskap hör Munchs *Sykt barn* (1885), en rödhårig flicka mot vit kudde och modern böjande sig i sorg mot barnet, till hans bästa saker (pl. 114). En lika god tavla i samma riktning var den 1889 målade *Vår*, där han på en mycket stor duk har avbildat en sjuk flicka och hennes moder, stilla glädjande sig åt de vårfläktar, som få fönstrets gardiner att svälla.

Med slående sanning och klarhet har Thiis (fig. 56) påvisat både det dekadenta draget hos Munch och hans evighetslängtan, och denna motsättning i människohjärtats innersta kommer klart fram för våra ögon i de två tavlorna, mästerliga både i teknik och stämningssinne-

håll, Dagen derpaa, den berusade kvinnan, halvklädd i sängen och med vinbuteljen (Nasjonalgalleriet, Oslo), och Stjernenat med sin kosmiskt världsomfattande känsla (pl. 113). Den senare målades 1894 och finnes hos Fridtjof Nansen, Lysaker.

År 1889 utförde Munch det mäterliga i gråblå ton målade porträttet av Hans Jæger. Författaren till den beslagtagna boken *Fra Kristianiabohêmen* sitter med rock och hatt på vid ett glas på kaféet. Hela gestalten har något tvetydigt och unket, något av i alla avseenden ankommet, men man ser också en obestridlig intelligens. Bilden är en ypperlig karakteristik över en hel tidsriktning, den som Munch själv tillhörde. Munch har målat en hel serie förträffliga porträtt, bland vilka självporträttet som en mystisk vision bland blå dimmor och lågor och porträttet av hans syster kanske höra till de bästa.

Efter studier i Frankrike slog sig Munch ned i Berlin och väckte på sin utställning därstädes 1892 genom sina målningars både teknik och ämne en sådan konststrid, att han gav den direkta anledningen till den berlinska konstnärssammanslutningens sprängning i en konservativ och en radikal förening, »Sezession». Med något av hans vän Strindbergs våldsamt och blandning av realism, överdrift och råhet, allt genomglödgat av lidelse, och med starka inslag av psykisk överretning målade, etsade och litograferade Munch en serie verk, som behandla de mest subtilt och litterärt utgrubbade stämningar och situationer med de starka elementära känslorna hat, könsdrift, fasa och dylikt som bakgrund. Med skakande intensitet uttrycker han börens rop ur hjärtat i sitt träsnitt *Bön*.

Munch ville använda sin realistiska impressionistiska teknik till dekorativa uppgifter med allegorisk undermening och gjorde för Oslouniversitetets festsal förslag till en serie väggbilder, som 1911 blevo utförda på hans

Pl. 113. Stjernenat.

Målning av Edvard Munch. 1894. Hos Fridtjof Nansen, Lyseaker.

Pl. 114. Sykt barn.

Målning av Edvard Munch. 1885. Hos Advokat Nørregaard, Oslo. Sedermera repliker i Nasjonalgalleriet, Oslo, och i Thielska galleriet, Stockholm.

vanliga skissartade sätt och egentligen, vad figurerna beträffar, blott med en bred upp-teckning med penseln. Allegoriskt skulle dessa bilder behandla vetenskapen: Historien — en gubbe berättar för ett barn —, Kemien — en naken man och en kvinna skisserade, omgivna av lika flyktigt utförda i kemien använda kärl —, älskande par omgivna av »de nye straalere». Väggmålningarna bryta på ett egendomligt sätt av mot aulans grekiska arkitektoniska gestaltning.

Många av Munchs verk äro motbjudande både i teknik och innehåll, många höra åter, och även ur båda synpunkterna, till det märkligaste i den moderna konsten. I Tyskland är Munch mycket beundrad både som målare och grafiker, och man sätter där värde på det litterära draget, varigenom han alldeles skiljer sig från den från Frankrike stammande expressionistiska strömningen. Även som tidsdokument är och förblir Edvard Munchs geniala och ojämna konst ovärderlig.

Norge äger ett flertal mycket goda målare, vilka tyckas bättre än annorstädes ha omsmält de 1915 allra modernaste riktningarnas teorier.

Smak och förfining men i alla fall också friskhet finnes i Oluf Wold-Tornes (född i Soon 1867, död i Oslo 1919) stilleben med blommor, och ej minst den senare egenskapen utmärker även Thorvald Erichsen (född i Trondhjem 1868). Denne måttfulle, målmedvetne modernist, som strävar efter »färgens rent sensuella värden» men undviker det modernistiska missbildandet, har gjort norska landskap och interiörer, som torde komma att stå sig. Hans dekorativa teckningar till böcker och vävnader ha behag, fantasi och barnslig renhet.

Emanuel Vigeland (född i Mandal 1875) har gjort ypperliga dekorativa målningar men vunnit sin största ryktbarhet inom glasmåleriet. I den eljest så tarvliga, hårda och smaklösa Oscarskyrkan i Stockholm har

Vigeland utfört glasfönster av glödande färgprakt och glödande fromhet. De heliga händelserna leva ett mystiskt liv. Man tänker på Apokalypsens skildring av det nya Jerusalems ädelstensprakt, på rubinrött dyrbart blod. Självständig modern uppfattning förenar sig i Emanuel Vigelands konst med gammal beprövad glasmålnings-teknik, och dessa hans glasfönster ha blivit något av det värdefullaste och mäktigaste inom Nordens dekorativa konst.

Ludvig Karsten (född i Oslo 1876, död i Paris 1926) är en explosiv kolorist, hans färg verkar ofta mera sprutad än målade på duken. År 1906 målade han den stora tavlan han kallar Lungsot, en knotig gumma i brunt och blått. Karsten var under ett par decennier bosatt i Köpenhamn, där han ibland väckte uppseende genom sitt extravaganta och våldsamma uppträdande. I Karstens stora produktion finnes mycket, som verkar tillfälligt och löst, det är som om konstnären kastat penslar, färgburkar och palett mot duken. Ibland åter förvånas man över de subtila färgsensationer man får, ibland t. o. m. också över den elegans, som finnes hos den våldsamme konstnären.

Sören Onsager (född i Arendal 1878) har målat mycket ungdomliga än klädda, oftast oklädda flickor, omedvetna och med ett för dem själva ibland kanske ogripbart sensuellt underlag. Han är behaglig också i sin fina kolorit i grått med färgsättningar.

Arne Kavli är född i Bergen 1878 och representerar det eleganta och smakfulla måleriet, för vilket man både i Norge och Danmark har en sådan misstro. Han har med tydlig fransk impressionistisk påverkan och delikat färgkänsla målat blommor och kvinnor.

Skicklighet och träffsäkerhet utmärka den av fransk impressionism påverkade Henrik Lund (född i Bergen 1879). Han är både sober och elegant i sin färg, där grått

Pl. 115. Pär Lagerkvist.

Målning av Henrik Sørensen. 1921. Hos Direktör Sejersted Bødtker.

Pl. 116. Vävö tapet från Kronborg, framställande Fredrik II och hans son Kristian IV.

Utförd 1584 av Hans Knieper. På hundens haloband står: »Treu ist Wildpret» (Trohet är lika utmärkt som vildjursstek). Nationalmuseet, Köpenhamn.

ofta ingår. Ett mästerverk är hans Hans Jæger-porträtt från 1906, och även hans litografier och etsningar ha kvickhet och liv, äro både tekniskt och ur psykologisk synpunkt intresseväckande. Här meddelas hans bild av Sigurd Bødtker, tecknad med samma skärpa och kvickhet, som utmärkte dennes teaterkritik i Tidens Tegn (fig. 57).

Bernhard Folkestad (född i London 1879 av norska föräldrar) målar lika bra som han skriver, en hälsostrålande kolorist målade kálhuvuden och tuppar med röda kammar.

En konstnär från Vestlandet av betydelse är Nicolai Astrup (född 1880 i Jølster i Sogn). Han var lärjunge till Harriet Backer. Än målar han regnväder på Jølster, då det skvalar över stugorna och de svartklädda kvinnornas paraplyer, än midsommareldarnas rökar, som sväva över bergslutningarna. Astrups konst är besjälad realism.

Bland de norska modernisterna i egentlig mening finnas flera av de bästa nordiska. Här kunna blott några av de viktigaste nämnas. Jean Heiberg (född i Oslo 1884) komponerar sina tavlor förträffligt och är, vilket ej gäller alla modernister, frisk i sin färg, så i Ung flicka vid havet i vitt och blått (1913, i vårt Nationalmuseum). Av ståtlig linjeverkan och komposition är den året därpå utförda Efter badet med tre nakna flickor, köpt av Emil Hannover.

Som dekorativ målare inom denna konstriktning märkes Axel Revold (född i Aalesund 1887), vilken smycket Börsen i Bergen 1923 med något kantiga fresker. Det är ett väldigt och allvarligt arbete, och i den fresk, som skildrar det exotiska livet med brunsvarta infödingar i grönskan, har konstnären givit en av de bästa väggmålningar, som tillkommit i Norge. Alf Rolfsen (född i Oslo 1895) har en stor grå arbetsbild i Telegrafhuset i Oslo och visar ofta en storhet i formen, som ger rika löften.

*Fig. 57. Sigurd Bødtker.
Litografi av Henrik Lund. 1911.*

Den store Christian Krohgs son Per Lasson Krohg (född 1889 i Aasgaardsstrand på västsidan av Oslofjorden) är full av fantasi, sprudlande produktivitet och sprakande gott lynne. Utom en del karikaturala målningar, fyllda av energisk lustighet, har han utsmyckat Sjömansskolan vid Oslo med 1924 färdiga fresker, som av anhängarna till den modernistiska skolan äro högt skattade.

Den norska modernistiska konsten har starka intellektuella krafter och står i innerlig kontakt med en relativt stor elitpublik. Dess ledare är Henrik Sörensen (född nära Fryksände i Värmland 1882 av norska föräldrar). Han skiljer sig i sin kolorit alldeles från de färgglada Folkestad och Karsten och använder sig mera av den svartgrågröna tonen. Sörensen har de mest omfattande intressen, beundrar både Michelangelo och Matisse. Han har utfört stora religiösa målningar, där Giottos högtidlighet förenar sig med modernistisk mystik och färghållning. I sitt porträtt av lyrikern och dramatikern Pär

Lagerkvist (1921), vilkens extatiska, vackert formade huvud avtecknar sig mot parisiska vita husväggar, belysta som av en hemsk blix, har han fått in en egendomlig ytterstadagsstämning (pl. 115). Jens Thiis kallar konstnären den mest »aktive kraft i vaart kunstliv». Som personlighet är Sörensen sällsynt sympatisk och vinnande.

* * *

Efter eldsvådan, som en januarinatt 1916 förstörde stora delar av Bergen, gjordes planer för stadens återuppbyggande med anslutning till gamla bergensiska byggnadsstilar av arkitekten Ole Landmark (född i Bergen 1885). Särskilt lyckad är Landmarks 1924 uppförda byggnad för Rasmus Meyers konstsamlingar i Bergen.

Ett storartat förslag till Rådhus i Oslo framkom under kriget. Det ritades av Magnus Poulsson (född i Drammen 1881) och Arnstein Arneberg (född i Fredrikshald 1882). Det är att hoppas, att Oslo får denna värddiga byggnad för sitt kommunala liv. Båda dessa arkitekters enskilda och offentliga byggnader ha burit vittne om att det vuxit upp en nationell gedigen norsk arkitektur.

Fig. 58. Den större Jellingestenen i byn Jellinge nära Vejle på Jylland, rest av Harald Blåtand, död 986.

DANMARK

»Tvende Glimt fra Oldtidsdage
funkler i de nye Tider;
sælsomt vendte de tilbage,
gaadefyldt paa blanke Sider»,

skriver Oehlenschläger om de två guldhorn, vilkas figurframställningar ännu äro oförklarade. De hittades i Gallehus i Nordslesvig, det första 1639, det andra 1734.

*Pl. 117. Nykers (= Nykyrka) rundkyrka på Bornholm.
Enligt uppgift byggd av Erik Menved 1287. Ligger 6 km. nordost om Rønne.*

*Pl. 118. Rosenborgs slott i Köpenhamn.
Färdigt 1625.*

På det senare lästes: »Ek HlewagastiR HoltijAR horna tawido», vilket betyder: »Jag Lägäst från Holt (Holstein?) gjorde hornet.» Det är ett av de äldsta prov, som finnas, på skandiskt språk. Hornen anses vara tillkomna under något av de närmaste seklen efter Kristi födelse, ty språkformen står på samma ståndpunkt som Wulfilas Codex argenteus i Uppsala, vilken skrivits omkring 500 efter Kristus. Dessa horn, som lyckligtvis noga avgjutits, stulos 1802 från Kunstkammeret i Köpenhamn och nedsmältes av tjuvarna. Denna händelse framkallade den för nordisk romantik betydelsefulla Oehenschlägerska dikten Guldhornene, skriven 1802.

Två märkliga fornminnen äro de båda Jællingesternarna i byn Jællinge nära Vejle på Jylland. Den första är rest av Gorm den gamle åt hans hustru Tyra Danabot eller Danmarks tröst, som hennes vackra tillnamn löd. Den andra och större ristades av Harald Blåtand vid 900-talets slut (fig. 58). Den är två och en halv meter hög, ena sidan visar en glorieprydd Kristusbild, omgiven av slingor. Inskriften säger, att Harald »vann åt sig hela Danmark och Norge och lät kristna danerna». Stenen är av en mystisk solid skönhet.

Liksom domen i Lund visa de övriga danska romanska kyrkorna på ett starkt inflytande från de romanska formerna i Rhenländerna, så den på 1100-talet byggda domen i Ribe på Jylland och den inom samma landsdel liggande domen i Viborg med sin krypta. Domen i Ribe hör till Danmarks allra ärevördigaste kyrkor. Den är visserligen restaurerad under 1900-talets första år, men särskilt det inre verkar ovanligt högtidligt och är mindre förstört genom restaureringen än vad som på många andra ställen är fallet. Bland märkliga romanska danska kyrkor kan särskilt framhållas Kalundborgs pittoreska, mångtorniga centralkyrka på nordvästra Sjælland vid havet, anlagd på 1170-talet av Absalons bror

Esbern Snare som fästningskyrka och skyddsvärn mot sjörövarna, d. v. s. de vendiska slaverna på södra Östersjö-kusten, som under 1100-talet oroadet det danska riket — man använder, om dessa rövare utgå från det egna landet, det artigare ordet vikingar. Den yngsta av Jyllands stora kyrkor är domen i Århus. Den uppfördes under Valdemar Sejr i romansk stil, men ombyggdes under 1300- och 1400-talen i gotik. Den nyssnämnde Harald Blåtand byggde en träkyrka i Roskilde på Själland. Vid 1200-talets början ersattes den av en romansk tegelkyrka. Endast delvis — i koret — finnes det kvar romanska former, det övriga är tegelstensgotik. Såväl Harald Blåtand som Fredrik VIII ligga där begravna. Bakom altaret i denna kyrka vilar Nordens drottning Margareta i en sarkofag, prydd med hennes liggande bild i alabaster.

Runt om i Norden växte upp småkyrkor med enkla former, ibland alldeles runda, avsedda att också kunna användas som försvarsverk. De bäst bibehållna rundkyrkorna ligga på Bornholm. Av dessa avbildas här Nykers rundkyrka (pl. 117), enligt uppgift byggd av Erik Menved 1287.

Under 1500-talet tillkommo mäktiga tegelborgar, så det pittoreska Spøttrup på Jylland, byggt omkring 1525, ett ärevärdigt spökslott med storkboet på taket på en av de spetsiga gavlar, som höja sig över den fläckiga muren. Det var Viborgsbiskopens slott och låg på en halvö i Limfjorden. Kansleren Johan Frijs byggde på Sydsjälland Borreby, ett tegelslott till det yttre utmärkt bibehållet. Borgarkulturen från 1500- och 1600-talen kommer fram i de pittoreska korsvirkeshusen i de danska småstäderna Ribe, Kjöge m. fl. En sund traditions-känsla har skyddat dessa från nivellering.

Renässansen i Danmark har starkt holländska drag. Man byggde av tegel med ornament av sandsten. En

symbol för de danska konungarnas växande makt är Kronborgs slott, som vaktade Öresund och tvingade skeppen att erlægga Öresundstullen. Det är möjligt, att Shakespeare kände till de för Fredrik II, innan han drack ihjäl sig, av Hans Knieper från Antwerpen (död 1587) utförda vävda tapeterna, som funnos på Kronborgs slott och som föreställde de danska konungarna till och med Fredrik II och dennes unge son, sedermera Kristian IV (pl. 116). Shakespeare tänkte måhända på dessa, när han i Hamlet låter Polonius gömma sig bakom en dylik vävd porträtt-tapet. Av Knieper var också den väldiga tronhimmeln på Kronborgs slott, vävd 1587 åt Fredrik II. Den togs av svenskarna och förvaras nu i vårt Nationalmuseum. Under 1500- och 1600-talen var Kronborg praktfullt både utan och innan. Det blev färdigt omkr. 1585. Nederländaren Hans Steenwinkel d. ä. (född i Antwerpen omkr. 1550, död i Halmstad 1601) uppförde under 1570-talet Uranienborgs slott på Ven åt den danske astronomen Tycho Brahe. Steenwinkels son Hans Steenwinkel d. y. (född i Köpenhamn 1587, död 1639) byggde på det väldiga tegelstenslottet Frederiksborg på Själland. Kristian IV lät här under 1600-talets första årtionden uppföra norra Europas förnämligaste kungaboning. Långt nere i Tyskland såg man upp mot den danske monarken som en kunglig storhet av hög ordning och med ett väldigt rike, räckande från Nordkap och ner mot Tyskland. Frederiksborgs slott härjades 1859 av en svår eldsvåda. Det är nu återställt. Efter Bältövergången 1658 och segern över danskarna togo svenskarna från Frederiksborg Adrian de Vries' bronsfontän och bronsfigurer, vilka sedan 1680 tillsammans med de 1648 i Prag som krigsbyte tagna skulpturerna av samme de Vries uppsattes i Drottningholms park.

Vid 1600-talets början byggdes i nederländsk stil Börsen i Köpenhamn med sandstensornament med gro-

teska stenhuvuden och en spetsig kopparspira, bildad av fyra drakar, som slingra sig om varandra. Vid samma tid, färdigt 1625, uppfördes utanför Köpenhamn lustslottet Rosenborg (pl. 118). Dit flyttade konungen för att komma ifrån den motbudande stanken i staden. Det måttligt stora, hemtrevliga slottet, särdeles komfortabelt inrett med vattensköljda bekvämligheter och talrör mellan våningarna — konung Kristian IV älskade mekaniska sinnrikheter —, är nu ett kronologiskt ordnat museum för de danska monarkerna. Sirligt reser sig tegelslottet med torn och ärggröna kopparhuvar ur trädgårdens blomprakt, ett fulländat uttryck för vad det begynnande 1600-talet ansåg vara mest smakfullt. Här dog 1648 Danmarks störste konung Kristian IV. Alla rum med undantag av dem, som äro ägnade åt vår egen stormrika men praktfattiga tid — särskilt senare hälften av 1800-talet utmärkes av en blandning av torftighet och krimskrams —, äro överfulla med de utsöktaste konstföremål från 1600- och 1700-talen.

Amalienborg — det slott, där Fredrik III:s gemål Sofia Amalia hade bott och avlidit — nedbrann kort efter hennes död 1689. År 1694 underhandlade Kristian V, Karl XI:s svåger, med Tessin, som 1697 gjorde teckningar och modell till ett nytt slott, vilket dock befanns för storartat och dyrbart. Ett nytt Amalienborg uppfördes efter ritningar av Nicolai Eigtved (1701—1754) under åren 1749—1760. Det är ett slottskomplex av fyra, ett åttkantigt torg omslutande adliga palats, av vilka två redan tidigt blivit kungliga boningar. Denna storartade arkitektoniska byggnadsgrupp i rokokostil ligger nära hamnen. Slottsplatsen prydes av den 1768 resta, av fransmannen Jacques Saly (född i Valenciennes 1717, död 1776) utförda vackra monumentala ryttarstatyn av Fredrik V. Konungen är klädd som romersk fältherre och piedestalens former närma sig de klassiska Fredrik V

gav — i ett av sina ljusaste ekonomiska ögonblick — »nådigt tillstånd» åt Det asiatiska Compagnie att betala det ofantliga monumentet, som blev oerhört dyrbart.

Den förste infödde bildhuggaren av betydelse, som Danmark hade, var Johannes Wiedewelt (född i Köpenhamn 1731, död där 1802). Han studerade rokokokonst i Paris, nyklassicism i Rom med Winckelmann. Måtten och uppställningen på hans Norgemonument i Fredensborgs slottspark ha något av romersk storslagenhet, men varför den imponerande kvinnogestalten med de väldiga ymnighetshornen just skall vara Norge är svårt att förstå. Wiedewelt har i strängt nyklassisk form ritat Holbergs kista i Sorö.

Den väldigt planlagda Frederikskirken hopkomponerades med Amalienborg. Eigtved gjorde ett förslag i rokokostil, men det blev den franske arkitekten Nicolas Jardin (1720—1799), som gjorde de ritningar, efter vilka Marmorkirken — den skulle byggas av norsk marmor — delvis uppfördes (1754—1770). Jardins förslag var mera klassiskt renässansartat. Kyrkan stod ofantligt länge ofullbordad. Den blev fullt färdig först 1894. Ferdinand Meldahl (född i Köpenhamn 1827, död 1908) blev dess siste arkitekt. Kyrkans fullbordande bekostades av den store mecenaten Tietgen. Det är Nordens utan jämförelse ståtligaste kyrka i renässansstil och hela byggnadsgruppen — Amalienborg och Marmorkirken — är en av de mest arkitektoniskt storartade skapelser som finnes norr om Alperna.

Kristiansborgs slott byggdes av den strängt pietistiske Kristian VI, som dock ansåg, att hans konungliga värdighet fordrade en praktfull ram om hans tråkiga hovliv. Slottet, som påstods ha kostat lika mycket som all öppen jord på Själland, reste sig på samma ställe, där biskop Absalons vita borg av kalksten höjde sig över de gröna strandängarna och där Danmarks konungaborg sedan

legat med sitt Blaa Taarn, där många höga danska och svenska män och kvinnor försmäktat och där Leonora Christina Ulfeldt under 1660- och 1670-talen var fånge. Kristiansborg uppfördes 1731—1745. En tysk, Elias Daniel Häusser (född omkr. 1685, död i Nyborg 1745), stod för det yttre. Innerutsmyckningen leddes av Laurids Thurah (född i Århus 1706, död 1759) med hjälp av nyssnämnde Nicolai Eigtved och ovan omtalade Jardin. Slottet var en sexvåningsbyggnad med väldig borggård och på fasaden ett högt, rikt torn. Kristiansborg nedbrann 1794, varefter det återuppfördes i nyklassisk stil av Christian Frederik Hansen (se sid. 269) med storartad skulptural utsmyckning, där de vid 1800-talets första decennier verkande utmärkta danska skulptörerna arbetade. Slottet brann ånyo 1884 och uppfördes på nytt 1907—1916 av Thorvald Jørgensen (se sid. 321).

Av det gamla slottet från 1700-talets mitt återstå blott de vackra sidobyggnaderna med sina pittoreska ärggröna kopparhuvar (pl. 119), och tillsammans med Marmorbron bildar denna del av Kristiansborg en sällsynt stämningsfull och vacker arkitektonisk grupp. Mitt emot ligger det pompösa Prindsens Palæ i yppig rokokostil, uppfört 1744 av Eigtved, på sin tid bebott av Fredrik V som kronprins.

Man har med skäl kallat Köpenhamn »Byen med de smukke Taarne». Vackrast är kanske S:t Petri kyrkas torn från 1700-talets förra hälft. Men också Vor Frelser Kirkes spira, byggd c:a 1750 av den ovannämnde Thurah, hör med sin dekorativa yttre spiraltrappa till det mest pittoreska i europeisk tornbyggnad.

Det Thottske Palæ vid Kongens Nytorv, f. d. Juelska palatset, fick sin nuvarande form 1760 av Jardin. Det är ett av de praktfullaste privatpalats i Norden. Köpenhamns första offentliga sjukhus, Frederikshospitalet (pl. 120), byggdes av Eigtved vid 1700-talets mitt. Det gamla

*Pl. 119. Kristiansborg i Köpenhamn från Marmorbro sidan,
det som finnes kvar av gamla Kristiansborg.
Satt från Frederiksholms kanal.*

*Pl. 120. Frederikshospitalet i Köpenhamn.
Uppfört av Nicolai Eigtved. 1700-talets mitt.*

*Pl. 121. Erichsens Palæ i Köpenhamn, nu Handelsbanken
vid Kongens Nytorv.*

Uppfört av C. F. Harsdorff. 1790-talets slut.

*Pl. 122. Det inre av Vor Frue Kirke i Köpenhamn.
Kyrkan uppförd av C. F. Hansen. 1821—1829.*

vackra rokokopalatset är nu danskt konstindustrimuseum, och ett sådant kan ej få en vackrare inramning än huset självt och den stämningsfulla trädplanteringen på inre gården.

Caspar Frederik Harsdorff föddes i Köpenhamn 1735 och dog där 1799. Efter Kristiansborgsbranden 1794 inköpte kungen två av Amalienborgspalatsen, familjerna Schacks och Moltkes. Det ena — med den mest smakfulla rokokoornering — skulle kung Kristian VII disponera, det andra skulle kronprins Fredrik, sedermera Fredrik VI, bebo. Harsdorff fick i uppdrag att utföra den kolonnad i jonisk stil vid Amalienborg — materialet var endast trä, Danmark var fattigt vid den tiden —, som byggdes på 1790-talet och avsåg att förbinda de två palatsen. Harsdorff har samtidigt ritat palats åt två köpenhamnska rikmän, Peschier och Erichsen. Det senare palatset (pl. 121) — nu Köpenhamns Handelsbank vid Kongens Nytorv — har en jonisk kolonnad. — Harsdorff fick sin »Kjerlighed til den joniske Søjle» i Rom. Redan 1774 hade han uppfört en ståtlig teaterbyggnad, vid Kongens Nytorv i Köpenhamn. Enkelhet och en skönhet, som talar till sådana, vilka mera älska formens ädelhet än ytlig prakt, utmärka Harsdorffs byggnader.

Harsdorffs lärjunge var Christian Frederik Hansen (född i Köpenhamn 1756, död där 1845). Då Kristiansborg efter branden 1794 skulle återuppbyggas, fick Hansen uppdraget. Hans nyklassiska, något torra slott pryddes av skulptörerna Thorvaldsen, Freund och Bissen d. ä. Ett manligt intryck av sträng skönhet gör Hansens Domhus vid Nytorv i Köpenhamn. Det blev färdigt 1815. Över en pelarrad med väldiga oräfflade joniska kolonner läses under gavelfältet: »Med Lov skal man Land bygge.» År 1807 sköt engelska flottan flera hus i Köpenhamn i brand, däribland Vor Frue Kirke. Den blev återuppbyggd på 1820-talet av Hansen i en pompös nyklassi-

cism och med mycket större mått än vad vi eljest fått nöja oss med i Norden. Det inre (pl. 122) prydes av Thorvaldsens Kristus och de tolv apostlarna.

Som en jättestor etruskisk gravbyggnad uppförde Michaël Gottlieb Bindesbøll (född i Ledøje på Själland 1800, död 1856) Thorvaldsens museum. År 1839, året efter det Thorvaldsen återvänt till Köpenhamn, påbörjades byggnaden, som blev färdig 1847.

* * *

Georg Christian Hilker (född i Köpenhamn 1807, död där 1875) medverkade vid utsmyckningen av Thorvaldsens museum. Hilker lyckades under 1830-talet och följande år utveckla en danskt färgad nyklassisk ornamentik, varmed både det inre av Thorvaldsens museum och universitetets förhall pryddes. En del möbler i nyklassisk stil — särskilt den för gamle Bissens familj 1838 utförda barnsängen — vittna om hans fina smak.

Ytterväggarna på Thorvaldsens museum smyckades med nu starkt vittrade monumentala jätteväggmålningar, utförda 1846—1848 av Jørgen Sonne (född i Birkerød på Själland 1801, död i Köpenhamn 1890), föreställande Thorvaldsens högtidliga mottagande i sin fädernestads hamn. Den danske konsthistorikern Oppermann, chef för Thorvaldsens museum, påpekar, hur i dessa bilder Thorvaldsens monumentalitet förenar sig med den Eckersbergska skolans (se nedan) »jævne Virklighedssands» och höjer det hela upp på ett ideellt plan.

Den dansk-tyske Asmus Carstens (född vid Slesvig 1754, död i Rom 1798) kallades av danskarna »den lille Holstener», då han studerade vid Konstakademien i Köpenhamn och timalt stängde in sig bland de antika gipsavgjutningarna. Han verkade efter en tids vistelse i Köpenhamn mest i Berlin och sedan i Rom. Den tyske estetikern Fernow har sagt om Carstens' konst:

»Dess tankar och komposition voro uttryck för hans inre rikedom, dess utförande en bild av hans yttre armod och begränsning.» Den småväxte, sjuklige mannen lågade av idealitet. Med gränslöst förakt vände han sig mot det, som då — av de unga — ansågs konventionellt i målarkonsten. Själva måleriets teknik och även studiet efter modell ansåg han som underordnade, ja, rent av löjliga ting. Det var från antiken, Rafael och ej minst från Michelangelo han lånade sina former. Han blev kartong- eller pappersstilens skapare och det ligger något rörande i motsatsen mellan hans entusiasm och moraliska kraft å ena sidan och å andra den kyliga klassiska form, vari han klädde sina Sturm- und Drang-drömmar. Ståtligast är hans temperamålning från 1795 över hur den grekiske tyrannen Megapenthes inskeppas på Karons båt, i Akademien i Berlin.

Den ende nordiske konstnär, som under 1800-talets förra hälft hade världsrykte, var dansken Bertel Thorvaldsen (1768—1844). Han vann sin ryktbarhet i Rom genom att i tidens anda tolka den klassiska motivkretsen.

Det ligger i den ängslan för patos, i den fredliga idylliska stämning, som utmärka de Thorvaldsenska skulpturerna, ett danskt drag, men av den naturobservation och den psykologiska skärpa, som också äro äkta danska, finnes föga i hans konst.

Den 13 november 1768 föddes i Köpenhamn Bertel Thorvaldsen. Fadern var den på Island födde gallionsbildsnidaren Gottschalk Thorvaldsen och modern den jylländska bonddottern Karen Dagnes. Tidigt visade sig hans anlag för skulptur i Köpenhamns konstakademi, där målaren Abildgaard (se sid. 277) var hans lärare och beskyddare. Denne lät honom arbeta på skulpturutsmyckningen på ett av Amalienborgsslotten, där Thorvaldsen till Sergels förundran raskt murade upp ett par ännu bevarade muser. Till Rom anlände Thorvaldsen den 8 mars 1798,

och han brukade kalla detta datum för sin egentliga födelsedag. Här råkade han Carstens, blev dennes vän och påverkades av hans antikuppfattning. Den staty, med vilken Thorvaldsen slog igenom och som för honom fick samma betydelse som Faunen trettiofyra år tidigare för Sergel, var Jason med det gyllene skinnet, i marmor 1803 (pl. 123). Canova (del II, s. 162) yttrade, att denna staty var utförd i »en ny och grandios stil». Under sin Romvistelse till år 1819 utförde Thorvaldsen — alltmera hyllad av den internationella societeten i Rom — en ofantlig mängd byster, statyer och reliefer. Den största och märkligaste av dessa senare är den över Alexanders intåg i Babylon. Frankrike beställde 1811 denna relief, som skulle förhärliga Napoleon. Konstverket sitter nu i Villa Carlotta vid Comosjön. — Thorvaldsen avbildade tidens store i grekisk dräkt med »allmän» porträttlikhet. Betecknande för tidsriktningen är historien om en kvinnlig modell, som på Thorvaldsens tid fanns i Rom. Man påstod, att med en slöja och en hjälm kunde man få henne att vara än jungfru Maria, än Alkibiades. Samma banala och intetsägande ansikte hade många av den tidens statyer. En otalig mängd gudar och gudinnor utfördes av Thorvaldsen och hans eftersägare i alla länder. Bland hans gudar torde Mercurius, bland hans gudinnor Hebe anses bäst. Även hans statyer ur den kristna ämneskretsen väckte stort bifall, så hans Kristus med apostlarna i Vor Frue Kirke i Köpenhamn. Mest utmärkande för hans konst äro relieferna. Här använde han grekisk anordning och gruppering samt ställde alla figurerna i samma plan. Av stor linjeskönhet är den, som avbildar Priamus bönfällande Akilles att få begrava sin son Hektor. Synnerligen populära äro de runda relieferna Dagen och Natten, av vilka den senare är prov på en vacker sluten komposition. Priamusreliefen och Dagen och Natten tillkommo omkring 1815. Samtidigt sysslade

Pl. 123. Jason med det gyllene skinn.

Marmorstaty av Bertel Thorvaldsen. 1805. Thorvaldsens museum. Köpenhamn.

Pl. 124. De tre gracerna.

Skulptur av Bertel Thorvaldsen. 1819. Hos Baron K. von Donner, Lehmkuhlen, Holstein.

Thorvaldsen med rekonstruktion av Eginatempets gavelgrupp (se del I, s. 27) och funderade på att »omhugga» ett av figurernas ansikten, så att det skulle bli vackrare. Förslaget avböjdes av konung Ludvig I av Bayern, den gamla grekiska statyns ägare, men att det framställdes torde dock bevisa, att man ännu föga skattade arkaisk grekisk skulptur.

Det var år 1819 Thorvaldsen modellerade den här avbildade gruppen *De tre gracerna* (pl. 124). På dessa blyga ungmökroppar, mera tafatta än behagfulla, har han satt de vanliga nyklassiska huvudena. Detta år gjorde konstnären ett triumftåg genom Europa. Till religionen, har någon sagt, intog Thorvaldsen »en välvillig neutralitet», om också de tyska salongernas litterära lejoninna och »sierska» Bettina von Arnim kastade sig på knä för honom, besvärjande honom att återvända till de gamla grekiska gudarna. Apostlarna i *Vor Frue Kirke* och Kristus-bilden från 1821 på samma ställe visa på en viss sympati för kristendomen. En mild stilla höghet ligger över Kristusgestalten, en något vekare olympisk Zevs. På det profana området var det också den stilla lidelsefria kärleken Thorvaldsen älskade framställa. Bland Thorvaldsens täckaste reliefer är *Kärlekens åldrar*, modellerad 1824, där man ser, huru de unga flickorna leka med amoriner, under det att gubben vemodfullt sträcker armarna efter den flyktande skålmaktige gossen.

År 1838 reste konstnären hem till Danmark och mottogs den 17 september i Köpenhamn som en segrande fält-herre. För beständigt återvände han till hemlandet 1842. På det vackra Nysø, en egendom på Sydsjälland, hos familjen Stampe, fann konstnären under sin ålderdom beundrande vänskap, lugn och trevnad. Här hade han en ateljé, den s. k. »Vølunds Verksted».

På aftonen den 24 mars 1844 besökte Thorvaldsen Det kongelige Theater. Han råkade på vägen dit H. C. An-

dersen och den med byggandet av hans museum sysselsatte Bindesbøll. Thorvaldsen avled vid teaterföreställningens början genom ett slaganfall, där han satt bredvid Oehlenschläger.

Skulle man sammanfatta vad Thorvaldsen ville, kunde man säga: återge människokroppen den helgd den fått i grekisk skulptur. Barocken hade gjort den till ett muskelspel, rokokon till en läckerhet. Nyklassicismen tycktes dock glömma, att en väsentlighet hos konstverket är *hur* det är gjort. Julius Lange († 1896), en av Skandiaviens främste konstforskare, har påvisat ett grundfel hos Thorvaldsens figurer. Slår man i stycken, säger han, en av hans statyer, så äro dessa avbrutna ben, dessa stympade händer utan intresse. Bryter man åter sönder en staty av Sergel, blir en avbruten hand eller fot alltid ett fragment, fullt av skönhet och karaktär. — Detta ganska väsentliga fel — ett klen och karaktärslost utförande — har således hans störste danske beundrare framhållit. Man kunde tillägga, att Thorvaldsen väl ofta försummat att i sina skulpturer inblåsa en levande ande.

Konstidealen växla och det är ej alldeles omöjligt, att framtiden hos många av Thorvaldsens verk kommer att se förtjänster, som vi ej kunna upptäcka. Man bör i det fallet tänka på och taga varning av den oförstående och bornerade dom, som Thorvaldsen och hans samtid fällde över rokokokonsten.

En av Thorvaldsens vänner bildhuggaren Herman Ernst Freund (född nära Bremen 1786, död i Köpenhamn 1840) började intressera sig för det nordiska, och man såg detta i hans fris Ragnarök för det nya Kristiansborg. Det klassiska hade dock ett starkt tag i honom, och han dekorerade sin vid Frederikholms kanal i Köpenhamn liggande lilla boställsvåning i grekisk-pompejansk stil. Det ligger över den Friendska rumsutstyrseln en blandning

Pl. 125. Fru Emilie Bissen.
Marmorskulptur av H. V. Bissen. Kunstmuseet, Köpenhamn.

Pl. 126. »En holsteensk Pige.»
Målning av Jens Juel. Kunstmuseet, Köpenhamn.

av hellenism och danskhet. Utmärkta byster har Freund gjort, så bilden av den av idealitet strålande skalden Inge-
mann och det fula intelligenta danska huvudet av den med
Freund samtidige arkitekten Christian Frederik Hansen.

En bildhuggare av stort värde hade Danmark i Her-
man Vilhelm Bissen (född i Slesvig 1798, död i Köpen-
hamn 1868). Visserligen utförde han under intryck av
Thorvaldsen en del statyer efter klassiska mönster, och
han försökte sig även på den nordiska sagans ämnen,
men sin egentliga storhet vann han dock, då han under
intryck av den slesvig-holsteinska striden behandlade
motiv från sin tid och sitt folk. Han har skildrat den
milde landsfadern Fredrik VI med sin flärdlösa danskhet,
uppsatt i Frederiksbergs Have i Köpenhamn, och den
käcke Landsoldaten i Fredericia, svängande sin bokkvist,
samt gravmonumentet från 1851 i samma stad till minne
av striden vid Fredericia den 6 juli 1849. Reliefkomposi-
tionen — kamraterna med den döde soldaten — är utförd
i anslutning till Kristi gravläggning. Högst nådde Bissen
i sin sympatiska skildring av Fredrik VII, Danmarks
Karl XV. Konungens ryttarstaty i brons utanför Kristians-
borgs slott i Köpenhamn är på en gång vördnadsbju-
dande och kunglig men har också något av bred folklig-
het över sig. Bland Bissens porträttstatyer märkas de
två ädla kvinnobilderna skådespelerskan Johanne Louise
Heiberg, utförd 1868, säker och auktoritativ, och fru
Emilie Bissen (pl. 125), sittande i frid och harmoni, på
ett lika intimt som monumentalt sätt avbildad.

Bissens medtävlare var Jens Adolf Jerichau (född i
Assens på Fyen 1816, död i Köpenhamn 1883). Han
älskade starkare effekter än Thorvaldsen och detta
kommer till synes i hans kanske mest beundrade staty
Panterjägaren, 1846. Konstnärens skrämde Badande unga
flickor från 1862 skattas högt i Danmark. Jerichau var
gift med Elisabeth Baumann, en tysk dam, känd för

sin målning Den sårade soldaten, för vilken en ung dansk flicka läser, sittande på sängkanten, en bild från kriget 1864.

Vilhelm Bissen (född i Köpenhamn 1836, död där 1913), var vid århundradeskiftet en av Danmarks förnämsta bildhuggare. Han hjälpte sin far, »gamle Bissen», med Fredrik VII:s staty. Bissen har ett friskt behag och humor i sin lilla staty Mercurius formar sin ormstav. Mäktig verkar hans ryttarstaty av biskop Absalon (1902), som med stridsyxan i hand galopperar upp mot platsen för de slott, vilka ett efter ett efterträtt den borg, Absalon uppfört för att skydda Hafn.

* * *

Danmarks målarkonst kan under 1700-talet i betydelse ej jämföras med den svenska, men i Jens Juel (född i Balslev på Fyen 1745, död i Köpenhamn 1802) har dock Danmark en mycket god konstnär, vilken genom sina flärdlösa, friska och sunda porträtt, självporträtt med hustrun samt den psykologiskt förträffliga bilden av Struensee och många andra, pekar framåt mot de i samma anda men med ännu större konst verkande danska porträttmålarna under 1800-talet. Kanske har han nått allra högst i den ovanligt friskt målade bilden av »en holsteensk Pige» (pl. 126), som har — om uttrycket tillåtes — något behagligt getaktigt i ansiktet.

I Rom råkade Juel den andre betydande danske målaren under denna tid, Abildgaard, och bägge blevo här för livet vänner med Sergel, som i Rom under 1770-talet hade sin lyckligaste tid av skapande och samvaro med likatänkande. Juel har gjort ett utmärkt verklighetstroget porträtt av Sergel. Den danska borgerligheten kommer fram i det förträffliga dubbelporättet av det hög-aristokratiska paret greven och grevinnan Reventlow, och man får i målningen av familjen Ryeberg, avbildad

i ett danskt landskap, en känsla av att man i Danmark hunnit fram till det nationella tidigare än i de andra nordiska länderna.

Från sin fäderneö Fyen och från Själlands bokskogar har Juel hämtat ämnen för sina landskapsbilder. Kanske ingen av dessa var så före sin tid som landskapet med Annalkande oväder, alldeles saknande romantiserad teaterstämning men bärande den prägel av verklighetskonst i bästa mening, som är Juels särmärke, vare sig han målar natur eller människor.

Var Juel den glade, godmodige danske rokokokonstnären, som ännu hade sinne för färgens egenvärde, så var hans och Sergels vän Nicolai Abraham Abildgaard (född 1743, död invid Frederiksdal 1809) nyklassicismens allvarlige och tankedigre representant i Danmark. Abildgaard beundrade både de klassiska och de romantiska ämnena och målade omkring 1780 Ossian, den blinde skotske barden (pl. 127). Trots sin klassiska läggning ryggade ej Abildgaard tillbaka för att måla Ymer, diande kon Audhumbla. Hans antika ämnen fingo verklig antik karaktär. Frihedsstötten på Vesterbro i Köpenhamn, rest 1797 till minne av livegenskapens upphävande, är utförd efter Abildgaards ritning. Han har också gjort konstiga illustrationsmålningar till Holbergs Niels Klims resa.

Christoffer Vilhelm Eckersberg (född 1783, död i Köpenhamn 1853) blev den personlighet, som i sitt liv och sin konst förmedlar de danska konsttraditionerna från 1700-talet, förnyar dem och blir roten för mycket i den kommande tiden. Hos honom fanns nyklassicism, verklighetskonst, studier i samband med Frankrike, kärleken till Italien och italienska ämnen, en viss borgerlig sensualism, en naiv, treven familje- och hemkänsla, det hans folk kallar »den jævne Danskhed», och slutligen även en särskild känsla för stranden och havet med stolta skepp, på vilka han känner varje detalj i riggen.

Han har målat fartygen bland fräsande vågkammor på utsikter från Öresund, från Bälten och de andra sunden i den danska arkipelagen.

Eckersberg var från Sönderjylland och född vid Alsundet. Fattiga föräldrars son, fick han efter läroåren hos den nyklassiske historiemålaren Abildgaard komma till Paris, där han 1811—1813 blev Davids elev. Den ljusa och klara, ibland hårda kolorit och den säkra teckning, han där lärde sig, blevo bestämmande för hans senare konst. Åren 1813—1816 var han i Rom, och här målade han 1814 det ypperliga, på en gång linjerena och realistiska porträttet av sin store vän Thorvaldsen (pl. 128). Eckersberg har intet av dennes kyliga torrhet. Konstnären har på ett utmärkt sätt fått fram både det imponerande och det världsfrånvarande hos modellen. En av Eckersberg utförd replik av denna bild, som Hannover kallat »vor Kunsts dyrbaraste Klenodie», finnes i vårt Nationalmuseum. Danskheten och den äkta hellenismen ha t. ex. i hans Sovande kvinna i antik dräkt — målningen förvarad i Thorvaldsens museum — sammansmälts genom den förening av naivt verklighetssinne, varm sensualism och harmonisk och ädel form, som finnes i detta konstverk.

Utsikterna från Paris och från Rom, där Eckersberg länge vistades och målade samt blev vän med Thorvaldsen, ha blivit förebildliga i dansk konst genom den klarhet och realism, Eckersberg förlänade dem. I Nationalmuseum i Stockholm finnes en Italiensk klostergårdsinteriör av honom, som kommer en att tänka på Hammershøj. Både i sina många bilder av den vänlige gamle landsfadern Fredrik VI och hans familj och i de övriga porträtten av aristokrater och köpmän återfinner man borgerligheten. Ett ståtligt prov på denna hans intima porträttkonst är bilden av Madam Schmidt, målad 1818. Imponerande i svart sidenklänning sitter hon, hemtrevligt stickande, i sin danska empiresoffa.

*Pl. 127. Ossian, den blinde skotske barden, sjunger sin
svanesång till harpan.*

Målning av N. A. Abildgaard. Omkr. 1780. Kunstmuseet, Köpenhamn.

Pl. 128. Bertel Thorvaldsen.

Målning av C. V. Eckersberg. 1814. Kunstakademiet, Köpenhamn.

Fig. 59. L. M. Nathanson med familj.

Teckning av C. V. Eckersberg. 1818. Hirochsprungs museum, Köpenhamn.

Självt lyckligt gift med Juels tvenne döttrar — den ena efter den andra — uppskattade Eckersberg glädjen i hemlivet och målade lika bra intima barnframställningar — bilden av hans lilla dotter — som den stora, på en gång pompösa och omedvetet humoristiska bilden av familjen Nathanson (1818). Här meddelas det något olika utkastet (fig. 59), där man ser fadern dansa runt med barnen, en idé som utanför Danmark vid denna tid var fullkomligt omöjlig på en högtidlig familjebild.

Det okonstlade hos Eckersberg kommer på ett lyckligt sätt till synes också i hans historiemålning Ständerna avlägga trohetsed till Fredrik III. Tavlan har visserligen mer av 1848 än av 1648, men i bilden av de små prinsessorna har han lustigt framhållit, hur de äldre sitta så ordentliga och allvarliga, under det den yngsta med älsklig barnslighet lägger sin arm i systemens knä, trött och sömning av den långa akten.

Danmark inbjuder både till intim och storslagen landskapsmålning, som skildrar bokskogarna, vita eller tegelfärgade kyrkor med trappgavlar, framskymtande i den frodiga grönskan, eller också den mäktiga kusten. På de flesta andra ställen kommer själva landets form icke fram så stort. Eckersbergs landskap visa detta. Tegilverket Renbjerg vid Flensborgviken hör till dessa på en gång små och storformade landskapsbilder, som danskarna så ofta målat, om också sällan så lyckligt som i detta fall. Eckersberg har utövat en fruktbärande lärarverksamhet. I början av hans långa liv voro Købke och Marstrand hans lärjungar, mot slutet Vermehren och Exner.

»Der er kun eet Grundbillede, og det er Guds skjønne Skabning, den evig skjønne Natur», sade Eckersberg, och denna sunda realism har från honom hälsobringande kommit nästan all senare dansk konst till godo. Det är något rent mystiskt, att snart sagt alla sidorna av dansk 1800-talskonst kunna föras tillbaka till Eckersberg. Renhet, klarhet och innerlighet, det som de danska hembilderna sökt, finnes ej allt detta i den vackra teckningen av Eckersbergs döttrar, blickande ut genom ett fönster i konstnärens bostad i Charlottenborg (pl. 129)?

Likheten mellan nordtyskt och danskt väsen, på vilken kanske varken danskar eller tyskar hålla så mycket, är slående. Samma flärdlöshet i detta missbrukade ords rätta mening, samma humor och samma flit finnas i de båda länderna med ungefär samma betoning. Den danska karaktären är måhända mera känslöbetnad, den nordtyska mera pliktbetnad. Gemensamhetsdragen framlysa, då man jämför de danska målarna från 1800-talets förra hälft med de samtidiga tyska C. D. Friedrich, Runge, Wasmann och Oldach (del II, sid. 181, 182).

Den bland Eckersbergs lärjungar, som nådde honom i intim naturefterbildning av människor och landskap och överträffade honom i självfullhet, vilken ej eftersträ-

*Pl. 129. Eckersbergs döttrar, blickande ut genom ett
fönster i Charlottenborg.*

Teckning av C. V. Eckersberg. Omkr. 1844. Kopparotcksamlingen i Köpenhamn.

*Pl. 130. Själporträtt.
Målning av Chr. Købke. Omkr. 1855. Kunstmuseet, Köpenhamn.*

*Pl. 151. Fru Birgitte Hohlenberg, född Malling.
Målning av C. A. Jensen. 1826. Hos Fru Helene Rubow, Malmö.*

*Pl. 132. Henriette och Signe Hansen, konstnärens yngsta systrar.
Dubbelporätt av Constantin Hansen. 1826. Kunstmuseet, Köpenhamn.*

vades men som »kom med ändå», var Christen Købke (född i Köpenhamn 1810, död där 1848). Man har om honom träffande citerat en strof ur flickornas sång i Oehlenschlägers S:t Hansaftenspil:

»Pæne lille Urt
staar saa rent og purt,
staar saa frisk og grøn
uformærkt i Løn.»

Man förstår vad den nittonårige Eckersbergslärjungen kände, då han på en resa i Jylland målade Jomfru Margarethe Hahn för att äga bilden själv. Av sina föräldrar och konstnärskamrater, bland vilka Marstrand befann sig, målade han lika verklighetstrogha som själfulla porträtt, och särskilt bilden av den unge landskapsmålaren Sødring (1832) har friskhet och realism och även stil, som allt vittnar om Købkes gedigna konstnärlighet. Åren 1838—1840 vistades Købke i Italien men tyckte, som han själv sade, bättre om Köpenhamns omgivning. Han målar det idylliska Köpenhamn på 1840-talet. Hur frisk trots det minutiösa utförandet är ej bilden av fru Th. Petersen (i vårt Nationalmuseum), hur tung och äkta är ej guldkedjan, hur vackert dräktens bruna siden, hur fast hullet! Købke målar Själland med en solig klarhet, som ger oss något av den frid och lyckokänsla, landskapen på 1400-talets miniatyrer meddela. Ett särskilt behag ha målningarna från Frederiksborgs slott på Själland, där storkarna segla kring de kopparklädda tornen.

Italien var lyckolandet för de nordiska konstnärerna på den tiden, och ehuru Købke säger sig föredra den danska naturen, så trivdes han dock utmärkt i Rom, återfick sitt gamla goda humör och var en av de gladaste i det berömda konstnärskaféet Café Greco, där under glam och sång, rökande och vindrickande tiden gick raskt. Gammal konst intresserade ej mycket denna

konstnärsskara, och Hannover säger, att målaren Sonne på två år ej »fick tid» att ens titta in i Vatikanmuseet. Undantag måste dock göras för Thorvaldsen och de åt klassicismen lutande målarna Constantin Hansen och Hilker. För alla andra var folklivet det väsentliga. Man deltog i och målade detta, som föreföll nordborna som ett varje dag pågående maskeradupptåg, och invånarna — italienarna — tyckas uteslutande betraktats som älskarinnor eller staffage.

Købke dog redan vid trettiosju års ålder. Hans konst har hela blyghetens skönhet; han målade bättre än han själv trodde. Älskare av det äkta kunna icke se sig fullsynta på hans små tavlor. Man har sagt, att Købkes eget anlete var redbart som hans konst, och den dubbla sanningen i detta framgår av det omkr. 1833 målade självporträttet (pl. 130).

En högt begåvad porträttmålare, nästan samtida med Eckersberg, var Christian Albrecht Jensen (född i Bredsted i Sønderjylland 1792, död i Köpenhamn 1870). Det var väl knappast någon samtida porträttmålare i Norden under 1820-talet, som kunde mäta sig i teknikens bredd och karakteristikens skärpa med Jensen. Han har målat Grundtvig på 1830-talet, då dennes levande ord tände så många danska sinnen. Barn och gubbar framställde han lika bra, och kvickare och smakfullare damporätt än Jensens bild av den förtjusande fru Birgitte Hohlenberg, född Malling (pl. 131), får man leta efter. Man tvekar, om den jättestora men lätta 1820-talshuvudbonaden eller den grå klänningen med sina delikata toner är bäst målade. Men det oemotståndliga behaget och skälmsaktigheten, det livfulla uttrycket i ögonen och kringmunnen är kanske, som sig bör, det som fånglar åskådaren allra mest. C. A. Jensens livfulla och friska penselföring intresserar i porträttet av dekorationsmålaren Troels-Lund och i bilden av fru Jensen i svart siden

och stor hatt. Hur tidigt än Jensen upphörde att producera, målade han dock ännu 1858 ett av sina bästa porträtt, pastor Rudelbach i vit pipkrage.

Eckersbergslärjungen Vilhelm Bendz (född i Odense på Fyen 1804, död i Vicenza 1832) har trots sitt tidiga frånfälle — han blev endast 28 år — hunnit med att visa en mindre vanlig målarbegåvning, såsom i hans pittoreska *Et Tobaksselskab i ljusdunklet* eller *Kafébilden från München* med konstnärerna samlade omkring det ensliga talgljuset. Luftperspektiv och målerisk uppfattning av belysningen, såväl då det gäller solsken som ljussken, var det han önskade framställa i sina tavlor.

En sökande konstnär, som ville ge både det klassiska, det fornnordiska och det danska, var Constantin Hansen (född 1804 i Rom, död i Köpenhamn 1880). Det var hos Eckersberg och bildhuggaren Freund han fick sin utbildning och påverkades av den förre till verklighetsskildring, av den senare till klassicism. Porträtten av systrarna Henriette och Signe (pl. 132) utförde han som 22-åring. Hur kärleksfullt allvarligt och förstående återger han ej både det psykiska och fysiska och de små nordiska flickornas litet tafatta behag! Hansen var förtjust åt att få umgås i det Friendska hemmet vid Frederiksholms kanal. År 1835 reste han till Rom och stannade där nära ett decennium. Mest roar kanske hans bild av *Danska konstnärer i Rom* (1837). Hansen kallades på grund av sitt intresse för gammal konst, som ej mycket upptog hans kamrater, för »Videnskabsmanden». I Italien planlade han med Hilker dekoreringsen av Köpenhamns universitets vestibul med klassiska ämnen. Samma år som Thorvaldsen dog, 1844, kom Hansen hem från Rom och grep sig genast an med denna nyklassiska dekoreringsen, vilken först 1853 blev färdig. Hela den grekiska mytologien förekom på dessa nu mycket skadade fresker, som av Emil Hannover sägas vara i »Bestræbelserne

maaske det nobleste Arbejde, som nogen dansk Maler har frembragt». Hansen var en djupt religiös man och har med den heliga naivitet, som kan vara dansk, avbildat sin hustru och sig själv, då han knackar på himmelrikets port.

De finaste och mest djupplöjande danska konsthistorikerna, Julius Lange och Karl Madsen, anse Vilhelm Marstrand (född i Köpenhamn 1810, död där 1873) vara, den förre »en stor Kunstner i gammel Stil», den senare det största geniet bland alla danska målare. Købke, Constantin Hansen och arkitekten Bindesbøll voro Marstrands kamrater hos Eckersberg. Marstrand vistades länge i Rom, där nästan alla danska konstnärer haft en romersk period, och målade där 1839 Oktoberfesten, som köptes av Thorvaldsen. När man betraktar de mustiga och färglysande, starkt karakteriserande skisser konstnären gjort ej blott till denna tavla utan slösande strödde omkring sig, tycker man, att Oktoberfesten och även de andra fullt »färdiga» tavlorna äro bra tama, kalla och hårda mot de ur en glödande inbillningskraft och ett rikt verklighetssinne framsprungna, ur konstnärlig synpunkt så ofantligt mycket betydelsefullare och starkare skisserna och särskilt de Marstrandska teckningarna (fig. 60).

Vid hemkomsten blev Marstrand professor och slutligen 1853 direktör för Konstakademien i Köpenhamn. Hans frodiga humor framlyser, utom i hundratals teckningar, i hans många solida och lustiga målningar med ämnen ur Holbergs komedier. Ett särskilt intresse har dansk konst genom det, att samma ämne behandlas och utvecklas av olika konstnärer under olika tider. Härigenom uppstår en tradition av största nytta för konstens utveckling, liksom den sceniska traditionen växer och blomstrar genom de olika skådespelarnas sätt att utföra Holbergs-rollerna. Marstrand målade sin Den stora nattvarden 1869 på sitt sätt i en klassisk pelarhall, Joa-

Fig. 60. Mötet.
Teckning av Vilhelm Marstrand.

kim Skovgaard utför senare arkaiserande i italiensk 1400-talsstil samma ämne i Viborgs domkyrka, Den nyskabte Eva har målats av Marstrand, Julius Paulsen ger det sin tids uppfattning. Eckersberg, Marstrand, Krøyer, Viggo Johansen och många andra måla hemmets lycka

nationellt, intimt, osentimentalt som de gamla holländarna. Vilken fin humor ligger ej i Marstrands 1857 utförda Besöket, med den unge danske sjöofficeren, som hälsar på hos den — får man hoppas — blivande svärmodern och blickar så förälskat på den något brydda syende unga flickan (pl. 133).

Marstrand gillade ej först den nationella rörelsen i konsten, som konsthistorikern Høyen ville framkalla. Konstnären oroade sig över en alltför snäv uppfattning av uttrycket »nationell konst». Niels Laurids Høyen var född i Köpenhamn 1798 och avled där 1870. Hans lärdom, hans fenomenala värtalighet och kanske mest hans bergfasta tro och glödande intresse gävo hans ord en kraft och en betydelse, som göra honom till en förgrundsfigur i nordisk konst under fyra decennier. Marstrand målade hans porträtt 1868.

Marstrand älskade mycket resor och vistades under 1850-talet i Leksand, där han målade kyrkbåtarna, och i Venedig, där han målade gondolerna. »Italien nobiliterte ham», skrev någon av hans vänner, d. v. s. Marstrand uttryckte efter Italienvistelsen i sina tavlor ett behag och en skönhetskänsla, som icke funnos förut.

En god historiemålning är Marstrands i Kristian IV:s kapell i Roskilde dom målade framställning av Danmarks hjältekonung under Sjöslaget på Kolberger Heide 1644.

Sinne för det komiska, en sund sensualism och realism, aktning för moderligheten och ålderdomen, ett djupt inträngande i det individuella och därmed följande intresse för porträttet utmärkte Marstrand.

Marstrands sista tavla, Den vantro Thomas, har »den Højhed i Lader og Mine», säger Drachmann, som fanns hos konstnären i hans eget uppträdande. Denna höghet återfinner man i ädlaste form hos Kristusgestalten på denna lyckligtvis ofullbordade altartavla.

Bland Eckersbergs andra lärjungar märkes Jørgen Roed

Fig. 61. Den döda anden.

Teckning till Kaalunds fabler av J. T. Lundbye. 1844.

(född i Ringsted på Själland 1808, död i Köpenhamn 1888). I hans med minutiös noggrannhet utförda tavlor ligger en äkta dansk kärlek till detaljen. Hans arkitektoniska målningar, särskilt av Roskildekyrkan vintertid och det inre av Ribe domkyrka samt även det gårdsparti från Bargello i Florens, som visar, att han också hade det för hela 1800-talet utmärkande danska intresset för Italien, äro både diskreta och konstnärliga. Detta gäller ej minst hans porträtt. En ovanlig fasthet och karaktär i teckningen finnes hos den älskliga bilden av hans Syster Line, målad på 1830-talet. På den 1850 utförda skildringen av en fruktträdgård (pl. 134) är Line återigen avbildad, nu en ung dam i ljusröd klänning. Hon håller ut sitt förkläde för att mottaga frukterna, som en gosse — en bror till målaren Vermehren — plockar från trädet. Frid och avskildhet och även som-

marsol finnas i denna älskliga bild, där allt, ej bara dopfunten — betänkligt nog flyttad från kyrkan —, talar om gammal kultur.

I Roeds högt bildade hem — han bodde på Charlottenborg, Konstakademien vid Kongens Nytorv i Köpenhamn — råkades hans vänner Constantin Hansen, Lundbye och Marstrand. Roeds lilla dotter Helene, sedermera professorskan Nyblom, blev som författarinna och personlighet en förbindelselänk mellan danskt och svenskt. Hon avmålades och avtecknades både av fadern och hans vänner.

Den ovannämnde Høyen utövade i sin strävan efter en konst, som kunde väcka genljud, det största inflytande på Lundbye. Landskaps- och djurmålaren Johan Thomas Lundbye föddes 1818 i Kalundborg på Själland och hann under sitt korta liv — han dog i kriget 1848 — bli av betydelse för dansk konst. »Hvad jeg som Maler har sat mig som Livsmaal», säger han, »er at male det kjære Danmark med al den Simpelhed og Beskedenhed, som er saa characteristisk for det.» Med förkärlek målade och tecknade (fig. 61) Lundbye djurbilder, och han skildrar husdjurens »venlige Færd» som en 1600-tals-holländare men dock originellt. »Har jeg Grund til at være glad?» skrev han 1844. »Og hvad er Grunden? Ja! Thi jeg har lært at kende Koen langt bedre end før.» Vemodet var dock grundtonen i hans väsen, han sökte tröst i umgänget med naturen och ej minst med barnen.

Barnen förstodo också Vilhelm Pedersen och han dem. Vilhelm Pedersen (född vid Kjøge 1820, död i Köpenhamn 1859) var sjöofficer, men har med rätta blivit prisad som en av de i bästa mening naivaste sagotecknare, som någonsin funnits. På 1840-talet tecknade han på begäran av H. C. Andersen själv för dennes Eventyr dessa oförgätliga bilder, där geni och tafatthet, den äktdanska

Pl. 155. Besöket.

Målning av Vilhelm Marstrand. 1857. Kunstmuseet, Köpenhamn.

Pl. 134. *Trädgården med den gamla dopfunten.*
Line Roed i fruktträdgården.

Målning av Jørgen Roed. 1850. Kunstmuseet, Köpenhamn.

verkligheten (fig. 63) och det sagoromantiska (fig. 62) förbindas.

En annan tecknare till H. C. Andersens Eventyr var Lorenz Frølich (född i Köpenhamn 1820, död i Hellerup 1908). Han studerade på 1830-talet för Eckersberg, reste 1840 först till Tyskland, sedan till Frankrike och vistades utomlands ett tredjedels sekel. Så kom han hem, levde trettiosex år i fosterlandet och studerade keramik hos Willumsen. Frølich är mest känd för sina barnteckningar och skildringar från det fornnordiska hjältelivet.

Lundbye skriver om sin vän Peder Christian Skovgaard (född nära Ringsted på Själland 1817, död i Köpenhamn 1875): »Hvad Skovgaard bedst fremstiller og ret med Kjærlighed har levet sig ind i er Plantelivet lige fra det store Træ indtil den lille fine Græsplante.» Lundbye och Skovgaard lågo båda åt det Grundtvigska hållet och bägge älskade Danmark. Då Lundbye 1848 skulle resa till kriget i Slesvig, tecknade Skovgaard av honom i uniform och året därpå målade han sin vän Lundbye, som fallit i kriget, sittande under de stora träden vid landsvägen med sin skissbok och samtalande vänligt med barnen (pl. 135). Denna grupp har sedermera modellerats av Kai Nielsen och sitter nu som en symbol för danskheten på den klassiskt formade byggnad, det Hirschsprungska museet i Köpenhamn, som innehåller så mycket av den bästa danska konsten. P. C. Skovgaards, »gamle Skovgaards», allvarliga, goda och manliga ansikte har återgivits av hans vän Constantin Hansen. Den lust för dekorativa uppgifter både i större och mindre stil, som utmärkte P. C. Skovgaard, lever liksom hans fromma ande i sönerna Joakims och Niels' utmärkta konst.

Det var folklivsbilder eller ämnen från de borgerliga hemmen, som väckte största bifall i Danmark vid 1800-talets mitt. Man fordrade av dessa ett minutiöst ut-

förande, och ofta visa de något av oljetryckets obehagliga glatthet.

Tre senfödda Eckersbergslärjungar voro Vermehren, Dalsgaard och Exner. De voro endast hans lärjungar efter den tid, då Eckersberg träffats av sin s. k. »perspektiviske Sygelighed», ty under sin sista tid talade Eckersberg nästan uteslutande om perspektivet. Fredrik Vermehren (född i Ringsted 1823, död i Köpenhamn 1910) har kanske nått längst i sin Jylländsk fåraherde på heden från 1853. Han har en helig enfald, denne strumpstickande herde. Vermehren har också med en om de holländska småmålarerna Mieris, Dou m. fl. minnande noggrannhet utfört bilder från de danska borgerliga hemmen, vilka, ehuru ibland något torra, dock skola leva genom århundradena, givande *sin* tids miljö.

Mest konstnärlig av de tre är Christen Dalsgaard (född på Krabbesholm på Jylland 1824, död i Sorö 1907). Han skildrade ofta sorgens skönhet. Även koloristiskt — med mörkblå och mörkgröna toner — äro hans tavlor förträffliga. Enkelt gripande är bilden av snickaren, som kommer med kistan till det döda barnet.

Julius Exner (född i Köpenhamn 1825, död där 1910) har huvudsakligen målat bilder från Fanö och Amager. Det påstås ha varit Høyen, som rått Exner att ägna sig åt att skildra den gamla färgrika och trevna bondkulturen på Amager, den ö, som sträcker sig in i Köpenhamn. — Den Eckersbergska realismen har varit en stormakt i dansk konst under ett sekel.

Till publikens gunstlingar under 1870-talet hörde också Carl Bloch (född i Köpenhamn 1834, död där 1890). Dels älskade man hans små, humoristiska tavlor med solida fiskgummor och munkar, som berätta historier, dels beundrade man hans stora historietavlor. En tragisk storhet har hans okoloristiska stora tavla Simson drager en kvarn (1863). Den även mycket stora målningen

Fig. 62. De vilda svanorna.

Teckning av Vilhelm Pedersen till H. C. Andersens Eventyr. 1840-talet.

Fig. 63. Reskamraten.

Teckning av Vilhelm Pedersen till H. C. Andersens Eventyr. 1840-talet.

Kristian II i Sönderborgs fängelse (1871) har rört många danska hjärtan. I altartavlan i Hörups kyrka i Skåne har Bloch skapat den av den skandinaviska publiken högst skattade religiösa målningen i Norden under 1800 talet, Christus Consolator (1875).

Vermehrens och hans kamraters berättande sätt att måla fortsattes av Carl Thomsen (född i Köpenhamn 1847, död 1912). Han avbildade friden och lyckan, som trivas i de gamla danska prästgårdarna, så i hans målning Middag efter biskopsvisitationen (1888) med till skönhet utvecklade hemtrevnad, solsken, krukväxter, mat och vin.

I sextio år — från 1840-talets början till in på 1900-talet — verkade Vilhelm Kyhn (född i Köpenhamn 1819, död där 1903), under sin sista tid en dansk patriark med långt vitt skägg. Även den yngre generationen glädde sig åt den vederhäftighet och den naturkänsla, som funnos i Kyhns bilder från småsjöarna vid Himmelbjerget på Jylland.

Samma höga anseende hade Hans Smidth (född 1839 i Nakskov på Laaland, död i Köpenhamn 1917) i sina folklivsbilder från Jylland.

Först sent blev Theodor Philipsen (född 1840 i Köpenhamn, död där 1920) färdig som konstnär. Han utgick från Lundbye men blev sedan den förste dansk, som rönkte intryck från den franska impressionismen. Philipsen målade och tecknade (fig. 64) hästar och boskap på Saltholm och Amager, de två flacka och gröna öarna i Öresund, och hans tavlor, som lysa av friskhet men även ha kvar mycket av den gammaldanska vederhäftigheten, äro särdeles högt skattade i musei- och konstkännarkretsar. Han uppfattar mästerligt nötkreaturen i alla situationer från kalvens ystra groteska behag till monumentaliteten och kraften hos tjuren. — I den storartade gåva av finaste danskt måleri, som den danske konstfrämjaren Wilhelm Hansen 1928 överlämnade till vårt Nationalmuseum finnes bl. a. en ypperlig Philipsen.

Fig. 64. Hästar och boskap.

Teckning av Theodor Philipsen. Skänkt av Ektorådet Wilhelm Hansen till Nationalmuseum, Stockholm.

En porträttmålare med sinne för danskheten var den i Oldenburg 1846 födde August Jerndorff, död i Köpenhamn 1906. Den borgerliga, flärdlösa danska militärtypen från 1800-talets mitt kommer fram i Jerndorffs målning (1892) av Niels Christian Lunding, som under det slesvigska upproret 1849 var Fredericias kommandant, och det porträtt Jerndorff gjorde 1895 av den hatade och redbare statsminister Estrup visar denne bredbent och orädd, övertygad om att stå på Danmarks bästa, med veckiga byxor och brett ordensband, flärdlös och officiell. Jerndorff är en ypperlig sagotecknare, full av mystik.

Valdemar Irminger (född i Köpenhamn 1850) har målat de mest olikartade saker, lejon, sjukhusinteriörer och mycket annat. Han har en äkta känsla för det barnsliga, som kommer fram i bilden av modern, som visar barnen stjärnorna. Lustig och typiskt dansk är hans målning Paa

Bryllupsreise (1899). Det unga paret står i nattdräkt — en sådan är mera prövande för en herres än för en dams värdighet —, man ser de unga från ryggen, de skåda lyckliga ut över den främmande staden, som drömmer i natten.

Det nya i målningskonsten under 1880-talet kan sammanfattas i det franska ordet *pleinairism*: målaren skall studera i fria luften och avbilda motivet på stället. Det var den franska tekniken, den franska ljusmålningen, som åttiotalismen ville föra till Norden. I Danmark blev Skagen den geografiska punkt, där den skandinaviska konsten tog en ny riktning, där svenska, norska och danska konstnärer sammanträffade. Den luft, sol och friskhet, den segerstämning och det glada humör, som utmärkte konstnärslivet på Skagen under 1880-talet, har förkroppsligats i Krøyers 1888 där målade *Hip, hip, hurra*, (Göteborgs museum, pl. 136).

Peter Severin Krøyer (född i Stavanger i Norge 1851 — naturlig son till en norsk läkare —, död på Skagen 1909) blev en banbrytare för vad som kallas »genombrottskonsten». Han studerade vid Konstakademien i Köpenhamn, blev redan tidigt en anlitad porträttmålare och utförde i tidens stil under 1870-talet åtskilliga tämligen träaktiga bilder av sjömanslivet vid Själlands kust. År 1877 reste han utomlands, studerade i Paris den moderna franska konsten, kopierade Velazquez i Madrid och vistades ofta länge i Italien.

Omkring år 1880 samlades, som ovan nämndes, på Skagen, Danmarks havomsvallade nordspets, en konstnärskoloni, som utvecklade en praktisk konstnärlig skandinavism under mycket arbete och gott humör. Danskarna Krøyer och Viggo Johansen, norrmännen Krohg, Thaulow och Eilif Peterssen samt svensken Oscar Björck bodde på Skagen och råkades på Brøndums hotell. På Skagen levde också målaren-författaren Holger Drachmann, avbildad i sin något poserade genialitet av Krøyer.

Det finns både friskhet och förfining i Krøyers konst och även den tämligen odanska egenskapen elegans. Från

Skagen har Krøyer målat en mängd utmärkta tavlor, där solljuset och månskenet och alla koloristiska nyanser från havskusten med utomordentlig smak fått sin konstnärliga behandling. På hans Sommardag vid Skagens strand ser man badande barn, som skrattande plaska omkring på den långgrunda jutska stranden. En annan gång målar han havsstranden en afton, då man hör havets långsamma andetag; två eleganta damer promenera på sanden i sommarnattsljuset. Han har målat sitt vackra sommarhem på Skagen på tavlan Frukosten. I den färgfriskaste omgivning av blåvitt kakel och gula blommor sitta konstnären, hans vackra fru och den kvice författaren Otto Benzon vid en intim frukost. Allt är solsken och gott lynne. Krøyers porträtt vittna om uppfattning av det väsentliga. Självporträttet (1888), så ljust och danskt och omspelat av havsluft och sol, finnes i Uffizierna. Georg Brandes, som under decennier varit den danska litteraturens förgrundsfigur, har målats i talarstolen av Krøyer. Han återger med samma skärpa de nobiliserande rynkor en ansträngd intellektuell verksamhet gräver — i porträttgruppen av Kommittén för franska konstutställningen i Köpenhamn 1888 — som de skandinaviska barnens friska öppenhet och tvärsäkerhet — i porträttet av Tove Benzon, författarens lilla dotter (1894).

Särskilt intresseväckande är Krøyers stora tavla från 1898, där han ger en modern doelbild (se del II, sid. 86) av ett sammanträde i Videnskabernes Selskab. De intelligenta ögonen i de skrynkliga och originella ansiktena lysa i kapp med stearinljusen. Det är ett äkta Krøyerskt problem och löst med överlägsen skicklighet och konst. De ljusproblem, som under 1870-talet intresserade Bendz och Marstrand, t. ex. i den senares Et musikalsk Aftenselskab hos Hovagent Waage-Petersen, har Krøyer fortsatt att söka tolka på sitt sätt. Det är ett lyckligt drag i dansk konst med denna sunda tradition.

Michael Ancher (född på Bornholm 1849, död på Skagen 1927) och hans maka Anna Ancher (född på Skagen 1859) målade fiskarlivet på Skagen, där de själva voro bosatta. Vil han klare Pynten kallade Michael Ancher den 1880 målade tavlan av fiskare, som resonera huruvida en båt skall komma förbi udden utan att stöta på. Man instämmer dock med Karl Madsens ofantligt träffande och roliga ord, att dessa Anchers Skagenfiskare kanske voro »något allvarigare än modellerna». Ancher nådde sedan ännu längre in i det naturliga. Det ligger storhet och myndighet över det 1884 målade porträttet av fru Anna Ancher med det väntade moderskapets majestät (pl. 137). — År 1900 skildrade Anna Ancher sin make vid stranden med penslar i hand. Både målnings-sätt och personens ansiktsuttryck måste betecknas såsom allvarliga i bästa mening.

Den, som kanske varit den mest utpräglade typen för skildrandet av »Hjemmets Lun og Hygge», av de rikedomar, som finnas i samlivet mellan föräldrar och barn, vilka klänga på fadern och smeka modern, denna innerliga samvaro, för vilken redan sanskrit har ett betecknande ord, är Viggo Johansen. Denne, som år 1851 föddes i Köpenhamn, blev först lärjunge till gamle Roed. Johansen slog igenom med den 1885 målade Aftenpassiar. Här upp-tog han den förut påpekade rumsbelysningsfrågan, som han sedan ofta skulle återkomma till. Han har här av-tecknat de sina och sin vänkrets; hustruns, Martha Møl-lers, allvarliga anlete synes i bakgrunden. Krøyer sitter i soffan och på en stol närmast åskådaren ser man den de-korative konstnären Thorvald Bindesbøll, den berömde arkitektens son. Det är ett ögonblick av stilla, allvarlig stämning. Liksom de samtida författarna sökte säga de subtilaste, mest svåruttalade saker om det *vanliga* livet, så ville Johansen ge den skönhet, som fanns hos det enklaste, och ville ge det djupa, som kan ligga bakom det oansen-

Pl. 155. Landsväg vid Vognserup.

*Målning av P. C. Skovgaard. 1849. Kunstmuseet, Köpenhamn. Gruppen i förgrunden visar
Lundby samlalande med några barn, och den är i skulptur använd på ett gavelfält på
Hirschsprungs museum i Köpenhamn.*

Pl. 156. Hip hip hurra.

*Målning av P. S. Krøyer. 1888. Göteborgs museum. Till höger i förgrunden fru Ancher,
i bakgrunden till höger Oscar Björck.*

liga. Hans Børnevask från 1888 (pl. 138) visar den gamla jungfruns raka, träaktiga rygg i horisontal linje, och man får en känsla av det vänliga, plikttrogna arbetet. Det lilla flickebarnet, som på okynne rör i badbaljan, har en grotesk charm över sin oskyldiga bakdel. Ett par år senare se vi samma barn, konstnärens egna, besökande Bedstemor på hennes födelsedag. Klarare och finare kan man ej ge den yngsta generationens barnsliga oförstående för den blick av kärlek, som kommer från den gamla i järnsängen. Man ser på barnen, hur kort stund de vilja stanna inne hos farmor och hur de om ett ögonblick skola springa ut i solskenet och livet. När de blivit större se vi gossarna plugga med sina läxor och flickorna knåpa med sin sömnad, sittande kring det lampbelysta bordet, eller på målningen Bordet dukas (vårt Nationalmuseum), vilket omedvetet behag som hempysslandet kan skänka kvinnan. Bredare i tekniken och med användning av färgfläckar, ditsatta med en sådan genialitet, att de kasta skönhetsens skimmer över de oansenligaste vardagsföremål på bordet, är den tavla han kallar Mellem Kunstnere, målad 1903 (vårt Nationalmuseum). Gästerna äro: hedersgästen prins Eugen och Bindesbøll, Skovgaard, Julius Paulsen, Karl Madsen, Th. Philipsen m. fl. De sitta kring bordet i skenet av lamp- och stearinljus och stämningen torde vara satiriskt intellektuell och stillsamt humoristisk, d. v. s. äkta dansk.

Under oppositionen mot Konstakademien på 1880-talet uppstodo fria målarskolor, där Krøyer och Tuxen voro lärare. Den senare fortsatte länge med detta arbete, om ock ledningen av de ungas undervisning i den moderna riktningen mest sköttes av Zahrtmann. Lärjungar kommo också från Sverige, Norge och Finland.

Lauritz Tuxen föddes 1853 »paa» Kristianshavn, den danska flottstationen i Köpenhamn, och dog 1927. Hans far var kommandör, och själv såg han ut som en sjöofficer.

Havet var ofta motiv för hans målningar. Tuxen var en solid målare av naket, men är kanske mest känd som målare av alla de höga furstligheter, som omkring 1900 samlades i Köpenhamn. Konstnären har gjort en färgskimrande tavla av Nikolaus II:s kröning i Moskva 25 maj 1896.

Kristian Zahrtmann föddes i Rønne på Bornholm 1843 och dog i Köpenhamn 1917. Han var både dansk och odansk, både historiemålare och icke historiemålare, både modern och icke modern. Zahrtmann var en i hög grad ojämn kolorist, ej sällan kvalmig och sötaktig med sina rödvioletta toner. Retsamt affekterad, såsom då han kallar en tjock gumma Aspasia — hans favoritmodeller voro fetlagda, äldre kvinnor och vackra unga gossar — eller då han låter Susanna vid badet gå på händerna, var han dock en av danska konstens märkliga personligheter. En del av hans produktion har något av mäktighet och äkthet i känslan av gripande art. Det är bilderna ur Leonora Christina Ulfeldts, Kristian IV:s olyckliga dotters, liv i Blaa Taarn (pl. 139). — Zahrtmann påstod sig älska Rafael men målade mera Rembrandtsaktigt. Konstnären levde länge i Italien och blev hedersborgare i Cività d'Antino i Abruzzerna. Det ligger något ej fullt normalt i Zahrtmanns sjäsliv, hans sensualism och hans konst. En främmadartad vildhet och lystnad, som tycktes höra ihop med italiensk urhedendom, levde i hjärtat på den egendomlige målaren och goda människan Kristian Zahrtmann.

Ljusdunklet intresserar realistiska målare. Både Krøyer och Viggo Johansen, bra ofta också Zahrtmann, men i synnerhet Julius Paulsen behandlar denna särskilt måleriska belysning. Julius Paulsen (född i Odense 1860) har lyckats bäst i sina *små* tavlor, så i Datteren betrakter Faderens Portræt, där konstnären 25-årig målade sin syster ett högstämt, stilla ögonblick (pl. 140). Hans sängkammarinteriörer, där kvinnorna i osökta ställningar sitta

Pl. 157. Fru Anna Ancher.

Målning av Michael Ancher. 1884. Hirschsprungs museum, Köpenhamn.

Pl. 138. Børnevask.

Målning av Viggo Johansen. 1888. Wilhelm Hansens samling, Ordrupgaard.

på sängkanten eller draga på sig strumporna, ha ett på en gång varmt sinnligt och oskyldigt behag. Ibland är rummet fyllt av en känsla av andakt. Man går till ro under stilla självprövning, ställes inför högre makter eller åtminstone inför sig själv. Starkt realistisk men också konstnärligt poetisk är Paulsens tavla i Göteborgs museum *Modellerna vänta* (1887), där de halvnakna, härligt målade simpla flickorna vänta på seans. Paulsen har utfört förträffliga porträtt, särskilt roliga äro de, där den store mecenaten Carl Jacobsen förekommer. På det ena ser man honom med sin maka fru Otilie, som med välförståndig matronemin vänligt men myndigt dämpande lägger handen på den auktoritative mannens arm. Det andra visar honom i Glyptotekets byggnadsnämnd bland herrar, hos vilka än det sarkastiska, än det timida och än det självsäkra roligt understrykes.

En storartad insats i Danmarks kultur och konstliv har gjorts av bryggaren och mecenaten Jacob Christian Jacobsen (1811—1887), grundaren av Carlsbergfonden 1876, vilken av honom fått Gamle Carlsbergsbryggeriet. Dennes son Carl Jacobsen (1842—1914) är grundläggaren av Ny Carlsbergbryggeriet och av Glyptoteket i Köpenhamn. Bryggeriet skänkte han som fadern sitt till kulturändamål. Glyptoteket är en ovärderlig samling av skulptur, särskilt av antik porträttskulptur, men innehåller också en mycket betydande avdelning av dansk skulptur och målning samt stora mängder av ypperlig fransk skulptur från de senaste femtio åren. Samlingarna skänktes 1888 till Köpenhamns kommun och uppställdes i de stora byggnader, som uppfördes vid Vestre Boulevard.

På sydöstra Själland nära den lilla staden Præstø ej långt från egendomen Nysø, där Thorvaldsen så gärna vistades, föddes 1854 i byn Ring Lauritz Andersen Ring. Hans föräldrar voro torpare. Han var först målargesäll men besökte sedan Konstakademien i Köpenhamn.

Vad måne Thorvaldsen skulle ha sagt om den unge själländarens tavlor, vilka med kärvhet, men också med äkta känsla — om även en synnerligen diskret sådan — skildrade det »Husmandsliv» han fick se i hemmet. Han målar bondgossen, tittande ut genom fönstret från sin läxbok, potatisplockaren, förstämde grå och blyga tiggarbarn utanför en vit bondgård, helgdagsaftonen på landet, då man sitter vid det taklampsbelysta bordet, läsande i psalmböcker och uppbyggelseskrifter. Han visar oss gubben i söndagen till ära framtagen hög svart hatt, som med gumman stapplar fram i den tidiga vårgrönskan från den i solen liggande vitmenade kyrkan med sin trappstegsgavel. Han målar sommar och vinter i byn, skildrar hur barnen hurra åt och retas med den fulla karlen eller hur en blåfrusen gosse, stående på den snöiga landsvägen, tittar på målaren, som är ute vid sitt friluftsmotiv, eller de två unga flickorna på den stora tavlan *Foraar*, målad 1895. Med vilken rörande tafatt-het står ej på denna bild den äldre av de unga kvinnorna bland fruktträdsblommen. Hon är fylld av sin stora, av den yngre system anade hemlighet. Året efter gifte sig Ring med den äldre av de på tavlan avbildade systrarna, keramikern Kählers i Næstved dotter, och han har, liksom så många danska konstnärer, målat sin hustru och sitt barn. Hans *Mor fortæller* (pl. 141) är kanske det mest danska av alla ämnen — en madonna som talar till barnet. Belysta av en lampa av fajans från morfadern i Næstved och med på bordet en guldgul apelsin, som ger något av fest i rummet, sitta de två så rörande naiva, att man icke vet, vem som är barnafrommast.

Ring hör till de danska målare, som ha ett solitt anseende i sitt lands konstkretsar. I sin konst saknar han humor. Det ligger något av det tyngande allvar i hans målning, som man så ofta finner hos skandinaviskt bond-

Fig. 65. Hjorten under eken.

Teckning av Joakim Skovgaard 1869 i tidningen Brevduen.

folk. — Torftighet, allvar, glädje över vår och grodd, detta har L. A. Ring målat, så att vi förstå något av fattigdomens ej bara etiska, utan också något av dess estetiska värden.

Joakim Skovgaard föddes 1856 i Köpenhamn. Han fick intryck från sin fader, blev tidigt ypperlig tecknare (fig. 65) och det dekorativa blev, som fadern önskade, ett livsintresse för sonen, vilken säkert också av husets vän Constantin Hansen hörde mycket om »de skjønne Kunsters Enhed». Skovgaard fick sina starkaste intryck i Italien, och det är en äkta folklig naivitet över den bild av italienskt bondfolk, som han målade 1884, kallad Torgdag i Sora. Efter en resa i Grekland kom han hem och sysslade med illustrationer till Grundtvig och även med keramiska och dekorativa uppgifter. Redan 1888 genom målningen Dammen i Betesda visade sig Skovgaard vara en religiös målare av en mäktighet och innerlighet, vartill vi i den religiösa konsten icke haft något motstycke i Norden. År 1890 målade han Kristus för in den omvände rövaren i paradiset och fyra år senare den både i format och känsla väldiga målningen Kristus

i de dödas rike. Målningen är påverkad av den Grundtvigska sången: »I Kvæld blev der banket paa Helvedes Port.» Då man ser tavlan, tycker man sig höra en väldig kör, ropande sin förlossningsträngtan till den allt behärskande gudomlige hjälten, mot vilken Evas härliga gestalt — först i synden, nu först i nåden — sträcker sina armar. Under 1890-talet och början av 1900-talet tillkommo några av konstnärens hembilder, som höra till det allra främsta inom denna art, år 1890 bilden i Kunstmuseet av hans maka med barnet vid bröstet, en av de djupaste framställningar av detta det ursprungligaste av alla ämnen (pl. 142). Även hans Eline lærer at læse (1892) och allra främst Eline skal ud (1901) höra till den stora konsten. Lilla Elines förväntningsfullhet och stolthet, systemens hängivna beundran, moderns diskreta hjälp och medvetenhet om denna världens fröjders ihållighet klinga underbart samman till ett rent ackord.

Joakim Skovgaards storverk är smyckandet av Viborgs under 1860-talet ombyggda romanska domkyrka. Kryptan är fortfarande äkta och gammal. Det förefaller som om sedan högrenässansens dagar ingen konstnärlig dekorering av en kyrka fått ett så högt religiöst och konstvärde som Skovgaards fresker i denna jylländska domkyrka. År 1901 började konstnären med arbetet att överföra kartongerna på väggen i fresk. I en sval kysk färgton, ibland med ljusgråblå och ljusgröna toner, äro dessa fresker utförda. Figurerna äro, säger konstnären, Gamla och Nya testamentets gestalter, klädda halvt medeltidsaktigt, halvt nordiskt. Bland de stora väggfälten märkes Det stora gästabudet (Luk. 14), så ofta skildrat av danska konstnärer. Det är ett myller av betydelsefulla detaljer. Särskilt vacker är gruppen av mannen, som tagit sig hustru och som därför icke kan komma till gästabudet. Ej minst hustrun har en ädel, frisk skönhet, vilken världsligt sett kan ursäkra avböjandet. Den him-

*Pl. 159. Leonora Christina Ulfeldt lämnar fängelset.
Målning av Kristian Zahrtmann. 1885. Glyptoteket, Köpenhamn.*

*Pl. 140. Dottern betraktar faderns porträtt.
Målning av Julius Paulsen. 1885. Hirschsprungs museum, Köpenhamn.*

melske budbäraren, som förekommer så många gånger på den väldiga bilden — hans röda rock ger en viss enhetlighet åt freskens färgställning —, är avbildad i form av en tafatt gosse men ägande det ungdomens behag, för vilket Skovgaard har särskilt öga. Kanske är den omformning konstnären gjorde av sin Kristus i de dödas rike, som sitter på korets norra vägg, allra mest gripande (pl. 143). Ur dödens håla stiger de dödas härskara, en oräknelig massa med Kristus i spetsen, nu alla fyllda av bergsäkert hopp och segertro; taktfast lämna de dödsriket och gå mot paradiset portar, som äro tecknade av Bindesbøll och hållas öppna av två änglar av en imponerande auktoritet, vilken Emil Hannover särskilt brukade framhålla.

Mångfaldiga gånger och såväl i plastisk keramik som mosaik och oljemålning har Skovgaard behandlat ämnet ormen och Eva, och vårt Nationalmuseum har en målning från 1911, där Eva sitter i ett landskap av vällustig färgprakt och tropisk frodighet, minnen från konstnärens resa till Java. Stora, blå fåglar vandra i gräset. Eva vänder sig mot den jättestora ormen, i hennes ansikte läser man hennes tanke: Jag kan få min beskedlige, starke man vart jag vill.

Niels Skovgaard, Joakims broder, föddes i Köpenhamn 1858. Hans utveckling har gått jämsides med den mera berömde broderns. Niels Skovgaard är både tecknare, keramiker, religiös målare och landskapsmålare samt även mycket betydande skulptör. Bland hans skulpturverk märkas Havhæsten, en egendomlig, dekorativ skulptur, uppsatt på Kunstindustrimuseets gård i Köpenhamn, och främst minnesstenen över Magnus den gode. En höstdag 1043 slog den norske, även i Danmark regerande unge konung Magnus den gode, en ättling av Olav den helige — helgonets son med en frilla —, på Lyrskovheden vid Kongeån i Slesvig de vender, som försökte tränga in i

Jylland. Minnesstenen restes 1898 vid Skibelund Krat nära slagfältet. Den har en betydande monumentalitet, och Emil Hannover framhåller det egendomliga i, att det var en målare, som här fann den storhet i formen skulptörerna strävade efter. Reliefen av de nordiska krigarna sluter sig utmärkt till stenens grundform. Full av enkel höghet är bilden av Grundtvig. Denne har aldrig värdigare skildrats i dansk konst än i träskulpturen av Niels Skovgaard (pl. 144).

Den bereste och beläste Johan Rohde (född i Randers på Jylland 1856) tecknar möbler och silversaker, litograferar och målar med samma diskreta och äkta smak. I vårt Nationalmuseum finnes hans stämningsmättade Sommarafton i Tønning och på samma ställe också det karaktärsfulla porträttet av Zahrtmann. Rohde vill stilla och försynt avslöja småstädernas intima skönhet och har målat Randers, där han har sina barndomsminnen, och Ribe, särskilt kärt för danska hjärtan. Då det gäller att förmedla nya åsikter i konst, såväl när det varit fråga om grekisk arkaisk skulptur som ny fransk målning, har Rodhe i sitt författarskap varit lika formfulländad som djupt blickande.

Koloristen Zahrtmanns koloristiska antipod är Vilhelm Hammershøj, guldfasanens färgprakt å ena sidan, gäddans diskreta färgton å den andra. Vilhelm Hammershøj är född i Köpenhamn 1864 och död där 1916. År 1885 kom han med ett sjäfullt porträtt av en ung flicka, omgiven av den stilla ro, som utmärker konstnärens tavlor. Man kan ofta förstå, varför revolutionerande tavlor väckt allmän förargelse, men i detta fall har man svårt att begripa, hur det stilla väder, som susar om denna oskyldiga, svartklädda kvinnofigur, kunde väcka en sådan storm. Ett mästerverk utan vank och lyte blev bilden av hans gamla mor, som sitter svartklädd med vit mössa och vitt förkläde och stickar i en gammaldags soffa.

Pl. 141. *Mor fortæller.*

Målning av L. A. Ring. 1901. Kunstmuseet, Köpenhamn.

Pl. 142. Dansk mor.

Målning av Joakim Skovgaard. 1890. Kunstmuseet, Köpenhamn.

Pl. 143. Jesu tillbakakomst från de dödas rike.
Jesu uppståndelse.

Målning av Joakim Skovgaard. Omkr. 1905. Viborgs domkyrka.

*Pl. 144. Grundtvig knäböjande.
Träskulptur av Niels Skovgaard. 1912. Kunstmuseet, Köpenhamn.*

Huvudet avtecknar sig mot en guldrum på den gråa väggen. Hammershøjs tavlor äro ofta små till formatet. Mycket stor är däremot den 1902 målade grupp bilden eller om man hellre vill porträtten av fem ensamma män, som sitta och tänka var och en på sitt: den stilbildande dekorative konstnären Thorvald Bindesbøll, den betydande konsthistorikern Karl Madsen, Vilhelm Hammershøjs broder Svend — också målare, men kanske störst som keramiker —, den tidigaste och märkligaste av Nordens modernister J. F. Willumsen och interiörmålaren Karl Holsøe. Den är hållen i svart och vitt, denna tavla. Ljusen på bordet äro sjukligt bleka, glasen tomma. Målningen finnes i Thielska galleriet.

Ibland målar Hammershøj endast ett stilla, tomt rum som på bilden Støvkornens Dans i Solen. Ofta minner han i själva andan om Jan Vermeer van Delft. En av konstnärens allra bästa tavlor finnes i Sverige, Gårdsinteriör från ett gammalt hus vid Strandgade med kvinnan i fönstret (pl. 145). Den äges av konsul Victor Hoving, Stockholm. Hammershøj ser själen i tillvaron, ej bara i ett människoansikte. I ett gammalt grått slott med koppartak, vars gröna patina är den enda färgtonen, ser han också anden. Hans målningar äro religiösa i högsta mening och väcka känslor, att vi leva och röras ej bara i tidens utan också i evighetens värld.

Till Hammershøjs krets höra, utom den nyssnämnde brodern Svend (född i Köpenhamn 1873), hans svåger Peter Ilsted (född i Saksjøbing på Laaland 1861) och Karl Holsøe (född i Århus 1863), båda interiörmålare av den intima sorten. På deras tavlor ser man ofta in i rum, vilkas atmosfär har den förfinade borgerlighet danskarna älska och där ljuset fångas av några gamla silverbägare stående på skåp eller chiffonjéer i dansk empirestil.

Det starka intresse för de patologiska fenomenen hos

Fig. 66. Hanne børster sine Tænder.

Teckning av Ludvig Find. 1909.

människan, som är *en* sida hos dansk litteratur vid sekelskiftet, finnes hos Einar Nielsen (född i Köpenhamn 1872).

En av hans första tavlor är den 1898 utställda bilden av en blind flicka, som står och berör en maskrosboll med fingertopparna. Träffande har Karl Wählin en

gång yttrat om denna flicka: »På hennes mjuka sätt att smeka maskrosblomstret i sin hand synes det, hur hon genom detta som ett trollspö står i förbindelse med hela naturen utom henne — hon lever i kärlek.» I vårt Nationalmuseum finnes Nielsens 1907 målade porträtt av Ellen Key. I svart klänning med vita bårder sitter den mot mänskligheten, hur den än bär sig åt, kärleksfulla sierskan. Det gråa håret lyser omkring den gamla kvinnans allvarliga, smärtyllda ansikte. — Storvulen står den stora blonda havande kvinnan i blågrå klänning på bilden i Göteborgs museum. Kunstmuseet i Köpenhamn har en stor tavla föreställande Adam och Eva, naturalistiska av arbete och nöd deformerade typer i 1300-talsomramning, »Se människan» i all sin skröplighet och nakenhet.

Har Hammershøj velat måla den lyckliga tystnaden, så har Einar Nielsen målat den tysta smärtan.

Peter Alfred Schou (född i Köpenhamn 1844, död där 1914) äger mustig originell färgkänsla. Han har också målat den tysta smärtan i sin i flera versioner utförda bild *Alvor*, där den sjuke sonen ligger på soffan och modern sitter bredvid med huvudet i handen. Det finns sannerligen genre, som är stor och god konst.

Det fanns under 1880- och 1890-talen en mängd danska förträffliga, realistiska konstnärer och bland dem, som intagit en bemärkt plats vid århundradeskiftet, var konstnärsparet Harald och Agnes Slott-Møller. Båda voro 1891 med om bildandet av *Den fri Udstilling*. Särskilt lyckat är det porträtt Harald Slott-Møller (född i Köpenhamn 1864) 1887 målade av sin maka. Understruket nordiskt självständig och frisinnad, med ett ord åttiotalisk, blickar den begåvade konstnärinnan mot åskådaren. Fru Agnes Slott-Møller (född i Köpenhamn 1862) har med historisk stämning skildrat de gamla danska folkvisorna, bäst kanske i den monumentala bilden

av Niels Ebbesen till häst. Det var han som 1340 med en handfull modiga jyllänningar överföll den av 4,000 väpnade män omgivne greve Gert av Holstein, då denne var i Randers.

Ett annat konstnärspär, Niels Vinding Dorph (född i Haderslev 1862) och Bertha Dorph (född i Köpenhamn 1875), är särskilt som porträttmålare mycket kultiverade. Den förres porträtt av den utmärkta keramikern fru Karen Hannover, gift med museimannen Emil Hannover, visar föremålet i vit klänning avtecknande sig genom det öppna fönstret mot en mörkblå aftonhimmel. En mörkröd schal fulländar färgharmonien i denna ypperliga skildring av en person, i vilken gäckeri och drömeri förenas. Bertha Dorphs barnporträtt ha både tekniskt och i karaktärsuppfattningen stora förtjänster.

En annan porträttmålare och en solid sådan är Herman Vedel (född i Köpenhamn 1875). Han har avbildat sin svåger den svenske författaren Henning Bergers omfattande och sarkastiska bonvivanttyp och har skildrat hennes maka, konstnärens syster, full av ädel kvinnlighet. Märklig är hans enorma bild av danska politiker (1918).

En landskapsmålare av hög kvalitet var Albert Gottschalk (född i Stege på Møen 1866, död 1906). Den danska målarkonsten gjorde en stor förlust, då han blott 40-årig avled. Hans måleri var skissartat och med de mest delikata valörer — det står sig.

I Vamdrup i Slesvig föddes 1869 Ludvig Find, son av en präst, som av sonen målades 1901, där han sitter med knäppta händer grubblande framför kaffekoppen. Den har något av det nordtysk-danska, denna bild, med äkthet och blidhet i allvaret. Find har ett särskilt starkt grepp på barnets naivitet, det ser man ej minst av hans teckning 1909, Hanne børster sine Tænder (fig. 66). Teckningen är utförd med en rörande komik, värdig den distingerade konstnären. Find har också målat den

Fig. 67. Ornamental teckning.

Av Thorvald Bindesbøll. 1897.

för dansk ornamentstil vid 1900-talets början så betydande arkitekten Thorvald Bindesbøll, där han sysslar med sina vaser och lerfat.

Det är en dansk nybarock, som Thorvald Bindesbøll (född i Köpenhamn 1846, död 1908) skapat, full av must och frodighet, ibland litet för bullig och med en viss fetma i formen. På konstindustriens olika områden, keramik, silver etc., under 1800-talets sista och 1900-talets första årtionden har han i sitt land haft det allra starkaste inflytande, och det kan sättas i fråga om någonsin under de senaste hundra åren ett lands ornamentik så behärskats av en enda person (fig. 67). Det fanns en blandning av flegma och explosiv kraft hos »Bøllen», som han kallades av sina vänner, och han »morede sig nok saa fantastisk», säger hans beundrare Joakim Skovgaard. Bindesbølls egendomliga huvud med tjurnacken har rests framför Kunstin-
dustrimuseet i den monumentala form Kai Nielsen gav det.

En livskraftig och sund målarskola finnes på Fyen. Den har sin medelpunkt i museet i Faaborg, vars byggnad och samlingar bekostats av konservfabrikanten Mads

Rasmussen. Det är ett livstecken, då man kan tala om bayersk, florentisk, skånsk, jonisk eller fyensk konst. Man får alltid subtrahera lokalpatriotiska överdrifter. Men ej bara för blommor utan också för målningar kan jordmånen vara avgörande, och vissa enkla blommor ge sin största skönhet, då man ser dem växa på de stränder, där de höra hemma.

Den förnämste bland dessa Fyemålare är Fritz Syberg (född i Faaborg 1862). Förmågan att giva det mystiska intrycket utan några konstlade medel, och detta ehuru han använder en kraftig realism i ämnesval och behandling, har Fritz Syberg i högsta grad visat sig äga i sina tavlor: i Dödsfallet, där dödens fasa avspeglas i de kring dödslägret ståendes ansikten och åtbörder, och i Sömmerskan (Göteborgs museum), där ensamhetens hemskhet och fattigdomens bitterhet utan anekdotiska störande element framhållas. Hans teckningar till Andersens saga En moder ge i sin innerlighet och sin enkla kärvhet det allra starkaste intryck av dödens »Istaphaand» och kärlekens allt besegrande kraft. Uppfriskande äro hans kärva men av sol, hälsa och havsluft fyllda landskap från den fyenska kusten. Syberg, som 1894 gifte sig med målaren Peter Hansens syster, har målat sin hustru berättande för barnen — naturligtvis — och har tecknat henne som här (fig. 68) med en kärv friskhet, räckande en blomma åt en tultande barnunge.

På Fyens nordöstra kust i Kjerteminde föddes 1867 Johannes Larsen. Han och Syberg hörde till den s. k. friluftslinjen i dansk konst. Helst målar Larsen änder och måsar, levande och döda, de senare med en om Pisanello (del I, sid 178) påminnande noggrannhet. Särskilt är konstnärens träsnitt av fåglar verklighetstroga och stämningsväckande. De äga en vederhäftighet, som gör att de, trots att de icke äro stiliserade, väcka tanken på gammal konst.

Fig. 68. Moder och barn.

Färglagd teckning av Fritz Syberg. 1895. Thorsten Laurins samling, Stockholm.

Peter Hansen (född i Faaborg 1868, död 1928), Sybergs svåger, har med ovanlig bredd och humor målat av sin kamrat och vän Kai Nielsen, då denne modellerar sin nu i Faaborgs museums kupolsal uppställda kolossalbild av mecenaten Mads Rasmussen (pl. 146). Konstnärens manliga temperament kommer fram i hans hembild *Søster græder* (1906). Stora syster — liten hon också — lugnar skrattande det stortjutande lindebarnet. Naturlighet är ett missbrukat ord men kan i djupaste och bästa mening

tillämpas på denna tavla och på Peter Hansens målningar i allmänhet.

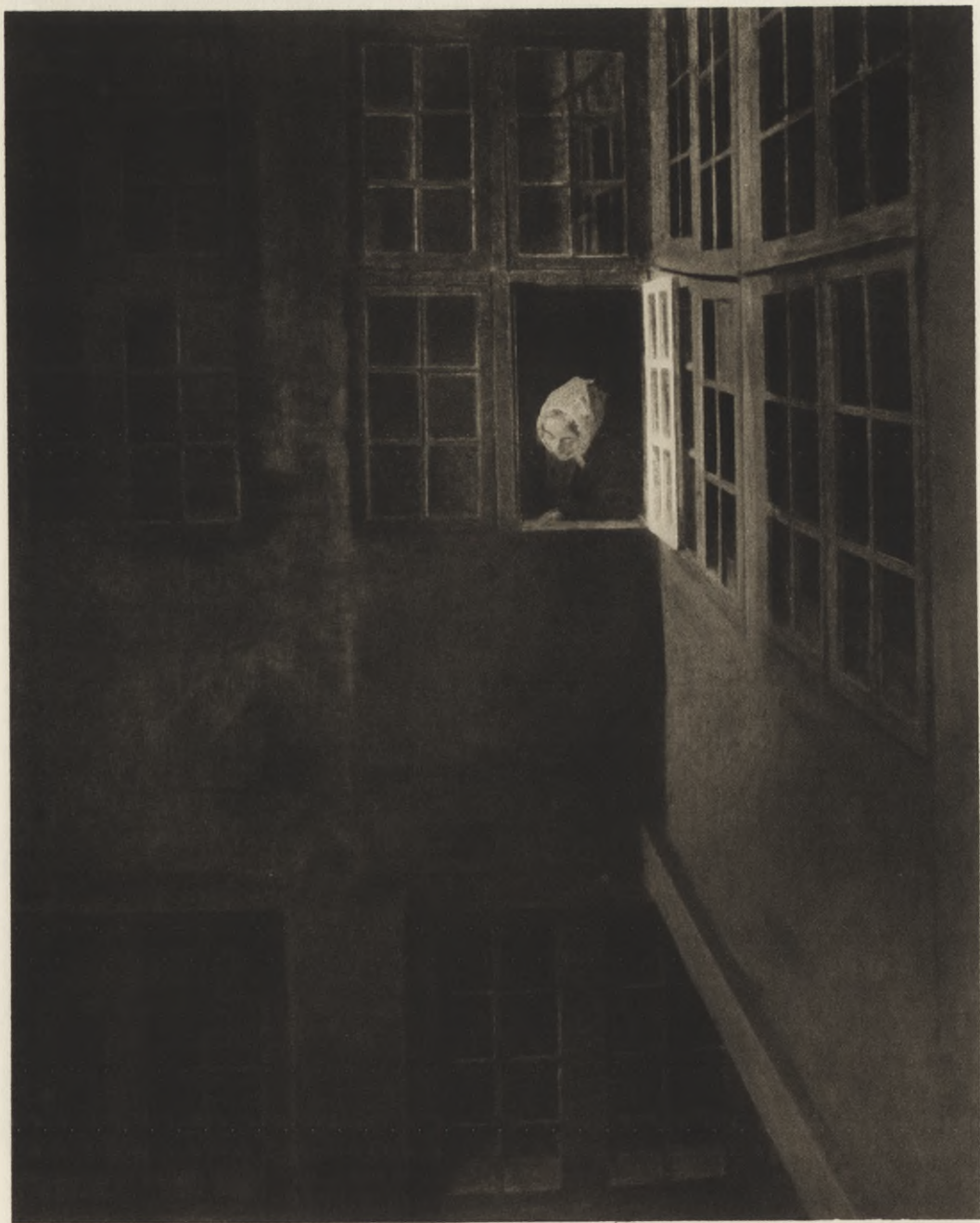
Poul Christiansen föddes på Fyen 1855. En naiv kraft har han liksom de andra Fyenborna. Han är icke rädd för stora ämnen och han målar Dante och Beatrice i paradiset, vilket senare har en för många begriplig likhet med Danmark och dess bokomkransade sjöar. Både Christiansens landskap och porträtt ha en ursprunglig kraft, och självporträttet i Faaborgs museum ger originalets flärdlöshet.

Jens Ferdinand Willumsen föddes 1863 i Köpenhamn. Han är målare, arkitekt, skulptör och keramiker. Alltid sökande, ofta sökt, har Willumsen blivit kallad »Vandrereren i den danske Kunst». Han är odansk i mycket, ej bara därigenom att han hellre målar högfjället än Själlands slätter, men också i sin fullkomliga frihet från humor och självkritik.

Willumsen var först naturalist och har gjort ett både koloristiskt och karakteristiskt mästerverk av en samling markattfula kvinnor med blåelse i baljor. Bilden kallas Vaskeri i Paris (1889).

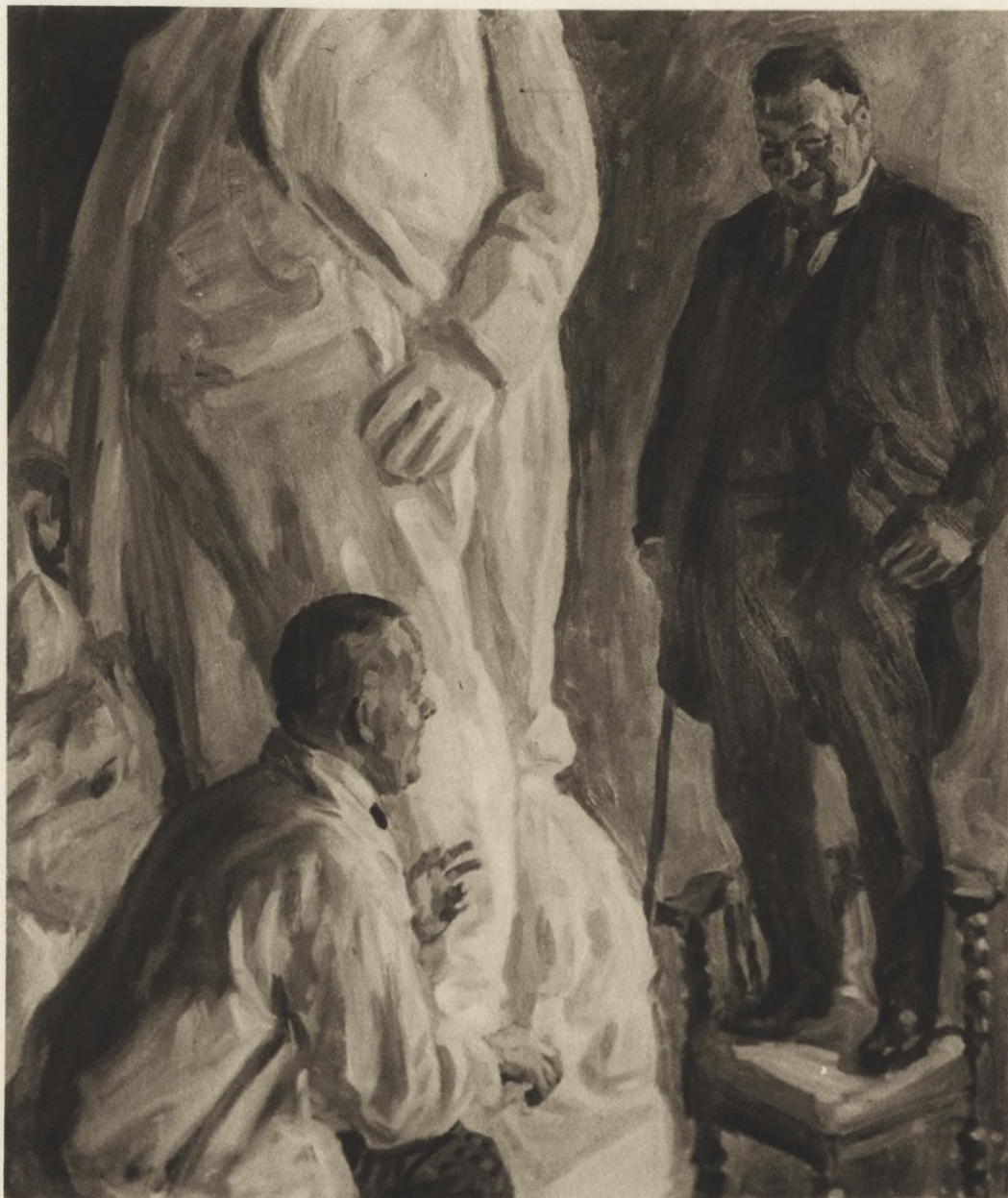
Konstnären, som alltid varit intresserad för keramik, det konsthantverk, som särskilt tilldrog sig den ivrigt experimenterande konstnärens uppmärksamhet, ledde vid 1890-talets slut den stora danska porslinsfirman Bing & Grøndahls verksamhet och gjorde där själv både konstiga och konstnärliga krukor. På det skulpturala området har han väl aldrig nått högre än i sitt eget stiliserade huvud i bränd lera (pl. 147).

Sällan har en konstnär så pendlat mellan naturalism och symbolism. Hørup på talarstolen — figuren i brons, det övriga i sten — restes i Rosenborgs Have i Köpenhamn. Den store radikale publicisten och talaren är lidelsefull ända ut i kavajen. — På väldiga dukar med färger liksom hämtade från andra planeter skildrar Willumsen

*Pl. 145. Gårdsinteriör från ett gammalt hus vid
Strandgade i Köpenhamn.*

Målning av Vilhelm Hammershøj. 1905. Hos Konsul Victor Hoving, Stockholm.

*Pl. 146. Kai Nielsen modellerar Mads Rasmussen.
Målning av Peter Hansen. 1915. Museet i Faaborg.*

havet. — Ibland, liksom på hans bilder från Spanien, förefaller han att på ett hemlighetsfullt sätt ha trängt in i folksjälens djup. Man anar, att i de spanska prästerna i sina svarta rockar och storbrättade, svarta hattar, som avteckna sig mot de gula sandstenskyrkorna och palatsen, han fått fram en exotism, en urspanskhets, som han avnjuter med vällust.

Fysikern i sitt laboratorium, belyst av grönbåa röntgenljus, motsvarar på vetenskapens område, vad Willumsen ville och delvis nådde i sin konst, d. v. s. att vara den, som först anar och slutligen påvisar nya mystiska värden, X-strålar med vilka vi kunna »lyse op fra Grunden».

För en ofantligt stor summa — ett par hundra tusen kronor — beställde Kunstmuseet i Köpenhamn en jätterelief av konstnären, vilken det erhöå 1928. Reliefen består av oåkfärgad sten och förgylld brons. Vad den föreställer undandrar sig den profana uppfattningen, och själv anser sig konstnären — man vet icke av vilket skäl — nödsakad att avböja begäran om förklaring. Bilden torde med en och annan vacker detalj, så t. ex. en upprepning av det här avbildade självporträttet i keramik, höra till det fulaste och mest pretentiösa, som den högt begåvade konstnären frambragt.

Mycket av vad expressionismen önskade giva fann redan 1890 uttryck i Willumsens excentriska men synnerligen intresseväckande konst. En annan expressionistföregångare var Oluf Hartmann (född 1879, död 1910), och hans tavla Jakob kämpar med ängeln, 1906, har en sällsynt intensitet och en konstnärlig kraft av stor mäktighet.

Harald Giersing (född i Köpenhamn 1881, död 1927) var de ungas ledare. Ofta använder sig konstnären av det modernistiska sättet att ej utföra ansiktet. Han stryker det endast med färg. På det expressiva förträff-

liga självporträttet förefaller det, som om han visslade åt publiken.

Goda expressionister äro Edvard Weie (född i Köpenhamn 1879) — på sitt utmärkta självporträtt ser han ut att söka sak med åskådaren — och Sigurd Swane (född i Köpenhamn 1879). Denne senare är i Sverige egentligen känd för sina våldsamma och hänsynslösa förolämpningar mot svensk konst. Han föreslog 1924, att så gott som all i danska statens ägo befintlig svensk konst skulle skickas tillbaka till Sverige som utbyte mot Hammershøjs stora grupptavla i Thielska galleriet. Tyvärr höjdes ingen enda *dansk* röst mot detta offentliga utfall. — Swanes målning *Fyra konstnärinnor* samlade kring en statyett är ett förträffligt konstverk, han verkar eljest ofta lös.

Vilhelm Lundstrøm (född 1893) har i sina porträtt med mörkröda ansikten mot blåa mansdräkter och med sina terrakottafärgade kvinnokroppar under 1920-talet haft ett synnerligen gott anseende i modernistiska kretsar.

En mot flamman 1917—1921 (sid. 125) svarande företeelse i Danmark var tidningen *Klingen*, utgiven 1917—1920 av målaren och författaren Axel Salto (född 1889). Det var ett organ för den konst, som då var modern. Där skrev den begåvade modernisten Harald Giersing den ur passeistisk logisk synpunkt något tvivelaktiga satsen: »Alt nyt er godt, fordi alt godt er nyt.» Mången står på den ståndpunkten, att man får vara nöjd, om något nytt är bra, och anser, att det mesta goda är gammalt.

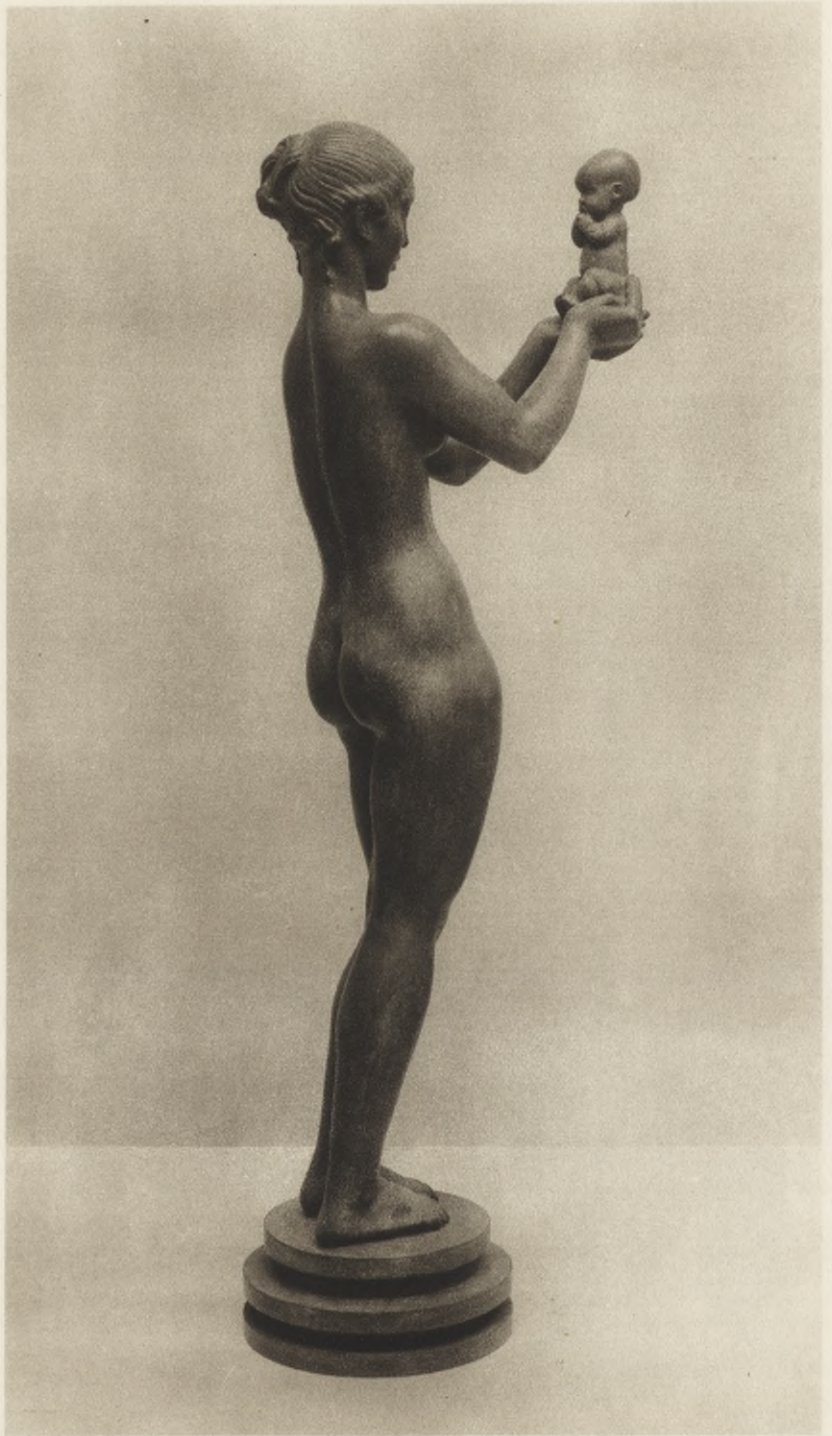
* * *

Något mer än ett sekel senare än Thorvaldsen föddes hans antipod i dansk skulptur, ja, över huvud taget inom hela bildhuggarkonsten, Kai Nielsen. »Aflædte jordisk Dragt og jordisk Attraa» kallar J. L. Heiberg de Thorvaldsenska statyerna. Kai Nielsen söker liksom

Pl. 147. Självpporträtt, kallat Reflexion, i övernaturlig storlek i lergods.

Skulptur av J. E. Willumsen. 1897. Thielska galleriet, Stockholm.

Pl. 148. Venus med äpplet.

Bronsetaty av Kai Nielsen. 1920. Nationalmuseum, Stockholm.

barocken det sinnliga och frodiga, vilket senare ibland kommer fram med en grotesk men dock monumental fetma.

Kai Nielsen föddes i Svendborg på Fyen 1882 och dog i Köpenhamn 1924. Konstnären är en av de originella och stora skulptörerna. År 1910 tillkom hans herm av det danska konsthantverkets främste man Thorvald Bindesbøll. Dennes egendomliga grubblande tjuransikte avslutar en fyrkantig pelare i polerad granit. Bilden är av egyptisk monumentalverkan. Av en nästan grotesk storhet är den kolossalbild i granit Nielsen 1912 utförde av konservfabrikanten och mecenaten i Faaborg Mads Rasmussen i redingotkostym. Vänligt stöder den mäktige mannen sina fingertoppar mot huvudet på en liten flicka, som knäböjer vid hans fot. I Faaborg restes 1913 på ett torg Ymersbrunnen. Brunnskaret bildas av Ymer diande Audhumbla. Nielsens största skulpturala uppgift var utsmyckandet av Blaagaardsplads i Köpenhamn. Konstnären har där uppbyggt och format det hela i en fördjupad, med fyrkantiga stenplattor belagd gård, försedd med ett bröstvärn till skulderhöjd, avbrutet av något kubiskt — ej kubistiskt — komponerade grupper av arbetare, fiskare och fiskargummor, sammanställda med lekfulla och frodiga barn.

Kvinnan och barnet äro Nielsens käraste modeller, och vad dessa angår har han kanske nått högst i sin Venus med äpplet från 1918 (pl. 148). Den är så frisk, denna unga Venus' kropp, som om den nyss kommit upp ur havet. Kvinnan är naivt förvånad och förtjust åt vad hon frambragt.

Kai Nielsen var också personlig i sitt måleri och strödde omkring sig teckningar, fyllda av äkta humor och varm sinnlighet, men främst gladde han sig åt det sprudlande och »svulmende» i skulpturen, som är barockkonstens väsen och som fanns i själva urgrunden av hans

personlighet. Skapelseakten »at puste Liv», i leran, den upprepas av den äkta konstnären. Av alla de många försök att återgiva tillblivelsen i den symboliska formen Leda med svanen ha mycket få lyckats så fullständigt som Kai Nielsens. Han har i denna grupp träffat det »fullrunda» och gett ej konungadottern Leda utan en robust, lantlig ung kvinna, sinnebild av jorden i vårregn och solsken, av livet i dess fullhet (pl. 149). — Kai Nielsens konst kan räknas till det förnämligaste i europeisk skulptur vid 1900-talets början.

Den store franske målaren Paul Gauguin, död 1903 (del II, s. 217), var gift med en danska, Mette Gad. Deras son Jean Gauguin föddes i Paris 1881. Verkningsfull brutalitet har Gauguins Boxare i brons från 1921. Liksom sin store fader lockas konstnären av det exotiska. Modellerar han en hund, tror man, att det är en bastard mellan någon kinesisk fajans-fo-hund och något annat lika konstigt halvreligiöst djur, någon gris eller dylikt från Samoa eller Tahiti. Det finns kraft och must och obestridlig originalitet i Gauguins lersaker.

Älskar Kai Nielsen fetman, så fångas Johannes Bjerg (född 1886 i Ødis) av magerhetens charm, och hans första mera kända konstverk, Abessinier (1915), visar en yngling, mager som en plastiskt formad påle. I hans grupp Elskovskampen kommer man] att tänka på att Giovanni da Bolognas (del II, s. 42) stiliserade figurer ha tjugat skulptörerna omkring 1920.

Utanför alla partier arbetar Axel Poulsen (född 1887), som 1916 väckte uppmärksamhet genom sin av magerhetens och den ungdomliga spenslighetens skönhet präglade grupp Den første Kjærlighed. De stora monumenttävlingarna till minnesvården för de i världskriget fallna danskarna, avsedd att uppsättas vid Marselisborg nära Århus på Jylland, och Genforeningsmonumentet ha avgjorts till Poulsens förmån. Renare, enklare och star-

kare kan väl knappast dotterns frid vid moderns barm och moderns lycka uttryckas (pl. 150) än på detta monument över Sönderjyllands återskänkande till Danmark.

Einar Utzon Frank (född i Köpenhamn 1888) har mycken förfining och tradition. Han har påverkats av 1500-talsmanieristerna, dessa mästare i den eleganta nakenheten, och är en av de mest kultiverade danska konstnärer. Realist är han i sina ypperliga barnhuvuden. Hans gigantiska bronsstaty av en ung man, Rätten trampande på Brottet i form av en orm, i Politigaarden, är av mäktig verkan.

Till det mest dekorativa i modern lergodstillverkning höra de i kopparröd glans hemlighetsfullt skimrande, manligt kraftiga, icke överdekorerade, originellt formade vaser, skålar och fat i glaserad lera, som utgått från fabriken i Næstved på Sjælland, ledd av Herman A. Kähler (1846—1917). Särskilt då det gäller fajansplattornas konstnärliga möjligheter är den med Kählerfamiljen befryndade Jens Thirslund (född 1892 i Kolding) en mästare, och de hjortar, segelbåtar eller drakar han utfört på sina »fliser» göra honom till en dekorativ konstnär av rang.

Mest känd över världen är Den kongelige Porcelainsfabrik i Köpenhamn. Arnold Krog (född i Frederiksværk 1856) blev 1885 konstnärlig ledare för denna fabrik, och det raffinerade porslinet med de milda blå, gröna och violetta färgerna, målade under glasyren, och smyckat med naturalistiska motiv — landskap och figurer — hör i sina bästa exemplar till det allra främsta av keramiken vid århundradeskiftet.

Keramisk stil har Jais Nielsen (född i Köpenhamn 1885). Hans lergodsfat och kärva och karaktärsfulla småfigurer i gråglaserat eller rött lergods äro oupphugna i stilfullhet inom det börjande 1900-talets keramik. Pottemageren i naturlig storlek och statyetterna Moses med Slangen och Pilatus äro fyllda av väldig kraft, så ock Samariten (pl. 151).

Firman Bing & Grøndahl står också på höjden. Här arbetade Willumsen och Kai Nielsen, här verkar Jean Gauguin.

Bland de självständigt verkande inom den glaserade fajanstillverkningen i Norden märkes särskilt fru Karen Hannover (född i Köpenhamn 1872), änka efter konsthistorikern och museichefen Emil Hannover. Fru Hannovers fajanser påminna något om de svenska Mariebergsfajanserna, men då färgen är gråare och ytan något skrovlig, göra de ett kraftigare intryck. Hennes gråvita burkar och krukor livas av blommor och kvistar, fritt modellerade men dock skickligt inpassade i rundformen.

Inom silvertillverkningen stod Danmark mycket högt vid 1900-talets början. Guldsmeden Georg Jensen (född i Raaved 1866) har varit grundläggande inom silversmidet. Åren 1904—1916 hade han en silversmedja i Köpenhamn. Jensens silversaker äro ofta hamrade och betona härigenom det metalliska, de äro fullt moderna och äro i alla fall smakfullt formade, enkla men mycket dyrbara konstföremål.

Karl Michelsen (född i Köpenhamn 1853, död 1921) har starkt bidragit att höja danskt konsthantverk och särskilt silver. Hans son Paul Ulrich, född 1881, har framgångsrikt fortsatt i faderns fotspår.

På bokområdet har Ernst Bojesen (född i Sorö 1849, död 1925) gjort mycket för bokutstyrelsen, och detsamma gäller om xylograf Frederik Hendriksen (född 1847 i Köpenhamn).

Även den ypperlige tecknaren Hans Tegner (född i Köpenhamn 1853) har inom bokhantverket gjort en stor insats. Hans illustrationer till praktupplagan av Holbergs komedier 1883—1888 voro på sin tid bland det förnämligaste i Europa genom sin frodiga fantasi och sitt artistiska utförande.

* * *

Pl. 149. Leda med svanen.

Skulpturgrupp i gips av Kai Nielsen. 1919. I sten i Kunstmuseet, Köpenhamn.

*Pl. 150. Genforeningsmonumentet i Köpenhamn.
Detalj av skissen Sönderjylland tryckes till Danmarks brööt. Skulptur av Axel Poulsen. 1928*

Den danska arkitekturen har även under 1800-talets senare hälft och 1900-talets början mycket goda namn. Johan Daniel Herholdt (född i Köpenhamn 1818, död 1902) uppförde i tegel, »mursten», Universitetsbiblioteket i Köpenhamn i norditaliensk stil.

Samma ställning som Helgo Zettervall hade i Sverige, ägde i Danmark den energiske, flitige och myndige Ferdinand Meldahl (född i Köpenhamn 1827, död 1908), och hans restaureringar voro som Zettervalls mindre lyckliga.

Jens Vilhelm Dahlerup föddes i Norups prästgård nära Mariager 1836 och dog 1907. Han arbetade med den blandning av grekiska och renässansformer, som man älskade under 1870-talet. Mest bekant är han för sin ombyggnad av Det kongelige Theater i Köpenhamn (1872—1874). Denna byggnad skattades av de moderna arkitekterna omkring 1925 mera än vad de moderna arkitekterna gjorde det vid århundradeskiftet. Den äldsta delen av Glyptoteket med kupolen, byggd av Dahlerup 1893—1895, förefaller att behöva bli ännu äldre, innan däri skönhetsvärdena kunna uppskattas.

Mitt emot Glyptoteket ligger Videnskabernes Selskabs byggnad. Den är 1898 byggd av Vilhelm Valdemar Petersen (född i Köpenhamn 1830, död 1913) i ädel renässans och verkar genom motsättningen till den samtidigt uppförda Glyptoteksbyggnaden ännu förnämare.

Kyrkoarkitekten Herman Storck (född i Skibby 1839, död 1921) var över sjuttio år gammal, då han 1911 i grekiska former uppförde Hirschsprungs museum i Köpenhamn. Den lilla byggnaden, ett danskhetens kultempel, ett Erekteion, ägnat åt något av det dyrbaraste Danmark frambragt, hör till sin inre anordning till det mest lyckade, som finnes i museiväg. Där förvaras åtskilligt av det bästa av dansk konst under de sista hundra åren.

Martin Nyrop föddes nära Ringkjøbing på Jylland 1849 och dog i Köpenhamn 1921. Hans förnämsta verk är det 1892 påbörjade och 1905 invigda Köpenhamns rådhus. Det är den mest monumentala byggnad, som under 1800-talet byggts i Norden, och tävlar i originalitet och gedigen konstnärlig utstyrsel med det bästa, som utförts i Europa under detta århundrade.

Köpenhamns rådhus är byggt av tegel och har ornament av sandsten. Byggnaden är liksom så många andra enligt dansk arkitekttradition uppförd efter italienska förebilder, dock med dessa främmande element omsmälta. Tinnar på taket som på Sienas palats, smäckert fyrkantigt torn av tegel minnande om de lombardiska klocktornen. Mycket av den skulpturala utsmyckningen är utfört av Nyrop själv, men han har haft hjälp av de bästa konstnärer och hantverkare, och de mest kräsna danska konstbedömare ha framhållit, att byggnadens inre (pl. 152) och dess konstnärliga utsmyckning vad själva hantverket, också då det gäller behandlingen av trä, sten och metall, angår, är det som förtjänar största lovord. Två väldiga isbjörnar pryda huvudfasadens tak. Ej blott själva Rådhuset utan även anläggningarna framför det samma, såsom den också om Sienas rådhusplats erinrande urholkningen på platsen framför, äro präglade av gedigen smak. Martin Nyrop har spelat samma roll för Danmark vid 1900-talets början som Gustaf Clason gjort för Sverige.

Den skulpterade utsmyckningen är utom av Nyrop själv utförd av bildhuggaren Anders Bundgaard (född nära Ålborg 1864), känd genom den ståtliga springbrunnen vid Langelinie i Köpenhamn, Gefion kör sina oxar. Med frodig fantasi har man uthuggit ur stenen valrossar, sjöjungfrur och tomtar, som med sinnrik symbolik syfta på de olika byggnadsdelarnas bestämelse. På en gård står en fontän av hög dekorativ skönhet, där en

Pl. 151. Den barmhertige samariten.

Grupp i gråglaserat lergods, 35 cm. hög. Utförd av Jais Nielsen. 1924. Den kgl. Porcelainsfabrik, Köpenhamn. 1 ex. i Nationalmuseum, Stockholm.

*Pl. 152. Stora hallen i Rådhuset i Köpenhamn.
Byggnaden uppförd 1892—1905 av Martin Nyrop.*

björn, modellerad av Joakim Skovgaard, intager mitt-punkten i det massiva stenbäcken, som formats av Thorvald Bindesbøll. Framför fasaden står Dragspringvandet, färdigt 1923, prytt med en grupp av stridande drake och tjur. Fontänen är utförd av Skovgaard och Bindesbøll.

Andreas Clemmensen (född i Læk i Slesvig 1852) har varit den, som i Danmark riktat blicken på 1700-talets byggnadsformer. Huru ypperligt han kan tillämpa dessa på ett modernt hus, ses av den byggnad han 1896 utförde åt författaren Otto Benzon vid Kristianiagade i Köpenhamn, passande för en familj med starka nationella kultur- och familjeintressen.

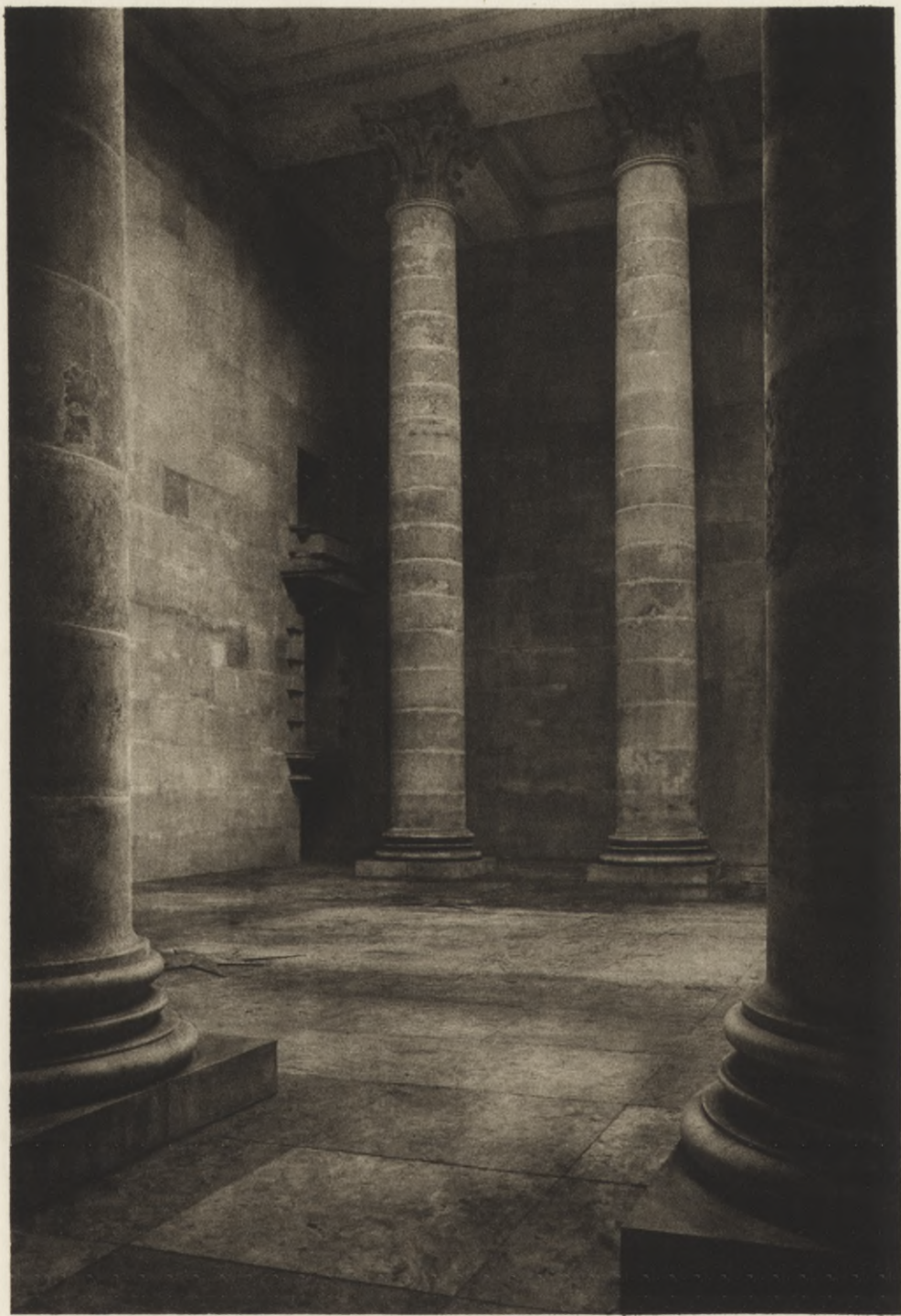
Kristiansborg, d. v. s. det nya hus som ersätter det 1884 brunna slottet, har uppförts av den förut (sid. 268) nämnde Thorvald Jørgensen (född nära Århus 1867). Lyckligtvis ha eldsvådorna på 1790- och 1880-talen skonat de vackra flyglarna. Den väldiga fyrkanten är försedd med ett synnerligen pittoreskt torn med en krona på toppen. Byggnaden gör, trots en viss hårdhet och torrhet i detaljerna, ett ståtligt intryck. Fasaderna äro klädda med granit från Bornholm. Byggnaden innehåller, förutom konungens representationsvåning, lokaler för Højesteret, för Udenrigsministeriet och för riksdagen. Ej bara i storlek, utan också i skönhet överträffar den högst betydligt den norska och den svenska byggnad, där de olika ländernas nationalförsamlingar utöva sin samhällsnyttiga eller samhällsvådliga verksamhet. Det nya Kristiansborg grundlades 1907 och taklagsölet hölls den 28 oktober 1916.

Hack Kampmann föddes i Æbeltoft på Jylland 1856 och dog 1920. Bland hans arbeten märkas Tullhuset i Århus och främst den arkitektoniskt vackra delen av Glyptoteket, den som innehåller de antika samlingarna, uppförd i en moderniserad antik. Den stora ljusgården, använd vid högtider, hör till de mest imponerande salar som finnas i Europa.

Ett byggnadsverk, där allt förbluffar, den stora enkelheten, den ofantliga dyrbarheten, den kommunala yverboreheten och det hänsynslösa offrandet åt skönhets-synpunkten, är Politigaarden i Köpenhamn, det enorma polishuset ej långt från Glyptoteket. Planen uppgjordes av professor Hack Kampmann. Arkitekt Aage Rafn (född i Köpenhamn 1890) var den egentlige konstnärlige ledaren. Politigaarden byggdes 1918—1924. Ytterväggarnas gråa puts visar en nästan affekterad asketism. En kolossal rund kolonngård ligger i mitten, en mindre gård (pl. 153) visar ett starkt inflytande från den i början av 1800-talet verkande C. F. Hansens manliga formgivning. Det finnes icke i Norden och knappast någonstädes norr om Alperna en sådan mäktighet i formen som hos dessa gårdar i det köpenhamnska polishuset. Kostnaden för byggnaden har uppgått till 11,300,000 danska kronor.

Arkitekten Gotfred Tvede (född i Köpenhamn 1863) hör till de solidaste av de danska arkitekterna. Bland hans många förträffliga byggnader kan Brandassuranskompaniet vid Gammelstrand i Köpenhamn särskilt framhållas. Tvede har även utfört ritningar till Östasiatiskt Kompagnis byggnad i Köpenhamn. Etatsrådet Wilhelm Hansens under de jättestora bokarna utmärkt skickligt i terrängen inpassade, av rikaste växtlighet omgivna och övervuxna hus Ordrupgaard nära Klampenborg är också av honom (1918). Det innehåller en utsökt samling dansk och fransk modern konst.

P. V. J. Klint (född vid Holsteinborg på Själland 1853) har byggt kyrkan S:t Hans Tveje i Odense, som ansluter sig till de gamla danska lantkyrkorna. Det är Klint, som uppfört Grundtvigskyrkan vid Bispebjerg i Köpenhamns nordliga utkant. Som det höves den, som gett kyrkan dess namn, den danska folkkyrkans och folkhögskolans grundare, har den formen av en dansk bondkyrka med enorma proportioner, omgiven av bo-

*Pl. 155. En av de mindre gårdarna i Politigaarden
i Köpenhamn.*

Byggnaden uppförd av Hack Kampmann. 1918—1924.

Pl. 154. Ung kvinna.

Skulptur i grön granit av Väinö Aallon. Konstmuseet, Åbo.

städer i samma stil, allt i gult tegel. En arkitektonisk helbild, som är symbolisk för det starka sambandet mellan kyrka och menighet.

Henrik Wenck (född i Århus 1851) har byggt den ståtliga Hovedbanegaarden i Köpenhamn, färdig 1911. Dansk i sina förtjänster och kanske även i sina fel — de alltför sparsamt tilltagna trapporna — gör den i det inre, särskilt i den övre hallen, ett intryck av glädje, ljus och friskhet, som icke är vanligt att möta i en järnvägsstation. Den nya ståtliga Postgaarden i Köpenhamn, en av de vackraste som finnas i Europa, är även den av Wenck, som verkat i hela landet, då det gäller de med järnvägarna samhöriga byggnaderna.

Särskilt som utställningsarkitekt har Anton Rosen (född i Horsens 1859) visat storslagen fantasi. Paladshotellet i Köpenhamn med sina grova kolonner och sin Bindedbøllsornamentik är typiskt för danskt 1890-tal.

Mogens Clemmensen (född i Köpenhamn 1885) har efter studier i skulptur hos Bundgaard, i arkitektur hos Nyrop och genom vidsträckta resor i Europa och Asien, genom djupa kunskaper i arkeologi och arkitekturens historia samt ej minst genom en fin smak blivit erkänd som särskilt framstående inom det ömtåliga restaureringsområdet. Han förestår Århus domkyrkas istandsättande. Mogens Clemmensen har uppgjort planer till den byggnad, som skall inrymma de ovärderliga danska historiska samlingarna i Köpenhamn.

FINLAND

ÅBO domkyrka, vigd till ära åt jungfru Maria och S:t Henrik — den engelskfödde biskopen, som medföljde Erik den helige till Österland, såsom Finland då kallades —, är en treskeppig hallkyrka i övergångsstil mellan romanska former och gotik. Det yttre är oputsat tegel.

År 1477 uppfördes i Savolaks en stenborg av Erik Axelsson Thott. Den fick efter det i hela Norden dyrkade norska helgonet namnet S:t Olovsborg och är ett arkitektoniskt imponerande minne från medeltiden.

Miniaturmålaren Elias Brenner (född i Storkyro i Österbotten 1647, död i Stockholm 1717) avbildade som kopparstickare den gamla metallplattan från 1300-talet på »Finlands patron S:t Henriks härliga grav» och röntte välvilja hos Magnus Gabriel De la Gardie och Karl XI, vilkens hovminiaturist han blev. Han var i ett långt och lyckligt äktenskap förenad med den mångkunniga Sofia Brenner.

Gustav III tog under kriget 1788 med sig Desprez till Finland, och denne hade av den mycket nitiske finskfödde Karl Fredrik Fredenheim anmodats att »taga vuer» från Finland åt honom. Desprez både målade där Slaget vid Hogland och byggde på Gustav III:s uppdrag en nyklassisk rundkyrka åt Tavastehus. — Den i Åbo födde Fredenheim, biskop Menanders adlade son, känd för sin enorma fåfånga, var en dugande konstforskare, förste chefen för det s. k. Stenmuseum, det 1794 i nordvästra slottsflygeln öppnade museet för Sveriges konstsamlingar.

Gjörwell (se s. 74) har byggt Åbo universitetshus. Den nyklassiska aulan överglänses i hela Norden endast av högtidssalen i Universitetet i Helsingfors.

Tysken Karl Ludvig Engel (född i Berlin 1778, död i Helsingfors 1840) byggde på allra högsta befallning utan, som C. G. Estlander påpekar, något sammanhang med den finska allmänna meningen. Engel uppförde kring Senatstorget i Helsingfors ståtliga byggnader i nyklassisk stil: Senatshuset (1822), Universitetshuset mitt emot, med den halvcirkelformade väldiga aulan, den stora centralkyrkan — en kupoltäckt kyrka i nyklassiska former —, uppkallad efter Rysslands hårde, dock mot Finland välvillige tsar Nikolaus I. Kyrkan blev färdig först 1852. Dessa byggnader äro medelpunkter för Finlands nya historia, så full av hat, av offer, av mod, av förtryck, av blodig hämnd.

Platsen mellan dessa byggnader stänges åt hamnen och havet av en huslänga. Till vänster om Nikolai-kyrkan ligger det ävenledes av Engel byggda Biblioteket, uppfört mellan åren 1836 och 1845. Ädelt format som Biblioteket är både utan och innan, göra särskilt de kolonnprydda tunnvalvstäckta bibliotekssalarna ett intryck av gedigen prakt och ett cesariskt slösande med plats.

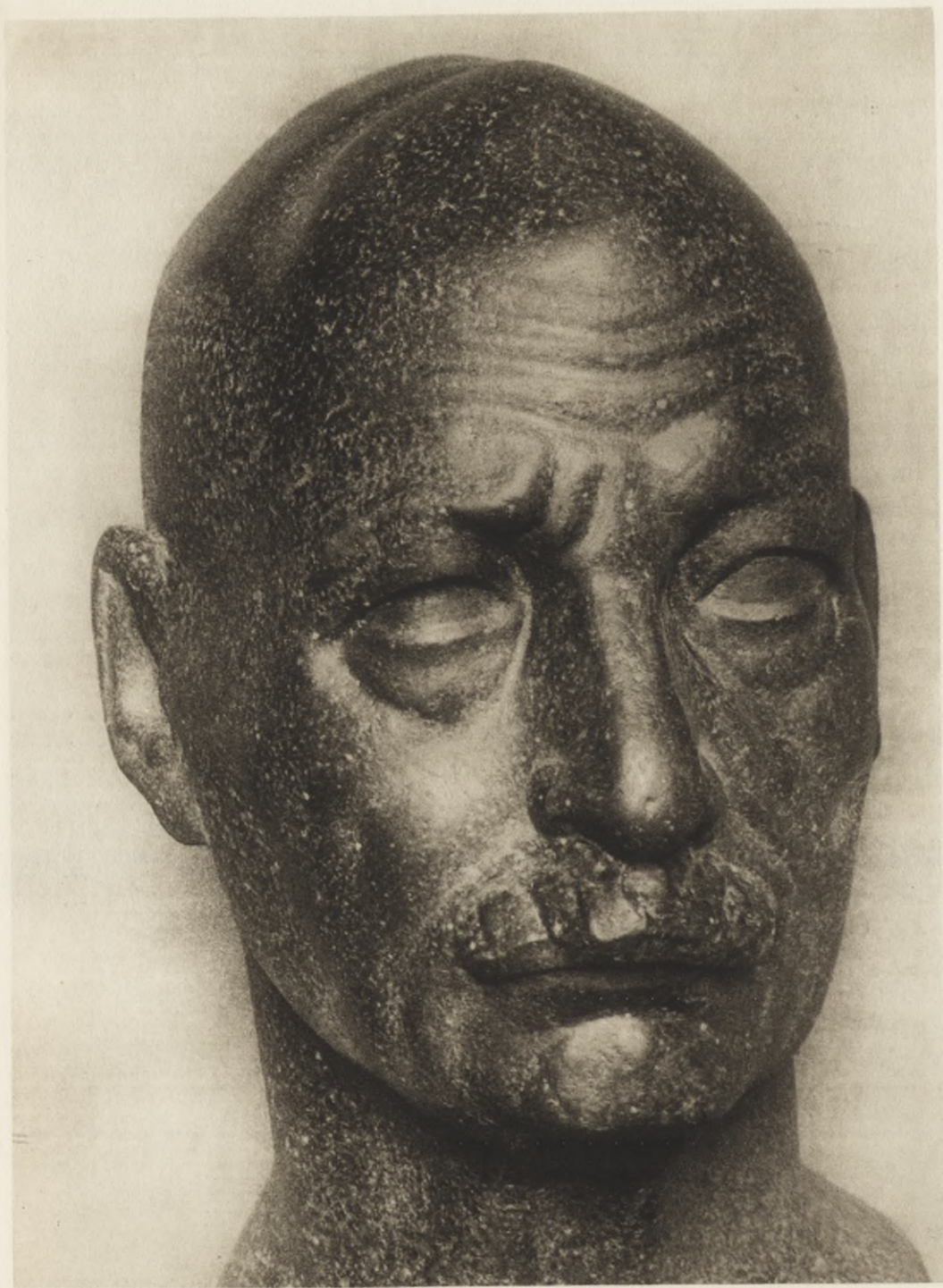
Finlands förste konstnär av betydelse var Alexander Lauréus (född i Åbo 1783, död i Rom 1823). Hans egentliga intresse var genren och om de holländska småmå-larna påminnande bilder med eldsken. Bland de senare är en av de mest lyckade den 1808 målade bilden Kvinna med en brinnande lykta (i vårt Nationalmuseum). Kvinnans ansikte är slätt och sött som ett plommon, där hon avtecknar sig i den pittoreska fönsterinfattningen av sten. Rolig är konstnärens Danstillställning från 1814; ljuset från kristallglaskronorna belyser den något fria ungdom av båda könen, som roar sig med bålar och dans.

En egendomlig enstöring var Gustaf Wilhelm Finnberg (född i Pargas socken 1784, död i Stockholm 1833). Efter Åbos brand 1827 kom han till Stockholm och blev bekant med Egron Lundgren. Tystlåten, »så att», som Lundgren säger, »det blev nästan plågsamt för andra», stod Finnberg och målade med lång tobakspipa hängande i mungipan och med en grön skärm under hatten. Han har målat Egrons mor, sidenkramhandlarskan fru Maria Lundgren (Göteborgs museum), i siden skiftande i violblått och med en grön och röd sidenschal, med koaffyr av blommor och spetsar och, vad viktigast var, allt återgivet med en koloristisk charm, vari Finnberg tydligen icke hade någon medtävlare i 1830-talets Stockholm.

En av J. G. Sandbergs lärjungar, Robert Wilhelm Ekman (född i Nystad 1808, död i Åbo 1873), hjälpte denne, då han målade freskerna Gustav Vasas historia i Uppsala domkyrka, och målade själv sådana omkring 1850 i Åbo domkyrka, där han bl. a. skildrar, hur Åbobi-skopen Agricola överlämnar sin finska bibelöversättning till Gustav Vasa.

År 1846, året efter Ekmans ankomst till Finland efter resor och studier utomlands, bildades den Finska konstföreningen med säte i Helsingfors och filial i Åbo, och i denna stad blev Ekman ledare för en ritskola. Denna finska konstförening ordnade ritskolor, skapade museer och utdelade resestipendier. Den hade dessutom den utlottning av konstverk, som utmärkte alla de nordiska ländernas konstföreningar, och blev utan fråga den mest verksamma och betydelsefulla av dessa nordiska konstinstitutioner.

Ekman har utfört genremålningar med ämnen från Runeberg. Rättvisan kräver, att man bedömer »denne vår Michelangelo», som det hette i Finland, efter de konstnärligt torftiga förhållanden, i vilka han levde.

Pl. 155. Victor Westerholm.

Skulptur av Väinö Aaltonen. 1925. Herm utanför Konstmuseet i Åbo, tillhörig Åbo stad.

Pl. 156. Ville och Antoinette Vallgren.

Pastell av Albert Edelfelt. 1886. Göteborgs museum.

Den främste finske målaren vid 1800-talets mitt var utan fråga Verner Holmberg (född i Helsingfors 1830, död i Düsseldorf 1860). Den norske målaren Gude var särskilt vänlig mot honom. Holmberg var ljusare och mindre konventionell än många andra Düsseldorfare. Egentligen är det växtligheten, träden och skogen i ösregn eller gassande solsken, som Holmberg vill skildra. Granskogarna vid Näsijärvi postväg med röd verdstolpe avtecknande sig mot barrträden har han målat, eller ock visar han, hur resvagnen rullar fram i den kåddof-tande skogen en het sommandag, då dammet gör furornas stammar gråa.

Den nyssnämnde Ekmans lärjunge var Karl Emanuel Jansson (född i Pålbole by på Åland 1846, död på Jomala 1874). Även han blev Düsseldorfare. Hans arbetstid blev kort. Bland Janssons »väl berättade» genretavlor märkes särskilt en bild från en åländsk kyrka, En slant i håven. Runeberg köpte denna tavla för den för hans tid och hans förhållanden enorma summan 1,200 mark. Den lidelsefulle, i anden brinnande sjuklingen — Runeberg hade redan då blivit lam — gladdede sig åt att dagligen under flera veckor låta flytta tavlan till sig i sängen för att få noga betrakta den.

* * *

Bland de finska skulptörerna märkes Karl Aeneas Sjöstrand (född i Stockholm 1828, död där 1906). År 1854 gjorde han en byst av den två år tidigare avlidne furstlige studenten, kompositören till Sjung om studentens lyckliga dar, prins Gustav. Bysten är uppställd på Haga. Sjöstrand levde i Finland i fyrtio år och gjorde 1864 den sittande bilden av den under 1700-talets senare del levande historikern H. W. Porthan. Konstnären har på en fris i Universitetet i Helsingfors framställt

Väinämöinsens sång, det finska Orfevsmotivet, samt gjort statyer av figurerna i Kalevala.

Av högre kvalitet är Valter Runebergs konst. Han föddes i Borgå 1838 och dog i Helsingfors 1920. Runeberg var elev hos Sjöstrand, vilken, har man sagt, »skidade upp spåren för större förmågor». I Rom hade konstnären ateljé tillsammans med John Börjeson. På utställningen i Stockholm 1866 visade Runeberg gruppen Silenus, stödd av två unga män. Konstverket väckte en del »sittliche Entrüstung». År 1872 utfördes samma kompositions-motiv som Silenus i en skulpturgrupp, som eljest var rätt olika, nämligen Psyke buren av sefyrrer, där rörelsen fick ett ovanligt behagfullt uttryck.

Finlands store skald fick sitt monument rest av sonen. Enkel och rättfram står Runeberg i sin ecklesiastika långrock, och Finland självt, hans genius, symboliseras på fotställningen av en skygg och fager jungfru, fostrad i skogen, och som först av skalden fick veta, hur fager hon var. Statyn restes 1885 i Helsingfors. År 1894 avtäcktes på Senatstorget i samma stad statyn över Alexander II. På fotställningen synes gruppen av ett lejon och en kvinna med draget svärd, symboliserande Lagen. Den syftar på Finlands av tsaren besvurna grundlag, och monumentet väckte större politiskt än konstnärligt intresse. Bland Valter Runebergs många porträttbyster står kanske främst den med karaktärsfull realism återgivna bilden av den långhåriga och långskäggige historikern Anders Fryxell (1879).

Från finska allmogen stammade Johannes Takanen (född i Vederlaks nära Viborg 1849, död i Rom 1885). Han påverkades av den nyfranska skulpturen med sin realism och något sötaktiga elegans. Mest omtyckt av hans verk är bilden av Aino (1876), den unga flickan om vilken Kalevala berättar, att hon uppslukades av havet. Bland Takanens porträttbyster märkes den av Johan

Pl. 157. Båtfärd.

Gouachemålning av Eero Järnefelt. 1905. Konstmuseet, Åbo.

Pl. 158. Statsrådet J. R. Danielson-Kalmari.
Målning av Eero Järnefelt. 1896. Tavaotländska studentavdelningen, Helsingfors.

Wilhelm Snellman, han som verkade för att också finskan skulle bli ett kulturspråk. Bysten uppsattes 1884 i Kuopio.

Robert Stigell föddes på Sveaborg 1852 och dog i Helsingfors 1907. Hans väldiga, dekorativa grupp De skeppsbrutna påverkades av fransk skulptur. Den utfördes 1889—1891, förstorades sedermera och uppsattes, synlig vida omkring, på Observatorieberget i Helsingfors.

Ville Vallgren (född i Borgå 1855) var lärjunge till Sjöstrand. Han berättar, att fadern talade med skalden Runeberg om sonens bildhuggarfunderingar. »Int' ska du streta emot», svarade Runeberg. År 1877 kom Vallgren till Paris och bodde där ett tredjedels sekel. Här var han samman med Carl Larsson och Josephson, vilken senare gjort hans porträtt. År 1913 flyttade han tillbaka till Finland. Till en början var Vallgren mest känd genom sina små statyetter i silver eller brons, uttryckande ömhet, skalkaktighet och sorg med en ibland sötaktig förfining. En naturlig charm har konstnärens fontänfigur i Helsingfors, kallad Havis-Amanda, en symbol för det sköna, ur havet uppdykande Helsingfors. Hans Topeliusmonument — den gamle fine skalden berättar för barnen — är förtjänstfullt komponerat.

Emil Wikström (född i Åbo 1864) bävar ej tillbaka för stora uppgifter och utförde 1903 för Ständerhuset gavelgruppen Alexander I, omgiven av Finlands ständer vid lantdagen i Borgå 1809. Wikström är också upphovsmannen till Elias Lönnrot-monumentet, där man ser den store Kalevalaforskaren sittande bredvid den gamle Väinämöinen. Monumentalitet och realism komma fram i hans bild av Axel Gallén, stödjande sig på skidstavarna. Den avbildade är på denna skulptur liksom i verkligheten idrottsman och något mera.

Viktor Malmberg (född i Nykarleby 1867) är mest känd genom sin sällsynt ädelt formade grekiska Vattenbärerska, uppställd 1924.

Bland Saarijärvis moar föddes 1888 Hannes Autere. Hans bruna träreliefer ha en grotesk skönhet och äro fulla av saft, kraft och humor samt ha stil i egentlig mening. Träreliefen Äktenskapsbrottet finnes i vårt Nationalmuseum.

Finland, ja Europa har en stor bildhuggare i Väinö Aaltonen (född i Karinais socken nära Åbo 1894). Själv har han det som på finska kallas *sisu*, d. v. s. den sega, tysta energi, som man ansett var den finska rasens stora egenskap och som Aaltonen fått fram i sin staty av den världsberömde finske löparen Nurmi. Av sin lärare landskapsmålaren Wictor Westerholm i Åbo (pl. 155) har konstnären gjort ett monumentalt huvud, där envis kraft och melankoli fått ett så personligt och definitivt uttryck, att detta granithuvud stämplats med det storhetsdrag, som finnes hos goda egyptiska konstverk. Ej minst ynglingahuvudet på det i Nyslott 1921 resta monumentet över de under revolutionen 1918 fallna har en gripande tragisk storhet. En replik av huvudet har skänkts till vårt Nationalmuseum av general Linder. En egendomlig blandning av höghet, förfining och monumentalitet finnes hos många av Aaltonens kvinnor (pl. 154). Liksom Rodin, Klinger och Milles koketterar konstnären ibland med en avslagen arm eller en groteskt missbildad vad. I det senare fallet går han som modernist tyvärr längre än de tre nämnda, men huvudsaken är, att han står över det moderna och det modernistiska. Det finnes i hans granithuvuden och figurer det evighetsmärke, som är den rätta skulpturens helighetsprägel.

* * *

Den som inom måleriet i alldeles särskild grad var förmedlaren med Frankrike under 1880- och 1890-talen var Albert Edelfelt, den finska kulturens representant i den moderna konstens huvudstad Paris. Albert Edelfelt

*Pl. 159. Gumma med katt.
Målning av Axel Gallén-Kallela. 1885. Åbo museum.*

Pl. 160. Brodermördaren.

Målning av Axel Gallén-Kallela. 1897. Ateneum, Helsingfors.

föddes på Kiala vid Borgå 1854 och dog på Haiko gård nära Borgå 1905. Hans far var arkitekt, inflyttad som gosse från Sverige till Finland, hans mor var av svensk-talande släkt. Sonen ägnade henne, som var en betydande kvinna både som karaktär och begåvning, den högsta vördnad, beundran och kärlek, som framlyser ur de formfulländade, innehållsrika brev han sände henne. Ovanligt skicklig i språk, talade Edelfelt franska så, att han med fullkomlig säkerhet rörde sig i de högsta Pariskretsarna, såg utomordentligt bra ut, var älskvärd och förbindlig mot männen och ägnade damerna en ridderlig och intensiv hyllning. Som tjugutreårig slog han 1877 igenom med Rida ranka, där Magnus Erikssons drottning Blanka av Namur gungar sonen Håkan på sitt knä. Norden blev ett ögonblick enigt i sin förtjusning över drottning Margaretas svärmor. Tavlan är väl »söt» i vår tids uppfattning. Följande år målade ynglingen Hertig Karl skymfar Claes Flemings lik, en historietavla i fransk akademisk anda.

Men det blev snart friluftsmålningen, som skulle ta Edelfelt helt, och de bilder han nu gjorde från Nylands skärgård ha starkt och lyckligt påverkats av den nya Pariskonsten. Bland Edelfelts dampporträtt står kanske bilden av modern, fru Alexandra Edelfelt, född Brandt (1883), främst, en svartklädd dam avtecknande sig mot ett grönt sommarlandskap, som man ser genom fönstret, bland mansporträtten är den 1885 utförda bilden av Pasteur, den flärdlöse och ädle franske vetenskapsmannen, särskilt framstående. Dubbelporträttet av den finske skulptören Ville Vallgren och hans maka, den svenska konstnärinnan Antoinette Vallgren, född Råström, tillkom 1886 (pl. 156). Förträffligt komponerat, är det starkt tidsbetonat och har den Edelfeltska karakteristiken och elegansen. Det kultiverade i kroppslig och andlig mening hade en naturlig frändskap med Edelfelt, det ser

man ej minst i dubbelbilden av den danske museichefen Pietro Krohn och dennes son Mario, målad 1894. Också den senare skulle bli en framstående museiman och konst-kännare.

Edelfelts ämneskrets är rik, både mondäna damer och bondgummor ha »träffats» av honom. Särskilt högt står bilden av runosångerskan Paraske, som, energimättad, läser någon gammal verksam förbannelse. Sin främsta historiska framställning utförde konstnären 1904, året före sin död. Det var väggmålningarna i Helsingfors universitet, framställande Åbo universitets invigning. Särskilt mittbilden med Per Brahe — enkel, mäktig, viss om att tillfället är betydligt, vandrande med stora steg till Åbo domkyrka, glad åt händelsens 1600-talspompa — kan räknas som något av det bästa Edelfelt gjort.

Som tecknare har den gode konstnären och store fosterlandsvännen utfört bilder till Fänrik Ståls sägner (fig. 69), de flesta av ypperlig beskaffenhet, och han har även med utmärkt smak, mångsidighet och stilkänsla gjort förträffliga illustrationer till Snoilskys Svenska bilder. Genom sin fosterländskhet, sin försynthet och sin fina bildning var Edelfelt nästan helt och hållet av samma art som Carl Snoilsky.

Internationell i sin läggning är Gunnar Berndtson (född i Helsingfors 1854, död där 1895). Han står mitt-emellan Düsseldorfmålningen och friluftsmålningen. Hans Brudens visa, målad i Frankrike 1881, en äktfransk borgerlig bild av hög kvalitet, är kanske hans bästa verk.

Ännu djupare in i finskheten än Edelfelt trängde Järnefelt och Gallén, men också Halonen och Rissanen.

Eero Järnefelt föddes i Viborg 1863 i ett högt bildat hem. Fadern var militär och vetenskapsman, senare senator, modern var av svensk-baltisk släkt. Finskan var hemspråket. Eeros syster gifte sig med Sibelius, brodern Armas är den framstående kapellmästaren. Efter

Fig. 69. Sven Duva och hans fader.

Teckning av Albert Edelfelt 1900 till Fänrik Ståls sägner.

studier i Petersburgs konstskola kom Järnefelt 1885 till Paris och blev vän med de nordiska konstnärerna. I Järnefelts 1889 tillkomna subtila landskap med månen i ljusa sommarnatten finnes den egendomliga sammanmältningen av torftighet och lyrik, som är så nordisk. I denna tavla har han redan funnit sin egenart.

Det ligger en frisk doft av pors över de Järnefeltska sommarlandskapen. En svensk, som är van vid liknande natur, känner nyansskillnaden mellan det svenska och det finska. Både de vida utsikterna över oändliga skogar och naturdetaljerna — en liten vit vattenblomma, som sticker upp ur det buteljbruna vattnet — ligga för Järnefelt. Har hans stora tavla Sveden från 1893, som visar några sotiga finska typer, strävande med svedjandet, ännu över sig något av: se hur hårt folket måste arbeta, så ger däremot den samma år målade Husbonde

och drängar intrycket av att konstnären har en humoristisk känsla av det finska folkets andra sida, då man ser de på gårdsplanen i grotesk knölighet sig vräkande drängarna. Järnefelt ser skarpt på modellens förtjänster och på hans fel.

Konstnärens porträtt av den för fångarna nitälskande fröken Mathilda Wrede visar henne trosviss och slätkammad, full av inre kraft, stark och mild på en gång. Till de mest intresseväckande porträtt i Norden höra Järnefelts bilder av den finske statsmannen och historikern J. R. Danielsson-Kalmari. Det första porträttet av honom från 1896 är i svart och grått (pl. 158). Han står och håller i en stol, blickande ut över bordet med vattenglas, ansiktet talar om benhård omedgörlighet, men idealitet finns där också. Porträttet kan komma en att förstå de många motståndarnas hat. Tjugusex år senare gjorde Järnefelt ett kanske varmare porträtt av den store partihövdingen. Av övertygande kraft är den bild konstnären utförde av Finlands befriare general Gustaf Mannerheim med sin på en gång aristokratiskt fria och martialiska hållning. Modellen har också elegans utan banalitet. Järnefelt själv har i ovanlig grad konstnärlig takt.

I gouachen *Båtfärd* (1903), där segelbåten guppar fram över det kornblåa vattnet, har han målat den unga nedslagna bondkvinnan, som knogar och ror för över, gubbarna — något lurviga — sittande mitt i båten, och gamla mor som håller styråran. Det är en folkbild, utförd och berättad med lika stor konst (pl. 157). Några av Järnefelts dampporträtt vittna om hur nästan ryskt psykologiskt han fattar det finaste i det feminina, så i gouachemålningen av hustrun (1895) — nu i Nationalmuseum — och i den blomfriska bilden av dottern Sara.

En frikostig gåva av konsul Victor Hoving, vilken värdigt fortsatt med det verksamma intresse för Finlands konst som utmärkte hans farbroder, är Järnefelts mål-

Pl. 161. Skärselden.

Detalj av utkast till glasmålning av Magnus Enckell. 1925. Alneum, Helsingfors.

Pl. 162. *Köpmannens döttrar.*
Målning av Tyko Sallinen. Ateneum, Helsingfors.

ning Florafesten i Helsingfors universitet. Festen hölls 1848 utanför staden och Vårt land sjöngs då för första gången. Utom denna väggmålning har Järnefelt i Universitetets aula också utfört en annan dylik, Auroraförbundet i Åbo, det litterära sällskapet, där Kellgren deltog. Båda kompositionerna höra till det bästa, som frambragts i Norden som väggmålning. Järnefelts rika och lödiga produktion har under hela tiden stått på samma höga ståndpunkt.

Ett bestämmande inflytande på den finska konsten vid århundradeskiftet har utövats av Axel Gallén, född 1865 i Björneborg, där hans fader var bankkommissarie. År 1905 antog han efter sin farfader Tuomas Mikonpoika Kallela namnet Kallela. Vid mitten av 1880-talet var Gallén i Paris och beundrade särskilt Bastien-Lepage, men längtade alltid hem och vistades i Finland under somrarna. År 1885, blott tjuguårig, målade han sin berömda Gumma med katt (pl. 159). Tafatt och grotesk men nationellt vederhäftig, närmar sig en ovanligt ful käring på enorma klumpiga fötter det graciösaste av alla djur. De två avteckna sig mot en gräsmatta av sällsynt koloristisk charm.

Galléns fantasi började redan tidigt arbeta med de gamla finska myterna och behandlade dem först realistiskt, så på den 1891 målade tredelade tavlan över myten om Aino. Unga Aino går hellre i sjön än hon tar den gamle Väinämöinen, så gud han än är. På samma realistiska sätt målade Gallén, hur konstsmeden Ilmarinen smider den mystiska lyckokvarnen Sampo (1893). Vid 1890-talets mitt drog sig konstnären tillbaka till Ruovesi, Tavastland, och byggde sig här ett furupörte. Här målade han nya bilder ur Kalevala men mera stiliserade. Med ämne ur Kanteletar — en samling av gammal finsk folklyrik — utförde han Brodermördaren (1897) av utmärkt dekorativ verkan (pl. 160). Denna urfinska bild av

sonen med det blodiga svärdet är en av konstnärens bästa målningar. Av dyster mystisk höghet är den dekorativt utförda bilden av Lemminkainens moder (1897), som med trolldom gör sin döde son levande igen. — Den magre Joukahainen framställer han stående bakom ett klippblock för att med sitt armborst skjuta Väinämöinen (1898), och konstnären har fått in en verklig storhet och trovärdighet över dessa trollkunniga gummor och långsinta hämndgiriga bondtyper, som kokade gifter och smögo sig till bakhåll i Finlands björkskogar. En intensiv kraft i hatet ligger i Kullervo förbannande, målad 1900, där Kullervo halvnaken framskymtar bland martallarna med ansiktet förvridet av ursinne.

Berättigad storartad framgång hade Gallén med sina fresker ur Kalevala i Finlands paviljong på Parisutställningen 1900, byggd av Saarinen. Han har utfört i sin fädernestad Björneborg freskomålningar i det mausoleum F. A. Jusselius byggde åt sin enda, vid ung ålder avlidna dotter (1903). Gallén har i sin stora, ojämna produktion också några alldeles utmärkta porträtt, så det av H. Antell (1886), en av Finlands och Nordens största mecenater, en realistisk skildring av mannen sysslade vid sitt skrivbord med sin myntsamling.

Gallén har ett internationellt drag, som utmärker de bildade finnarna framför andra nordiska folk. Han utställer över hela världen och har rest till Afrika för att måla negrer. Han är omfattande i allra högsta grad. Han målar, tecknar, skär i trä, snickrar och etsar med samma skicklighet och konst, han ritar hus, uniformer och ordnar. Han är än smidig, än uppbrusande, än full av eld, än full av modlöshet. En elegant naturmänniska gör han än dåliga tavlor, än mästerverk. Den geniale Axel Gallén-Kallela är en av Nordens stora målare.

Det rent finska draget kommer i sin kärvhet och sitt allvar kanske klarast fram hos Halonen och Rissa-

nen. Pekka Halonen (född i Lapinlaks 1865) har den viktiga egenskapen att i de enklaste ämnen få in en stilla storhet. Han har målat snötyngda granar och folklivsbilder, så målningen *Avfärd* (1907), där bondfolket stiger i båten med en högtidlighet, som är lika omedveten och lika äkta som den, med vilken man steg över relingen vid Gennesarets sjö.

Juho Vilho Rissanen föddes nära Kuopio 1873 och kom vid 1890-talets mitt till Helsingfors.

»Från ödemarkernas brumbjörnsiden
Rissanen sökte sig hit i tiden.»

Det finnes en slående finsk kantighet i Rissanens stora tavla *Spåkvinna*, målad 1899. Färgen är blek och entonig och tavlan verkar som de flesta av hans bilder nästan kolorerad i grågrönt. Mäktig och monumental i formen är trots all naturalism konstnärens *Blinda gumma*, som med stävan i ena handen och käppen i den andra strävar sig fram.

Frankrike påverkade också den utmärkta konstnärinnan Helena Schjerfbeck (född i Helsingfors 1862), vilkens koloristiska förfining högt skattats. *Mor*, som knäböjande omfamnar sitt barn (1886, *Ateneum* i Helsingfors), är lika äkta i konst som i känsla.

På utlandet hade också den energiske mångfrestaren Magnus Enckell (född i Fredrikshamn 1870, död i Stockholm 1925) sina blickar fästade. I början kom han med strängt tecknade akvareller av små nakna gossar, nästan dystra i sin färglöshet. En vistelse i Italien vid 1890-talets mitt ökade hans intresse för det dekorativa och monumentala, som redan fanns i nyssnämnda akvareller.

Enckell är ytterst omväxlande i ämnesval och teknik. Mycket behag äger hans temperamålning av *Flickan vid spegeln*, och altarfresken *Uppståndelse* i en kyrka i Tammerfors (1906) är storformad. I *Nylands nations-*

hus i Helsingfors målade han sex stora, dekorativa pannåer, bl. a. avbildande Det heliga löftet, tre ynglingar vid stranden av ett hav i storm (1913). Till skillnad från en hel del studentlöften blev nog detta i sin tid helt infriat.

Högst har Enckell nått i sin dekorativa konst. Sträng teckning förenar sig med djup känsla i kartongen till glasfönstret Skärselden i Björneborgs kyrka (pl. 161), en ung kvinna omfamnar i smärta en lidande ung man. Överflödande av känsla är konstnärens 1919 målade tavla Vid fönstret, där en yngling med hjärtat fullt blickar ut i den av mystisk vällust fyllda nordiska sommarnatten. Denna lilla tavlas blågröna toner äro målad musik. — Enckell dog i Stockholm 1925, där han då hade en utställning av sina egna arbeten.

En egendomlig fantastisk konstnär är den i Finland högt skattade Hugo Simberg (född i Fredrikshamn 1873, död 1917). Han har gjort det realistiska porträttet Faster (1898), en gammal vithårig lärarinna. Simberg sysslade liksom Arosenius mycket med makabra ämnen och diablerier.

Typskildrare av betydelse är Antti Favén (född i Helsingfors 1882). Han är realist och kan ibland — ej minst i några av sina dampporträtt — få in en målarglädje, en artistisk elegans av nästan exotisk art. Bland Favéns mansporträtt kan framhållas bilden av skalden Eino Leino (1922), ett östeuropeiskt original som översatt både Racine och Runeberg till finska. Hans egen dikt påstås ha en nästan vild skönhet. Sprudlande av liv har Favén skildrat Finlands riksdags socialistiske talman, den store godsägaren Wäinö Wuolijoki (1924).

Nära modernisterna står Verner Thomé (född i Alajärvi, Österbotten, 1878). Hans porträtt äro ofta mycket starka i karakteristiken. Han ger unga eleganta damers fria naturliga plastiska pose och skolgossen Kalle Lind-

qvists lika naturliga, men ännu mer omedvetna kroppsställning (1907). Egentligen är Thomé mera friluftsmålare än modernist, ehuru hans i Marseille 1909 målade I parken har en modernistisk teknik.

Den högt begåvade, målaren Marcus Collin (född i Helsingfors 1882) står närmare modernisterna. Collin har en karikatural läggning. Hans kantiga, något hoptryckta figurer minna om Döderhultarens arbeten. Ofta får man något av livets hemsighet i hans landskap. Hans Söndag i Kökar i den åländska skärgården är domedagsdyster.

Av intresse som färgkonstnär och modernistisk sådan är Alvar Cawén (född i Korpilaks 1886), men den egentliga huvudpersonen i det modernistiska måleriet i Finland är Tyko Sallinen (född i Nurmes 1879). Först 1914 gjorde han sig gällande som konstnär. Att få fram skönhet, karaktär och djup ur det anskrämligt fula, torftiga, tafatta och enfaldiga, att genom intensitet i den konstnärliga framställningen framtvinga ett visst värde också för det groteskt vanskapta, det är vad Sallinen torde ha önskat och som han också nått. Hos konstnärens typer ligger det något av folkets fulhet, särskilt det lägre finska folkets (pl. 162), trotsigt framhållen: Ja, så här se vi ut, och om herrarna hänle, så äro vi och vilja vi fortfarande vara oss själva utan någon social, litterär eller konstnärlig förljugen folklighet. På Sallinens bästa tavlor glänser något av gammalt guld och gammalt silver mitt i torftigheten, och även dyrbara blå och gröna toner glimma fram på de gråa pörternas väggar, skänkande en skymt av skönhet åt fulheten och eländet.

* * *

En modern arkitektur tillkom i Helsingfors under 1900-talets första del. Den skulle ha sin nationella betoning men verkar i bra många fall som modern barbarism

eller rättare som nu (1929) omodern barbarism med sin naturalistiska ornamentik och sina försök att modernisera upp klassiska byggnadselement.

Bland de finska arkitekterna märkes Lars Sonck (född på Åland 1870). Han är en av de mest använda i Helsingfors och även känd för sin sprudlande vitalitet och sin i alla avseenden konstnärliga läggning. Blir man litet vimmelkantig i huvudet av kapitalbildningen på de kolonner, som pryda Hypoteksföreningens 1910 i Helsingfors uppförda byggnad, så får man besinna att *modern* arkitektur har lättast att bli omodern.

Finlands främste arkitekt är den i U. S. A. bosatte Eliel Saarinen (född i Rantasalmi 1873). Hans av fackmännen högt skattade paviljong för Finland på utställningen i Paris 1900 ansågs vara ett uppslag till ny finsk arkitektur. Saarinen sökte efter en ny finsk stil med intryck från bondkyrkorna och stugorna och med en nationell ornamentik med tallgrenar och andra motiv ur den inhemska växtvärlden. Något påverkad av tyska våldsamma storhets- och storleksdrömmar av en viss asiatisk kolossalitet, utarbetade Saarinen Järnvägsstationen i Helsingfors, färdig 1914. Saarinen är liksom Desprez i mycket en pappersarkitekt (fig. 70), han är de enorma arkitektoniska jätteförslagets planetariska representant. Saarinen har gjort en storartad plan till ny huvudstad i Australien. Han har också kommit med planer för Chicago. Av mammothotell och kulturinstitutioner, av oerhört höga, pyramidalt avsmalnande byggnader, sammanställda och inordnade i den arkitektoniska helheten, av allt detta ville Saarinen, mannen från det karga, tysta, av melankoliska sånger fyllda landet, mitt i U. S. A. i den del av Chicago, som är ett oreglerat jätteområde vid Michigans strand, skapa frisk och ny skönhet i den bästa amerikanska anda.

Stort inflytande i Finlands konstliv har arkitekten och konstkritikern Sigurd Frosterus utövat. Han föddes i Asik-

*Fig. 70. Förslag till nybyggnad för Finlands riksdag,
icke utfört.*

Teckning av Eliel Saarinen.

kala 1876 och är verksam i Helsingfors. Frosterus har med rätta påvisat de estetiska förtjänster, som maskiner och enkla nyttighetsbyggnaders former kunna erbjuda.

Både det yttre och det inre i Äetsä vattenkraftverk i Kumo älv ha skapats av Frosterus. Han har även uppfört Stockmans storartade varuhus i Helsingfors.

Arkitekten och konsthistorikern Gustaf Strengell (född i Kotka 1878) har under sin vistelse i England insupit den anglosaxiska känslan för hemmet som medelpunkt i skönhetssträvandena och den enskilda bostadens skönhet som det primära. Hans böcker *Staden som konstverk* (1922) och *Hemmet som konstverk* (1923) ge i själva titlarna det stora och viktiga program, som riktar sig på det väsentligaste för en älskare av skönhet.

* * *

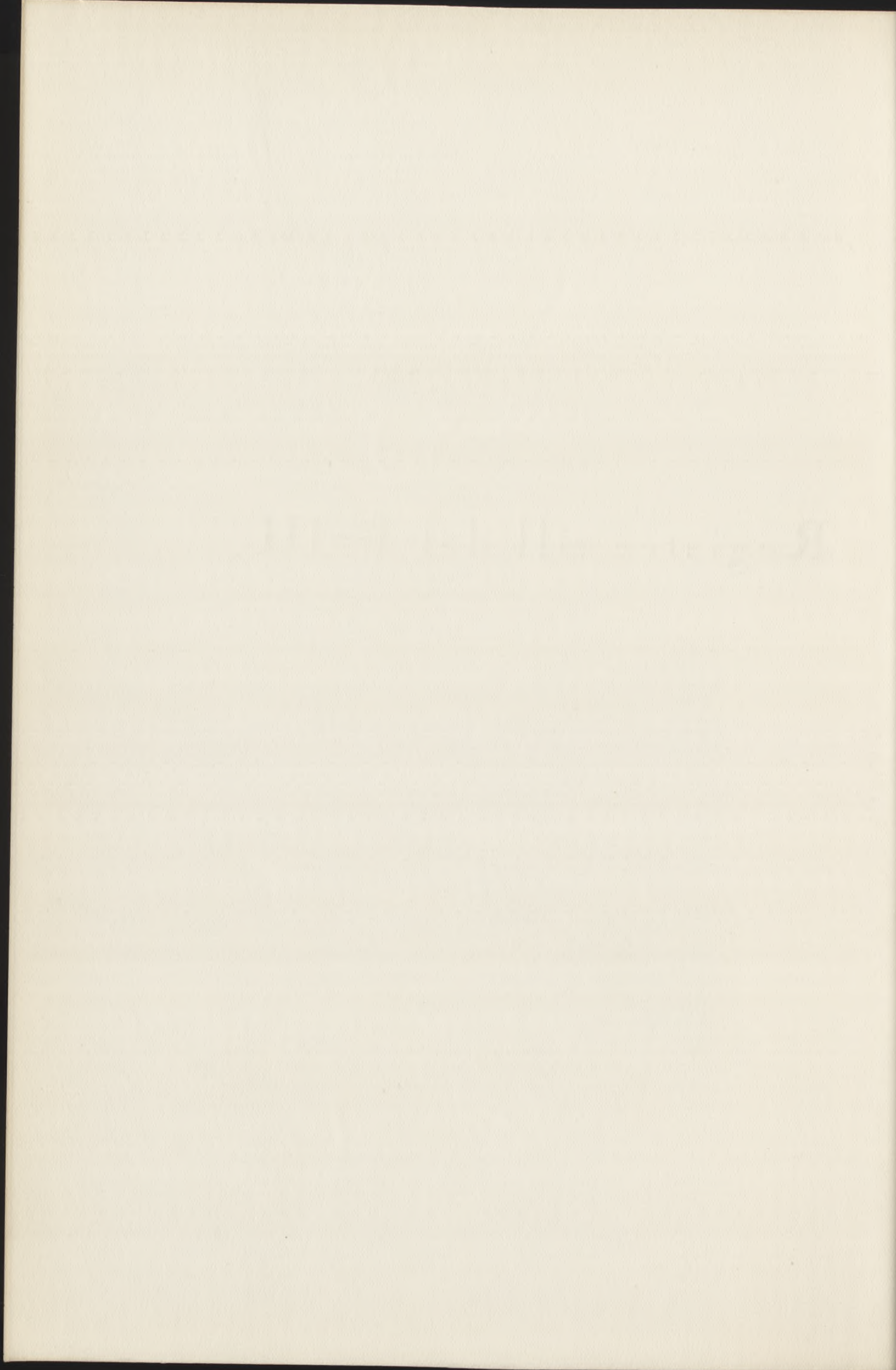
Teknikens krafter ha skapat mycket stort och nödvändigt, men tekniken har ofta stått och kommer ytterligare att ofta stå som en fiende till natur, tradition, skönhet och själ. Det estetiska och humana huvudproblemet i vår tid blir, att denna anda av hänsynslös nyttokult får sina krav, då de äro oberättigade och i djupaste mening omänskliga, tillbakavisade. En viktig synpunkt för konsten och skönheten är också, att nivelleringen ej får gå för långt. Olikheten mellan människor, länder och kulturer skänker stora skönhetsvärden.

Liksom den enskilda människan genom en jämvikt mellan tradition och frihet kan nå sin fulländning, så kan konsten — det visar konsthistorien — blott genom att ha sina rötter i den självständiga personligheten och i det egna folket få den sunda växt, som kommer de olikartade och i högre mening värdefulla frukterna att mogna.

*Fig. 71. Stockholms stadshus.
Uppfört av Ragnar Östberg. Färdigt 1923.*

Register till del I—III

REGISTER TILL DEL I—III

- Aachen.
Karl den stores kapell
I 75
- Aaltonen, Väinö, III 330
- Abakus I 20, 22, 34, 35
- Abildgaard, Nicolai Abraham, III 277
- Absid I 69, 89
- Abu Simbel.
Grottempel I 10
- Acke, J. A. G., III 127
- Adelcrantz, Karl Fredrik, III 43
- Adelsnäs.
Slott III 209
- Agasias I 59
- Agra.
Taj Mahal I 86
- Aguéli, Ivan, III 150
- Ahlberg, Olof, III 194
- Akroterier I 21
- Akvarellmålning III 51
- Akvedukt I 65
- Alagreckmönster I 23
- Albani, Francesco, II 53
- Alberti, Leo Battista, I 167
- Albertus Pictor III 16
- Al fresco I 156
- Alhambra I 79
- Almgren, Gösta, III 196
- Altare I 69, 70
- Altamiragrottan I 3
- Altarskåp I 126; III 13, 14, 16
- Altdorfer, Albrekt, I 137
- Ambon I 70
- Amfiprostylos I 21, 25
- Amfora I 45
- Amiens.
Dom I 109, 110
- Amsterdam.
Börs II 263
- Ancher, Anna, III 296
- Ancher, Michael, III 296
- Anderberg, Axel, III 207
- Andersson, Nils III 83
- Andersson i Myra, Peter, III 203
- Anet.
Slott II 114
- Angelico, Fra Giovanni, I 160
- Ankarcrona, Gustaf, III 156
- Antefix I 21
- Antemensale I 77, 126; III 13
- Antemios I 71
- Antependium I 126
- Anter I 21, 25
- Apelles I 46
- Apsis I 57
- Aborelius, Olof, III 100
- Arenius, Olof, III 42
- Arkaiserande konst I 26, 48
- Arkitrav I 20, 22, 31, 34, 35
- Arles.
Saint-Trophime I 95
- Arneberg, Arnstein, III 261
- Arosenius, Ivar, III 177
- Art nouveau II 186
- Asplund, Gunnar, III 223
- Assisi.
Klosterkyrka I 156
- Astrup, Nicolai, III 259
- Aten.
Akropolis I 25, 30, 31
Dionysos' teater I 42
Erekteion I 36
Lysikrates' monument I 42
Nike Apteros' tempel I 31
Partenon I 21, 31 f.
Propyléerna I 31
Tesevs' tempel I 31
- Atlanter II 42
- Atrium I 60, 69, 70
- Attika I 57, 58
- Attisk-jonisk bas I 35, 36, 90
- Attisk-jonisk stil I 36
- Autere, Hannes, III 330
- Autotypi II 197
- Avercamp, Hendrick, II 95
- Azulejos I 81
- Baalbek.
Tempel I 64
- Babylon.
Tempel I 13
- Backer, Harriet, III 244
- Bakst, Leo Nikolajevitj, II 291

- Baldung, Hans, I 137
 Balke, Peder Paulsen, III 235
 Barcelona.
 Dom I 152
 Barile, Giovanni, II 23
 Barock II 41, 45
 Barry, Charles, II 250
 Bartholomé, Albert, II 227
 Barye, Antoine-Louis, II 224
 Basilika I 57, 69
 Bassano, Leandro, II 52
 Bastien-Lepage, Jules, II 200
 Baudry, Paul, II 187
 Bauer, John, III 162
 Bayeux-tapeten I 97
 Beardsley, Aubrey, II 258
 Beaune.
 Hospital I 119
 Beck, David, III 25
 Behm, Vilhelm, III 129
 Bellini, Giovanni, I 191
 Belotto, Bernardo, II 54
 Benckert, Elis, III 200
 Bendz, Vilhelm, III 283
 Beni-Hassan I 5
 Bérain, Jean, II 123
 Berchem, Nicolas, II 107
 Berg, Magnus Eliesen, III 232
 Berg, Yngve, III 178
 Bergen.
 Rasmus Meyers konst-samlingar III 261
 Bergh, Edvard, III 94
 Bergh, Richard, III 130
 Bergslagsbanans stationshus III 210
 Bergslien, Brynjulf, III 237
 Bergsten, Carl, III 220
 Bergström, Alfred, III 129
 Bergström, Sigge, III 164
 Berlage, Hendrik Petrus, II 263
 Berlin.
 Altes Museum II 175
 Bauakademie II 176
 Brandenburger Tor II 175
 Dom II 265
 Friedrich-Werdersche Kirche II 176
 Högvakten II 175
 Riksdagshuset II 265
 Schauspielhaus II 175
 Slott II 147
 Stadthaus II 265
 Warenhaus Wertheim II 265
 Berndtson, Gunnar, III 332
 Bernini, Lorenzo, II 45
 Bernward I 91
 Besnard, Albert, II 202
 Bihzad I 82
 Bindesbøll, Michael Gottlieb, III 270
 Bindesbøll, Thorvald, III 309
 Birger, Hugo, III 122
 Bissen, Vilhelm, d. y. III 276
 Bissen, Vilhelm, d. ä. III 275
 Bjerg, Johannes, III 316
 Bjerke, Arvid, III 221
 Björck, Oscar, III 127
 Bladstav I 34, 37
 Blechen, Karl, II 182
 Blenheim House II 152
 Bloch, Carl, III 290
 Blois.
 Slott II 110
 Blom, Fredrik, III 74
 Blommér, Nils Johan, III 82
 Boberg, Anna, III 157
 Boberg, Ferdinand, III 211
 Bojesen, Ernst, III 318
 Bokillustrationer I 113
 Boklund, Johan Kristofer, III 88
 Bol, Ferdinand, II 93
 Boldini, Giovanni, II 285
 Bonasone II 18
 Bone, Muirhead, II 257
 Bonnard, Pierre, II 209
 Bonneau, Etienne de, III 10
 Bonnington, Richard, II 251
 Borgeby.
 Slott III 20
 Borgholm.
 Slott III 19, 27
 Borgognone I 190
 Borgund.
 Stavkyrka III 230
 Borreby.
 Slott III 264
 Borås.
 Rådhus III 221
 Boston.
 Trinity Church II 244
 Botticelli, Sandro, I 181
 Bouchardon, Jacques-Philippe, III 36
 Boucher, François, II 128
 Bouguereau, Adolph-William, II 188
 Boulle, André-Charles, II 123
 Bourdelle, Émile, II 228
 Bourdon, Sébastien, III 25
 Bourges.
 Jacques Cœurs hus I 110
 Bouts, Dirk, I 119
 Boy, Willem, III 21
 Braekeleer, Henri de, II 260
 Bramante, Donato, II 2
 Brangwyn, Frank, II 256
 Branting, Agnes, III 199
 Braunschweig.
 Bronslejon I 94
 Breda, Karl Fredrik von, III 62
 Bremen.
 Rolandsbild I 127
 Brenner, Elias, III 324
 Bromma.
 Rundkyrka III 5
 Bronskärl, kinesiska, II 231
 Bronzino, Angelo, II 36
 Broskornament III 23
 Brosse, Salomon de, II 115
 Brouwer, Adrian, II 83
 Brown, Ford Madox, II 253
 Bruegel, Peter, d. ä. II 70
 Bruegel, Peter, d. y. II 71
 Bruegel, Jan, d. y. II 71
 Brunellesco, Filippo, I 161, 166
 Brunnar I 126

- Bryaxis I 62
 Brügge.
 Hallarna I 123
 Brüggemann, Hans, I 126
 Bryssel.
 Rådhus I 122
 Palais de Justice II 262
 Stora torget II 73
 Bundgaard, Anders, III 320
 Buoninsegna, Duccio di, I 154
 Burgkmair, Hans, d. ä. I 138
 Burgos.
 Dom 152
 Burne-Jones, Edward, II 254
 Burspråk 23
 Busch, Wilhelm, II 276
 Byström, Johan Niklas, III 75
 Böcklin, Arnold, II 280
 Börjeson, John, III 184
 Cabanel, Alexandre, II 188
 Caen.
 Sainte-Trinité I 97
 Callmänder, Ivar, III 224
 Callot, Jacques, II 115
 Cambio, Arnolfo di, I 162
 Cameron, David Young, II 257
 Canaletto II 54
 Canova, Antonio, II 162
 Canterbury.
 Dom I 149
 Capelle, Jan van de, II 105
 Capilla mayor I 152
 Capellen, August, III 236
 Caravaggio II 51
 Carlberg, Johan Eberhard, III 44
 Carlberg, Karl Vilhelm, III 45
 Carpaccio, Vittore, I 193
 Carpeaux, Jean-Baptiste, II 225
 Carracci, Agostino, II 41
 Carracci, Annibale, II 41
 Carracci, Lodovico, II 41
 Carriera, Rosalba, III 46
 Carrière, Eugène, III 201
 Carstens, Asmus, III 270
 Cassatt, Mary, II 247
 Cassonebilder I 169
 Castagno, Andrea del, I 176
 Cawén, Alvar, III 339
 Cazin, Georges, II 201
 Cederström, Gustaf, III 107
 Cella I 32
 Cellemalj I 94
 Cellini, Benvenuto, II 38
 Centralkyrka I 71
 Cézanne, Paul, II 216
 Chalgrin, Jean-François, II 164
 Chambord.
 Slott II 110
 Champagne, Philippe de, II 121
 Champmol.
 Mosesbrunnen I 113
 Chaplain, Clément, II 229
 Chapy, Henri, II 226
 Chardin, Jean-Baptiste-Siméon, II 136
 Chartres.
 Dom I 109, 111
 Chassériau, Théodore, II 173
 Chawan, japansk teskål, II 243
 Chelmonski, Josef, II 289
 Chenonceaux.
 Slott II 111
 Chéret, Jules, II 213
 Chevallier, Guillaume-Sulpice, II 199
 Chiaveri, Gaetani, II 147
 Chippendale, Thomas, II 154
 Chodowiechi, Daniel, II 149
 Christiansen, Poul, III 312
 Christie, Eilert Kristian, III 231
 Cignani, Carlo, II 53
 Cimabùe I 155
 Claeszon, Aris, III 24
 Clermont.
 Notre-Dame du Port I 95, 103
 Clason, Isac Gustaf, III 208
 Claude Lorrain II 117
 Claudion II 133
 Clemmensen, Andreas, III 321
 Clemmensen, Mogens, III 323
 Clouet, François, II 112
 Cochin, Charles-Nicolas, d. y. II 128
 Collin, Marcus, III 339
 Constable, John, II 251
 Constant, Benjamin, II 189
 Córdoba.
 Moské I 79
 Corinth, Lovis, II 274
 Cornelius, Peter von, II 180
 Corot, Camille, II 191
 Correggio II 26
 Cosmas I 101
 Cosmatiskt arbete I 101
 Courbet, Gustave, II 195
 Couture, Thomas, II 188
 Coysevox, Antoine, II 123
 Cranach, Lukas, d. ä. I 138
 Crane, Walter, II 255
 Crivelli, Carlo, I 191
 Crome, John, II 158
 Cuppa III 8, 13
 Cuypp, Albert, II 104
 Dahl, Johan Christian Clausen, III 234
 Dahl, Mikael, III 41
 Dahlbergh, Erik, III 26
 Dahlerup, Jens Vilhelm, III 319
 Dahlskog, Ewald, III 172
 Dalarö.
 Eva Bonniers villa III 217
 Dalby.
 Biskopssäte III 4
 Kloster III 4
 Dalhem.
 Kyrka III 7
 Dalou, Jules, II 228
 Dalsgaard, Christen, III 290
 Damaskenerarbete I 82
 Danzig.
 Artushof I 125
 Mariakyrkan I 125

- Dardel, Nils von, III 170
 Darius' grav I 15
 Daumier, Honoré, II 198
 David d'Angers II 165
 David, Jacques-Louis, II 165
 Degas, Edgar, II 209
 Delacroix, Eugène, II 170
 Delaroche, Paul, II 174;
 III 102
 Delfi.
 Apollotempel I 26
 Delftfajans II 109
 Derain, André, II 222
 Desmarées, Georg, III 41
 Desprez, Jean-Louis, III 68, 72, 324
 Dipteros I 23
 Diptykon I 118
 Djursholm.
 Albert Paulis villa III 217
 Dolci, Carlo, II 50
 Domenichino II 48
 Dominico da Cortona II 110
 Donatello I 170
 Dopfunt III 13
 Dorisk stil I 20, 22
 Dorph, Bertha, III 308
 Dorph, Niels Vinding, III 308
 Dou, Gerhard, II 102
 Dresden.
 Katolska hovkyrkan II 147
 Museum II 177
 Opera II 177
 Zwingern II 148
 Drevet, Pierre, II 122
 Droppar I 20 f.
 Drottningholm.
 Kina slott III 43
 Slottet III 27
 Dubois, Paul, II 225
 D'Uncker, Karl, III 85
 Durham.
 Katedral I 98
 Dyck, Anton van, II 78
 Dyna I 33, 35
 Dürer, Albrecht, I 129
 Dürer, Adam van, III 4
 Dädesjö.
 Kyrka III 9
 Earlom, Richard, II 159
 Eckersberg, Christoffer
 Vilhelm, III 277
 Edelfelt, Albert, III 330
 Edelinck, Gerard, II 118
 Edström, David, III 191
 Eeckhout, Gerbrandt van
 den, II 93
 Efesos.
 Artemistempel I 47
 Egedius, Halfdan, III 252
 Egina.
 Atenetempel I 27
 Ehrenstrahl, David Klöcker, III 27, 30
 Ehrensward, Karl August,
 III 62
 Eigtved, Nicolai, III 266
 Ekinus I 20, 22, 33, 35,
 37
 Ekinus-kyma I 37
 Ekman, Robert Wilhelm,
 III 326
 Ekström, Per, III 115
 Eldh, Carl J., III 189
 El Greco II 57
 Elgström, Ossian, III 161
 Ellora.
 Tempelgrottor I 85
 Elsheimer, Adam, II 144
 Empirestil II 162
 Emporer I 72
 Enckell, Magnus, III 337
 Engagerade kolonner I 21
 Engel, Karl Ludvig, III 325
 Engström, Albert, III 173
 Engström, Leander, III 169
 Enskede.
 Skogskyrkogården III 224
 Ensor, James, II 261
 Entablement I 22, 35
 Erdmann, Axel, III 159
 Erichsen, Thorvald, III 257
 Ericson, Sigfrid, III 221
 Erikson, Estrid, III 203
 Eriksson, Christian, III 187
 Escorial.
 Slott II 56
 Eskilsson, Nils, III 21
 Estremadura.
 Batalha I 153
 Etelhem.
 Kyrka III 7
 Etsning II 91
 Exner, Julius, III 290
 Expressionism II 221; III 165
 Eych, Hubert van, I 115
 Eych, Jan van, I 115
 Fabriano, Gentile da, I 160
 Fagerberg, Carl, III 195
 Fagerlin, Ferdinand, III 86
 Fahlcrantz, Axel, III 102
 Fahlcrantz, Karl Johan,
 III 78
 Fajans I 81; II 39, 112
 Fajansstatyetter I 18
 Falconet, Etienne-Mau-
 rice, II 140
 Fallstedt, Ingel, III 185
 Fantin-Latour, Henri, II 202
 Favén, Antti, III 338
 Fearnley, Thomas, III 235
 Feidias I 30 f.
 Ferrara.
 Dom I 99
 Feuerbach, Anshelm, II 270
 Fial I 104, 106
 Fiesole, Mino da, I 173
 Filarete, Antonio, I 168
 Find, Ludvig, III 308
 Finnberg, Gustaf Wil-
 helm, III 326
 Finska konstföreningen III 326
 Fiskblåsestil I 107, 111
 Fjæstad, Gustaf, III 156
 Flamboyantstil I 107, 111
 Flaxman, John, II 160
 Fleming, Erik, III 202
 Flinck, Govert, II 93
 Florens.
 Baptisterium I 99
 Brancaccikapellet I 175
 Dom I 154, 161, 166
 Hittebarnshuset I 167
 Klocktorn I 161
 Loggia dei Lanzi, I 162
 Medicéernas gravar II 16

- Palazzo Davanzati I 162
 Palazzo Medici I 168
 Palazzo Pitti I 166
 Palazzo Strozzi I 168
 Palazzo Vecchio I 162
 Pazzikapellet I 166
 Santa Maria Novella I 167
 Fogelberg, Bengt Erland, III 76
 Folkestad, Bernhard, III 259
 Fontainebleau.
 Slott III 111
 Fontainebleauskolan II 192; III 98
 Forain, Jean-Louis, II 211
 Forli, Melozzo da, I 184
 Forsberg, Nils, III 107
 Forseth, Einar, III 214
 Forssell, Victor, III 99
 Fortuny, Mariano, II 283
 Fotogravyr II 197
 Fototypi II 197
 Fougstedt, Arvid, III 181
 Fougstedt, Nils, III 202
 Fouquet, Bernard, III 35, 36
 Fouquet, Jean, I 112
 Fragonard, Honoré, II 134
 Franceschi, Piero dei, I 179
 Frédéric, Léon, II 261
 Frederiksborg.
 Slott III 265
 Freiburg.
 Gyllene porten I 92
 Freskomålning I 156
 Freund, Herman Ernst, III 274
 Fridell, Axel, III 182
 Friedrich, Caspar David, II 182
 Friesendahl, Carl, III 196
 Fris I 34, 35
 Frosterus, Sigurd, III 340
 Frølich, Lorenz, III 289
 Funktionalism III 200, 227
 Futurism II 221, 223
 Führich, Joseph von, II 180
 Fyrpass I 105, 106
 Fördrivning II 8
 Föreningen för svensk hemslöjd III 199
 Förkroppning I 57, 58
 Gabriel, Jacques-Ange, II 132
 Gainsborough, Thomas, II 155
 Gallait, Louis, II 259; III 102
 Gallehus.
 Guldhornen III 262
 Gallén-Kallela, Axel, III 335
 Garnier, Charles, II 187
 Gate, Simon, III 202
 Gauguin, Jean, III 316
 Gauguin, Paul, II 217
 Gaul, August, II 276
 Gavarni II 199
 Gavelfältskulpturer I 27
 Gegerfelt, Wilhelm von, III 99
 Gelder, Aart de, II 93
 Genberg, Anton, III 156
 Gentaltaret I 115
 Genua.
 Palats II 6
 Universitet II 7
 Géricault, Théodore, II 169
 Gerle, Aron, III 150
 Ghiberti, Lorenzo, I 99, 165
 Ghirlandajo, Domenico, I 183
 Gibson, Sidney, III 202, 214
 Gierlac från Köln III 8
 Giersing, Harald, III 313
 Gilly, Friedrich, II 175
 Giorgione II 28
 Giotto di Bondone I 156
 Giovanni da Bologna II 42
 Giulio Romano II 24
 Gizeh.
 Pyramider I 4
 Gjørwell, Karl Kristofer, III 74, 325
 Glimmingehus.
 Slott III 20
 Goes, Hugo van der, I 119
 Gogh, Vincent van, II 219
 Golovin, Alexander, II 292
 Goltzius, Hendrik, II 72
 Gopura I 85
 Goslar.
 Kejsarborg I 93
 Gossart, Jan, I 121
 Gotik I 104
 Gotiskt fönstersystem I 105
 Gotiskt pelarkapital I 107
 Gotiskt strävsystem I 104
 Gottschalk, Albert, III 308
 Gouachemålning III 51
 Goujon, Jean, II 114
 Goya, Francisco, II 282
 Goyen, Jan van, II 105
 Gozzoli, Benozzo, I 185
 Graff, Anton, II 150
 Granada.
 Alhambra I 79
 Gravstickel II 120
 Greco, el, II 57
 Greuze, Jean-Baptiste, II 137
 Gripsholm.
 Slott III 17
 Gropemalj I 94
 Gros, Antoine-Jean, II 167
 Grosch, Christian Heinrich, III 233
 Grottesker II 23
 Grut, Torbern, III 220
 Grünewald, Isaac, III 166
 Grünewald, Mattias, I 142
 Guardi, Francesco, II 55
 Gude, Hans, III 236
 Gulbransson, Olaf, III 253
 Gumlösa.
 Kyrka 4
 Gunnebo III 45
 Gustaviansk stil III 37
 Gustavsberg.
 Porslinsfabrik III 201
 Guthrie, James, II 256
 Göteborg.
 Domkyrkan III 45
 Konstmuseum III 221
 Masthuggskyrkan III 221

- Röhsska konstslöjdmuseet III 219
Utställningen 1923 III 221
Göthe, Erik Gustaf, III 77
- Haag.
Mauritshuis II 84
Haden, Francis Seymour, II 237
Haga.
Drottningens paviljong III 74
Konungens paviljong III 72
Slott III 72
Hagborg, August, III 114
Hahr, Erik, III 225
Haihofer, Philip, II 144
Hald, Edward, III 201, 202
Halikarnassos.
Mausoleum I 38
Hall, Per Adolf, III 52
Hallkyrka I 124
Hallström, Gunnar, III 159
Halonen, Pekka, III 337
Hals, Frans, d. ä. II 93
Halvtunnvalv I 96
Hammershøj, Svend, III 305
Hammershøj, Vilhelm, III 304
Handarbetets Vänner III 199
Haneberg.
Slott III 209
Hannover, Karen, III 318
Hansen, Christian Fredrik, III 268, 269
Hansen, Constantin, III 283
Hansen, Peter, III 311
Haronubu II 240
Harsdorff, Caspar Fredrik, III 269
Hartmann, Oluf, III 313
Hasselberg, Per, III 185
Hatfield House II 151
Haupt, Georg, III 54
Heda, Willem Claesz, II 107
- Hedberg, Gustaf, III 203
Hedberg, Erik, III 154
Hedlinger, Johan, III 42
Heem, Jan de, II 107
Heiberg, Jean, III 259
Heidelberg.
Friedrichsbau II 142
Otto-Heinrichsbau II 142
Heine, Th. Th., II 276
Heliopolis.
Tempel I 64
Hellenistisk konst I 47
Hellqvist, Carl Gustaf, III 108
Helsingfors.
Biblioteket III 325
Hypoteksföreningens hus III 340
Järnvägsstationen III 340
Nikolaikyrkan III 325
Senatshuset III 325
Stockmans varuhus III 341
Svenska legationens hus III 220
Universitetshuset III 325
Hemessen, Jan van, II 69
Hendriksen, Frederik, III 318
Hennigs, Gösta von, III 152
Henning, Gerhard, III 197
Herholdt, Johan Daniel, III 319
Hermer II 42
Herreböe.
Fajansfabrik III 233
Hesselbom, Otto, III 156
Hesseliuss, Gustaf, II 245
Heyerdahl, Hans, III 241
Hildebrand, Adolf von, II 276
Hildesheim.
Borgarhus II 143
S:t Mikaelsskyrkan I 91
Hilker, Georg Christian, III 270
Hill, Carl, III 114
Hilleström, Per, d. ä. III 59
Hilliard, Nicholas, II 152
Hiroshighe II 241
- Hitterdal.
Stavkyrka III 230
Hitterdalsmestern III 232
Hjortzberg, Olle, III 157
Hjularöd.
Slott III 220
Hobbema, Meindert, II 105
Hodler, Ferdinand, II 281
Hoffmann, Ludwig, II 265
Hogarth, William, II 152
Hokusai II 241
Holbein, Hans, d. y. I 143
Holmberg, Verner, III 327
Holmgren, Herman, III 205
Holsøe, Karl, III 305
d'Hondecoeter, Melchior, II 103
Honthorst, Gerhard van, II 95
Hooch, Pieter de, II 101
Houdon, Jean-Antoine, II 133
Hsia Kuei II 234
Hullberg, Oscar, III 156
Hunt, Holman, II 252
Huvé, Jean-Jacques, II 164
Huvudskepp I 108
Hålkäl I 8, 33, 35, 36
Hårleman, Karl, III 11, 35, 39
Hälsingborg.
Kärnan III 5
Hänglist I 35
Härkeberga.
Kyrka III 16
Hästkobåge I 80
Häusser, Elias Daniel, III 268
Höckert, Johan Fredrik, III 94
Hörberg, Per, III 58
Hörnblad I 89, 90
- Iktinos I 33
Ilsted, Peter, III 305
Impressionism II 204
Ingres, Jean-Auguste, II 168
Innsbruck.
Maximiliansmonumentet I 148

- Inro, japansk medikamentsask, II 242
 Irminger, Valdemar, III 293
 Isakson, Karl, III 166
 Isander, Gustaf, III 181
 Isidoros I 71
 Israels, Josef, II 263
- Jacobsen, Carl, III 299
 Jacobsen, Jacob Christian, III 299
 Jacobsson, Ernst, III 205
 Jællinge.
 Runstenar III 263
 Jamnitzer, Wenzel, II 143
 Jansson, Eugène, III 138
 Jansson, Karl Emanuel, III 327
 Jardin, Nicolas, III 267
 Java.
 Borobudur I 86
 Jeanneret, Charles-Edouard, II 224
 Jegher, Christoph, II 77
 Jensen, Christian Albrecht, III 282
 Jensen, Georg, III 318
 Jerichau, Jens Adolf, III 275
 Jerken, Erik, III 222
 Jernberg, August, III 86
 Jerndahl, Aron, III 189
 Jerndorff, August, III 293
 Jerusalem.
 Jahvetemplet I 16
 Omarmoskén I 78
 Johansen, Viggo, III 296
 Johanson, Johan, III 161
 Johansson, Aron, III 207
 Johansson, Cyrillus, III 224
 Johansson-Thor, Emil, III 182
 Johnsson, Ivar, III 196
 Jolin, Einar, III 170
 Jones, Inigo, II 151
 Jongkind, Johan Barthold, II 264
 Jonisk kolonn I 35
 Jonisk stil I 33
 Jordaens, Jakob, II 82
 Josephson, Erik, III 205
 Josephson, Ernst, III 110
 Juel, Jens, III 276
- Junge, Johannes, III 15
 Jungstedt, Kurt, III 180
 Järnefelt, Eero, III 332
 Jönsson, Anders, III 195
 Jørgensen, Thorvald, III 268, 321
- Kairo.
 El Moyed I 82
 Kalifgravar I 81
 Kakemono II 239
 Kalf, Willem, II 99
 Kallikrates I 33
 Kallimakos I 41
 Kallstenius, Gottfrid, III 130
 Kalmar.
 Domkyrka III 28
 Slott III 17, 19
 Kalundborg.
 Kyrka III 263
 Kamke, Ivar, III 159
 Kampmann, Hack, III 321
 Kandinskij, Vasilij, II 292
 Kanefor I 36
 Kano-skolan II 238
 Kánon I 37
 Kapellkrans I 96, 108
 Kapital I 8, 14, 20, 22, 33, 35
 Karl XV III 88
 Karli.
 Grott- och klipptempel I 85
 Karsten, Ludvig, III 258
 Kartusch III 23
 Karyatid I 36
 Kassett I 55
 Kastal III 5
 Katakomber I 67
 Kauffmann, Angelika, II 161
 Kavli, Arne, III 258
 Keene, Charles, II 257
 Keopspyramiden I 4
 Kersting, Friedrich Georg, II 182
 Khnopff, Fernand, II 261
 Kielland, Kitty, III 244
 Kirkwall.
 S:t Magnus katedral III 232
 Kittelsen, Theodor, III 252
- Kjöge.
 Korsvirkeshus III 264
 Klenze, Leo von, II 176
 Klimt, Gustav, II 287
 Klinger, Max, II 277
 Klingstedt, Karl Gustaf, III 41
 Klint, P. V. J., III 322
 Klockformiga kapital I 8
 Klostergång I 95
 Knektar I 106
 Knieper, Hans, III 265
 Knippelare I 106
 Knobelsdorff, Georg Wenzel von, II 148
 Knossos.
 Palats I 18
 Kokoschka, Oscar, II 278
 Kolonn I 20 f., 33, 35, 90
 Kolonnbas I 35
 Kolonnettgalleri I 91
 Kolonnhuvud I 20
 Kolonnskäft I 33, 35
 Komposita-kapital I 57
 Konsolsten I 14
 Konstantinopel.
 Hagia Sofia I 71
 Konstnärsförbundet III 110
 Kopparstick I 128, 133; II 120, 159
 Kor I 69, 70
 Korin II 238
 Korintisk stil I 41
 Korintiskt kapital I 35, 41
 Kornisch I 20 f., 35
 Koromgång I 108
 Korsblomma I 106, 107
 Korsmitt I 89, 90
 Korstolar I 126
 Korsvalv I 52, 90
 Kos.
 Tempel I 47
 Krabba I 106, 107
 Krafft, David von, III 40
 Krafft, Per, d. ä. III 56
 Krafft, Per, d. y. III 64
 Kraft, Adam, I 125, 147
 Krater I 46
 Kreta I 18
 Kreuger, Nils, III 134
 Kristianstad.
 Trefaldighetskyrkan III 20

- Kristler, Hans Jakob, III 25
- Krog, Arnold, III 317
- Krogh, Henrik, III 202
- Krohg, Christian, III 242
- Krohg, Per Lassen, III 260
- Kronberg, Julius, III 36, 105
- Kronborg.
Slott III 265
- Kronovall.
Slott III 209
- Kruse, Ole, III 177
- Krüger, Franz, II 184
- Krypta I 90
- Kryssvalv I 52, 53
- Krøyer, Peter Severin, III 294
- Kubism II 221, 222; III 165
- Kuehl, Gotthardt, II 272
- Kumlien, Akke, III 181, 203
- Kuo Hsi II 233
- Kupol I 53
- Kyhn, Vilhelm, III 292
- Kyma I 37
- Kyrkklockor I 88
- Küsel, Ernst, III 159
- Kåge, Wilhelm, III 201
- Kähler, Herman A., III 317
- Købke, Christen, III 281
- Kölbåge I 82
- Köln.
Apostelkyrkan I 91
Dom I 123
Sankta Maria im Kapitol I 91
- Köpenhamn.
Amalienborgs slott III 266, 269
Bing & Grøndahl III 318
Brandassuranskompaniets hus III 322
Børsen III 265
Den kongel. Porcelainsfabrik III 317
Det kongel. Theater III 269, 319
Det Thottske Palæ III 268
Domhus III 269
- Erichsens palats III 269
- Frederikskyrkan, se Marmorkirken
- Glyptoteket III 319, 321
- Grundtvigskyrkan III 322
- Handelsbankens hus III 269
- Hirschsprungs museum III 319
- Hovedbanegaarden III 323
- Kristiansborgs slott III 267, 269, 321
- Marmorkirken III 267
- Moltkes palats III 269
- Otto Benzons hus III 321
- Paladshotellet III 323
- Peschiers palats III 269
- Politigaarden III 322
- Postgaarden III 323
- Prindsens Palæ III 268
- Rosenborgs slott III 266
- Rådhuset III 320
- S:t Petri kyrka III 268
- Schacks palats III 269
- Thorvaldsens museum III 270
- Universitetsbiblioteket III 319
- Videnskabernes Selskabs hus III 319
- Vor Frelers Kirke III 268
- Vor Frue Kirke III 269
- Östasiatisk Kompagnis hus III 322
- Köping.
Kyrka III 14
- Lackeringskonst, japansk, II 243
- Laermans, Eugène, II 261
- Lafrensen, Nils, d. y. III 51
- Lagerström, Hugo, III 203
- Lairesse, Gerhard de, II 108
- Lallerstedt, Erik, III 210
- Lancret, Nicolas, II 127
- Landmark, Ole, III 261
- Langhans, Karl Gotthard II 175
- Laokoongruppen I 49
- Larchevêque, Pierre-Hubert, III 37, 65
- Largillière, Nicolas, II 121
- Larsen, Bertram, III 4
- Larsen, Johannes, III 310
- Larson, Marcus, III 87
- Larsson, Carl, III 116
- Larsson, Gottfrid, III 194
- Lasur I 177
- Lasyrteknik I 117
- La Tour, Maurice de, II 131
- Laurana, Francesco, I 173
- Laurens, Jean-Paul, II 189
- Lauréus, Alexander, III 325
- Lavery, John, II 256
- Lawrence, Thomas, II 159
- Lebrun, Charles, II 118
- Le Corbusier II 224; III 226
- Léger, Fernand, II 223
- Legrand, Louis, II 213
- Leibl, Wilhelm, II 273
- Leighton, Frederick, II 256
- Lekytos I 46
- Le Nain, Antoine, II 120
- Le Nain, Louis, II 120
- Le Nain, Matthieu, II 120
- Lenbach, Franz von, II 270
- Le Nôtre II 117
- Lerkärl, kinesiskt, II 231
- Lesbiskt kyma I 37
- Lescot, Pierre, II 113
- Lewerentz, Sigurd, III 224
- Leyden, Lukas van, I 122
- Leys, Henry, II 259; III 102
- Licium III 199
- Lidingön.
Jonas Kjellbergs hus III 218
Villa Högberga III 218
- Liebermann, Max, II 272
- Liljefors, Bruno, III 140
- Lilljekvist, Fredrik, III 208

- Limburg.
Dom I 92
- Lincoln.
Dom I 150
- Lindberg, Adolf, III 197
- Lindberg, Erik, III 198
- Lindgren, Gustaf, III 210
- Lindholm, Lorens August,
III 85
- Lindström, Richard, III
159
- Lindman, Axel, III 129
- Linköping.
Domkyrka III 8
- Linnqvist, Henning, III
172
- Linstow, Hans Ditlev
Frans, III 233
- Lionardo da Vinci II 7
- Lippi, Filippino, I 178
- Lippi, Filippo, I 178
- Lisener I 90
- Listverksornament I 36
- Litografi II 196
- Lochner, Stefan I 128
- Loggia I 162
- Lombardo, Pietro, I 169
- London.
Bank of England II
249
British Museum II 249
Parlamentshuset II 250
St. Paul II 151
Westminster Abbey I
151
Westminster Hall II
250
Whitehall II 151
- Longhena, Baldassare, II
48
- Lorenzetti, Ambrogio, I
158
- Lorenzetti, Pietro, I 158
- L'Orme, Philibert de, II
114
- Lotto, Lorenzo, II 33
- Lotusknoppskapital I 8
- Louis-seize-stil II 123,
163
- Luini, Bernardino, II 12
- Luksor.
Ammon-Ra-tempel I 8
- Lund.
Domkyrka III 3
- Lund, Henrik, III 258
- Lundberg, Anders, III 199
- Lundberg, Gustaf, III 45
- Lundberg, Teodor, III 185
- Lundbye, Johan Thomas,
III 288
- Lundegård, Justus, III 160
- Lundgren, Egron, III 92
- Lundström, Vilhelm, III
314
- Lybeck.
Fredenhagenska rum-
met II 143
Mariakyrkan I 125
Stadsportar I 125
- Lybeck, Bertil, III 180
- Lycien.
Klippgravar I 16
- Lysippos I 43
- Läckö.
Slott III 25
- Löwen.
Rådhus I 123
- Maderna, Carlo, II 4
- Madura.
Den fiskögda gudinnans
tempel I 85
- Maes, Nicolas, II 99
- Magnasco, Alessandro, II
52
- Magnusson, Gustaf, III
182
- Maillol, Aristide, II 228
- Mainz.
Dom I 91
- Majano, Benedetto da, I
173
- Majolika I 81
- Makart, Hans, II 286
- Makimono II 239
- Malmberg, Viktor, III 329
- Malmsten, Carl, III 200
- Malmström, August, III 97
- Malmö.
Baltiska utställningen
1914 III 212
Posthuset III 212
- Mandorla I 159
- Manet, Edouard, II 204
- Manierister II 37
- Mansart, Jules Hardouin-,
II 117
- Mantegna, Andrea, I 189
- Manuel, Nicolas, I 138
- Marées, Hans von, II 271
- Maria-Laach.
Klosterkyrka I 92
- Marieberg.
Fajansfabrik III 39
- Marienburg.
Ordensslott I 125
- Marinetti, Tommaso, II
223
- Maris, Jakob, II 263
- Maris, Mathijs, II 263
- Maris, Willem, II 264
- Marquet, Albert, II 222
- Marstrand, Vilhelm, III
284
- Martin, Elias, III 60
- Martin, Johan Fredrik, III
62
- Martini, Simone, I 157
- Masaccio I 175
- Masolino I 175
- Masreliez, Adrien, III 37
- Masreliez, Louis-Adrien,
III 72
- Mastaba I 4
- Matejko, Jan, II 289
- Matsys, Jan, II 71
- Matsys, Quinten, I 120
- Matisse, Henri, II 221
- Mattvävnadskonst I 83
- Ma Yüan II 234
- Mazer, Karl Peter, III 82
- Meandermönster I 20, 22
- Megaron I 18
- Meid, Hans, II 278
- Meissenporcelain II 148
- Meissonier, Ernest, II 189
- Meissoner, Just-Aurèle, II
124
- Meldahl, Ferdinand, III
267, 319
- Memling, Hans, I 118
- Mengs, Rafael, II 161
- Menzel, Adolf von, II 266
- Méryon, Charles, II 200
- Mesdag, Hendrik Willem,
263
- Messel, Alfred, II 265
- Messina, Antonello da,
I 191
- Mestrovic, Ivan, II, 289
- Metop I 20 f., 31
- Metoprelief I 23
- Metsu, Gabriel, II 102
- Meunier, Constantín, II
262

- Meytens, Martin, d. ä. III 41
Meytens, Martin, d. y. III 41
Mezzotintogravyr II 159
Michel, Claude (Claudion), II 133
Michel, Georges, II 190
Michelangelo II 12
Michelozzo di Bartolomeo I 168
Michelsen, Karl, III 318
Michelsen, Per Ulrich, III 318
Middelthun, Julius, III 236
Mieris, Frans van, d. ä. II 102
Mignard, Pierre, II 121
Mihrab I 79
Milano.
Dom I 153
Hospital I 168
Millais, John, II 252
Milles, Carl, III 191
Millet, Jean-François, II 192
Mimbar I 79
Minaret I 81
Miniatyrer I 83, 87, 113
Miniatyrmålning III 53
Minne, George, II 262
Mnesikles I 31
Mockle, Roland, III 19
Modernister, koloristiska, III 166
Molin, Johan Peter, III 90
Monet, Claude, II 207
Monreale.
Dom I 102
Montañez, Martinez, II 56
Mor, Anthonis, II 72
Moreau, Gustave, II 204
Moreau le Jeune II 135
Moretto II 32
Morisot, Berthe, II 206
Moroni, Giovanni Battista, II 32
Morris, William, II 255
M'schatta.
Ökenpalats I 78
Mujedarstil I 152
Munch, Edvard, III 255
Munkacsy, Michaly, II 287
Munsö.
Rundkyrka III 5
Munthe, Gerhard, III 246
Munthe-Norstedt, Anna, III 101
Murillo, Bartolomé Estéban, II 66
Mutul I 21, 22
Mykene.
Atrevs' skattkammare I 17
Lejonporten I 17
München.
Propyléerna II 176
Myron I 28
Mysterieskåp III 13
Månsson, Filip, III 219
Möller, Carl, III 206
Möllerberg, Nils, III 196
Mörner, Hjalmar, III 79
Næstved.
Fajansfabrik III 317
Naivism II 222
Nanteuil, Robert, II 119
Nartex I 69, 70
Nasarener II 179
Nattier, Jean-Marc, II 131
Naumburg.
Dom I 93
Nebelong, Johan Henrik, III 233
Neer, Aert van der, II 106
Nepven, Pierre, II 110
Nerman, Einar, 164
Netzke II 242
Neumann, Balthasar, II 148
New York.
Skyskrapor II 245
Nicholson, William, II 257
Nicolas I 153
Nikolaus, mäter, I 99
Nielsen, Einar, III 306
Nielsen, Jais, III 317
Nielsen, Kai, III 315
Nilsson, Svante, III 198
Nîmes.
Maison Carrée I 64, 95
Ninive I 12
Nittis, Giuseppe de, II 285
Nolde, Emil, II 278
Nordenberg, Bengt, III 85
Nordhagen, Olav, III 231
Nordström, Karl, III 132
Nordström, Patrik, III 202
Norlind, Ernst, III 160
Norrköping.
Rådhus III 209
Norrman, Herman, III 139
Norstedt, Reinhold, III 100
Norwich.
Katedral I 98
Notke, Berndt, III 15
Nyker.
Rundkyrka III 264
Nyklassicism II 160, 162
Nyköping.
Odd-Fellowordens hus III 217
Nürnberg.
S:t Lorenzkyrkan I 125
Sebaldusmonumentet I 147
Sköna brunnen I 127
Stentabernaklet I 125
Nyrop, Martin, III 320
Nyström, Axel, d. ä. III 78
Obelisk I 8
Oberländer, Adolf, II 276
Odense.
S:t Hans Tveje III 322
Oljemålning I 116
Olovsborg.
Slott III 324
Olympia.
Heratempel I 19, 40
Zevstempel I 28, 30
Onsager, Sören, III 258
Oppenort, Gilles-Marie, II 124
Opponenterna III 109
Orcagna I 159
Ordrupgaard III 322
Orlik, Emil, II 288
Orpen, William, II 257
Orrefors.
Glasbruk III 202

- Orvieto.
Dom I 161
- Oscarshal.
Slott III 233
- Osebergsskeppet III 229
- Oslo.
Brandvaktbygningen III 233
Karl Johans gate III 233
Kungl. slottet III 233
Rådhuset III 261
Slakterbodene III 233
Universitetet III 233
- Ostade, Adrian van, II 103
- Ostium I 60
- Outamaro II 240
- Overbeck, Friedrich, II 179
- Oxford.
Christ Church college I 151
- Pacher, Mikael, I 128
- Pæstum.
Poseidontempel I 23
- Pahr, Domenicus, III 19
- Pajou, Augustin, II 133
- Palermo.
Cappella palatina I 102
Dom I 102
La Martorana I 102
- Palissy, Bernhard, II 112
- Palladio, Andrea, II 44
- Palm, Gustaf Vilhelm, III 80
- Palm, Torsten, III 181
- Palma Vecchio II 32
- Palmstedt, Erik, III 43, 44
- Paris.
Arc de l'Étoile II 164
Finlands paviljong på utställningen 1900 III 340
Les Gobelins II 123
Louvrepalatset II 113
Luxembourgpalatset II 115
Madeleinekyrkan II 164
Notre-Dame I 109; II 186
- Panthéon II 124
- S:t-Chapelle I 109
- S:t-Geneviève II 124
- S:t-Gervais II 115
- S:t-Sulpice II 124
- Stora Operan II 187
- Sveriges paviljon på utställningen 1900 III 212
- Sveriges paviljong på utställningen 1925 III 221
- Tuilierierna II 114
- Parmeggianino II 37
- Pasch, Lorens, d. y. III 56
- Passéism II 223
- Pastellmålning III 46
- Patinir, Joakim, I 121
- Paul, Bruno, II 276
- Pauli, Georg, III 123
- Pauli, Hanna, III 126
- Paulsen, Julius, III 298
- Paulsson, Gregor, III 200
- Pavia.
Certosakyrkan I 154, 168
- Pedersen, Vilhelm, III 288
- Pelare I 90
- Pendentiv I 72, 73
- Pennell, Joseph, II 245
- Percy, Arthur C:son, III 170
- Pergamon.
Altare åt Zevs räddaren I 49
- Perikles I 33
- Peripteros I 21
- Peristylum I 60
- Perpendicular style I 150
- Perrault, Claude, II 114
- Persepolis.
Palats I 14
- Perugino, Pietro, I 187
- Petersen, Vilhelm Valdemar, III 319
- Peterson, Ludvig, III 211
- Petersen, Eilif, III 241
- Pettersson, Axel, III 197
- Philipsen, Theodor, III 292
- Piacenza.
Dom I 98
- Picasso, Pablo, II 222
- Pigalle, Jean-Baptiste, II 124
- Pilo, Karl Gustaf, III 54
- Pilon, Germain, II 111
- Piloty, Carl von, II 266; III 102
- Pinturicchio I 188
- Piranesi, Giambattista, II 55
- Pisa.
Campo Santo I 158
Dom I 100
Dopkyrka I 100
Kampanil I 100
- Pisanello I 178
- Pisano, Andrea, I 99, 165
- Pisano, Niccolò, I 100
- Pissarro, Camille, II 207
- Platta I 33
- Pleinairism II 200, 204; III 294
- Plint I 33, 35
- Poelaert, Joseph, II 262
- Poitiers.
Notre-Dame-la-Grande I 96
- Pollajuolo, Antonio, I 173
- Polykleitos I 37
- Pompeji I 60
- Porslin II 148, 235
- Porslin, ostindiskt, III 44
- Porta, Giacomo della, II 43
- Porta, Guglielmo della, I 51
- Postimpressionister II 216
- Potsdam.
Sans-Souci II 148
- Potter, Paul, II 103
- Poulsen, Axel, III 316
- Poullsson, Magnus, III 261
- Poussin, Nicolas, II 115
- Prag.
S:t Göransbild I 127
- Praxiteles I 39
- Precht, Burchardt, III 11, 28, 32
- Predikstol I 100
- Prerafaelism II 253
- Prerafaeliter I 177
- Priene.
Atenetempel I 36
- Primaticcio, Francesco, II 111
- Prins Eugen III 136
- Prostylos I 21, 25

- Prud'hon, Pierre-Paul, II 167
 Pseudoperipteros 23
 Puget, Pierre, II 118
 Puvis de Chavannes, Pierre, II 203
 Pylon I 8
 Pyramiderna I 4
 Pärilstav I 35, 37
 Pöppelmann, Mattias Daniel, II 148
- Quercia, Jacopo della, I 169
 Qvarnström, Karl Gustaf, III 90
- Raeburn, Henry, II 158
 Rafael II, 19
 Rafael-Rådberg, Erik, III 195
 Raffaëlli, Jean-François, II 209
 Rafn, Aage, III 322
 Raimondi, Marcantonio, II 25
 Ramses den andre I 8
 Raschdorff, Julius, II 265
 Raschdorff, Otto, II 265
 Rasmussen, Robert Vilhelm, III 240
 Raster II 197
 Rauch, Christian, II 178
 Ravello.
 Predikstol I 101
 Ravenna.
 Galla Placidias gravkapell I 72
 Sant' Apollinare in Classe I 69
 San Vitale I 74
 Regnault, Henri, II 226
 Rehn, Jean Erik, III 53, 57
 Reims.
 Dom I 109
 Relief I 34
 Relikskrin I 94, 118
 Rembrandt II 85
 Remter I 125
 Reni, Guido, II 49
 Renoir, Auguste, II 208
 Repin, Elias, II 290
 Retablo I 152
- Rethel, Alfred, II 179
 Revold, Axel, III 259
 Reynolds, Joshua, II 154
 Ribe.
 Domkyrka III 263
 Korsvirkeshus III 264
 Ribera, Jusepe de, II 58
 Richardson, Henry Hobson, II 244
 Richter, Ludwig, II 184
 Riemenschneider, Tilman, I 148
 Riesener, Jean-Henri, II 140
 Rigaud, Hyacinthe, II 121
 Rimini.
 San Francesco I 167
 Ring, Lauritz Andersen, III 299
 Risaliter II 113
 Rissanen, Juho Vilho, III 337
 Robbia, Andrea della, I 172
 Robbia, Luca della, I 172
 Robert, Hubert, II 138
 Rodin, Auguste, II 226
 Roed, Jørgen, III 286
 Rogslösa.
 Kyrka III 2
 Rohde, Johan, III 304
 Rokoko II 123
 Rolfsen, Alf, III 259
 Rom.
 Basilica Julia I 56, 57
 Basilica Ulpia I 59
 Capitolium I 56, 57
 Caracallas badhus I 65, 66
 Colosseum I 56, 58
 Dubbeltempel åt Venus och Roma I 63
 Fokaskolonnen I 56, 57
 Fontana di Trevi II 47
 Forum Romanum I 56
 Forum Trajanum I 59
 Gesùkyrkan II 43
 Kastors och Pollux' tempel I 56, 57
 Konstantins basilika I 57
 Palazzo della Cancelleria II 5
 Palazzo Farnese II 5, 18
- Pantheon I 55
 Peterskyrkan II 2, 18, 45
 San Clemente I 70
 San Lorenzo fuori le mura I 101
 Sant' Andrea della Valle II 48
 Sant' Angelo I 64
 Saturnus' tempel I 56
 Senatspalatset II 18
 Septimius Severus' triumfbåge I 56
 Sixtinska kapellet II 15, 17
 Stanzerna II 21
 Titus' triumfbåge I 56, 57
 Trajanskolonnen I 59
 Trajanus' tempel I 59
 Vatikanpalatset II 2
 Vespasianus' tempel I 56
 Vestalernas hus I 56, 57
 Via sacra I 57
 Romansk kolonnbas I 89
 Romansk stil I 88
 Romanskt kapital I 89
 Romanskt valvsystem I 88
 Romney, George, II 158
 Rops, Félicien, II 261
 Rosa, Salvator II 52
 Rosen, Anton, III 323
 Rosen, Georg von, III 102
 Rosenberg, Edvard, III 154
 Rosetti, Dante Gabriel, II 254
 Rosfönster I 108
 Roskilde.
 Domkyrka III 264
 Roslin, Alexander, III 48
 Rossellino, Bernardo, I 174
 Rosverk I 106, 107
 Rothenburg ob der Tauber.
 Medeltidshus I 149
 Rådhus II 142
 Rotogravyr II 197
 Rottenhammer, Johan, II 144
 Roty, Oscar, II 230

- Rouen.
 Justitiepalats I 110
 La Tour de Beurre I 110
 Notre-Dame I 110
 Rousseau, Henri, II 222
 Rousseau, Théodore, II 192
 Rubens, Peter Paul, II 73
 Rude, François, II 165
 Ruisdael, Jakob van, II 104
 Rundbåge I 88
 Rundbågsfris I 90
 Rundkyrka III 5, 264
 Rundstav I 33
 Rundtempel I 55
 Runeberg, Valter, III 328
 Runge, Philipp Otto, II 181
 Rustik I 166
 Rutnätskiva II 197
 Rydberg, Gustaf, III 99
 Rysselberghe, Théo van, II 261
 Råda.
 Kyrka III 9
 Räfte I 20, 33
 Rännlist I 34, 35
 Rörstrand.
 Porslinsfabrik III 39, 200
- Saarinen, Eliel, III 340
 Sager-Nelson, Olof, III 149
 Saint-Denis.
 Dom I 108
 Saint Gaudens, Augustus, II 249
 Saint-Gilles.
 Kyrka I 95
 Salamanca.
 Gamla domen I 103
 Palats II 55
 Universitet II 56
 Sallberg, Harald, III 182
 Sallinen, Tyko, III 339
 Salmson, Hugo, III 114
 Salto, Axel, III 314
 Saltsjöbaden.
 Uppenbarelskyrkan III 212
- Salvi, Niccolò, II 47
 Salviati II 37
 Saly, Jacques, III 266
 Samarkand.
 Timur Lenks gravbyggnad I 86
 Sandberg, Aron, III 219
 Sandberg, Gustaf, III 218
 Sandberg, Johan Gustaf, III 10, 77
 Sandels, Gösta, III 168
 Sandrart, Joachim von, II 145
 Sangallo, Antonio da, d. y. II 6
 San Gimignano I 151
 Sansovino, Jacopo, II 7
 Santander.
 Grotta I 2
 Santiago de Compostela.
 Dom I 103
 Sargent, John Singer, II 248
 Sarto, Andrea del, II 26
 Schadow, Gottfried, II 177
 Scheffel, Johan Henrik, III 42
 Schinkel, Karl Friedrich, II 175
 Schjerfbeck, Helena, III 337
 Schlüter, Andreas, II 146
 Scholander, Fredrik Vilhelm, III 89
 Schonberg, Torsten, III 163
 Schongauer, Martin, I 128
 Schou, Peter Alfred, III 307
 Schröder, Georg Engelhard, III 42
 Schuch, Karl, II 274
 Schultzberg, Anshelm, III 129
 Schwind, Moritz von, II 178
 Scorel, Jan van, I 122
 Sebastiano del Piombo II 25
 Segantini, Giovanni II 285
 Selinunt.
 Tempel I 23
- Semper, Gottfried, II 176
 Sergel, Johan Tobias, III 65
 Serov, Valentin, II 292
 Sevilla.
 Alcázar I 152
 Dom I 152
 Klocktorn I 152
 Sèvresorslin II 139
 Sfinxen I 4
 Sharaku II 240
 Sidoskepp I 108
 Siena.
 Dom I 154, 161
 Palazzo pubblico I 162
 Torre del Magnia I 162
 Signorelli, Luca, I 186
 Sigtuna.
 S:t Per III 6
 Simberg, Hugo, III 338
 Simonsson, Birger, III 172
 Sinding, Stefan, III 237
 Sisley, Alfred, II 208
 Sjöberg, Axel, III 150
 Sjögren, Nils, III 197
 Sjöstrand, Karl Aeneas, III 327
 Skarhult.
 Slott III 20
 Skogstapeten III 2
 Skokloster.
 Slott III 26
 Skopas I 38
 Skottorp.
 Slott III 74
 Skovgaard, Joakim, III 4, 301
 Skovgaard, Niels, III 303
 Skovgaard, Peder Christian, III 289
 Skredsvig, Christian, III 244
 Skånberg, Carl, III 115
 Sköld, Otte, III 172
 Slevogt, Max, II 275
 Slott-Møller, Agnes, III 307
 Slott-Møller, Harald, III 307
 Sluter, Klaus, I 113
 Smedslätten.
 Villastad III 225
 Smidth, Hans, III 292

- Smirke, Robert, II 249
 Smith, Vilhelm, III 153
 Snyders, Frans, II 81
 Soane, John, II 249
 Sodoma II 25
 Solfjädersvalv I 107
 Solna.
 Rundkyrka III 5
 Somov, Konstantin, II
 293
 Sonck, Lars, III 340
 Sonne, Jørgen, III 270
 Sorolla y Bastida, Joa-
 quin, II 284
 Sorunda.
 Kyrka III 14
 Sosen II 238
 Sparre, Louis, III 151
 Speier.
 Dom I 91
 Spetsbåge I 106
 Spitzweg, Karl, II 184
 Spøttrup.
 Slott III 264
 Stafflimålning I 112
 Stalaktitvalv I 80
 Stangenberg, Knut, III
 175
 Stavkyrka III 229
 Steen, Jan, II 95
 Steenwinkel, Hans, d. y.
 III 265
 Steenwinkel, Hans, d. ä.
 III 265
 Steinlen, Théophile-Alex-
 andre, II 213
 Sten, John, III 172
 Stenberg, Emerik, III 154
 Stenhammar, Ernst, III
 211
 Steninge.
 Slott III 33
 Stentryck II 197
 Stevens, Alfred, II 251,
 259
 Stigell, Robert, III 329
 Stimmer, Tobias, I 146
 Stjärnsund.
 Slott III 74
 Stjärnvalv I 107
 Stockholm.
 Adelswärdska huset III
 208
 Adolf Fredriks kyrka
 III 43, 68
 Arbetarinstitutet III 206
 Arvfurstens palats III
 44, 72
 Basaren på Norrbro III
 78
 Bergstrahlska huset III
 24
 Bünsowska huset III
 208
 Börshuset III 44
 Centralbanken III 209
 Centralpalatset III 211
 Danviks hem III 207
 Davidsonska huset III
 210
 Dramatiska teatern III
 208
 Elektricitetsverket III
 211
 Engelbrektskyrkan III
 220
 Enskilda Bankens hus
 III 221, 222
 Ernst Tryggers villa III
 221
 F. d. Livgardets till
 häst kasern III 205
 Garnisonssjukhuset III
 74
 Hallwylska palatset III
 208
 Handelshögskolan III
 223
 Hedvig Eleonora kyrka
 III 29
 Hotell Rosenbad III
 211
 Hôtel Royal III 211
 Hovstallet III 38
 Högalidskyrkan III 222
 Höganäsmagasinet III
 211
 Jakobs kyrka III 22
 Johannes folkskola III
 206
 Johannes kyrka III 206
 Kanslihuset III 72
 Karolinska gravkoret
 III 28, 38, 39
 Katarina kyrka III 29
 K. O. Bonniers villa
 III 217
 Konserthuset III 223
 Konstakademien (gam-
 la) III 74
 Konstakademien (nya)
 III 210
 Konstindustriutställnin-
 gen 1909 III 212
 Konstnärshuset III 211
 Kungl. slottet (gamla)
 III 17, 20
 Kungl. slottet (nya) III
 33, 73, 78
 Kungstornet, norra, III
 224
 Kungstornet, södra, III
 224
 Lejonbacken III 78
 Liljevalchs konsthall III
 220
 Livförsäkringsab. Thu-
 les hus III 210
 Läkarsällskapets hus
 III 218
 Makalös III 25, 38
 Nationalmuseum III 89
 Nordiska kompaniet III
 212
 Nordiska museet III
 19, 208
 Norra latinläroverket
 III 205
 Norrbro III 43
 Oakhill III 212
 Operahuset (gamla) III
 43
 Operahuset (nya) III
 207
 Oxenstiernas palats III
 27
 Palmstedts hus III 44
 Patent- och Registre-
 ringsverkets hus III
 217
 Petersenska huset III
 23
 Philip Gebers villa III
 217
 Posthuset (gamla) III
 74
 Posthuset (nya) III 212
 Riddarholmsbron III 44
 Riddarholmskyrkan III
 20, 77
 Riddarhuset III 29
 Riksbankshuset (gamla)
 III 27
 Riksbankshuset (nya)
 III 207

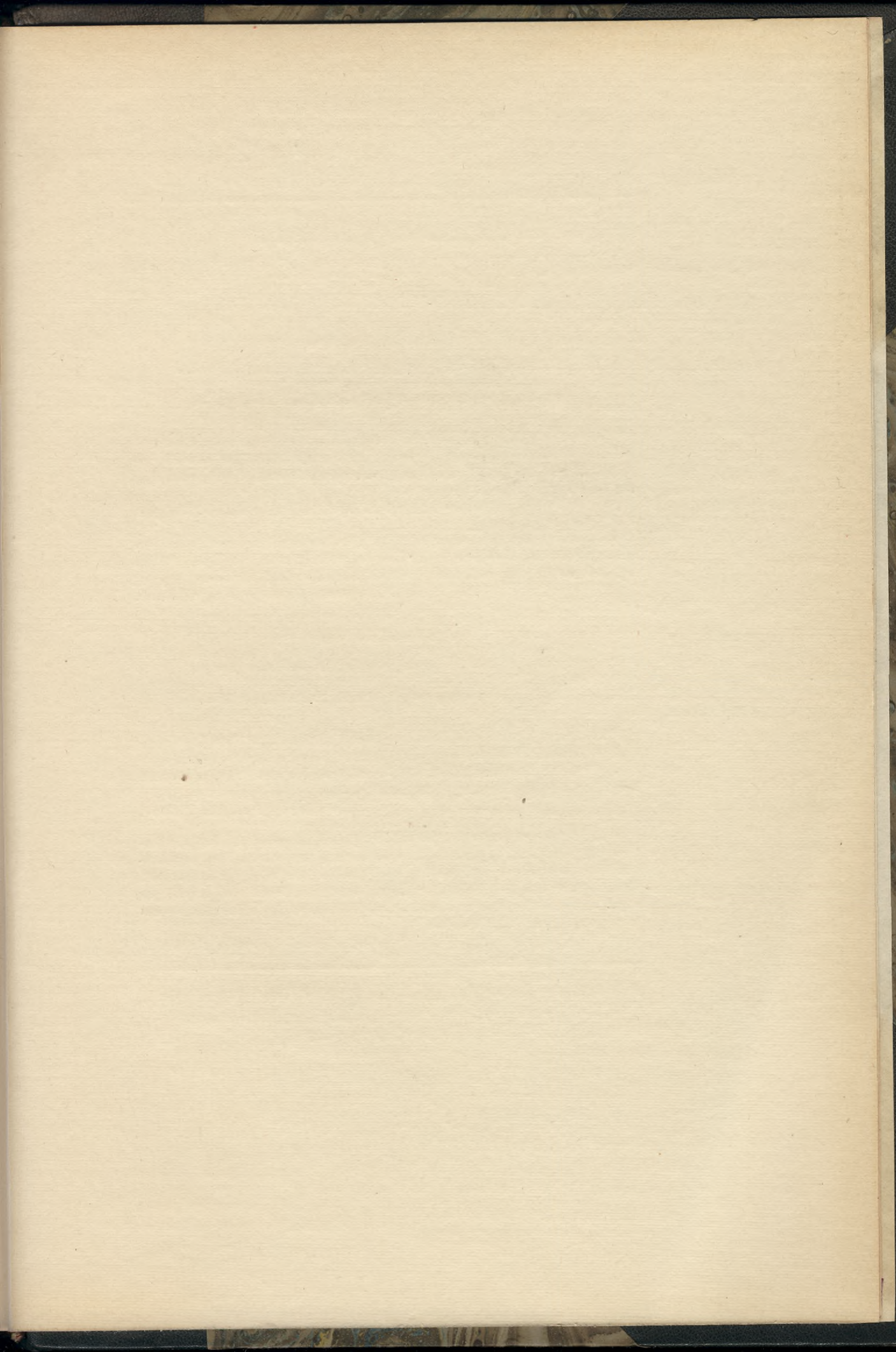
- Riksdagshuset III 207
 Riksmuseet III 208
 Rosendals slott III 74
 Rynings hus III 23
 Rådhuset (gamla) III 29
 Rådhuset (nya) III 19, 218
 S:t Göran och draken III 15
 Skeppsholmskyrkan III 74
 Slottskyrkan III 37
 Sofia Albertinas palats III 38
 Skandinav. kredit-ab: båda hus III 205
 Stadion III 220
 Stadsbiblioteket III 224
 Stadshuset III 213
 Storkyrkan III 16, 44
 Synagogan III 89
 Tekniska högskolan III 210
 Thielska galleriet III 212
 Thorsten Laurins villa III 217
 Timmermansordens hus III 209
 Torstensons palats III 38
 Tre kronor III 20
 Tullpackhuset III 44
 Tyska kyrkan III 22
 Tändsticksbolagets hus III 223
 Ulrika Eleonora kyrka III 29
 Valdemarsudde III 212
 Walter Philipssons villa III 222
 Vin- och spritcentralen III 224
 von der Lindes hus III 22
 Östermalms läroverk III 217
 Överståthållarpalatset III 34
 Storck, Herman, III 319
 Stoss, Veit, I 125
 Strandman, Otto, III 194
 Strassburg. Dom I 124
- Strengell, Gustaf, III 341
 Strindberg, Tore, III 195
 Strängnäs. Domkyrka III 12, 14
 Strävbåge I 104, 106
 Strävpelare I 104, 106
 Ström, Halfdan, III 251
 Stuart, Gilbert, II 246
 Stüler, Friedrich August, III 89
 Stylobat I 22, 35
 Sundvall, Karl Fredrik, III 73
 Susa. Palats I 15
 Svabinski, Max, II 288
 Svarstad, Anders Castus, III 251
 Svartkonstgravyr II 159
 Swedlund, Pelle, III 153
 Svenska slöjdföreningen III 199
 Svenstorp. Slott III 20
 Sveriges Allm. Konstförening III 78
 Svickel I 58
 Syberg, Fritz, III 310
 Sylvius, Johan, III 27
 Szinyei, Paul Merse von, II 288
 Södermark, Olof Johan, III 79
 Sörensen, Henrik, III 260
- Tablinum I 60
 Takanen, Johannes, III 328
 Taklist I 22
 Takryttare I 106
 Tanagrastatyetter I 43
 Tandsnitt I 34, 35, 37
 Taraval, G.-T.-R., III 37, 40
 Tebe. Ammon-Ra-tempel I 8
 Tegner, Hans, III 318
 Tell el-Amarna I 6
 Tempelman, Olof, III 72
 Temperamålning I 46, 116, 177
 Tengbom, Ivar, III 221
 Teniers, David, d. y. II 83
- Terborch, Gerhard, II 97
 Termer I 65
 Tessin, Karl Gustaf, III 35, 46, 48, 73
 Tessin, Nik., d. y. III 11, 12, 32
 Tessin, Nik., d. ä. III 27
 Thaulow, Fritz, III 240
 Thegerström, Robert, III 129
 Theotocopuli, Domenico (el Greco), II 57
 Thirslund, Jens, III 317
 Thoma, Hans, II 274
 Thomé, Verner, III 338
 Thomsen, Carl, III 292
 Thorvaldsen, Bertel, III 271
 Thurah, Laurids, III 268
 Tidemand, Adolf, III 235
 Tidö. Slott III 24
 Tiepolo, Giambattista, II 53
 Tiffany, Louis C., II 245
 Tintoretto, Jacopo, II 34
 Tiryns. Borg I 17
 Tito, Ettore, II 285
 Tivoli. Hadrianus' villa I 63
 Vestatempel I 55
 Villa d'Este II 40
 Tizian II 29
 Tjolöholm. Slott III 220
 Toledo. Dom I 152
 Toorop, Jan, II 263
 Torhamn, Gunnar, III 222
 Tosa-skolan II 238
 Toulouse. S:t-Sernin I 96
 Toulouse Lautrec, Henri de, II 314
 Trappgavel III 4
 Tremignan II 48
 Trepas I 105, 106
 Triclinium I 60
 Triforiegalleri I 104, 105; III 6
 Triglyf I 20, 22, 31
 Trinqueau II 110
 Triumfbåge I 57, 69

- Triumfkrucifix III 14
Tròia.
Katedral I 101
Troili, Uno, III 83
Trondhjem.
Domkyrka III 230
Stiftsgården III 233
Troost, Cornelis, II 109
Troy, Jean-François de, II 128
Trubetskoj, Paul, II 293
Trulson, Anders, III 160
Trübner, Wilhelm, II 273
Träsnitt I 133, 142
Träsnitt, japanskt, II 240
Tsuba, japansk parerplåt, II 242
Tsu-Hsi II 236
Tudorbåge I 150
Tunnvalv I 52, 53, 93
Turner, Joseph Mallord William, II 251
Tuxen, Lauritz, III 297
Tvede, Gotfred, III 322
Tvärskepp I 108
Tympanon I 21, 92
Tägtström, David, III 165
Törneman, Axel, III 164
- Uccello, Paolo, I 176
Uhde, Fritz von, II 271
Uppsala.
Carolina Rediviva III 74
Domkyrkan III 9
Gustavianum III 33
Orangeribyggnaden III 72
Universitetshuset III 205
Uranienborg.
Slott III 265
Urnes.
Stavkyrka III 230
Uther, Baptista van, III 22
Utzon, Frank Einar, III 317
- Vafio I 18
Vadstena.
Klosterkyrka III 12
Slott III 18
Wahlberg, Alfred, III 98
Wahlbom, Karl, III 82
- Wahlman, Lars Israel, III 220
Valdés Leal, Juan de, II 67
Waldmüller, Ferdinand, II 286
Wallander, Alf, III 201
Wallander, Gerda, III 150
Wallander, Sven, III 224
Vallée, Jean de la, III 27, 29
Vallée, Simon de la, III 29
Wallert, Axel, III 216
Vallgren, Ville, III 329
Wallin, David, III 154
Wallot, Paul, II 265
Valthjofsstad.
Kyrkdörr III 230
Valvbyggnad I 52
Valvkappa I 104
Valvok I 90
Valvstråle I 104
Vanbrugh, John, II 152
Wappers, Gustave, II 259
Varbergsskolan III 132
Varnhem.
Klosterkyrka III 5
Wartburg.
Slott I 92
Vasastilen III 19
Vaser I 18
Wasmann, Friedrich, II 181
Vasmålningar I 46
Watteau, Antoine, II 125
Watts, Georges Fredrick, II 256
Wedel, Herman, III 308
Wedgwoodporslin II 159
Weie, Edvard, III 314
Velazquez II 59
Velde, Adrian van de, II 106
Velde, Henry van de, II 261
Velde, Willem van de, d. y. II 106
Wenck, Henrik, III 323
Venedig.
Dogepalatset I 162; II 7
Kampanil I 77
- Logettan II 7
Palazzo Contarini-Fasan I 163
Palazzo Pesaro II 48
Palazzo Vendramin-Calergi I 169
Piazzan I 163
Piazzettan I 163
Porta della Carta I 163
San Marco-kyrkan I 76
San Moisè II 48
San Marcobiblioteket II 7
S:ta Maria della Salute II 48
Wennerberg, Gunnar, III 201
Werenskiold, Erik, III 248
Verestschagin, Vasilij, II 291
Werff, Adrian van der, II 108
Vermeer, Jan, II 100
Vermehren, Fredrik, III 290
Vernet, Horace, II 174
Wernstedt, Melchior, III 216
Verona.
Can Grandes ryttarstaty I 158
S. Zeno Maggiore I 99
Veronese, Paolo, II 33
Verrocchio, Andrea, I 173
Versailles.
Pefit Trianon II 132
Slott II 117
Wertmüller, Adolf Ulrik, III 57
Verwilt III 21
Vestibulum I 60
Westin, Fredrik, III 77
Westman, Carl, III 200, 218
Wettergren, Erik, III 200
Wettergren, Ingeborg, III 199
Weyden, Rogier van der, I 118
Whistler, James Mac Neill, II 246
Viborg.
Domkyrka III 263

- Vicenza.
 Basilika II 44
 Palats II 45
 Teatro olimpico II 44
 Wickenberg, Per Gabriel, III 80
 Wiedewelt, Johannes, III 267
 Wien.
 Stefanskyrkan I 124
 Vigée-Lebrun, Elisabeth-Louise, II 139
 Vigeland, Emanuel, III 257
 Vigeland, Gustaf, III 237
 Vignola II 43
 Vignon, Pierre, II 164
 Viklau.
 Trämadonna III 8
 Wikström, Emil, III 329
 Wilhelmson, Carl, III 150
 Wille, J. G., II 138
 Villegas, José, II 284
 Willumsen, Jens Ferdinand, III 312
 Wilson Steer, Philip, II 257
 Vimperg I 106, 107
 Windsor.
 S:t Georgs kapell I 151
 Vingboons, Joest, III 29
 Winge, Märten Eskil, III 97
 Viollet-le-Duc, E.-E., II 186
 Visby.
 Helgeandskyrkan III 6
 S:t Karin III 7
 S:t Maria III 7
 Vischer, Peter, d. y. I 148
 Vischer, Peter, d. ä. I 147
- Vittskövle.
 Slott III 20
 Witz, Konrad, I 128
 Woburn.
 Bibliotek II 245
 Wold-Torne, Oluf, III 257
 Voluter I 34, 35; III 23
 Worms.
 Dom I 91
 Wouwerman, Filip, II 103
 Wrangel, Jurgen, III 181
 Wren, Christopher, II 151
 Vreta.
 Kloster III 6
 Klosterkyrka III 6
 Vries, Adrian de, III 27
 Vuillard, Edouard, II 209
 Vulst I 33, 35, 36
 Wu Tao Tse II 233
 Würzburg.
 Biskopsslott II 148
 Wyspianski, Stanislas, II 290
 Wählin, Theodor, III 4
 Västerås.
 Aseafabriken III 225
 Domkyrkan III 12
 Väte.
 Kyrka III 7
- York.
 Dom I 150
 Monk Bar I 150
- Zachrisson, Waldemar, III 203
 Zahrtmann, Kristian, III 298
- Zettervall, Folke, III 225
 Zettervall, Helgo, III 204
 Zickerman, Lilli, III 199
 Zoll, Kilian, III 88
 Zorn, Anders Leonard, III 144
 Zuloaga, Ignacio, II 284
 Zurbarán, Francisco, II 65
 Zevxis I 46
- Åbo.
 Domkyrkan III 324
 Universitetet III 74, 325
 Åkerlund, John, III 225
 Ålsten.
 Villastad III 225
 Århus.
 Domkyrka III 264, 323
 Tullhuset III 321
 Åström, Viktor, III 204
- Äetsä vattenverk III 341
 Äggstav I 35, 37
 Ängman, Jacob, III 202
 Äppelviken.
 Villastad III 225
- Öja.
 Kyrka III 7
 Ösmo.
 Kyrka III 16
 Östberg, Ragnar, III 200, 213
 Österman, Bernhard, III 152
 Österman, Emil, III 152
 Överfönster I 104
 Övergångsstil I 91
 Överhogdalstapeten III 2

I N N E H Å L L

Sverige	1
Norge	228
Danmark	262
Finland	324
Register till del I—III	343

P. A. Norstedt & Söners Förlag

CARL G. LAURIN
KONSTHISTORIA
JUBILEUMSUPPLAGA

Första delen

Från äldsta tider till och med Förrenässansen i Italien

Häft. kr. 35:—; inb. 41:—; halvfranskt Norstedtsband 50:—.

»Jag vet mig aldrig ha sett en svensk bok, som i vackrare form presenterar världskonstens mästerverk... På stora kvartsidor passera bilderna förbi, ett fylligt urval av 'hvad mensklighetens herrlige ha sökt sitt hela sköna, rika lif igenom'.»

Gunnar Mascoll Silfverstolpe i Stockholms-Tidningen.

»Kan det egentligen någonsin mätas upp hur mycken konst kärlek som spirat ur läsningen av Laurin... Den är, så långt mina kunskaper sträcka sig, helt enkelt den vackraste allmänna konsthistoria i världen.»

Erik Wettergren i Göteborgs Handelstidning.

Andra delen

Från och med Högrenässansen till och med 1925

Häft. kr. 45:—; inb. 51:—; halvfranskt Norstedtsband 60:—.

»... samma klarhet och livfullhet, samma fördomsfrihet i uppfattningen, samma humanitet i omdömet och samma älskvärda pedagogiska syfte som all annan Laurinsk skrift, den är en troendes resa i skönhetsens land och riken och en invigning i skönhetslära.»

Tor Hedberg i Dagens Nyheter.

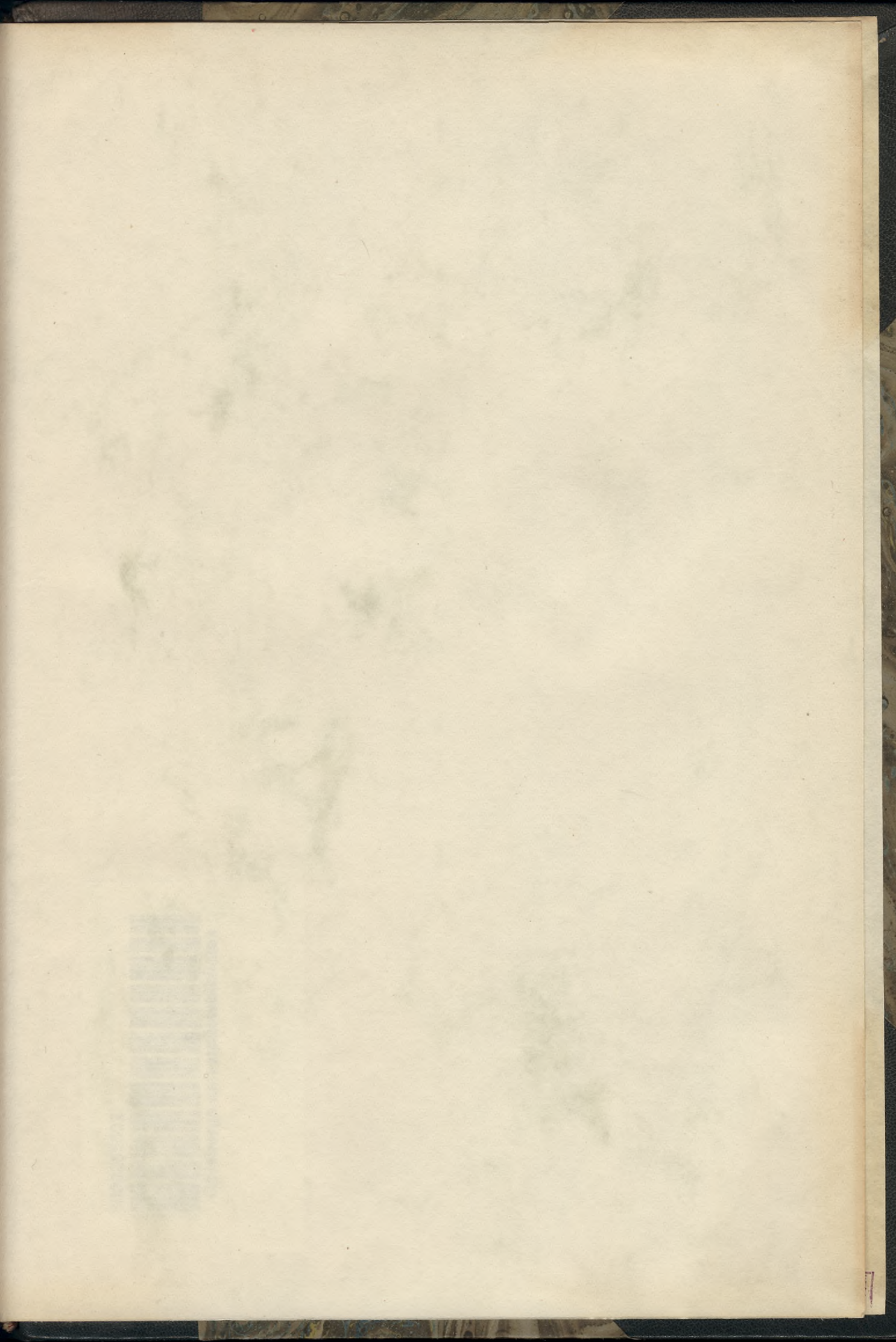
»... Författaren har en ovanlig förmåga att anknyta text och illustration till varandra... Laurin är utan tvekan den största föregångsmannen i detta avseende hos oss och den jämnhet och behagliga lätthet med vilken bilder och text haka i varandra, särskilt i denna nya volym, ger något angenämt åt hela studiet... Överhuvudtaget är bildurvalet — det måste upprepas — glänsande.»

Karl Asplund i Svenska Dagbladet.

Pris häft. kr. 40:—; inb. 46:—; halvfranskt Norstedtsband 55:—.

Del I—III häft. kr. 120:—; inb. 138:—; halvfranska
Norstedtsband 165:—.

115
s
pina

6000255502

Göteborgs universitetsbibliotek

NILS LINDE
BOKBINDARE
GÖTEBORG

